

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KENTSEL MEKÂNDA AYRIŞMA BAĞLAMINDA
“ÇOCUK MEKÂNLARI”
Sivas Kardeşler Mahallesi Örneğinde Bir İnceleme

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL

HAZIRLAYAN
Feride Fatma BİLGİLİ

MALATYA -2019

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Doktora Programı

**KENTSEL MEKÂNDAN AYRIŞMA BAĞLAMINDA
“ÇOCUK MEKÂNLARI”
Sivas Kardeşler Mahallesi Örneğinde Bir İnceleme**

Feride Fatma BİLGİLİ

Doktora Tezi

Danışman

Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL

(Ocak 2019, Malatya)

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KENTTE ÇOCUK MEKÂNLARI

Sivas Kenti Örneğinde Mekânsal Ayrışma Bağlamında

Çocuk Mekânları

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL

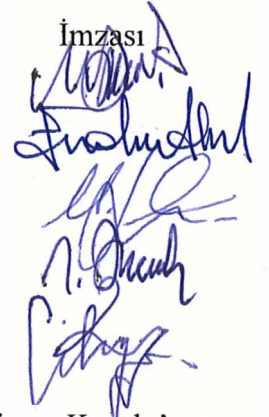
HAZIRLAYAN

Feride BİLGİLİ

Jürimiz tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu doktora tezi (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL
2. Dr. Öğr. Üyesi Ender AKYOL
3. Dr. Öğr.Üyesi M.Ozan SARAY
4. Dr. Öğr.Üyesi Nejdet ÖZBERK
5. Dr. Öğr.Üyesi CİHAN KAYMAZ

İmzası

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doktora tezi olarak sunduğum “**KENTSEL MEKÂNDA AYRIŞMA BAĞLAMINDA ‘ÇOCUK MEKÂNLARI’ Sivas Kardeşler Mahallesi Örneğinde Bir İnceleme**” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın, tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

...../...../2019

Feride Fatma BİLGİLİ

ÖNSÖZ

Üç yıllık bir çalışmanın ürünü olan bu doktora tezi çalışması, mekânın toplumsal süreçlerle ilişkisini göz önüne alarak mekânsal ayrışma olgusunu bu ilişki çerçevesinde ele almaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin katkısı olmuştur. Öncelikle, tez sürecinde yaşadığım zorluklarla her defasında nasıl mücadele etmem konusunda bana verdiği büyük destekten ve yoluma tuttuğu ışıktan dolayı değerli danışmanım Prof. Dr. MİHRİBAN ŞENGÜL'e teşekkürü bir borç biliyorum. Kendisi bana yalnızca akademik birikimi ve tecrübelerini aktarmanın ötesinde hayata dair pek çok şey kazandırdı... Herşey için ona minnettarım...

Ayrıca Tez izleme komitelerinin üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Ender AKYOL ve Dr. Öğr. Üyesi M.Ozan SARAY'a teşekkür ederim. Ayrıca tez savunması sırasında teze yaptıkları katkılardan dolayı Dr. Öğr. Üyesi Nejdet ÖZBERK ve Dr. Öğr. Üyesi Cihan KAYMAZ'a da teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu araştırmanın saha kısmında vakit ayırarak sorulara cevap verme inceliği gösteren tüm katılımcılara da içtenlikle teşekkür ederim.

Ve varlıkları ile doğduğum günden bugüne kadar her adımda bana güç veren sevgili annem Cemile Yüksel'e, babam Halil Yüksel'e, kardeşim Zeynep Yüksel'e ve biricik Beyza'ma sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Feride Fatma BİLGİLİ

ÖZET

KENTSEL MEKÂNDA AYRIŞMA BAĞLAMINDA “ÇOCUK MEKÂNLARI” Sivas Kardeşler Mahallesi Örneğinde Bir İnceleme

Bu çalışma, farklı toplumsal sınıflara ve kimliğe sahip çocukların gündelik hayat pratikleri çerçevesinde kentsel mekân ile geliştirdikleri ilişki biçimleri ve kentsel mekâna erişimlerini mekânsal ayrışma pratikleri çerçevesinde ele almıştır. Henry Lefebvre’in mekâna toplumsal bir bakış açısı sunan kuramı ile David Harvey’in mekânsal ayrışma ile sınıfsal yapı arasında bağlantı kurduğu mekânsal ayrışma kuramı çalışmanın teorik çerçevesini oluşturmuştur. Buna göre, kapitalizmin dönüştürdüğü kentte mekânsal ve toplumsal örgütlenme sınıfsal yapı temelinde şekillenir. Kapitalist kentin toplumsal eşitsizlikleri besleyen yapısı toplumsal sınıfların mekânsal olarak ayrışmasını beraberinde getirir. Ailelerinin sınıfsal konumunu paylaşan çocukların mekânsal ayrışma çerçevesinde kentsel mekâna erişimleri de sınıfsal konum ve kimlik dolayımında belirlenir.

Bu çerçevede çocukların kentsel mekânla kurduğu ilişki, kapitalist kentteki eşitsiz toplumsal ilişkiler sonucu belirlenen sınıfsal yapı temelinde ele alınarak nesnel bir şekilde açıklanmaya çalışılmış; yapılandırılmış görüşme planı ile elde edilen bulgular ise niteliksel olarak çözümlenmiştir. Çalışmanın teorik çerçevesini ve hipotezlerini test etmek amacıyla sahaya taşınan çalışmada Kardeşler Mahallesi’nde lüks konut alanlarında ve gecekondu bölgesinde yaşayan çocukların mekânsal ayrışma ekseninde kentsel mekâna erişimlerindeki farklılıklar incelenmiştir. Bu çerçevede çalışma sahasındaki farklı sınıfsal konuma/kimliğe sahip çocukların oyun alanlarının, eğitim alanlarının, spor alanlarının ve kültür alanlarının ayrıştığı ve dolayısıyla mekânı farklı biçimlerde deneyimledikleri bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, Çocuk Mekânı, Mekân, Mekânsal Ayrışma, Toplumsal Dışlanma, Kimlik, Ötekileştirme.

ABSTRACT

THE CONTEXT OF SPATIAL SEGREGATION IN THE URBAN “CHILDREN SPACES”

A Research in the Case of Sivas-Kardeşler Neighborhood

This study deals with the spatial segregation of urban space and the way in which children have developed with different social classes and identity within the framework of daily life practices. The theoretical framework of this study is created by Henry Lefebvre's theory which provides a social perspectives to space and David Harvey's theory which connects between spatial segregation and social class structure. According to this, the spatial and social organization which is created by capitalism is determined by class structure. The structure of the capitalist city, which nourishes social inequalities, has brought about spatial separation of social classes. The children who share the class position of their families, is determined by their class position and social identity to access to urban space.

In this context, the children relationship with the urban space was determined by the means of the class structure as a result of unequal social relations in the capitalist city. The results which are gained from the structured interview were analyzed qualitatively. In order to test the theoretical framework and hypotheses of the study, were discussed differences in access to urban space according to differential space of children who live in luxury residential areas and squatters in Kardeşler location. In this context, it has been found that educational areas, sports fields, and cultural areas of children, who have different social position/identity, are separated from each other. And so they experience the places in different ways.

Key Words: Childhood, Children's Space, Space, Spatial Segregation, Social Exclusion, Identity, Otherization.

KENTSEL MEKÂNDA AYRIŞMA BAĞLAMINDA
“ÇOCUK MEKÂNLARI”

Sivas Kardeşler Mahallesi Örneğinde Bir İnceleme

Feride Fatma BİLGİLİ

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	i
Onur Sözü	i
Önsöz	iii
Özet.....	iv
Abstract.....	v
İçindekiler	vi
Resimler Listesi	vii
Haritalar Listesi.....	viii
Tablolar Listesi	ix
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, HİPOTEZLERİ VE YÖNTEMİ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Yöntemi.....	7
1.3. Araştırma Sahasının Tasarımı, Bilgi Derleme ve İşleme Teknikleri	13
1.3.1. Saha Araştırmasının Tasarımı ve Bilgi İşleme Teknikleri	13
1.3.2. Bilgi İşleme Teknikleri	17
1.4. Kavram Tanımları	18
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	20
2. MEKÂNDA AYRIŞMA VE BİR AYRIŞMA PRATIĞI OLARAK “ÖTEKİ”.....	21
2.1. Mekânın Toplumsallığı.....	21
2.2. Mekânsal Ayrışma	28
2.2.1. Kavramsal ve Tarihsel Olarak Mekânsal Ayrışma	28
2.2.2. Mekânsal Ayrışma Türleri	33
2.2.2.1. Mekânda Sınıfsal Ayrışma	33
2.2.2.2. Mekânda Kimliğe Dayalı Ayrışma	36
2.2.2.2.1. Etnik/Dinsel Ayrışma	39
2.2.2.2.2. (Toplumsal) Cinsiyete Dayalı Ayrışma	41
2.3. Mekânda Ayrışmaya İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar.....	42
2.3.1. Chicago Okulu ve Mekânsal Ayrışma Teorisi.....	42
2.3.2. Eleştirel Kentsel Kuramlarda Mekânsal Ayrışma	46

2. 4. Mekânın Ekonomi Politiği Bağlamında Ortaya Çıkan Olguların Mekânsal Üretimle Olan İlişkisi ve Mekânsal Ayırışma.....	50
2.4.1. Keynesyen Dönemde Kentsel Mekân.....	50
2.4.2. Neo-liberal Ekonomi Politikaları Bağlamında Mekânsal Ayırışma	56
2. 5. Neo-liberal Kent Mekânında “Öteki”: Yoksullar ve Dışlanan Kimlik Grupları	60
2. 5. 1. Eşitsiz Düzenin Öteki Yüzü: Yoksullar.....	60
2. 5. 2. Mekânda Bir Kimlik Biçimi Olarak “Öteki”	64
3. ÇOCUKLUK PARADİGMASININ İNŞASI/DÖNÜŞÜMÜ VE ÇOCUK MEKÂNLARI	66
3.1. Tarihsel Süreçte Çocukluğun Dönüşümü.....	66
3.2. Modern Çocuk Paradigmasının Oluşumu.....	69
3.3. Çocukluk Kavramına Philippe Aries’in Katkısı	72
3. 4. Çocukluğun İnşası ve Farklı Çocukluk Deneyimleri.....	75
3. 4. 1. Eşitsizliğin Kıskaçında Çocuklar.....	77
3. 4. 2. Tüketimin Nesnesi/Öznesi Çocuk	82
3. 5. Çocukların Mekânla İlişkisi ve Çocuk Mekânları.....	85
3.5.1. Çocuk ve Mekân İlişkisi/Çocukların Mekânsallığı	85
3.5.2. Çocuk Mekânları.....	87
3.5.2.1. Özel Alanlar	88
3.5.2.2. Kamusal Alanlar	89
3.5.2.2.1. Oyun Mekânları.....	90
3.5.2.2.2. Eğitim, Kültür, Spor Mekânları	93
4. MEKÂNSAL AYRIŞMA BAĞLAMINDA SİVAS/ KARDEŞLER MAHALLESİ’NDE ÇOCUK MEKÂNLARI	97
4.1. Mekânsal ve Toplumsal Yapısıyla Kardeşler Mahallesi	97
4.1.1. Kardeşler Mahaltesinde Mekânsal Yapı ve Mekânsal Ayırışma.....	105
4.1.2. Kardeşler Mahallesi’nde Temel Göstergelere Göre Mekânsal Ayırışma	105
4.1.2.1. Gecekondu Hanelerinde Sosyal ve Ekonomik Durum	106
4.1.2.1.1. Gelir, İstihdam ve Eğitim Durumu	106
4.1.2.1.2. Sağlık, Tüketim ve Beslenme Durumu.....	114
4.1.2.2. Güvenlikli/Kapalı Sitelerde Sosyal ve Ekonomik Durum.....	119
4.1.2.2.1. Gelir, İstihdam ve Eğitim Durumu	119
4.1.2.2.2. Sağlık, Tüketim ve Beslenme Durumu.....	123

4. 2. Kardeşler Mahallesinde Çocuk Mekânları	127
4.2.1. Ev/Evlerin Fiziksel Koşulları.....	127
4.2.1.1. “Keşke Benim de Prensesli Odam Olsa” : Gecekondu Evleri	127
4.2.1.2. Lüks Konutlarda Konforlu Yaşam: Güvenlikli Site Evleri.....	131
4.2.2. Yoksul Çocukların Kamusal Alana Erişimi	134
4.2.2.1. Gecekondu Bölgesinde Çevrenin Çocuklar Açısından Fiziksel Koşulları: Kentsel Kamusal Kaynaklara Erişememe	134
4.2.2.2. Yoksul Çocukların Mekânları: Sokak, Mahalle Parkı, Arsalar ve Yol Kenarları	140
4.2.2.3 “Tiyatroyu Sadece Okulda İzlemiştim O Kadar” : Ayrıştırıcı Bir Pratik Olarak Eğitim ve Kültür Mekânları.....	147
4.2.3. Lüks Konutlardaki Çocukların Kamusal Alana Erişimi	153
4.2.3.1. Yalıtılmış Bir Mekân: Güvenlikli Sitelerin Oyun Alanları	153
4.2.3.2. Site Dışı Kamusal Alanlara Erişim	158
4.2.4. Başkasının Mekânında Çocuk Olmak: Çalışan Çocukların ve Mülteci/Sığınmacı Çocukların Mekânı	159
4. 2. 5. Çocuk Mekânlarından Dışlanma ve Ötekilik Algısı.....	167
4.2.5.1. “Gecekonduylusak İnsan Değil Miyiz? ”: Sınıfsal Konumdan Kaynaklı Dışlanma	167
4.2.5.2. Etnik Kimliğe Dayalı Dışlama: Poşa’ların Çocukları.....	170
4.3. Tartışma	175
5. GENEL DEĞERLENDİRME	181
EK.1.Poşa Efsaneleri.....	186
EK.2. Sivas'ta Yoksul Çocuklar Şiiri	188
EK.3.Çocuk Görüşme Soruları	189
EK.4.Ebeveyn Görüşme Soruları.....	190
EK.5.Görüşülen Kişiler Listesi	192
EK.6.Kardeşler Mahallesi’nden Manzaralar.....	194
KAYNAKÇA.....	196

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Hz. İsa Portresi	74
Resim 2: Savaşta Saldırıya Uğrayan Bir Okul.....	82
Resim 3: Açlığın Pençesindeki Çocuklarla İlgili Bir Gazete Haberi.....	97

Resim 4: Mahallede Eski ve Yeni Konutlar	101
Resim 5: Bağdat Caddesinin Gecekonduların Bulunduğu Bölgeden Ev Manzaraları	102
Resim 6: Çalışma Sahasından Bir Güvenlikli/Kapalı Site Örneği	103
Resim 7: Bağdat Caddesinin Lüks Konutların Bulunduğu Bölgesinden Manzaralar	104
Resim 8: Atık Toplayan ve Seyyar Satıcılık Yapan Ailelerin Çalışma Arabaları.....	107
Resim 9: Çöplerden Atık Toplayarak Geçimini Sağlayan Bir Mahalle Sakini	109
Resim 10: Terzilik Yapan Annenin Yanında İşyerine Getirdiği Çocuğu.....	113
Resim 11: Mahallenin Farklı Bölgelerinde Alışveriş Mekânları.....	126
Resim 12: Gecekondu Evinin Fiziksel Koşulları.....	129
Resim 13: İki Kardeşin Birlikte Kullandığı Yatak	131
Resim 14: Lüks Konutların İçinden Görünüm	133
Resim 15: Lüks Konutlarda Çocuk Odaları.....	125
Resim 16: Gecekondu Bölgesinde Çevrenin Fiziksel Koşulları.....	137
Resim 17: Mahallenin Farklı Bölgelerindeki Çöp Konteynerleri.....	137
Resim 18: Evinin Önünde Oynayan Bir Çocuk.....	142
Resim 19: Mahallede Yol Kenarlarında Oynayan Çocuklar	143
Resim 20: Sokaklarda Oyun Oynayan Çocuklar	144
Resim 21: Mahalle Parkından Görünüm	145
Resim 22: Arsalarda Oynayan Çocuklar	146
Resim 23: Mahallede Kalan Son Arsalardan Birinde Başlatılan İnşaat Çalışması.....	146
Resim 24: Gecekondu Çocuklarının Oyun Oynamak İçin Ağaca Yaptıkları Platform	147
Resim 25: Lüks Konutların Bulunduğu Bölgede Özel Bir Kreş	153
Resim 26: Sokaktan Koparılan Çocukları Anlatan Bir Resim	154
Resim 27: Güvenlikli Sitelerin Oyun Parkları	156
Resim 28: Sebze Halinde Çalışan Bir Çocuk	161
Resim 29: Yol Kenarında Sebze Satan Çocuklar	163
Resim 30: Kardeşler Mahallesi Poşa Evleri.....	171
Resim 31: Yol Kenarında Oturan Poşa Çocukları	174

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Kardeşler Mahallesi Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi	101
Tablo 2: Güvenlikli/Kapalı Sitelerde Yaşayanların Konut Tercih Nedenleri.....	104
Tablo 3: Hanelerin Aylık Gelir Düzeyleri	106

Tablo 4: Hane Reislerinin Sosyal Güvenlik Durumları.....	107
Tablo 5: Hane Reislerinin Meslekleri	110
Tablo 6: Gecekondu Hanelerinde Ebeveynlerin Eğitim Düzeyleri	110
Tablo 7: Gecekondu Hanelerinde Kadınların ve Erkeklerin Meslek Türleri.....	111
Tablo 8: Hanelerdeki Çocuk Sayısı	113
Tablo 9: Okuma Çağındaki Çocuğu Ücretli Çalıştırma Durumu	115
Tablo 10: Sağlık Sorunlarında Başvurulan Yerler.....	115
Tablo 11: Aile Bireylerinde İzlenmesi Gereken Bir Hastalık Bulunma Durumu.....	116
Tablo 12: Gerekli Tedaviyi Sağlayabilme Durumu.....	116
Tablo 13: Farklı Yiyecek Gruplarını Tüketme Sıklığı.....	118
Tablo 14: Aylık Gıda Alışverişi Tutarı.....	118
Tablo15: Güvenlikli Sitelerde Yaşayan Erkek ve Kadınların Gelir Düzeyleri	121
Tablo 16: Güvenlikli Sitelerde Oturan Kadın ve Erkeklerin Eğitim Düzeyleri	123
Tablo 17: Güvenlikli Sitelerde Oturan Kadın ve Erkeklerin Meslek Türleri	123
Tablo 18: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Hanelerdeki Çocuk Sayısı.....	123
Tablo 19: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Okuma Çağındaki Çocuğu Ücretli Çalıştırma Durumu.....	123
Tablo 20: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Sağlık Sorunlarında Başvurduğu Yerler	124
Tablo 21: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Aile Bireylerinde İzlenmesi Gereken Bir Hastalık Bulunma Durumu	125
Tablo 22: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Gerekli Tedaviyi Sağlayabilme Durumu	125
Tablo 23: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Farklı Yiyecek Gruplarını Tüketme Sıklığı ...	126
Tablo 24: Güvenlikli Sitelerde Oturanların Aylık Gıda Alışverişi Tutarı	127
Tablo 25: Gecekondularda Çocuk Odası Bulunan Hane Sayısı	130
Tablo 26: Güvenlikli Sitelerde Çocuk Odası Bulunan Hane Sayısı	132
Tablo 27: Çocuklar İçin Mahalle Kaynaklarının Durumu.....	139
Tablo 28: Gecekondu/Yoksul Aile Çocuklarının Eğitim Gördüğü Okul Türü	151
Tablo 29: Lüks Konutlarda Yaşayan Çocukların Eğitim Gördüğü Okul Türü.....	151
Tablo 30: Çocukların Site içi Ortak Kullanım Mekânlarını Kullanma Sıklığı.....	156
Tablo 31: Sığınmacı Çocukların Göç Öncesi ve Sonrası Süreçte Karşılaştıkları Sorunlar ...	164

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Edward Soja'nın Mekân Üçlemesi.....	25
Şekil 2: Eşitsiz Kaynak Değişimi ve Eşitsizlik Arasındaki İlişki.....	32

Şekil 3: Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkisi.....79

HARİTALAR LİSTESİ

Harita: Sivas Merkez Mahalleleri Haritası99

KENTSEL MEKÂNDA AYRIŞMA BAĞLAMINDA
“ÇOCUK MEKÂNLARI”
Sivas Kardeşler Mahallesi Örneğinde Bir İnceleme

Feride Fatma BİLGİLİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, HİPOTEZLERİ VE YÖNTEMİ

Bu bölümde, araştırmanın konusu, amacı ve hipotezleri ile araştırmanın hazırlanmasında izlenecek yöntem anlatılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu tez çalışması farklı sınıfsal konumlara ve toplumsal kimliklere sahip çocukların, kentsel mekâna erişimlerini ve mekân ile kurdukları ilişkiyi toplumsal yapı ilişkileri çerçevesinde belirleme amacı taşımaktadır. Tarihsel ve toplumsal süreçlerin bir ürünü olan mekân olgusunun toplumsal ilişkilerden ayrıksı olarak okunması mümkün değildir. Dolayısıyla mekânsal süreçler ile toplumsal yapı/süreçler arasında karşılıklı ve diyalektik bir ilişki bulunmaktadır (Lefebvre, 2014; Harvey, 2009; Castells, 1997). Bu ilişki çerçevesinde toplumsal bir **“ürün”** (Lefebvre, 2014) niteliği kazanan mekân, toplumsal yaşamın temel dinamiklerini ve toplumsal örgütlenme biçimlerini yansıtmaktadır. Bu örgütlenme biçimleri ve toplumun sınıfsal/kültürel yapısı mekânın üretim ve kullanım biçimlerini de belirlemektedir.

Mekânın ve mekânsal süreçlerin toplumsal üretim ilişkilerini kuran ve mekânı **“toplumsal bir ürün”** olarak değerlendiren Lefebvre’e (2014) göre her üretim biçimi kendi mekânını yaratır. Böylelikle her yeni üretim süreci yeni toplumsal ilişkileri dolayısıyla yeni mekânları oluşturmaktadır. Lefebvre’e göre mekân politik ilişkilerden arındırılmış bir nesne olmanın ötesinde toplumsal ilişkilerle diyalektik bir ilişki içinde bulunan bağımlı bir nesnedir. Mekânın ideolojik ve politik süreçlerden ayrıştırılmayan **“toplumsal bir ürün”** olduğu teorisi çocuk mekanlarının ayrışmanın kentsel toplumsal-mekan bağlamıyla çözümlenmesinde veri olacaktır. Kentte sınıfsal eşitsizliklere bağlı olarak ortaya çıkan mekansal ayrışma ve çocuk mekanlarının ayrışması Lefebvre’in belirttiği gibi toplumsal süreçlerden bağımsız değildir.

Mekan kavramını “ *soyut mekan*“ ve “*somut mekan*“ olarak algılayan Lefebvre (2014) her üretim biçiminin kendine ait mekan biçimleri yarattığını ve kapitalist mekânının ise *soyut mekân* olduğunu dile getirmektedir. Kapitalizm girdiği 1970’lerde girmiş olduğu krizlerden çıkabilmek için mekânı metalaştırarak üretim fazlası sonucu oluşan likiditeyi kentsel mekânda yatırım aracına dönüştürmüştür. Kapitalist kentte mekân kullanım değerine göre değil değişim değerine göre değerlendirilmektedir. Mekân bireylerin ihtiyaçlarını karşılama özelliğinin ötesinde soyut bir anlam kazanarak “ toplumsal bir şey”e dönüşmüştür. Lefebvre mekânın somut olmasını ise pratik bir gücü oluşuna bağlamaktadır. Buradan hareketle Lefebvre’ye göre kent yoksullarının içinde yaşadıkları alan “*somut mekân*”dır. Yoksullar o mekânı kendi emekleriyle üretmektedirler. Dolayısıyla Lefebvre yoksulların yaşadıkları mekânın bir öznesi olduklarını dile getirmektedir.

Farklı toplumsal sınıflara ve kimlik/kültürlere sahip bireyler kentsel mekânda ayrılmış biçimde konumlanmaktadır. Toplumdaki eşitsizlikleri besleyerek eşitsizliğin mekânda yeniden üretimine yol açan mekânsal ayrışma, farklı toplumsal grupların mekâna erişimlerinin kısıtlanmasına neden olabilmektedir. Sınıfsal konum/kimliğin mekânsal yansıması olarak tanımlanabilen bu ayrışma ile ilişkisel olarak farklı toplumsal sınıfların toplumsal kaynaklara erişimi de farklı düzeylerde olabilmektedir. Kentin varlıklı kesimleri toplumsal kentsel kaynaklara erişimde daha fazla imkâna sahip olmasına rağmen kentin yoksul toplumsal kesimleri kentsel toplumsal kaynaklara erişimde güçlük yaşamaktadırlar. Çocukların toplumsal kaynaklardan almış oldukları/alacakları pay onların ailelerinin sınıfsal konumuyla ilişkilidir. Kendi sınıfsal konumları ailelerinin sınıfsal konumu doğrultusunda belirlenen çocukların mekâna erişimleri de sınıfsal konumları ile belirlenmektedir. Dolayısıyla çocukların sınıfsal konumlarının aileleriyle ilişkisel olduğunu ve ailelerin de mekâna sınıfsal olarak yerleştiği göz önüne alındığında çocukların çocuk mekânlarına erişimleri de sınıfsal olarak belirlendiğini söylemek mümkündür.

Mekânsal ayrışmayı ortaya çıkaran asıl etmen toplumun eşitsizlikler üzerine kurulu olan yapısıdır. Kapitalizmin yarattığı eşitsiz ilişkiler, mekânsal pratikleri dönüştürerek toplumsal grupların mekândaki konumlanışını da belirlemektedir. Neo-liberal kapitalizmin ürettiği kent eşitsizliklerin mekânı olmuştur. Neo-liberal siyasi ve ekonomik uygulamaların ekonomik kaynakların bölüşümünde ortaya çıkardığı

eşitsizlik, sınıflar arası gelir eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur (Keyder, 2000; Işık ve Pınarcıoğlu, 2003; Öktem, 2011). Böylece gelirin kutuplaşmasıyla birlikte toplumdaki parçalı yapı keskinleşerek mekânsal ayrışma hız kazanmıştır. Bu bağlamda mekânla olan ilişki sınıfsal bir boyut taşımaktadır. Kapitalizmin sınıfsal eşitsizlikleri besleyen doğası farklı toplumsal sınıfların mekânda ayrışmasına neden olmuştur. Varsılığın ve yoksulluğun zıtlıkları içeren mekânsal yapısı kapitalist kentlerin ortak özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel mekânda ayrışmanın diğer bir dinamiği “*kimliğe dayalı mekânsal ayrışma*”dır. Kentler sosyo-ekonomik açıdan farklı toplumsal sınıfların yanısıra farklı etnik, dini ve cinsel kimlikleri de barındırmaktadır. Kültürel olarak benzer yapısal özellikleri barındıran gruplar kentsel mekânda kendine benzer olanlarla bir arada yaşamaktadırlar. Mekân bu noktada içermenin olduğu kadar dışlamanın da aracı haline dönüşmektedir (akt. Morley ve Robins, 2011: 74). Goffman (2018: 33) dışlanmanın ve damgalanmanın ırk, ulus, din gibi etnolojik farklılıklardan ve sınıfsal konumdan kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Kimliğe dayalı ayrışma pratiğinin kentsel mekândaki karşılığı “ötekilik ve dışlanma” kavramları ile karşılık bulur. Farklı kimlik grupları toplumsal ilişkilerden sosyal olarak dışlanırken mekânsal olarak da ayrıştırılmaktadır. Bu gruplar genellikle kentlerin “çeperlerinde” ve “kenar mahallelerinde” konumlanmak zorunda bırakılmaktadır. Böylelikle sınıfsal eşitsizlik bu mekânlarda kültür kodları üzerinden yeniden üretilmiş olmaktadır ki bu durum mekânda kimliğe dayalı ayrışmanın sınıfsal ayrışmanın bir türevi olduğunu gösterir. Mekânın toplumsal bir ürün olarak toplumsal güç toplumsal yapının güç ilişkilerini yansıtır olma özelliği toplumsal kesimler arasındaki ayrımcılık ve dışlayıcılığa aracı olabilmektedir. Toplumdaki güçler hiyerarşisi ayrıcalıklı kesimleri ortaya çıkardığı gibi dışlanan toplumsal kesimleri de ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal kesimlerin bir kısmı toplumsal kaynaklardan sorunsuzca yararlanabiliyorken, bazı kesimler bu kaynaklara erişimi sınırlı olabilmektedir.

Dolayısıyla mekânı oluşturan bileşenlerin göz önünde bulundurulması toplumsal yapıdaki eşitsiz güç ilişkilerini anlayabilmek için önem taşımaktadır. Bu nedenle mekânın toplumdaki güç ilişkilerinden soyutlanarak ele alınması, bir bakıma toplumsal eşitsizlikleri örtmekte ve bu eşitsiz toplumsal yapının yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Mekân olgusundan sonra çalışmanın çatısını oluşturan bir diğer kavram *çocuk/çocukluk*'tur. Toplumsal bir kurgu olan çocukluğun toplumsal yapı ve ilişkilerden bağımsız olarak okunması mümkün değildir. Çocukluk kavramı günümüzde kapitalist üretim biçimlerinin belirlediği koşullar içinde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yapı ile dönüşümsel diyalektik ilişki içinde bulunan çocukluk her üretim biçiminde yeniden biçimlenmekte ve dönüşmektedir. Dolayısıyla çocukların mekânla olan eşitsiz ilişki biçimi de kapitalist sistemde üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu ilişki paralelinde çocuk ve mekân konusu ele alınırken kentsel mekân kavramı ekonomi-politik bir açıdan ele alınarak, mekân kavramının örgütlenmesine dair analizde mekân ile toplumsal süreçler arasındaki diyalektik ilişki göz önünde bulundurulmuştur.

Çocukluğa ilişkin yapılan çalışmaların pek çoğunda çocukluk ve çocukluğa ilişkin sorunlar var olan toplumsal-ekonomik ve sınıfsal yapıdan bağımsız olarak ele alınmıştır. Çocuk mekânlarıyla ilgili literatüre bakıldığında, çocuk ve mekânı ilişkilendiren çalışmaların sayısının azlığı göze çarpmaktadır. Türkiye'deki literatür incelendiğinde çocuklar ve mekan ilişkisini, sınıfsal eşitsizlikler üzerinden analiz eden çalışmaların yokluğu dikkat çekmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar daha çok çocuk oyun alanlarının fiziksel durumlarını saptamaya ve daha yaşanılabilir kentler için çocuk oyun alanlarının olması gereken özelliklerine dair öneri sunmaya yöneliktir. Tandoğan (2014) çocuk dostu kentlere değinerek çocuklar için daha yaşanabilir bir çevre sunulması için yapılan çalışmaları değerlendirmiş ve çalışmalara ve bunun dünyadaki uygulamalarına yer vermiştir. Aksoy (2011) İstanbul, Isparta, Eskişehir, Erzurum, Kayseri, Ankara ve Trabzon illerinde yaptığı araştırmada çocuk oyun alanlarının yetersiz olduğunu saptamasında bulunmuştur. Çok vd. (1997) "Kentlerdeki Açık Alanlarda Çocuk Oyunları: Ankara Örneği" isimli araştırmalarında artık Türkiye'de çocukların açık alanlarda daha az oyun oynadığını ve çocukların artık iç mekânlara kapatıldığını belirtmişlerdir. Yine Onur vd. (2000) üç kuşak boyunca çocuk oyunları değişimi ve bu değişimin sürekliliğini ele almıştır.

Çocuğun içinde bulunduğu durumu bütünsel bir yaklaşımla ele alan çalışmalar ise genellikle damgalanan/dışlanan mekânlarda çocuk olma halini, toplumsal koşullar içerisinde analiz etmişlerdir. Pınar Uyan Semerci ve arkadaşlarının (2012) "Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk" adlı çalışması çocukların "iyi olma halini" ele almışlardır. Çocuğun iyi olma halini çeşitli göstergeler üzerinden ele alarak son olarak da öznel iyi

olma durumlarının tespiti yoluyla analiz etmişlerdir. Betül Altuntaş (2018) tarafından hazırlanan “Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe..” adlı kitap Ankara sokaklarında yaşayan ve ötekileştirilen çalışan çocukları onlarla yaptığı görüşmeler üzerinden ele almıştır. Servet Gün (2017) “Çocuk-İşçi, Yoksul ve Göçmen” kitabında çocuk yoksulluğu ve çocuk emeği üzerinden çocuklara ilişkin iktisadi ve politik bir analiz yapmıştır.

Literatürde çocuk ve mekân ilişkisini toplumsal sistemle olan bağlarını kurarak dışlanma/ezilme pratiklerini de ortaya koymayı amaçlayan çalışma sayısı yok denecek kadar az oluşu ve var olan çalışmaların *çocuk-mekân* ilişkisini daha çok çocuk oyun alanlarını niteliksel ve niceliksel özellikleri açısından ele almaları nedeniyle “*Kentte Çocuk Mekânları/Sivas Kenti Örneğinde Mekânsal Ayrışma Bağlamında Çocuk Mekânları*” adlı bu tez çalışması, var olan bu eksikliği doldurmaya yönelik olarak çocukluk paradigmasındaki dönüşümü ve kentte çocuk-mekân ilişkisini tarihsel ve toplumsal bir açıdan analiz etmeyi amaçlamaktadır. Literatür okumaları sonucunda çocuklar ve mekân konusunu ele alan çalışmaların pek çoğunda genellikle çocuğu oyun alanlarıyla ilişkilendiren çalışmalar olduğu ve bu çalışmaların da oyun alanlarının olması gereken nitel ve nicel özelliklerine yoğunlaştığı görülmüştür. Oysaki çocukların mekân ile ilişkisi yalnızca oyun alanlarıyla sınırlı değildir. Çocuklar gündelik yaşamlarında ev, okul, sokak, çocuk parkları, sağlık kuruluşları, alışveriş merkezleri, bakkal, tiyatro, sinema vb. gibi birçok mekânla ilişki kurmaktadır. Bu çalışmanın vurgulamaya çalıştığı en önemli nokta çocukların bu mekânları kullanma biçimlerinin toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak okunmasının eksik bir analize yol açacağı gerçeğidir. Çocukların mekânı kullanım biçimlerini ve mekâna erişimlerini belirleyen tarihsel ve toplumsal dinamikler bulunmaktadır. Bu çalışmanın da savladığı gibi çocukların mekâna erişimini sınıfsal konumları ve kimlikleri belirlemektedir.

Çocukların sonuçlarını aileleriyle birlikte paylaştığı eşitsiz toplumsal ilişkiler metropol kentlerde daha belirgin olarak görülmekle birlikte taşra kentlerinde de çok çarpıcı biçimde mevcuttur. Sivas da bahsedilen özelliklere sahip eşitsiz toplumsal ve mekânsal ilişkilerin görünür olduğu bir kenttir. Sivas, tarıma dayalı olan ekonomisinin yanında sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin de gelişmekte olduğu bir kent olma özelliğindedir. Kent merkezinden çeperlere doğru gidildikçe kentin mekânsal örüntüsünde bir dönüşüm göze çarpmaktadır. Özellikle son on yılda kentin çeperlerine doğru yayılmakta olan modern konut alanları, kent merkezinde yer alan tarihi dokudan

önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Yeni yerleşim alanlarına ekonomik politikadaki dönüşümle birlikte yeni oluşmaya başlayan orta ve üst sınıf yerleşirken, kent merkezine ise göçle gelen aileler yerleşmiştir. Mekânsal ayrışmanın son dönemlerde daha görünür hale geldiği kentte, çocukların mekân kullanımı da toplumsal ve mekânsal ayrışma doğrultusunda belirlenmektedir.

Çocukların mekân ile ilişkilen(diril)me biçimlerinin üretim süreçlerinde yaşanan dönüşüm sonucu belirlendiğinden bahsetmiştik. Buna göre bu ilişki mekânsal ayrışma bağlamında ele alınarak Sivas Kentinde farklı toplumsal sınıf/kimliğe sahip çocukların mekâna erişimleri ailelerinin mensup olduğu toplumsal sınıf üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışma sahası olarak seçilen Kardeşler Mahallesi 10 yıl öncesine kadar köylerden göç eden yoksul kesimlerin kentin çeperine yerleşerek burada oluşturdukları bir yerleşim birimi olma özelliğine sahipti. Farklı toplumsal sınıf/kimliklerin kent merkezinden uzaktaki “kenar mahallelerde” ayrıştırılmış bir biçimde yaşadıklarını örnekleyen Kardeşler Mahallesi, toplumsal sınıf piramidinin tabanında yer alan yoksul kesimin yanı sıra özgün bir kimlik olan **“Poşalar”** tarafından yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır. Çalışmamız açısından Kardeşler Mahallesi’ni önemli kılan nokta, gecekonduların hemen yanlarına inşa edilmeye başlanan ve son dönemde sayıları hızla artan lüks konut alanları ve güvenli/kapalı sitelerin gecekondularla birlikte Mahallenin temel mekânsal örüntüsünü oluşturuyor olmasıdır. Aynı mekânsal birimde içiçe geçmiş bir biçimdeki gecekondular ve lüks konutlarda yaşayan farklı toplumsal sınıflar eşitsizlikler üzerine kurulu toplumsal yapının mekânsal izdüşümünü yansıtmaktadır. Bir tarafta yoksunluğun ve sefaletin derin bir biçimde yaşandığı gecekondular ile diğer tarafta zenginliğin ve konforun hüküm sürdüğü lüks konut siteleri ve buralarda yaşayan farklı sınıflar arasındaki uçurum her geçen gün daha da derinleşmektedir.

Araştırmanın temel sorunsalına eşitsizlerin, ezilenlerin, dışlanmışların ve ötekileştirilmiş toplumsal grupların perspektifinden yaklaşılmıştır. Araştırmanın hipotezleri ise bu yaklaşımı tamamlayacak biçimde eleştirel kent kuramlarına dayalı olarak tanımlanmış ve saha araştırmasıyla test edilmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Yöntemi

Toplumsal bir araştırmada nesnel yapıların varlığını yadsımak mümkün görünmemektedir. Alanı oluşturan ve dönüştüren iç dinamiklerin kendi özgül bağlamları içerisinde ele alınabilmesi gerekmektedir. Ancak bireylerin, alanın mevcut koşullarıyla olan ilişkisi bu ilişkiyel analiz sonucunda anlaşılmaya çalışılır (Gezgin, 2016: 30). Böylelikle toplumdaki sınıfsal yapı ve tahakküm mekanizmalarından başlayan anlama faaliyeti toplumsal yapıyı bütünüyle kapsayacaktır (Ünal, 2016: 165). Bilimsel bilgiye ulaşma amacı taşımakta olan bilimsel bir araştırmada izlenen yöntem, üretilen bilgiyi diğer bilgi çalışmalarından ayırdedici özelliği olmaktadır. Bu nedenle bir toplumsal araştırmada yöntem sorunlarının içerik sorunlarına ağır basması hiç de önemsiz değildir. Çalışılacak şeydeki içkin çıkarın yerini sıkça, şu ya da bu yöntemle elde edilen sonuçların nesnelliği alır (Adorno, 2009: 175). Bu çalışmada eşitsiz toplumsal yapı içerisindeki çocukların mekânla olan ilişkisi çözümlenirken çocukların günlük pratiklerinin sosyal, ekonomik, politik yapılarla nasıl belirlendiği, bu alanlardaki eşitsizlikler, ayrımcılık ve çelişkilerin ortaya konması ile mümkün olabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Değerlerden arınmış bir nesnelliği arayan pozitivist bilimlerde sadece var olanı ortaya koymayı amaçlayan geleneksel bakış açıları ile sosyal bilimler disiplinlerinin yöntemi, dönüşüm, güçlendirme ve geliştirme amacındaki yöntemlerden bütünüyle farklıdır (Kümbetlioğlu, 2017: 53-54). Bu gibi eleştirel yaklaşımlar pozitivist araştırma paradigmasının yerleşik kabullerini sorgulayarak eşitsiz ilişkilerden beslenen pozitivist araştırma paradigmasının toplumsal gerçekliği incelerken öngördüğü “*Değerden Arınmış Nesnellik*” ilkesinin toplumun *sınıfsal yapısını* göz önünde bulundurmadığını iddia eder.

Niteliksel araştırmalarda sadece belirli değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konması ya da araştırmada sosyal aktörü kendi alanında gözlemlemek, karşılıklı etkileşim içinde anlamak önemli olduğundan kadın çalışmaları için ideal yöntem olarak kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra, niteliksel yöntemin yapısından gelen ve sosyal aktörün tanığı olduğu veya yaşadığı olaylar, duygular, davranışlar düşüncelerin veri tabanını oluşturması özelliği nedeni ile de bu yöntemi önemli kılmaktadır (Kümbetlioğlu, 2017: 63).

Belli sınırlılıklar olan bir alanda yapılan çalışmada toplumsal gerçekliğe ulaşmak ve bütünü ve “kenarı” anlamının yolu bütün “kenarlara” bakmayı zorunlu kılar (Süalp, 2009: 309). Fakat toplumsal ilişkilere yönelik olarak yapılan çözümler pek çoğunda sorunlar onları ortaya çıkaran mekanizmalardan bağımsız olarak ve toplumun belli bir kesimini ve ya mekânın belli bölümlerini içerecek biçimde indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bir toplumsal ilişki türü olan çocuklar ve mekân konusunda da yapılan çalışmalar daha çok sonuç odaklı ve yüzeysel çalışmalardır. Dolayısıyla egemen paradigmanın çocukluk ve çocukluğa ilişkin sorunları toplumsal ve sınıfsal gerçekliğin ötesinde olgular olarak ele aldığını söylemek mümkündür.

Çocukluk konusunda yapılan çalışmalarda yaygın biçimde özcü/indirgemeci bir yaklaşımla ele alınarak farklı toplumsal sınıflara ait çocukların deneyimleri genelleştirilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada pozitif bilimin yerleşik kabullerinin aksine “ezilen” tarafından bakan bir kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Foucault’nun (2016: 88) “*Boyun Eğdirilmiş Bilgiler*” olarak adlandırdığı “sıradan insanların bilgisi” ya da “maskelenmiş/gömülü bilgi” ekseninde toplumun ezilmiş ve dışlanmış kesimine ilişkin bilgiler içerecektir. Çünkü araştırmacının sorumluluğu, öncelikle boyun eğdirilmiş bilgiyi ortaya çıkarmak, bu bilgiye yer açmaktır (Hattatoğlu, 2009: 143). Dolayısıyla araştırmanın temel sorunsalına eşitsizlerin perspektifinden bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Araştırmanın hipotezleri ise bu yaklaşımı tamamlayacak biçimde eleştirel kent kuramlarına dayalı olarak tanımlanmış ve test edilmeye çalışılmıştır.

Tezin temel problemi, kapitalist ekonomik sistemin eşitsizlikler üzerinden ürettiği mekânsal ayrışmanın çocuk mekânlarının kullanımında da ayrışmaya neden olup olmadığıdır.

Tezin temel hipotezi şudur: ***Kentlerde çocukların kentsel mekâna erişimlerini ve kentsel mekânı kullanım biçimlerini sınıfsal konumları ve kimlikleri belirler.***

Çocuk ve mekân kavramları ilişkilendirilirken her iki kavramın da tarihsel ve toplumsal bağlamı göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklarla mekân arasındaki ilişki sınıfsal konum ve kimliğe dayalı eşitsizlikler üzerinden şekillenen bir ilişki biçimidir. Kapitalist ilişkilerin kentsel mekânı şekillendirdiği günümüz kentlerinde farklı

toplumsal sınıflara mensup çocukların mekânı kullanım biçimleri ve mekâna erişimleri de farklılaşmaktadır. İlerde daha ayrıntılı bir biçimde açıklanacak olan David Harvey'in (2002: 150) mekânsal ayrışma teorisine göre kapitalizmin kentinde mekânsal ayrışma sınıfsal yapıyla ilişkili bir durumdur. Kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan eşitsizliklerin ortaya çıkardığı toplumsal farklılaşmadan beslenen mekânsal ayrışma olgusu, toplumsal sınıfların mekândaki konumlanışını ve mekâna erişimlerindeki en önemli belirleyicilerden biridir.

Çalışmanın temel hipotezinin sahada test edilmesini kolaylaştırmak amacıyla aşağıdaki alt hipotezler oluşturulmuştur.

Alt hipotez 1: *Mekânsal ayrışma, toplumsal sınıf ilişkilerinin bir fonksiyonudur.*

Tarihsel ve toplumsal koşulların bir ürünü olan mekânsal ayrışma olgusunun üretim dizgelerine göre değişen özellikleri üretim biçimleriyle doğrudan ilişkisini göstermektedir. Tarihsel süreç içerisinde çeşitli biçimlerde varolan mekânsal ayrışma günümüz kapitalist kentlerinin en önemli özelliğidir. Kapitalist toplumdaki eşitsizlikler toplumsal sınıfların mekânda farklı biçimde konumlanmasına yol açmıştır. Mekânsal ayrışma toplumsal ayrışmanın ve toplumdaki eşitsiz sınıf ilişkilerinin bir sonucu olmaktadır. Mekânsal farklılaşma, en azından kaba hatlarıyla kapitalist üretim sürecinden doğan güçlerce üretilir; kapitalist toplumun toplumsal ilişkilerinin sürmesi ve yeniden üretilmesinde yaşamsal bir rol üstlenir. Bu nedenle, Harvey'in de (1992: 12) belirttiği gibi mekânsal ayrışmayı, toplumdaki eşitsiz sınıf ilişkilerinin bir sonucu olarak görmek gerekmektedir. Toplumsal yapıyı güç ilişkileri temelinde analiz eden Harvey (2002: 150), mekânsal ayrışmayı kapitalist ilişkilerin yeniden üretimi ile ilişkilendirmektedir. Mekânsal ayrışma olgusunu sınıfsal yapı bağlamında ele alan David Harvey toplumsal farklılaşmanın artmasını nüfusun büyük kentlerde giderek artan yoğunlaşmasına bağlamaktadır. Toplumsal olarak ele alınan mekân ve toplumsal ilişkiler arasındaki diyalektik ilişkiye dayalı olarak dönüşen üretim ilişkilerinin mekânı da dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün toplumu da dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Harvey'e göre toplumsal yapı ve mekânsal ayrışma arasında birbirini sürekli olarak dönüştürüp, destekleyen bir iletişim bulunmaktadır.

Harvey'e (2002: 160) göre mekânsal ayrışmaya etki eden üç tür faktör bulunmaktadır. Toplumsal örgütlenme biçimlerine etki eden bu üç faktör şunlardır:

- 1- Sermaye ile emek arasındaki iktidar ilişkilerine dayanan temel etmen,
- 2- Kapitalizmin çelişkili ve evrimsel niteliğinin yarattığı ve (a) emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma, (b) tüketim kalıpları ve yaşam biçimi, (c) yetke ilişkileri, (d) ideolojik ve politik bilincin yönlendirilmiş izdüşümleri ve (e) devingenlik olanaklarına getirilen engeller ile tanımlanan çizgiler doğrultusunda toplumsal farklılaşmayı güçlendiren bir dizi ikincil etmen;
- 3- Daha önceki ya da coğrafi olarak ayrı, fakat bağımlı bir üretim biçimi içinde kurulmuş toplumsal ilişkileri yansıtan tortul etmenlerdir.

Mekânsal ayrışma olgusunu toplumsal süreçlerle sınıfsal yapı arasındaki diyalektik ilişkisi çerçevesinde değerlendiren Harvey'in mekânsal farklılaşma ile sınıfsal yapı arasında bulunduğunu ifade ettiği ilişkiyel gerçekliğe göre kapitalist kentin toplumsal ve mekânsal içeriğinin üretiminde asıl belirleyici etmen "sınıf" tır. Kapitalist ekonomik sistem dinamiklerince üretilmiş olan sermaye ve emek arasındaki çatışma, farklı türden bilinç odaklarını da kentleşme sürecinde etkinleştirmektedir. Dolayısıyla da toplumdaki sınıfsal yapı doğrultusunda ortaya çıkmış olan mekânda kimliğe dayalı ayrışma pratiği, sınıf bilincinin oluşumuna neden olmaktadır.

Harvey'e (2002: 172) göre mekânsal farklılaşma, toplumsal ilişkiler temelinde oluşmuş olan bir tercihler sisteminin edilgen bir ürünü olarak görülmemelidir. Bunun yerine mekânsal farklılaşma, sınıfsal ilişkilerin ve toplumsal farklılaşmaların üretilerek toplumsal yapı içinde sürdürülmeye devam ettiği süreçler olarak algılanmalıdır. Toplumsal süreçler ve eşitsiz sınıfsal yapı tarafından üretilen mekânsal ayrışmaya bireyler tercihlerini uydurmak zorunda kalmaktadır. Var olan bu yapı bireylerin seçim olanaklarını kısıtlamıştır. Bu durumda toplumun en alt kesimi ancak varlıklı kesimden geri kalanla yetinmek durumundadır. Mekânsal farklılaşma, en azından kaba hatlarıyla kapitalist üretim süreci tarafından üretilmiştir ve bireylerin tercihleri olarak görülmesi yanlış bir analiz olacaktır. Kentsel mekân üzerinde sınıfsal yapıyı doğuran ekonomik sermaye dışında da "sermaye biçimleri" bulunduğunu ifade eden Harvey, kapitalist dinamiklerle rantsal değeri artan mekânın fiziksel olarak da ayrıştığını belirtir. Mekânın kullanım değeri haricinde bir de değişim değerine sahip olması ve kentin farklı bölümlerinde farklı değere sahip olması ile farklı toplumsal sınıfların mekâna yerleşmesi arasında bir ilişki kurmaktadır. Buna göre, rantsal değeri artan mekân

toplumsal sınıfların mekânda konumlanması mekânın bu eşitsiz yapısına göre belirlenmektedir.

Harvey ve Lefebvre'in vurguladığı gibi egemen üretim tarzı ile toplumsalın/mekânın örgütlenmesi arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. David Harvey'e göre kapitalist üretim sistemi sermaye ile emek arasındaki eşitsiz ilişkinin derinleşmesine sebep olmakta ve bu durum ise mekâna ayrışma şeklinde yansımaktadır. Kapitalist üretim biçiminde emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma, emek ve sermaye gruplarını sınıfsal olarak farklı katmanlara ayırmaktadır. Bu bağlamda toplumda yaşam biçimlerine ve tüketim alışkanlıklarına ilişkin olarak farklı toplumsal sınıf grupları arasında görülen farklılaşmalar, mekânsal ayrışmanın da dağıtım ve tüketimden kaynaklanan dinamiklerce yapılandırılabilceğini göstermektedir.

İkinci alt hipotez ise toplumsal sınıf ilişkileri ile mekânsal ayrışmanın açıklanması çalışmasına yol göstermiştir:

Alt hipotez 2: *Mekânda kimliğe göre ayrışma, toplumsal sınıf ilişkilerine içkindir.*

Mekânsal ayrışmanın ortaya çıkmasında asıl belirleyici olan toplumsal eşitsizlikler sistemidir. Toplumsal sınıflar da kendi içlerinde etnik, ideolojik ve dinsel dinamikler açısından ayrışabilmektedirler. Mekânda kimlik yapılarına dayalı ayrışma biçimleri sınıfsal bir yapıyı içermektedir. Kimliğe dayalı ayrışma biçimi, toplumsal ayrışmayı tamamlayan ve onu sürdüren bir etmen olarak değerlendirilebilir. Harvey (2002) ve Lefebvre (2014) kimliğe dayalı ayrışma biçimlerinin sınıfsal ayrışmanın kendine özgü nitelikleri içinde ele alınması gerektiğini belirtmektedirler. Harvey (2002: 160) özellikle, klasik sınıf konumlarında ayrışmayı getiren ikinci tür etmenlerin mekânsal ayrışmanın farklı biçimlerini ortaya çıkardığını belirtmektedir. Sözü edilen durumda etnik konum, sınıf konumunu incelemekte ve mekânsal farklılaşmayı belirleyen temel etken durumuna gelebilmektedir. Amerika'da köleliğin kaldırılmasına rağmen siyahların baskı altında olması ya da Avrupa kentlerinde etnik azınlıklara uygulanan dışlama nedeniyle oluşan gettolar bu tür mekânsal farklılaşma ve ayrışmanın örnekleridir (Kurtuluş, 2005: 81).

Homojen nitelikli sınıfsal yapılar içindeki kimliğe dayalı farklılıkların vurgulandığı mekânsal ayrışma biçimleri farklı içeriklere sahiptir. Sınıfsal eşitsizlikler

kentsel mekânda farklı kimliksel grup kodları üzerinden yeniden üretilmektedir. Toplumun sınıflı yapısının toplumsal ilişki ağlarını biçimlendirdiği gerçeği dikkate alındığında kentsel mekânda kimliğe dayalı ayrışma olgusunun benzer sınıf grupları içerisindeki farklılıkların yeniden üretilmesi sürecinde ortaya çıktığı söylenebilir. Farklı kimlik yapılarının kentsel mekânda ayrışması, toplumsal ilişkilerin belirli bir toplumsal yapı içinde mekânsal bağlamda yeniden üretilmesinin sonucudur. Kimliğe dayalı mekânsal ayrışma olgusu toplumun katmanlaşmış yapısının kendi içerisinde sınıflara ayrılmasına neden olan dinamiklerden biridir. Toplumsal yapı ile toplumsal ilişki biçimleri arasındaki diyalektik etkileşimin bir ürünü olan bu durum söz konusudur. Dolayısıyla kimliğe dayalı mekânsal ayrışma olgusu, sınıfsal kökenli farklılaşmayı tamamlayan ve kentsel mekânda yeniden üreten bir etmen olarak değerlendirilebilir.

Alt hipotez 3: *Çocukların toplumsal sınıf konumunu ailelerin sınıf konumu belirler.*

Çocuklar toplumsal ilişki biçimlerinin bir parçasıdır ve bu ilişki biçimlerinin tüm sonuçlarına katlanmaktadır. Benzer biçimde oluşan toplumsal artıktan da aileleri dolayısıyla pay almaktadırlar (Şengül, 2016: 178; Fortna, 2018; Penn, 2005; Lareau, 2003). Dolayısıyla çocukların geliştirdikleri tüm toplumsal ilişkilerde ailelerinin sınıfsal konumunu paylaştıkları gerçeğinden hareketle, sınıflı toplumsal ilişkiler sisteminin bir parçası olan çocuğun/çocukluğun bu yapılardan ayrık olarak ele alınması mümkün değildir.

Alt hipotez 4: *Çocuk mekânlarında ayrışmayı çocukların ailelerinin eşitsiz toplumsal sınıf ve kimlik konumları belirler.*

Çocuğa ve çocukluğa ilişkin konuların toplumsal yapıdan ve onları üreten mekanizmalardan bağımsız olarak okunmak mümkün değildir. Bu nedenle sosyal ve kültürel olarak kurgulanan çocukluk kavramını (Aries, 1962) toplumsal bağlamıyla birlikte ele almak ve teorik çerçevenin merkezine yerleştirmek gerekmektedir. Çocukların mekân ile kurmuş oldukları ilişki biçimleri ve mekân deneyimleri de onların sınıfsal konumlarından ayrı bir biçimde okunamaz. Bu çalışmada çocukluk toplumsal sistemin bütünlüğü içinde ele alınmış, aynı biçimde çocukluk ve mekân ilişkisi de bu bütünlük içinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Çocuk/çocukluğun kapitalist üretim biçimleriyle ilişkisi göz önüne alındığında çocukların gündelik yaşam pratiklerinin

toplumdaki sınıfsal eşitsizlikler bağlamında biçimlendiği söylenebilir. Çocukların çocuk mekânlarını kullanım biçimlerini ve çocuk mekânlarına erişimlerdeki sınırlılıkları belirleyen asıl belirleyici unsur onların ailelerinin sınıfsal konumu/kimliğidir. Toplumsal sınıfların bir üyesi olan ve ailelerinin sınıfsal konumunu paylaşan çocukların mekânları aile vasıtasıyla ayrışmakta ve çocuklar kendi sınıfının mekânlarında kalmaktadırlar. Bu noktada, birinci alt hipotezde açıklanan Harvey'in tanımladığı mekânda ayrışma dinamiklerinin aileleriyle birlikte çocuklar için de işlediğini belirtmek gerekmektedir.

1.3. Araştırma Sahasının Tasarımı, Bilgi Derleme ve İşleme Teknikleri

Bu başlık altında araştırma sahasını nasıl tasarladığımız, nasıl seçtiğimiz sonra da burada hangi tekniklerle veri topladığımızı ele alacağız. Araştırmamız çocuk ve mekân ilişkisini ekonomi-politik açıdan ele almayı amaçlayan bir saha araştırması olarak tasarlanmıştır.

1.3.1. Saha Araştırmasının Tasarımı ve Bilgi Toplama Teknikleri

Çalışma sahası olarak Sivas merkezde bulunan Kardeşler Mahallesi seçilmiştir. Çalışma sahasının seçiminde Kardeşler Mahallesi'nin hem sınıfsal hem de kimliğe dayalı mekânsal ayrışma pratikleri açısından zengin bir örüntü potansiyeli sağlıyor olması göz önünde bulundurulmuştur. Mahalle farklı gelir gruplarından oluşan yapıyla sınıfsal farklılıkları barındırması açısından çalışmamız için iyi bir örnek oluşturmaktadır. Mekânsal yapı açısından ise hem gecekondular hem de son dönemlerde sayıları gün geçtikçe artan güvenli siteler içiçe bir görünüm sunmaktadır. Mahalle sınıfsal konumları açısından farklı kesimlerin biraradalığının yanı sıra "Poşa" adı verilen etnik bir kimlik ve belli sayıda mülteci nüfus tarafından da zorunlu olarak yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle hem sınıfsal konumdan kaynaklanan mekânsal ayrışmanın hem de kimliğe dayalı mekânsal ayrışmanın birlikte yaşandığı bir yerleşim birimi olma özelliğine sahiptir.

Saha araştırması iki aşamada gerçekleştirilmiştir; hazırlık sürecini içeren birinci aşamada genel saha gözlemleri yaparak araştırma sahası belirlenmiş, ardından araştırma sahasını daha yakından tanımlayabilmek için görsel kayıtlar olarak "mekân okuması" ve mahalle sakinleri ile odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Çalışma sahasında yapılan ön gözlemlerin ardından ikinci aşamada mahalle sakinleri ile derinlemesine görüşmeler

yapılarak alandan bilgi toplanmaya başlanmıştır. Araştırmada” ve “*yarı yapılandırılmış*” ve “*derinlemesine*” olmak üzere iki tür görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme sorularının bazıları yarı yapılandırılmış olarak başlamış olmasına rağmen sonrasında görüşmenin seyrine ve görüşmecilerin tutumlarına göre derinlemesine görüşmeye evrilmişlerdir. Bu çalışma yapılırken görüşmeye katılanların sınıfsal konumlarını belirleyebilmek amacıyla gecekonduda yaşayan ailelerle ve lüks konutlarda yaşayan ailelerle ayrı ayrı görüşmeler yapılmıştır. 25’i gecekonduda ve 25’i de lüks konutta yaşayan aile olmak üzere toplam 50 haneden bir kadın ya da erkek yetişkinle ve Mahallenin toplumsal ve ekonomik yapısının tanımlanması amacıyla da rastlantısal olarak belirlenen 21 kişi ile görüşmeler yapılmış olup elde edilen veriler somut bir gösterge oluşturması açısından tablolara aktarılmıştır.

Saha çalışmasına başlamadan Mahallede yaşayan kişiler hakkında ön gözlem yapma amacı taşınmaktaydı. Fakat bu amacın gerçekleştirilebilmesi mahallenin tamamı için mümkün olamamıştır. Gecekondu kesiminde ön gözlemlerin yapılmasında her hangi bir sorun yaşanmazken güvenli/kapalı sitelere erişimin zorluğu nedeniyle bu türden sitelerde ön gözlem kısmen yapılabilmektedir. Gecekondu kesiminde yapılan ön gözlem ve görüşmelerde, mahalle sakinlerinin ılımlı tavırları ve görüşmeye istekli oluşları, onların sosyal ve ekonomik durumlarını öğrenmeye yönelik sorular hazırlanmasını kolaylaştırmıştır. Toplam 30 sorudan oluşan görüşme soruları; istihdam, gelir düzeyi, sağlık ve eğitim durumu gibi sosyo-ekonomik değişkenleri; tüketim düzeyi, yaşam koşulları gibi refah göstergelerini elde etmek amacıyla oluşturuldu. Soruların oluşturulmasında, tezin hipotezlerinden yola çıkıldı. Ayrıca ailelerin sınıfsal konumunu belirlemeye yönelik sorular, *Weberyen* sınıf analizinden hareketle gelir ve tüketim düzeyi göstergeleri üzerinden geliştirilmiştir. Max Weber’in sınıf tanımında yapmış olduğu temel vurgu her türlü maddi mal, mülk, para, meslek, statü gibi değer atfedilen öğelerin dağılımıdır.

Sınıfsal konumu belirlemeye yönelik soruların ardından farklı toplumsal sınıflara mensup ailelerin ve onların çocuklarının mekân kullanım biçimleri belirlemek amacıyla ebeveynlerle ve görüşmelere katılmak isteyen *çocuklarla görüşmeler* yapılmıştır. Saha çalışması sırasında toplam 20 çocuk ile görüşüldü. Çocuklarla yapılan görüşmelerin tamamı ebeveynlerinin gözetimi altında yapılmıştır. Ebeveynlerle yapılan görüşmeler sırasında görüşmelere katılmak ve fikirlerini dile getirmek isteyen çocukların

düşüncelerine yer verilmiştir. Görüşmelerde görüşmecilerin yaşadıkları evin ve çevrenin fiziksel koşulları hakkındaki görüşleri, kentsel mekâna erişimlerini belirleyen faktörler ve ötekilik algısına ilişkin düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Görüşmeler sırasında birtakım zorluklar da yaşanmıştır. Bazı görüşmeciler görüşmeye kapalı bir tavır sergileyerek görüşmeyi tamamen reddederken bazı görüşmeciler ise görüşmenin amacının anlaşılmasının ardından görüşme yapmayı kabul etmişlerdir. Gecekonuda yaşayan ailelerle görüşme yapmak için herhangi bir fiziksel engel bulunmazken güvenli/kapalı sitelerde yaşayan ailelerle görüşme yapmak için çoğu kez site girişindeki güvenlik engeli aşılamamıştır. Bu noktada mahalle muhtarının referansıyla görüşmeler yapılabilmektedir. Yine gecekonuda yaşayan aileler görüşme konusunda istekli davranırken lüks konutlarda ya da güvenli/kapalı sitelerde yaşayan aileler genellikle görüşmeye karşı isteksiz bir tutum sergilemişlerdir. Gecekonularda yapılan görüşmeler diğer görüşmelere göre çok daha sıcak ve samimi bir ortamda gerçekleşmiştir. Saha çalışması sırasında karşılaşılan bir diğer güçlük ise “Poşa”larla yapılmaya çalışılan görüşmeler sırasında yaşanmıştır. “Poşa” olarak adlandırılan kimliğe mensup kişilerle yapılmak istenen görüşmeler sırasında, onların asırlardır maruz kaldıkları “*dışlama ve ötekileştirilme*” durumu nedeniyle kimlikleri konusunda konuşmak istemedikleri tespit edilmiştir. Örneğin “poşa adı verilen kişilerin etnik bir kimliğin üyesi olarak herhangi bir dışlamaya ya da ötekileştirilmeye maruz kalıp kalmadıkları” konusunda görüşme yapmak isteğimizi belirttiğimizde hiçbir şekilde bu konular hakkında konuşmayacaklarını ve kendilerinin poşa olarak adlandırılmasından rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Görüşme yaptığımız birkaç poşa ailesinin etnik kimlikleri ile ilgili bilgi edinme talebimizi kabul etmemesi nedeniyle diğer ailelerle yalnızca sınıfsal konumları ve mekâna erişimleri ile ilgili görüşmeler yapılmıştır.

Sahada çalışmaya başlamadan önce ve çalışma esnasında, *gözlem* tekniğinden faydalanılmıştır. Gözlem orada olmaya, olanları görmeye ve aktarmaya yarayan bir tekniktir. Goffman’ın insanların nasıl etkileşime girdiklerini, nasıl ilişki kurduklarını, hayatlarına nasıl anlam verdiklerini ve özellikle de insanların kendi öz-imgelerini nasıl inşa ettiklerini incelemek için *sistemik olmayan doğal gözlem* adını verdiği (Punch, 2016: 174) yöntemle çalışma sahasının durumunu ortaya koyabilmek, katılımcıların yaşadıkları çevre hakkında bilgi verebilmek ve katılımcıların mekânı kullanma

biçimlerini ortaya koyabilmek için *tamamen gözlemci* düzeyinde çalışmaya dâhil olunmuştur.

Araştırmada kullandığımız diğer teknik *yarı yapılandırılmış görüşmeler* ve *derinlemesine görüşmelerdir*. Sahada katılımcılarla daha çok bire bir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bire bir olarak yapılan görüşmelerin saha çalışmasına önemli katkıları bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış ve derinlemesine görüşmeler, görüşmecilerin kendi yaşamlarını kendi cümleleriyle anlatarak kendi deneyimlerini aktarmasına imkân vermektedir. Bu görüşmelerde katılımcıların kendi yaşadıkları ve diğer toplumsal sınıfların yaşadığı çevreye ilişkin algılarını ve mekân kullanım biçimlerindeki farklılıklara bakış açılarını öğrenme olanağı bulunmuştur. Görüşülen kişilerden mahallenin geçmişi, mahallede son dönemlerde yaşanan sosyo-ekonomik mekânsal dönüşüm, toplumsal ilişkiler ve ilişkilerdeki dönüşüm hakkında bilgiler edinilmiştir. Mülakatlarda sorulan soruların katılımcılar tarafından kolayca anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Rahatsız edici ve kişisel sorular sorulmaktan özellikle kaçınıldı. Onlara bütün soruları cevaplamak zorunda olmadıkları, istemedikleri soruyu cevaplamama hakları bulunduğu hatırlatıldı. Katılımcıların mekân kullanımına ilişkin soruları rahatlıkla cevaplarken sosyo-ekonomik durumlarını belirlemeye yönelik olan sorulara bazı durumlarda cevap vermek istemedikleri görüldü. Mülakatlar daha çok Mahalle sakinlerinin kendi evlerinde, kapı önlerinde, açık alanlarda ve çocuk parklarında gerçekleştirildiği için katılımcıların hem daha rahat hem daha samimi olduğu gözlemlendi. Sahaya inmeden ve görüşmelere başlamadan önce araştırma konusuyla ilgili birtakım sorular hazırlanmıştır. Ek-3 ve Ek-4'de verilen bu sorular esnek sorular olarak tasarlanmış ve görüşmelerde soruların olabildiğince tamamı sorulmaya çalışılmıştır. Sorular kimi durumlarda katılımcının sınıfsal konumuna ve kimliğine göre farklılaştırılmıştır.

Görüşmeler tamamen, görüşmeler hakkında önceden bilgilendirilen görüşmecilerin rızasına dayanarak yapıldı ve yine onay almak koşulu ile görüşmeler kayıt cihazı ile kayıt altına alındı. Verilerin analizi esnasında sahada yapılan sözlü görüşmelerin kayıtları yazılı metinlere dönüştürüldü. Sahadan elde edilen veriler ve mülakat transkriptleri saha notlarıyla birleştirilip analiz edilerek *verilerin nitel çözümlemesi* yapılmıştır. Araştırmanın ana hipotezi ve diğer alt/işlevsel hipotezlerinin temel kavramları ile ilgili analiz kategorileri geliştirilmiş ve elde edilen veriler ile

deşifre edilen görüşmeler araştırmanın amacı doğrultusunda nitel olarak analiz edilmiştir.

1.3.2. Bilgi İşleme Teknikleri

Nitel araştırma tekniği yoluyla ele alınmaya çalışılan bu çalışmada hedef, araştırmaya konu olan gruplara ilişkin olarak elde edilen somut verilerin ötesinde, bu grupları içinde yaşadıkları toplumsal ve tarihsel bağlamadan koparmadan anlayabilmek ve açıklayabilmektir. Bu amaçla öncelikle tezin konusu ile ilgili literatür taraması yapılarak veriler derlenmiştir. Yazılı verilerin analizinden sonra yarı yapılandırılmış ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılarak sahadan bilgi toplanmış ve elde edilen bilgiler “*niteliksel çözümleme tekniği*” ile işlenmiştir.

Saha araştırması sürecinde öncelikle Mahalle’de doğrudan gözlemler (mekân okuması) yaparak sınıfsal göstergeler tespit edilmeye çalışıldı. Mahallenin yoksul grupların yaşadığı gecekondü kesiminde evlerin ve çevrenin fiziksel koşullarına ilişkin gözlemlerde bulunarak elde edilen bulgular yoksulların yaşadığı mekânın analizinde kullanıldı. Gecekondü hanelerinin gelir-gider durumu/düzeyi, istihdam durumlarını ve eğitim seviyelerini belirlemeye yönelik sorular yöneltilerek elde edilen cevaplar tablolara aktararak sınıfsal konumları belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde lüks konut alanlarında ve güvenli/kapalı sitelerde yaşayan ailelerin yaşam çevrelerine ilişkin gözlemlerden ve yine onların da gelir-gider durumu/düzeyi, istihdam durumlarını ve eğitim seviyelerini belirlemeye yönelik sorulardan elde edilen bulgular yardımıyla onların sınıfsal konumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sahasında yaşayan ailelerin sınıfsal konumunu belirlemeye çalışırken sahada yaşayan “Poşa”ların toplumsal kimliklerine dair anlattıklarından yola çıkarak mekân-kimlik analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Hipotezlerden yola çıkarak elde edilen bilgiler sınıfsal göstergeler üzerinden sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Gecekondü bölgesinde ve güvenli sitelerde yaşayan ailelerle ayrı ayrı yapılan görüşmelerde ailelerin ve çocuklarının sınıf konumları yaşadıkları mekânlar ve sosyo-ekonomik durumları üzerinden tanımlanmaya çalışıldı.

Farklı sınıf konumlarına sahip çocukların özel alan ve kamusal alandaki mekân kullanım deneyimlerini, eriştikleri/kullandıkları mekânların nitelikleri analiz edildi. Gecekondü kesiminde ve güvenli sitelerdeki evlerde yapılan gözlemlerden ve

buralarda yaşayan ebeveynlerin ve çocukların anlattıklarından yola çıkılarak “ev”in nitelikleri çocuklar açısından analiz edilmeye çalışıldı. Çocukların kullandığı ev dışı mekânlar olan park, bahçe, sokak, yol kenarı, siteiçi oyun alanları, eğitim ve sağlık kurumları, spor ve kültür mekânları ile olan ilişkileri tespit edildi. Elde edilen bulgular, araştırmanın dinamikleri içinde oluşan grupların mekâna erişim deneyimlerini yorumlamak amacıyla nitel analiz teknikleri ile işlendi.

Verilerin analizindeki yaklaşım, bir gerçeği keşfetme ya da açıklama iddiası değil, toplumsal süreçlerden ve toplumsal yapıdan hareketle farklı toplumsal sınıfa/kimliğe mensup çocukların mekânı deneyimleme biçimlerini ve pratikleri anlamaktır. Sahadan toplanılan veriler egemen paradigmanın dışından bakarak mekân-toplumsal sınıf/kimlik ilişkilerindeki ve toplumsal yapılardaki eşitsizlikleri görünür kılmak amacıyla analiz edilmeye çalışıldı. Görüşmelerden elde edilen bulguların ve saha notlarının analiz edilme sürecinde verilere nüfuz edildikçe ve araştırma bilgisi/tecrübesi derinleştikçe yeniden gözden geçirildi. Araştırmanın yazım aşamasında saha bulguları literatürle bağlantılandırılarak tartışıldı.

1.4. Kavram Tanımları

Çocukluk: Toplumsal ve tarihsel bir ürün olan çocukluk toplumun bir icadıdır (Aries, 1962). İnsan yaşamının biyolojik bir evresi olarak kabul edilen çocukluk kavramı tarihsel olarak biçimlenmiştir. Çocuk kavramı ve çocukluk imgesi zaman içinde ve tedrici bir değişimle bugünkü özelliklerini kazanmıştır (Tan, 1989: 74). Çocukluğun süresi, alanı ve yoğunluğu toplumsal özelliklere göre değişim gösterebilmektedir.

Çocuk Mekânları: Çocukların mekânları kavramı, fiziksel bir mekânı temsil etmekten öte, sosyal ilişkilerin ve sosyal pratiklerin yaşandığı sosyal alanı çağırır. Çocukların mekânları, çocukların toplumsal yapıyla birincil ilişkiler kurdukları yerler olma özelliğindedir. Bu anlamda çocuk mekânı, farklı şekillerde sosyal olarak sürekli üretilen bir duruma işaret eder (akt. Semerci vd. 2012: 10).

Mekân: Mekân fiziksel bir olgu olmanın ötesinde toplumsal boyutları bulunan karmaşık bir ilişkiler bütünüdür. Toplumsal bir ürün olan mekân güncel üretim tarzı içinde ve mevcut haliyle “fiili toplum” içinde özgün yapıda bir tür gerçeklik edinmiştir (Lefebvre, 2014: 57). Bu anlamda mekân soyuttur ama somut soyutlamalar olan meta

ve para gibi o da “gerçek”tir. Mekân somuttur. Ama bir nesne gibi, her hangi bir ürün gibi değil. Mekân araçsaldır. Fakat bilgi gibi, o da araçsallığı aşar. Mekân toplumsal ilişkileri içerir (Lefebvre, 2014: 57).

Mekânsal Ayrışma: Mekânsal farklılaşma, “sermaye ile emek arasındaki iktidar ilişkisine ve daha önceki ya da coğrafi olarak ayrı, fakat bağımlı bir üretim biçimi içinde kurulmuş toplumsal ilişkiler” bağlamında açıklanması gereken bir olgudur. Bu toplumsal ilişkiler neticesinde ortaya çıkan toplumsal farklılaşma yapay bir çevre olan kentte mekânsal ayrışmaya neden olmaktadır (Harvey, 2002: 160).

Toplumsal Dışlanma: Toplumsal dışlanma; ekonomik, mekânsal, kültürel ve politik dışlanma gibi boyutlarda ortaya çıkabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 6). Toplumsal dışlanmanın ekonomik boyutu belirli toplumsal kesimlerin oluşan toplumsal artığın bölüşümünde ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması anlamına gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder (Adaman ve Keyder, 2006: 6).

Kimlik: Özdeşlik ve aynılık kavramlarıyla ifade edilebilen kimlik olgusu, “birşeyin kendisi ile aynı olması ve kendisinden başka bir şey olamaması durumu” anlamına gelmektedir (Hançerlioğlu, 1993: 317). Kimlik; bireylerin ve grupların kendilerini diğer birey ve gruplardan ayırt edici özellikler olarak ele alınabilir. Kimlik daima “diğerine” göre tanımlanmaktadır. Kimlik bireyleri ben/biz’in dışındakileri ifade eden “öteki” üzerinden tanımlayan ve konumlandıran bir kavram olmaktadır. “Öteki”ye karşı etkileşim yoluyla şekillenen ve dinamik bir süreçler toplamı olan kimlik olgusu, ötekinin kim veya ne oldukları/olmadıkları üzerinden somutluk kazanmaktadır (Bauman, 2000: 23).

Öteki: Sınıfsal konum, toplumsal cinsiyet, etnik kimlik ve kültür gibi öğelerde birer “ötekilik” sembolü olabilmektedir. Bauman’a (2000: 23) göre *biz ve onlar*

ikileminde ortaya çıkan “öteki”ni yaratma ve “öteki”ni yok etme fikri modern düşüncenin bir ürünüdür.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırmanın sunuş sırası şöyledir:

Araştırma beş kesimden oluşmaktadır. Araştırmanın “ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, HİPOTEZLERİ VE YÖNTEMİ” başlıklı birinci kesiminde, araştırmanın konusu ve amacı, hipotezleri ve yöntemi, bilgi derleme ve işleme teknikleri, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası verilmiştir.

Araştırmanın “MEKÂNDA AYRIŞMA VE BİR AYRIŞMA PRATIĞI OLARAK “ÖTEKİ” başlıklı ikinci kesiminde öncelikle mekânın toplumsallığı ele alınarak, mekânsal ayrışma kavramı toplumsal bir süreç olarak analiz edilmiştir. Ardından kentsel mekânın eşitsiz yapısı, yoksulluk olgusu ve ötekilik kavramları ele alınmıştır.

Araştırmanın “ÇOCUKLUK PARADİGMASININ İNŞASI/DÖNÜŞÜMÜ VE ÇOCUK MEKÂNLARI” başlıklı üçüncü kesimde, tarihsel ve toplumsal bir ürün olan çocukluk imgesinin tarihsel süreçteki dönüşümü ele alınmıştır. Ayrıca kapitalizmin çocukluk fikrini nasıl yok ettiği ve çocuğu tüketimin nesnesi haline dönüştürmesi konularına da değinilmiştir.

Araştırmanın “MEKÂNSAL AYRIŞMA BAĞLAMINDA KARDEŞLER MAHALLESİNDE ÇOCUK MEKÂNLARI” başlıklı dördüncü ve son kesiminde ilk önce çalışma sahası olan Kardeşler Mahallesinin sosyal, ekonomik ve mekânsal yapısı analiz edilmiştir. Daha sonra ise sahadaki çocuk mekânları, çocukların mekânı kullanma biçimleri ve mekâna erişimleri sınıfsal konumları/kimlikleri açısından ele alınmıştır.

Araştırmanın beşinci kesimi ise “GENEL DEĞERLENDİRME” bölümünden oluşmaktadır.

Araştırmanın en sonunda da alfabetik sıraya göre hazırlanmış olan “KAYNAKÇA” bulunmaktadır.

2. MEKÂNDAN AYRIŞMA VE BİR AYRIŞMA PRATIĞI OLARAK “ÖTEKİ”

Bu bölümde mekânın toplumsallığı kavramı ve mekânsal ayrışma olgusunun anlamı ele alındıktan sonra kentsel mekândaki ayrışma türleri incelenmiş ve son olarak da mekânsal ayrışma teorilerine yer verilmiştir.

2.1. Mekânın Toplumsallığı

“Dünyayı değiştirmek için, mekânı değiştirmek gerekir.”

(Lefebvre, 1991: 40)

Henri Lefebvre, Mekânın Üretimi (The Production of Space) adlı, mekâna toplumsal bir bakış açısı kazandıran ve mekânı üretilen ve yeniden üretilen bir olgu olarak tartışılmasının önünü açan eserine şu cümlelerle başlıyor:

Mekân! Daha birkaç yıl öncesine dek bu terim geometrik bir kavramdan, boş bir ortam kavramından başka bir şeyi çağırılmıyordu. Her eğitimli kişide kavrama derhal bilgiççe bir terim ekliyor, örneğin ‘Öklidçi mekân’ ya da ‘izotrop’ veya ‘sonsuz’ kelimesiyle birlikte anıyordu. Mekân kavramının matematikten, üstelik yalnızca bu bilimden kaynaklandığı genel bir kaniydi. Peki ya toplumsal mekân? Bu kelimeler ise şaşırtırdı.

Lefebvre’ün (2014: 21) bu cümlelerde belirttiği gibi uzunca bir süre boyunca mekân, matematik bir olgu olarak Kartezyen felsefenin ve Öklid geometrisinin sınırları içinde mutlak ve *apriori* (hissedilir olguları yerleştirmenin bir tarzı) bir kavram olarak ele alınarak bir soyutlamadan, içeriksiz bir içerikten başka bir şeyi çağırılmamıştır.

Mekânı anlamak için ilk önce onu doğru bir şekilde tanımlamak gerekmektedir. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde farklı anlamları ile mekân tanımlarını incelemek yerinde olacaktır. Aslında sosyal teoride mekân sorunsalı mekânın kendisinin bir teorik nesne olarak ele alınıp alınamayacağına dair yöntem sorunları ile birlikte değerlendirilmektedir. Mekân olgusunun bir kendilik olarak değerlendirilmesiyle bağımlı bir olgu olarak alınması kritik farklılıklara yol açmaktadır (Arslanoğlu, 2000: 63). Sözü edilen ilk yaklaşım biçiminde Durkheim mekânı bir kendilik olarak ele alırken, ikinci yaklaşım biçimi olan Marxçı teori ise mekân üstü ekonomik ve sosyal süreçlere yönelmiştir. Weber’in mekân/kent teorisi ise bu ikisi arasında kalmaktadır. Yapı karşısında birey yönelimli bir sosyal teori benimserken Marxçı teoriye ters

düşmekte; diğer yandan kentin kendisini teorik bir nesne olarak görmemekle Durkheimci kentsel teorinin karşısında yer almaktadır.

Mekâna ilişkin mutlak bakış açısı 1970'lerden itibaren Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells gibi *neo-marxist* kuramcılarla değişmiştir. Mekânı kapitalist üretim süreçlerinden hareketle analiz eden bu kuramcılar, mekânsal olgular ile kapitalist süreçler arasındaki ilişkileri çözümlenmeye çalıştılar. Yeni kent kuramcıları mekânın kapitalist üretim ilişkileriyle olan bağıntısını göz önünde bulundurmışlardır. Onlara göre mekân toplumsal süreçler üretilmiş ve kapitalist üretim biçimi tarafından dönüştürülmüştür. Neo marxist kent kuramcıları mekânın toplumsal yapıdaki güç ilişkilerinden ayrı olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını ifade ederek mekânı kapitalist üretim biçimlerinden bağımsız okumanın mekânı oluşturan ve biçimlendiren gerçek dinamikleri göz ardı etmek olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre mekân toplumsal güç ilişkilerini yansıtmakla kalmamakta bunun yanında eşitsiz toplumsal yapıların yeniden üretimine yol açmaktadır.

Mekân, salt bir soyutlama ve de nesne olmanın ötesinde bütün içeriğiyle bütünsel bir kavram ve gerçekliktir. Yalnızca sadece fiziksel değil, hem toplumsal, hem ekonomik, hem de ideolojik ve siyasal boyutları bulunan karmaşık bir sistemler bütünüdür (Kaygalak, 2006: 6). Mekânı biçimsel yani içeriksiz kalıplar olarak ifade etmek mümkün olmadığı gibi onu toplumsal ilişkilerden ayrıksı olan, kendine özgü değişim ve gelişme dinamiklerini üreten bir olgu olarak ele almak da mümkün değildir. Mekânsal süreçler, çok daha geniş ölçekli bir toplumsal ilişkiler kümesinin ürünüdür ve onunla diyalektik bir tarzda ilişki içerisinde. Mekân ile toplumsal süreçler arasındaki bu diyalektik ilişki, mekânı anlamaya dönük ayrı bir kuram oluşturma çabasını da geçersiz kılmaktadır (Kaygalak, 2006: 6).

1974'de yayımladığı *Mekânın Üretimi (The Production of Space)* isimli eserinde detaylı bir mekân analizi yapan Lefebvre; mekânın toplumsal süreçlerle olan ilişkiselliğini kapitalist üretim biçimi bağlamında değerlendirmiş ve mekânın toplumsal üretimine ve toplumsal ilişkisine dair analizlerde bulunmuştur. Lefebvre'e göre mekân statik olmayan diyalektik bir biçimde ele alınmalıdır. Mekân pasif ya da boş bir şey olarak ya da yalnızca bir ürün olarak değişim değerine sahip tüketilen bir şey olarak algılanmamalıdır. Toplumsal ilişkiler ancak mekânın içinde ve mekân aracılığıyla

gerçek bir varlık bulur. Toplumsal ilişkilerin dayanağı mekânsaldır (Lefebvre 2014: 402). Mekânın toplumsal ve tarihselliğinin yanında politik ve de stratejik bir özelliğe sahip olması mekânın ideolojinin ve iktidarın taşıyıcısı olması anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla mekânın toplumsal bir ürün oluşu ve üretim ilişkilerinden bağının koparılamayacağını ifade eder. Mekânın kapitalist üretim ilişkileri ile üretimi ve yeniden üretimine dair şu ifadeler yer verir Lefebvre (2014: 60):

(Toplumsal) mekân (toplumsal) bir üründür. Bu önerme totolojiye, dolayısıyla aşikâr bir duruma yakın gözükmektedir. Bununla birlikte, bu önermeyi yakından incelemekte, kabul etmeden önce içerimlerini ve sonuçlarını tahayyül etmekte yarar vardır. Güncel üretim tarzı içinde ve mevcut haliyle 'füli toplum' içinde, mekânın, meta, para, sermayeyle aynı sıfatla ve aynı genel süreçte, fakat ayrı bir şekilde, kendine özgü bir gerçeklik edinmiş olduğunu birçok kişi kabul etmeyecektir. Bu paradoks karşısında başkaları kanıt isteyecektir. Üstelik bu şekilde üretilen mekân düşünceye olduğu kadar eyleme de aygıt olarak hizmet ettiğinden, bir üretim aracı olmanın yanında, bir denetim, dolayısıyla tahakküm ve güç aracıdır; fakat mevcut haliyle bu mekân kendisini kullananlardan kısmen kurtulur. Bu mekânı doğuran toplumsal ve politik (devletsel) güçler ona hâkim olmaya çabalasa da başaramaz... Mekân toplumsal ilişkileri içerir”.

Yerleşik mekânın temsillerine karşı ve sermaye/iktidar ikilisince *baskılanmış olan* mekânların, geri alınarak tekrar *kullanımına* yönelik pratiklerdir. Artık önemli olan mekânın sahip olduğu *değişim değeri* değil kullanım *değeri* ön plana çıkmaktadır (Şengül, 2001: 15).

Lefebvre'e göre mekânın toplumsal olarak inşa edilme süreci, üretim biçimlerinin de mekânsal olarak örgütlenme sürecini içerir. Böylelikle toplumsal mekânda, yeniden üretimin toplumsal ilişkileri ile üretim ilişkileri ve onların temsilleri yer almaktadır. Bu ilişkiden dolayı Lefebvre mekânın kendisini değil, mekânın üretim sürecini çalışma nesnesi olarak ele almıştır. Ona göre kapitalist üretim ilişkilerin çözülmesi için toplumsal mekânın üretim sürecinin analiz edilmesi gerekmektedir. *Mekânın Üretimi* kitabında Lefebvre, mekân ile üretim ilişkilerinin yeniden üretimi arasında bir ilişki kurarak kapitalizmin, “mekânı işgal ederek ve mekânlar üreterek” kendi iç çelişkilerinin üstesinden gelmeyi başardığını ifade etmektedir. Lefebvre “*(toplumsal) mekânı (toplumsal) bir ürün*” olarak ele almaktadır. Bunun anlamı her toplumun ve buna bağlı olarak her üretim biçiminin kendi mekânını üretmesidir.

Harvey (1997: 248), Lefebvre'in bu üçlü analizinden hareketle mekânsal pratiklerin toplumdaki farklı görünümünü açıklamak için bir şema oluşturmuştur.

Tablo 1’de yukarıdan aşağıya doğru yer alan üç boyut Henri Lefebvre’nin “Mekânın Üretimi” adlı kitabından alınmıştır. Mekânın Üretimi kitabında Henri Lefebvre zihinsel, fiziksel ve toplumsal olarak mekânı kavramsallaştırıp bütüncül bir mekân yaklaşımı oluşturmuştur. Lefebvre’den hareketle David Harvey mekânsal pratikler üçlüsünden yola çıkarak farklı toplumların mekân üretim sürecini analiz etmiştir. Harvey burada toplumsal mekânın anlamlandırılması ve kavramsallaştırılması için kuramda öne sürülen mekânsal üçlüyü değerlendirmiştir.

Mekân kavramına kavramına mekânı ele almanın ötesinde, mekânı daha çok *tarihselliği ve toplumsallığı* dâhilinde değerlendirerek katkı yapan bir başka kuramcı olan Edward Soja ise, Lefebvre’in mekân üçlemesini (spatial triad) yeniden ele alarak *Üçüncü mekân* (thirdspace) anlayışını ortaya koymuştur. Soja *birinci mekân* kavramıyla; genellikle kent çalışmalarında coğrafyacıların daha çok maddi unsurlarla ifade ettiği mekâna vurgu yapmaktadır. Bu, Lefebvre’in *mekânsal pratik* olarak adlandırdığı, maddileşmiş ilişki ve pratikler *birinci mekâna* karşılık gelmektedir. Böylece kent yaşantısının haritalandırılabilir alanı içindeki biçim ve unsurlar ön plana çıkar. *İkinci mekân* ile ifade edilen ise Lefebvre’in mekânın temsilleri ve temsilin mekânları olarak adlandırdığı soyutlamaya karşılık düşen mekân hakkındaki fikirlerdir. Edward Soja *Üçüncü mekân* kavramı ile de ilk iki mekânı içine alan bir yöntemin sonucudur (Soja, 1996: 10).

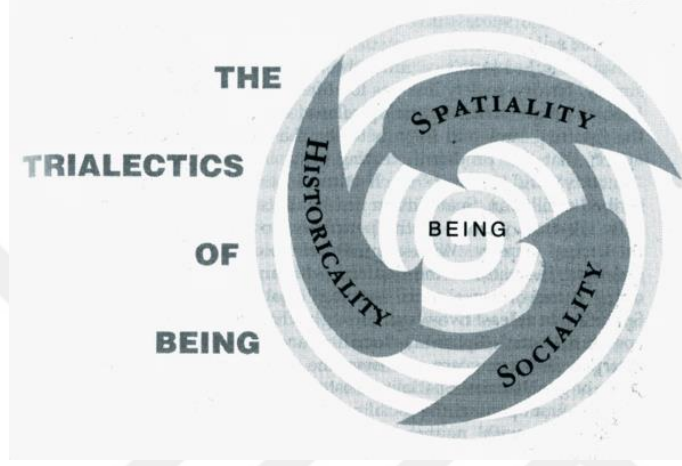
Aşağıdaki şekilde, mekânın toplumsallığı konusunda Henri Lefebvre’nin izinden giden Edward Soja’nın triyalektiğin mekânsallığını, tarihselliğini ve toplumsallığını anlatan şekli görülmektedir. Edward Soja (1996) mekânın diyalektiğine bir boyut daha ekleyerek mekânın trialektiğini ortaya koyarak yani mekâna “mekânsal, tarihsel ve toplumsal” arasında ikilikçi ve indirgemeci olmayan bir bakış açısı kazandırmaktadır (Şekil 1).

Özetlemek gerekirse; Henry Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells gibi neo-marksist kuramcılar mekânın toplumsal süreçlerden ayrı olarak ele alınamayacağını ileri sürerek mekânın kapitalist toplumsal ilişkilerden ayrı olarak ele almanın mekâna dair indirgemeci bir yaklaşım olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca mekân örgütlemesinin toplumun eşitsiz yapısını yeniden üreten işlevini de göz önünde bulundurmışlardır. Doğal olarak bu bakış açısıyla mekân yalnızca toplumsal güç ilişkileri ve mücadeleleri

yansıtmakla kalmamakta bunun yanında eşitsiz toplumsal yapıların devamlılığını da sağlamaktadır.

Bundan dolayı neo-marksist kuramcılar toplumsal yapıdaki tahakküm ilişkilerini ve sınıfsal yapı eşitsizliklerini anlamadan mekânın değerlendirilmesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

Şekil 1: Edward Soja'nın Mekân Üçlemesi (Thirdspace)

Kaynak: Soja, 1996: 71.

Buradan anlaşılacağı üzere her bir üretim biçimi kendine ait belirli bir mekâna sahiptir ve bir biçimden öteki bir biçime geçmek yeni bir mekânın üretimini gerektirir. Endüstriyel kapitalizm feodal mekânı ortadan kaldırmıştır. Geç kapitalizm kendi tarihsel spesifik kent ve endüstriyel formlarını üretmiştir. Geç kapitalizm kolonize edilmesi ve alınıp satılması için mekânı metalaştırmaya devam etmekte, yaratmakta ve yerle bir etmekte, kullanmakta ve suiistimal etmekte, kurgulamakta ve onun için savaşmaktadır (Merrifield, 2006:107). Feodal ilişkilerin çözüldüğü ve ticarî kapitalizmin büyüdüğü yer olan Rönesans şehirleri bahsedilen duruma örnek oluşturabilir. Bu geçişler sırasında mekânsal yeniden düzenlenişler yeni toplumsal ilişkilerin kodlarını içerir (Lefebvre 2000: 75). Toplumsal mekân, üretim tarzı üzerinde bir etkiye sahip olsa da, bu üretim tarzıyla birlikte değişir dolayısıyla tarihseldir. Lefebvre'in bir diğer teziyse üretim tarzının bazı toplumsal ilişkilerle birlikte bu ilişkileri bir alana yansıtarak, kendi mekânını örgütleyerek ürettiği ve ancak bu şekilde gerçekleştiğidir (Lefebvre 2000: 28). O'na göre toplumsal mekân, toplumsal yeniden üretim ilişkilerini, Özellikle kapitalizme gelene kadar, biyolojik yeniden üretim düzeyi ile sosyo-ekonomik üretim düzeyi iç içe girer. Böylece toplumsal yeniden üretimi;

çatışmalara, sürtüşmelere ve mücadelelere rağmen toplumun yeniden üretimini kapsar. Bu süreklilik içinde mekân belirleyici rol oynamaktadır (Lefebvre, 2014).

Harvey kentleşmeyi, kapitalizmin girdiği krizlerden çıkmak için ve sermaye emek fazlasının aktarıldığı bir olgu olarak görmüştür (Uğurlu, 2013: 2). Kentsel mekâna iktidarlar tarafından çeşitli stratejilerle müdahale edilebilmektedir. Bunun sonucu olarak da kentsel mekân yeniden üretilip, değiş-tokuş nesnesi haline getirilen bir metaya dönüştürülebilmektedir.

Lefebvre'e göre kapitalizmin mekânı işgal ederek ve mekânlar üreterek gerçekleştirdiğini belirtmektedir (akt. Şengül, 2001: 14). Böylece kapitalizm girdiği birikim krizlerinden kentsel mekânı keşfederek metalaştırması ve mekânı araçsallaştırmasıyla çıkararak bugünü görebilmeyi başarabilmiştir. Ancak bu başarının önemli mekânsal maliyetleri vardır. Kapitalizm mekânı kullanırken, yaşam içindeki canlı, yaşam içindeki farklılıkları tanıyan yapısından çıkartıp soyut hale getirmektedir. Diğer bir anlatımla kapitalizmin mekânı soyut mekândır (Lefebvre'den akt. Şengül, 2001: 15). 1970'lerden itibaren mekânın toplumsallık boyutunu öne çıkaran bir kuramcı olan David Harvey (2013: 18-19), toplumsal mekân fiziksel mekânla eş biçimli olmadığını belirterek kentsel olguları ve genelde toplumu anlayabilmek için uygun bir mekân kavramı tanımlamanın yaşamsal önemde olduğunu belirtir. O'na göre mekânın doğası, sosyal araştırma açısından bir sır olarak kalmıştır. Harvey mekân kavramına ilişkin yaklaşımlarda mutlak ve görelî mekân görüşünden söz eder. *Sosyal Adalet ve Şehir* (2014: 8) adlı çalışmasında mekândan şu şekilde bahseder:

Mekânı mutlak bir kavram olarak görürsek, maddeden bağımsız "kendinde bir şey" haline gelir. Olguları ayırt edebileceğimiz ve sınıflandırabileceğimiz bir yapıya sahip olur. Görelî mekân görüşü ise, onun sadece birbiriyle bağlantı halindeki nesnelere varlığı sayesinde olan, bu nesnelere arasındaki bir ilişki olarak anlaşılmasını gerektirir. Mekânın görelî olarak bakılabileceği bir yön daha var ben onu ilişkisel mekân olarak adlandırmayı seçtim; Mekânın Leibniz'in bakışıyla nesnelere içinde görülmesi ve bu anlamda nesnelere de ancak kendi içlerinde başka nesnelere ilişkiler içererek ve bunları teslim ederek var olduğunun kabul edilmesi.

Mekân mutlak bir kavram olarak görülürse, maddeden bağımsız bir "kendinde şey" haline gelir. Olgular ayırt edilebilir ve sınıflandırılabilir bir yapıya sahip olur. Görelî mekân görüşünde ise, onun sadece birbirleriyle bağlantı halindeki nesnelere varlığı sayesinde var olan, bu nesnelere arasındaki bir ilişki olarak anlaşılır. Harvey, mekânın görelî olarak bakılabileceği başka bir yönünün daha olduğunu ve bunun

ilişkisel mekân olarak adlandırıldığını belirtir. Mekânın, Leibniz'in bakışıyla nesnelere içinde görülmesi ve bu anlamda nesnelere de ancak kendi içlerinde başka nesnelere ilişkiler içerecek ve bunları temsil ederek var olduğunun kabul edilmesidir (Harvey, 2013: 18-19). Böylece Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir* kitabında mekânı, hem ikincil konumundan kurtarmakta hem de sosyal olanla etkileşen bir olgu olarak kabul etmektedir.

Harvey'in analizinde mekânın örgütlenişi ile genel olarak sermayenin örgütlenişi arasında önemli bir ilişki kurulmaktadır. Üretimin örgütlenmesinde ve sosyal ilişkinin biçimlendirilişinde mekânın oynadığı ayırıcı rol kentsel yapıda ifadesini bulmaktadır. Kentsel yapı bir kez kurulunca üretimin örgütlenmesini ve sosyal ilişkilerin gelecekteki gelişimini etkileyebilecektir. Harvey'in yaklaşımında kapitalizmin mekânı kullanışı, birikim krizlerini aşmak için bulduğu çözüm yollarıyla formüle edilmiştir. Diğer bir ifadeyle mekân, kapitalist üretim koşullarının devamlılığını sağlayan bir araç konumundadır. Bu bakış açısında kentler bir anlamda kapitalizmin sermayeleridir. Kent ancak kapitalist birikim süreçleriyle anlam kazanmaktadır. Tersine mekânı fetişleştirmek, mekâna toplumsal ilişkilerden bağımsız bir güç atfetmek anlamına gelmektedir (Şengül, 2001: 22).

Marxçı yöntemin herşeyin herşeyle ilgili olması biçimindeki bütünlük anlayışına uygun olarak; mekân, kendisini kuşatan sosyal bütünlüğün bir türevi olmak durumundadır. Bu bağlamda mekânsal sorun, mekânın üretimi olan bir sorun değil, toplumsal yapı tarafından üretilip, mekânda yansıma bulan bir sorundur. Böylece sorunun özü somut mekân olmayıp toplumun bütününde işleyen sosyal/politik süreç olmaktadır. Harvey'e göre de, "mekân" öncelikli olmalıdır ve kentleşme eninde sonunda, sermayenin birikimi doğrultusunda oluşur ve üretim ve artı-değerin dolaşımı, kentselliğe kurban edilemeyecek kadar önemlidir. Harvey'in bu önemli çıkışı, kent coğrafyasının sınırlarını da belirlemektedir ki ancak böylelikle ekonomi-politik ve mekân arasındaki gizil ilişkiler açığa çıkarılabilecektir (Paterson, 1984: 46).

Artık mekân salt coğrafik bir kavram olmayıp, sosyo-ekonomik ilişkilerin belirleyiciliğinde oluşmuş ve özellikle üretim ilişkilerine bağlı olarak toplumsal formülasyonlara bürünmüştür. Sosyal bilimlerde mekânı ele alırken onun hem fiziksel boyutunu hem de toplumsal ilişkilerin belirleyiciliğindeki ekonomik boyutunu ele

almak gerekmektedir. Bu bağlamda mekânın, üretim sistemi çerçevesindeki ekonomik boyutunun ve buna bağlı olarak toplumsal ilişkilerin şekillendirilmesinde oynadığı rolü dikkate almak gerekecektir.

2.2. Mekânsal Ayrışma

Bu bölümde mekânsal ayrışmanın kavram olarak ne ifade ettiği, mekânsal ayrışmanın türleri, mekânsal ayrışmayı ortaya çıkaran toplumsal nedenler ve tarihsel süreç içerisinde mekânsal ayrışma ele alınıp açıklanmaya çalışılacaktır.

2. 2. 1. Kavramsal ve Tarihsel Olarak Mekânsal Ayrışma

“Kapitalizmin Kara Delikleri” olarak adlandırdığım bu toplumsal bölgeler, şu ya da bu biçimde içlerine girmiş olanların, insanlık durumunun maruz kaldığı acılardan ve yıkımdan hiçbir biçimde kaçamayacağı bölgelerdir. Bu bölgelerde sosyal dışlanma yeniden üretilir, zaten dışlanmış olanlarda yeni yaralar açılır (Castells, 2013: 225).

Mekânsal ayrışma kavramı günümüz kentlerindeki sosyal ve ekonomik yapıyı analiz etmede önemli parametrelerden biri olmaktadır. Mekânsal ayrışma ile toplumsal yapı arasında bulunan ilişki bir sebep-sonuç ilişkisi olmasından da öte diyalektik bir ilişkidir. Bu diyalektik ilişki kentsel mekânda yeniden ve yeniden üretilerek toplumsal eşitsizliklerin devamını sağlamaktadır.

Mekânsal ayrışmanın toplumsal süreçlerle olan ilişkisini göz önünde bulundurarak bir tanım yapan Harvey'e (2002: 170) göre mekânsal ayrışma, insanların istekleri doğrultusunda gerçekleşen bir olgu olmaktan çok kapitalist üretim sistemi tarafından üretilen ve kapitalist üretim sisteminin büyümesi sürecinde önemli bir işleve sahip olan bir olgudur. Kapitalist kentteki mekânsal ayrışma, pazar donanımına ulaşmak için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında meydana gelen ayrışmadır. Bu durumda emeği yeniden üreten mekânsal gruplaşmalar aynı zamanda tüketim açısından da farklı gruplaşmalara yol açabilmektedir. Bu durum mekânsal ayrışmaya daha türdeş bir nitelik kazandırmaktadır. Mekânsal ayrışma, belirli nüfus gruplarının kentsel mekanda düzensiz dağılımı olarak tanımlanmakta olup, etnisite olsun olmasın; her kent gelir grubu, yaş, hane halkı kompozisyonlarının yaratabileceği ayrışmayla karşı karşıyadır (Bolt vd., 2009: 75). Johnston'a (akt. Firman, 2004: 349) göre ise mekânsal ayrışma nüfusun geniş çoğunluğunu oluşturan alt-grupların, ırk grupları, etnisite ve dini inançlarına göre semt/mahalle olarak ayrışmasına karşılık gelir. Van Kempen ve Ozuckren'e (akt. Firman, 2004: 350) göre mekânsal ayrışma, kent mekânının toplumsal

sınıfların statülerinin üst düzey ve alt düzeyde göstermesi ile meydana gelmektedir. Buradaki eğilim, bir sosyal grubun mekân ve sosyal ilişkiler bağlamında alttakilerden ayrışması ve onlarla bulaşmaması isteğidir (Ayata ve Ayata, 2000: 165).

Tarihsel olarak bakacak olursak her tarihsel dönemde kentler barındırdıkları sınıflı yapı ile toplumsal eşitsizliklerin mekânı olduğu söylenebilir. İlk ve ortaçağda görülen kentler ile günümüz modern kent mekânının en belirgin ortak özelliği toplumsal eşitsizliklerin kentsel mekâna ayrışma şeklinde yansıdığı gerçeğidir. Çeşitli bilim dallarında yapılan araştırma ve çalışmalar araştırmalar kent adı verilen insan yerleşmesinde mekânın, hemen her dönemde, gelir, saygınlı ve gücün durumuna göre biçimlendirildiğini göstermektedir.

İlk kentler, MÖ. 3000'in biraz öncesinde Nil vadisinde ve Mezopotomya'da doğmuş ve kentleşme daha sonra, Filistin, Suriye, Anadolu, İran, Orta Asya ve İndus vadisine yayılmıştır (Hout vd. 2000: 13). Arkeolojik bulgular ekolojik açıdan uygun yerlerde, büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalarda kent niteliğinde yüksek nüfuslu yerleşmelerin ortaya çıktığını göstermektedir (Arslanoğlu, 2000: 14). Bu ilk kentler doğal olarak küçüktü; belki de yerleşik köy ve kasabalardan çok az farklılık gösteriyordu. Bu kentlerin boyutlarının küçük olmasının görünür nedeni, tarımın veriminin düşük, uzun mesafeli ulaşımın maliyetinin de fazla olmasıydı (Hatt ve Reiss, 2002: 28). 15. Yüzyıl ile 18. Yüzyıllar arasında kentlerin hemen hepsinde surlar mevcuttur. Bu nedenle de zorlayıcı ve ayırıcı bir geometrinin içine hapsolmuşlardır, aynı zamanda da onlara ait olan hemen yanlarındaki mekânlardan ayrılmışlardır. Bu ayrışmada öncelikle söz konusu olan güvenlidir. Yönetici sınıfın ya da soyluların konutları şehrin merkezinde toplanma eğilimindeydi. Daha az ayrıcalıklı kesimler ise genellikle şehrin çevresinde ya da surların dışında yaşarlardı ve sadece saldırı tehdidi olduğu zaman şehre girerlerdi. Farklı etnik ve dinsel topluluklar çoğunlukla ayrı mahallelerde yaşar ve çalışırlardı (Giddens, 2013: 955). Holton (1999: 105) da kentsel yapının bu şekilde ayrıştığı ortaçağ sonları kentlerinin genellikle, servet ve siyasal erk bakımından büyük eşitsizliklerin olduğunu Avrupa kentlerinden örnekler vererek açıklamaktadır.

Sanayi öncesi kentlerde mahalle ya da semtleri doğuran büyük toplumsal gruplar buralarda yaşayan semt sakinleri keskin toplumsal farklılaşmayı yansıtır. Böylece etnik gruplar ayrı yerlerde yerleşmiş olurlar. Bir bölümü etnik nitelikte olan meslek

grupları da genellikle birbirlerinden farklı yerlerde oturur. Çoğunlukla kentin belli bir sokağı ya da bölgesi, ayrı bir ticaret türünün mensupları tarafından işgal edilir; böyle ayrı kültürlerden insanları bir arada barındıran kentlerin, ortaçağ Avrupası ve modern Afganistan'da olduğu gibi, “Tefeciler Sokağı” gibi adları olan sokakları vardır. Daha aşağı sınıflar ve özellikle kast dışında olanlar, kentin önemli etkinliklerinden uzak olan yerlerde, kıyısında otururlar. Toplumsal farklılaşma, yetersiz ulaşım olanakları, yersel hareketliliğin az olması ve semtlerin çok kalabalık olması, neredeyse temel birim olan komşuluğun gelişmesini hızlandırmıştır (Sjoberg, 2002: 38). Elit tabaka kent merkezinde oturmaktadır. Merkez itibarlı bir alandır, burada düşük gelirli ve işsizlerin barındığı yıpranmış, terkedilmiş konutlardan oluşan çöküntü bölgesinin yer almasının ekonomik ya da sosyal altyapısı yoktur. Alt tabakalar, özellikle “istenmeyen unsurlar” kentin dış itilmiştir (Arslanoğlu, 2000: 36).

Sanayi Devrimiyle birlikte mekânsal ayrışma bambaşka bir boyut kazanmıştır. Günümüz küresel kentindeki ayrışmayı sanayi öncesi dönemdeki ayrışmadan farklı kılan noktalar; ayrışmanın ekonomi politik temelli olup, güç ilişkilerine dayanması, sınıfsal ayırım üzerinden yürümesi ve aynı toplumda yaşayan bireylerin birbirinden uzaklaşmasıdır (Akgün, 2014: 71). Kentlerin dönüşüm sürecinde ticari kapitalizm önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Ticari kapitalizmin filizlenmesi toplumdaki güç dengelerini kökten değiştirmiştir. Fakat bu dengelerin toplumsal yaşamda asıl etkisinin sanayileşmeyle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Kentlerin hızla büyümesinin, sanayi devrimi ve onunla birlikte gelen teknolojik değişikliklerle nüfusun kentlileşmesinin, kentlerin mekânsal ve maddi yapılarında derin etkileri olmuştur. Sonuç, kentleşmiş toplumun baskın yerleşme biçimi olan metropoliten kent olmuştur (Hatt ve Reiss, 2002: 30). Sanayi kenti, sanayi devriminin ürünü olarak, kendisinden öncekilerden çok daha hızlı, çok daha yaygın bir kentsel büyüme ile sonuçlanmıştır (akt. Tuna, 1987: 45). Sanayi Devrimi ile birlikte kentler önceki dönemlere oranla oldukça hızlı büyürken yaşam kalitesi açısından ise gittikçe kötüleşmişlerdir. Mekân kullanım yoğunluğu, kentsel üretimin hızlanmasıyla birlikte artarak sanayi kentlerinde toplumsal eşitsizlik mekân üzerinden gözlemlenebilir bir hale gelmiştir. Bu dönemde mekân daha önce hiçbir dönemde görülmemiş şekilde eşitsizliklerin temsil edildiği bir alan haline gelmiştir.

Sanayileşme döneminde ticari kapitalizmle birlikte ivme kazanan sanayi kapitalizmi toplumsal eşitsizliğin daha fazla artmasına neden olarak sınıfsal kutuplaşma ve mekânsal ayrışmayı keskinleştirmiştir. Sanayi kentleri eşi görülmemiş bir büyüklükle, köklerinden kopmuş nüfusun akınıyla, denetimsiz bir genişlemeyle, elverişsiz yaşam koşullarıyla ve karmaşayla tanımlanmaktadır. Sorunlar özellikle İngiltere’de ve daha da özelde İngiltere’nin başkenti Londra’da belirgindir (Alkan ve Duru, 2002: 11).

Engels (2013: 92) o dönemde Manchester’de gözlemlediği mekânsal ayrışmayı şu ifadelerle anlatmaktadır:

Her büyük kentin, işçi sınıfını doldurduğu bir ya da daha fazla teneke mahallesi vardır. Gerçi sefalet sık sık zenginlerin saraylarına yakın ve gizli vadilerde yaşar, ama genel olarak ona ayrı bir bölge verilmiştir. Burada mutlu sınıfların gözünden irak, elinden geldiğince mücadele eder. Bu teneke mahalleleler, İngiltere’nin büyük kentlerinde oldukça eşit biçimde yerleşmişlerdir. En kötü evler, kentin en kötü bölgelerindedir. Genellikle sıra halinde bir ya da iki katlı kulübeler; ev olarak kullanılan mahzenleriyle, hemen hemen şekilsiz bir biçimde yapılmışlardır. İngiltere’nin tümünde üç ya da dört odası ve bir de mutfağıyla bu evler Londra’nın bir kısmı hariç, işçi sınıfının konutlarını oluşturuyorlar.

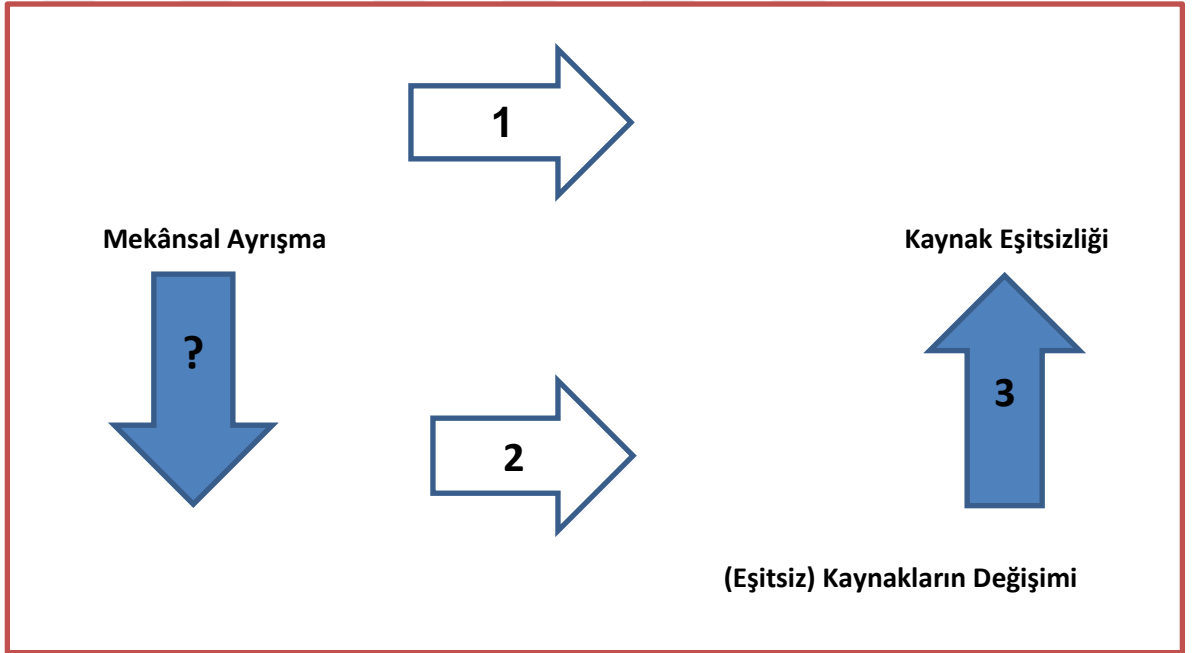
XX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kapitalizmin girdiği krizlerden çıkmak için uygulamaya koyduğu neo-liberal politikalar devletin üstlendiği görevlerin birçoğunu özel sektöre devrederek toplumdaki ekonomik kutuplaşmanın derinleşmesine neden olmuştur. Neo-liberal politikalar nedeniyle gelir dağılımındaki alt ve üst sınıflar arasındaki ekonomik uçurum gittikçe artarken, devletin dezavantajlı kesimlere yaptığı yardımları kesmesi ile yaşanan eşitsizlik daha da çarpıcı hale gelmiştir. Yaşam standartlarını bakımından iki kutup arasındaki eşitsizliğin gittikçe büyümesi sosyal ve mekânsal olarak kentin ayrışmasını tetiklemiştir. Böylece kentsel mekân neo-liberal küreselleşme projesinin kurucu öğelerinden biri olur iken aynı zamanda bu projenin işsizlik, mekânsal ayrışma, kentsel gerilim, vb. olumsuz sonuçlarının da en çok hissedildiği mekânlar olmuşlardır (Öktem, 2011: 24)

Kapitalist sistem ile mekânsal eşitsizlik ve ayrışmalar, kentsel yapının hiyerarşisini de belirlemektedir. Sosyal, sınıfsal, mekânsal farklılıklar; ötekileştirme ve toplumsal dışlamaya varan olguları da beraberinde getirmektedir. Altkentleşme sürecine kadar uzanan kentsel mekânsal ayrışmalar; aslında sermayenin kendini yeniden üretimi sürecinde kullandığı araçlardan mekânsal olanıdır. Bu bağlamda ortaya çıkan mekânsal parçalanmanın, iktidar ilişkilerinden bağımsız şekillendiği düşünülemez (Akgün, 2014:

71). Kapitalist sistem toplumsal eşitsizlikleri besleyerek sistemin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu noktada devletlerin çıkarmış oldukları yasa ve uygulamalar da aynı şekilde eşitsizlikleri destekleyici yönde olmaktadır.

Mekânsal olarak ayrışan topluluklar birbirlerine yabancılaştıklarından sosyal olarak ayrışma daha da keskinleşmektedir. Gruplar arasında artan sosyal, kültürel, etnik ve ekonomik farklılıklar sonucu insanlar daha homojen bir topluluk içinde yaşama gereksinimi duymaktadır. Bu görece homojen topluluğu oluşturabilmek için gruplar kendilerini mekânsal olarak da ayrıştırmaktadır. Yani, ayrışma toplumsal eşitsizliğin basit bir sonucu değil, hem toplumsal hem mekânsal farklılaşmanın ürünüdür (Andersen'den akt. Yüceşahin, 2011: 162).

Şekil 2: Eşitsiz Kaynak Değişimi ve Eşitsizlik Arasındaki İlişki

Kaynak: Van Eijk 2010: 13.

Mekânsal olarak ayrışan topluluklar birbirlerine yabancılaştıklarından sosyal olarak ayrışma daha da keskinleşmektedir. Gruplar arasında artan sosyal, kültürel, etnik ve ekonomik farklılıklar sonucu insanlar daha homojen bir topluluk içinde yaşama gereksinimi duymaktadır. Bu görece homojen topluluğu oluşturabilmek için gruplar kendilerini mekânsal olarak da ayrıştırmaktadır. Yani, ayrışma toplumsal eşitsizliğin basit bir sonucu değil, hem toplumsal hem mekânsal farklılaşmanın ürünüdür (Andersen'den akt. Yüceşahin, 2011: 162). Bu anlamda bakıldığında kentlerde değişen nüfus yapısı, etnisite, istihdam biçimi, üretim ve tüketim biçimlerinin farklılaşması

mekânda da farklılıkların oluşmasına yol açmakta, mekânın kullanıcılarının sınıfsal ya da kültürel kimliğine göre ayrılaşmasını ortaya çıkarmaktadır (Özgür, 2006: 22).

Mekânsal farklılaşma, en azından kaba hatlarıyla kapitalist üretim biçiminin dinamikleri tarafından üretilmektedir. Kendi sürekliliğini sağlamak üzere strateji arayışlarının oluşturduğu süreçte kapitalist birikimin güçleri, değer sistemleri, tüketim alışkanlıkları, farkındalık ve politik bilinç durumları ve dahası zaman içinde kapitalist düzenin yaygınlaşmasını dizginleyen bütün yapıları çevreyi yaratır. Bundan dolayı, mekânsal ayrışma toplumsal ilişkilerin üzerine şekillenen bir tercihin edilgen bir ürünü olarak görülmektedir, eşitsiz toplumsal ilişkilerin ve toplumsal ayrılaşmanın üretilip sürdürüldüğü süreçler içindeki etkisiyle birlikte algılanması gerekir.

2.2.2. Mekânsal Ayrışma Türleri

Mekânsal ayrışma günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde yaşanan bir durumdur. Ayrışmanın derecesi de farklı ülkelerde ve kentlerde farklı seviyelerde yaşanabilmektedir. Yaşanan bu ayrışma her kentin gelişmişlik düzeyi ve sosyo-ekonomik yapısına göre yine farklı biçimlerde yaşanan bir süreç olmaktadır. Mekânsal ayrışma kavramı özünde sınıfsal kaynaklı olması nedeniyle öncelikle sınıf temelli mekânsal ayrışma kavramı ele alınmıştır. Daha sonra ise ırksal gruplara, etnik kökene, dine ve toplumsal cinsiyete dayanan kimliğe ilişkin ayrışmaya yer verilmiştir.

2.2.2.1. Mekânda Sınıfsal Ayrışma

Kendi içerisinde benzeşen homojen mekânsal birimlerin ve toplumsal grupların farklılaşması anlamını taşıyan ayrışma kavramı temelde toplumdaki eşitsizlik ve hiyerarşiye dayanmaktadır. Bu nedenle sosyo-mekânsal ayrışmanın temelini sınıfsal ilişkiler oluşturmaktadır. Kapitalist sistem örgütlenme ve üretim sistemine bağlı olarak, kentsel alanlardaki mekânsal dönüşümü özellikle 19.yüzyıldan itibaren belirgin bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde kapitalizmin neden olduğu eşitsizliğe bağlı olarak kentsel alanlardaki mekânsal yapılanmalar ya da diğer bir ifadeyle mekânsal ayrışmalar, sınıfsal kaynaklı olarak gerçekleşmiştir.

Bu anlamda kentler öteden beri eşitsizliklerin mekânı olmuştur ve mevcut üretim ilişkileri bu eşitsizlikleri beslemiştir. Benzer bir düşünceyle Laborit (1990: 91), Yontmataş Çağından günümüze dek, toplumda daima egemen bir sınıfla egemenlik altındaki sınıfın var olageldiğini ifade ederek kentin kendisinin de Yontmataş Çağında

gerçekleştirilen tecimsel mal üretimini, kar elde etmek üzere bu malların alınıp verilmesini amaçlayan toplumsal yapıyı sağlamlaştırmaktan başka bir işe yaramadığını belirtmektedir. Laborit (1990: 143), kentte sınıfsal temele dayalı egemenlik ilişkilerini şu sözlerle anlatmaktadır:

Sınıf kavgası yadsınması olanaksız bir görüngüdür, ama biz ilk elden egemenlik kurma güdülerinin sonuçları oldukları için sınıfların var olduğuna inanıyoruz. Somut mallar ve özel mülkiyetse kimi bireylerin geri kalanları egemenlik altına alabilmekte kullandıkları güncel araçlardır. Bunları ortadan kaldırın başka bir tür egemenlik kendini gösterecektir; bu dediğimiz daha önce denenmiştir ve kent yine bu egemenlik türünün en dolaysız anlatımı olacaktır. Kent, çağdaş kentsel yapı da egemen sınıfların, yerleşme alanlarını denetleyerek, toplum bilimsel tortulaşmayı artırarak, egemenliklerini pekiştirmekte kullandıkları araçlardan biridir. Anamalcı ülkede, ayrıca, egemen sınıf kentten karını çoğaltmakta yararlanmakta, bu da egemenlik kurmasını sağlayan araçları daha güçlü kılmaktadır.

Toplumsal eşitsizlik her sınıflı toplumun en belirgin göstergesidir zira üretim sistemi içindeki konum ürünün toplumsal arasında bölüşümünü belirlemektedir (Castells, 2014: 33). Kapitalizmde içsel olarak var olan ve gelirler açısından ifade edilen geleneksel eşitsizlik biçimi, konutların koşullarından günlük çalışma saatleri de dâhil olmak üzere eğitim, sağlık ve kültürel imkânları da içeren bir takım ortak hizmetlere erişebilirlikle tanımlanabilen yeni toplumsal ayırım noktalarıyla ifade edilmektedir (Castells, 2014: 34). Yüksek gelir düzeylerinin sağladığı üstünlüğün yanı sıra (konut ve ortak hizmetler de dâhil olmak üzere), günlük tüketim biçiminin önemli bir kısmı haline gelen ortak malların kullanımına ilişkin yeni bir tür eşitsizlik kaynağı ortaya çıkmıştır (Castells, 2014: 34). Mingione ise, kıt kentsel kaynakların dağılımının, dolayısıyla toplumsal yeniden üretim olanaklarının, geleneksel sınıf bölünmelerine yeni boyutlar getirdiğini ileri sürmektedir (akt. Erder, 2013: 21).

Oluşan toplumsal artığın belirli bir sınıf tarafından kontrolünün üstlenilmesiyle toplumun sınıflara bölünme süreci M.Ö. 2500'lü yıllara kadar uzansa da Gülalp (1993: 17), “sınıf” kavramının (zümre'den farklı bir şekilde, sivil toplumun özerk işleyişinde biçimlenen toplumsal kolektiviteler olarak), kapitalizme geçiş sürecinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu anlamda Gülalp hem Marksçı hem de Weberci kuramlarda sınıfın sadece kapitalist bir kategorizasyon biçimi olarak anlam ifade ettiği görüşünü savunmaktadır.

Kapitalist birikim sisteminin egemen üretim biçimi haline dönüşmesiyle beraber sermaye ve emek olmak üzere iki sınıf ortaya çıkmıştır. Kapitalizmi toplumsal sınıflar

üzerinden ele alan Karl Marx'a göre toplumsal sınıflar üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar üzere ikiye bölünmüştür. Marx'ın kapitalizm teorisi iki sınıflı bir modele dayanmaktadır. Onun için “sınıf” toplumsal üretim ilişkilerinden kaynaklanır ve ilk elde dağıtım ve tüketim ilişkilerine ve onların ideolojik yansımalarına atfedilemez (Slaughter, 2000: 172). O sınıfları, üretim araçları ve üreticiler arasındaki ilişkiyle şekillenen birbirleriyle ilişkili kategoriler olarak tanımlamaktadır (akt. Becker, 2000: 154).

Mekânsal ayrışma ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan Harvey (2002), kapitalist üretim tarzı çerçevesinde “sınıf”, kapitalist toplumun temel toplumsal ilişkileriyle bağlantılı özgün bir anlama sahip olduğunu ifade eder. Ona göre, kapitalizm çerçevesinde sınıf yapılanmasının etmenleri, kapitalizmin dinamiklerince içerilen etmenlerle özdeştir. Bu çerçevede, kapitalist toplumların geçirmiş olduğu evrimile toplumsal sınıf bileşenlerinin evrimi arasında zorunlu bir ilişki doğmaktadır.

Andersen (2002: 153) yoksul mahallelerin yeni anlayışının gerekliliği ve onları şehrin geri kalanından giderek artan oranda izole olan “dışlanmış yerler” olarak görmelerinin isabetli olduğu tartışılır olduğunu iddia etmektedir. 1960 ve 1970'li yılların kentli orta sınıf için bir tehdit oluşturmayan gecekondu kimliği, yerini tepki ve şiddet barındıran varoş kimliğine, buna karşılık yine aynı yılların kentle barışık gösterişsiz orta sınıfı yerini, kentin tehlikelerinden çevre ve görüntü kirliliğinden uzaklaşmak ve alt sınıflarla mekânsal temasını azaltmak isteyen dışlayıcı bir orta sınıf kültürüne bırakmaktadır (Geniş, 2007: 80).

Kentsel ayrışmanın ortaya çıkışının temel nedeni olarak güvenlik algısı görülmektedir ki bu da “korku kültüründen” kaynaklanmaktadır. Korku kültürü; mekânsal ayrıştırma yoluyla kendinden olmayanı ötekileştirmekte ve bu durumda çeşitli güvenlik tedbirleri alınmaktadır. Geçmişte korku ve güvenlik algısıyla kentlerin etrafında oluşturulan duvarlarla, çağdaş kentteki yalıtılmış mekânları karşılaştıran Zygmunt Bauman (2016: 57) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Çağdaş korkular, umumiyetle 'kentsel korkular' bir zamanlar şehirlerin kurulmasına neden olan korkuların aksine, 'içerdeki düşman' a odaklanır. Bu tür bir korku insanları, bir bütün olarak-bireysel güvenliğin kolektif bir teminatı ve bir kolektif mülk olarak-şehrin bütünlüğü ve sağlamlığından çok, şehrin içindeki kendi malikânelerinin yalıtılması ve sağlamlaştırılmasıyla ilgilenmeye sevk eder. Bir zamanlar şehrin etrafını kuşatan duvarlar artık şehri çok farklı yönlerde boydan boya içeriden bölmektedir. Mahallelilerin nöbet tuttuğu bölgeler, belli kişilerin

girişine izin verilen sıkı koruma altındaki kamusal mekânlar, kapılarda baştan ayağa silahlı bekçiler ve elektronik olarak işleyen kapılar: Bütün bunlar, şehir kapılarının ardında pusuya yatmış yabancı ordular ya da yol çeteleri, çapulcular ve bilinmeyen öteki başlıca tehlikelere karşı değil, istenmeyen hemşehrilere karşı alınmış önlemlerdir artık.

Bu durum sınıfsal ayrışmanın mekânsal olarak gerçekleşmeye başlaması, sınıfsal ve kültürel yaşam ortamlarının oldukça homojen bir hal almasına neden olmuştur. Bu homojen ve izole yaşam alanlarının yanı sıra kamusal mekânların özelleşmesi bir dışlama mekanizması işlevi görmektedir. Yani kentin “*korkulan*” yerleri artarken, “*güvenlikli siteleri ve mahalleleri*” artmıştır (Şen, 201: 6). Bu “*korku*” algısı özellikle metropol kentlerinde mekânsal ayrışmayı perçinleyen unsur olarak karşımıza çıkmakta ve artık bu kentlerin ayırdedici bir özelliği haline gelmektedir.

Buraya kadar anlatılanları özetlemek gerekirse temel üretim ilişkilerinin yol açtığı eşitsiz sosyal ve ekonomik ilişkiler, sınıfsal konumları bakımından farklı olan grupların farklı mekânlarda konumlanarak mekânsal ayrışmanın oluşumuna yol açmaktadır. Günümüz kapitalist toplumlarında görülen mekânsal ayrışmaları daha önceki dönemlerden ayıran temel özellik ayrışmanın ekonomik temelli olması ve mevcut üretim ilişkileri çerçevesinde şekillenmesidir.

2.2.2.2. Kimliğe Dayalı Ayrışma

Giddens (2014: 103) modernitenin ayırt edici bir özelliği olarak ‘birey’, ‘benlik’ ve hatta ‘bireysel-kimlik’ kavramlarına daha derin yaklaşmak gerektiğini ifade eder. Çünkü moderniteyle birlikte kimlik toplumsal bir nitelik kazanarak kapitalist sistemde kentler öyle ya da böyle kutuplaşmanın sosyo-mekânsal sonuçlarını, ayrımcılığını ve dışlanma sürecini yansıtmaktadır (Musterd ve Ostendorf, 1998: 1). Kapitalizmin yarattığı kentler sınıf, statü ve güç bakımından eşitsiz ilişkileri barındırmaktadır. Bu eşitsiz ilişkilerin ortaya çıkardığı sosyal ve mekânsal ayrışmaları artık tüm kentlerde gözlemek mümkün hale gelmiştir. Tarihsel sürecin yanında günümüz modern kentlerinde de cinsiyet, din, etniksel ayrımlar da sosyo-ekonomik, ideolojik, kültürel ve sınıfsal ayrımlaşmaların görüldüğü ve grupların kendi içerisinde homojenleşmesinin arttığı mekânsal birimlere dönüşmüştür. Bu farklı toplumsal katmanların kentte bir araya gelişini Laborit (1990: 113) şu sözleriyle destekler:

Kent insan etkinliklerinin ve ırkların kaynaşmasına, çeşitlilik yaratmış, gerek insan etkinliklerinden doğan nesnelere, gerekse birkaç yaratıcı beyinden çıkan kavramların bir araya gelebileceği, çağlar boyunca birbirini dölleyeceği, gittikçe zenginleşen, karmaşıklaşan imgelem çağrışımlarını doğuran, aslında insanın evrim geçirmesine izin veren kaynar kazan olmuştur. Kentin bütün evrim boyunca, yakın çağlara dek bu işi gördüğü kesindir. Ancak bunu değişik kaynaktan gelen bilgilerin, değişik katmanlardan bireylerin, çeşitli ırk ve ekinlerden çıkmış kişilerin kaynaşmasına izin verdiği sürece yerine getirebilmiştir. Kent bağrında soyluyla zanaatçı, tecimenle okumuş, kol işçisiyle silahşör, kamu görevlisiyle mimar, omuz omuza yaşayabildiği sürece bu ada layık olmuştur. Toplumsal katmanların ayrılması zorla kendini kente benimsetmediği sürece.

Toplumda farklı nedenlerden ortaya çıkabilen ayrışmalar, gelire ve sınıfsal konumdan kaynaklanabileceği gibi dinsel ve etniksel kimlik farklılıklarına göre de ortaya çıkabilmektedir. Gelir durumuna dayalı olarak ortaya çıkan ayrışma türünde sınıfsal konum belirleyici olurken, etnik ve dini kimliğe dayalı ayrışma, toplumsal dışlamanın bir yansımasıdır. Burada asıl vurgulanması gereken nokta Harvey (2002: 12)'in de belirttiği gibi kapitalist düzen içinde yeniden üretilen toplumsal farklılaşmalar, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini kolaylaştıracak biçimde yapılanmıştır. Başka bir deyişle kapitalist sistemin bu eşitsiz ilişkileri ve ayrışmaları besleyerek kendini yeniden üretmektedir.

Bireylerin belli kimlikler üzerinden tanımlanabilmeleri için “öteki” kavramının tanımlanmasına gerek duyulmaktadır. Yani toplumdaki bireyleri din, dil, ırk gibi farklılıklar kimlikler tanımlayabilmek için “ötekiler”in varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Kimlik temelli ayrılaşma hemen her toplumda “ötekiler” üzerinden yeniden ve yeniden üretilmektedir (Macionis, 1991: 122). “Öteki” nin tanımlanabilmesindeki en etkin ölçütlerden biri ise ekonomik faktörlerdir. Alt tabaka olarak düşünebileceğimiz gelir dağılımından daha az pay alan, eğitim seviyesi ülke ortalamasının altında ve diğerlerinden daha düşük, işsizliğin yüksek, prestijli bir işe sahip olmanın ise neredeyse imkânsız olma özellikleriyle de tanımlanabilir (Macionis, 1991: 122).

Farklı kimliklere mensup bireylerin kentte fiziksel olarak ayrı bölgelerde konumlanması nedeniyle bu durum fiziksel ayrışma olarak da adlandırılabilir. Sosyal ayrışmaya neden olan gelir, ırk, cinsiyet, etnisite gibi ayrışmalar sosyal ayrışmanın bir sonucu olan fiziksel ayrışma içinde geçerli olmaktadır. Bu faktörlerin tamamı fiziksel ayrışma ile karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu etkenler fiziksel ayrışmayı beslerken, fiziksel ayrışmada sosyal ayrışma ve nedensellik içinde bulunduğu faktörleri beslemektedir. Saltman (1991: 1) fiziksel ayrışmanın coğrafik bir

alan içerisinde yaşayan farklı grupların mekânsal olarak birbirinden ayrılması şeklinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Buna göre fiziksel ayrışma, bir toplumda azınlık gruplarının ve/veya farklı kimliklerin toplumun çoğunluğundan ayrı ayrı yerlerde yoğunlaşarak yaşamlarını sürdürmesidir. Bu aynı zamanda bu grupların sosyo-ekonomik açıdan, mesleki ve aile yapıları açısından ve alt kültürler açısından birbirinden farklılaşması anlamına gelmektedir.

Kimliğe dayalı ayrışma daha çok alt gelir grubundaki toplumsal kesimlerde gözlemlenmektedir. Bu durumla ilgili Öncü ve Weyland (2010: 10) 1970'lerde ortaya çıkan ekonomik krizi aşmak için uygulamaya konulan neo-liberal politikaların dayattığı iktisadi ve sosyal koşullar, zaman ve mekân farkı tanımaksızın tüm metropollerini toplumsal ve kültürel kutuplaşmaya doğru götürdüğünü, bir yanda giderek zenginleşen küresel-kozmopolit bir zümre, diğer yanda sürekli fakirleşen, fakirleştikçe kendi içinde ırk, dil, din kümelerine bölünen yerel kalabalıkların ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Yine Güney (2004: 137) de kente mekânsal ayrımlaşma ölçütünden bakıldığında özellikle eski yerleşme bölgelerinde kimlik temelli ayrışma çok net biçimde gözlemlenmekle birlikte, yeni yerleşim birimlerinde ve özellikle son yıllarda yaygınlaşan uydu sitelerde bu ayrımlaşmanın çok bariz yaşanmadığının görüldüğünü ifade etmektedir.

Düsseldorf'da etnik ayrışmayı çalışan Günther Glebe de (1997: 147) çalışmasında mevcut post-Fordist ekonomik yeniden yapılandırma süreci ve onun işgücü piyasası üzerindeki etkisi altında, etnik azınlıkların artan toplumsal ayrışma ve kentsel ekonomiden dışlanma ile marjinalleştirilmenin artan tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını belirtmektedir.

Geçmişteki kentlerden bugünün ve yarının kentlerinin mekânsal yapısını (örüntüsünü) farklı kılan yönleri açıklamaya çalışan Marcuse ve Van Kempen'e göre küresel kent, dünya kenti ya da mega kent olarak adlandırılan merkezi kentlerin taşralarda "kenar şehirlerden" ve geleneksel şehirlerden farklı bir yapıda olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre kentlerin içindeki azınlık mahallesi giderek artan oranda kentin diğer bölümünden ayrılır, bu aynı doğrulukta kalırken, diğer taraftan zengin bölgelerin kendilerine has ayrımcılığı bulunmaktadır. Sosyal yönden ve mekânsal olarak bu iki kenar alanlar arasındaki kentin geri kalan kısmından giderek kendilerini de

ayırmaktadırlar (Marcuse ve Van Kempen, 2000: 1). Sosyal grupların, konut gruplaştırması için en önemli gerekçe kendi gruplarının kimliğini ya da yaşam tarzını korumak arzusudur (Knox ve Pinch, 2006: 168).

Sonuç olarak sosyal ve mekânsal ayrışma günümüz kentlerinin en belirgin özelliğidir. Özellikle metropol kentlerde yaşam alanlarının kapıları neredeyse kilitlenen duvarlarla birbirlerinden yalıtılmıştır. Bu mekânlarda yaşayan semt sakinleri keskin toplumsal farklılaşmayı yansıtmaktadır. Kimliğe dayalı ayrışma toplumun genelinden farklı olan farklı etnik, dini kimliğe ya da farklı cinsel tercihe sahip bireylerin ayrışması olarak kendisini göstermektedir. Ayrışmaya dair yapılan tanımlamalarda dikkat çeken ortak nokta yoksul ve toplumdan dışlanan kişilerin ve özellikle de farklı etnik grupların kentlerin belli bölgelerinde yoğunlaşmasına dikkat çekmektedir. Toplumun genelinden farklı özellikler gösteren gruplar dışlanarak mekânsal ayrışmaya zorlanmaktadır. Bu sürecin sonucu ise gruplar arasındaki sosyal ayrışmanın genellikle toplumsal dışlanmaya dönüşmesidir.

2.2.2.2.1. Etnik/Dinsel Ayrışma

Toplumsal grupların etnik kökenine ya da dini inanışına göre mekânda ayrışması tarihin çok eski dönemlerinden beri süregelen bir süreçtir. Etnisite ve din toplumsal ilişkilerde olduğu kadar mekânsal örgütlenmelerde de temel argüman olarak önemini korumaktadır. Mekânsal yerleşmelerde her ne kadar sınıfsal konum belirleyici olsa da etnik ve dini farklılıklar da belirleyici unsur niteliği taşımaktadır. Sınıfsal yapı homojen bir nitelik taşımayıp kendi içinde de etnik ya da dinsel açılardan heterojen bir özellik göstermektedir. Bu nedenle mekânsal ayrışma hem sınıfsal hem de etnik/dinsel bir içerik kazanabilmektedir.

Kimliğe dayalı ayrışmalardan biri olan etnik ayrışma terimi literatürde etnik toplanma, gettolaşma, etnik ayırma ve parçalanma gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Falah, 1996: 823). Etnik ayrışma kavramının içeriğini ise farklı etnik gruplar, etnik azınlık nüfus ya da yabancılar olarak adlandırılan farklı gruplar oluşturmaktadır (Musterd, 2005: 332).

Knox (1987: 254-255) etnik grupların dışlanmalarının ve bir mekânda kümelenmelerinin, savunma, destek, kültürel mirasın korunması ve karşı hamle olmak üzere dört temel işlevi bulunduğunu belirtmektedir.

Savunma İşlevi (Defensive Role): Etnik kümelenmenin savunmacı rolü ilgili grubun ayrımcılığa maruz kaldığı durumlarda yaygınlaşmaktadır. Çünkü bir bölgesel anavatanın varlığı etnik grupların üyelerinin toplumun geniş bölümünün düşmanlığı nedeniyle geri çekilmeye de neden olmaktadır. Bunun en iyi örneği Belfast'tadır. Etnik kümelenmenin savunmacı rolü, dış baskıların sonucunda istenmeyen bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Destek İşlevi (Support Role): Savunma fonksiyonu ile yakından ilişkilidir. Etnik kümelerin üyelerine çeşitli açılardan destek sağlamaları anlamına gelmektedir. Bunların düzeyi formal açıdan etnik köken olabileceği gibi, enformel açıdan dostluk ya da kan bağı da etkili olmaktadır. Bölgesel olarak kümelenen etnik grupların varlığı toplumun çoğunluğu tarafından istenmeyen grup üyelerini korumayı da sağlamaktadır. Paris'teki Afrikalı göçmenler bu durumun en güzel örneğidir. Birçok etnik göçmen grubu, grup üyelerine hem maddi hem de sosyal destek sağlamak amacıyla kişisel yardım ağları ve örgütlenmelere gitmektedirler. Bu aynı zamanda etnik grubun ayırıcı, kültürel temelli ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla yapılmaktadır.

Kültürel Mirasın Korunması (Preserving Cultural Heritage): Etnik fiziksel kümelenme etnik grubun kültürel mirasının korunmasını sağlamaktadır. Etnik grup bilinci kimi zaman dış baskılarla oluşmaktadır. Londra'daki Jamaikalı genç siyahların durumu buna güzel bir örnektir. Birçok etnik grup açısından ayırıcı kültürel kimlik çoğunluk tarafından asimile edilmeye çalışılmaktadır. Etnik grupların fiziksel olarak kümelenmeleri yok olmalarını engelleyebilmektedir.

Karşı Hamle (Attack Role): Etnik mekânsal yoğunlaşma genel anlamda toplumun üyelerinin çatışma yaşamasıdır. Ancak bu işlevde genellikle daha barışçıl ve daha yasal bir hamle yapılmaktadır. Grup üyelerinin mekânsal yoğunlaşması gözlenebilir bir biçimde etnik grupların seçim (oy kullanma) gücüne sahip olması ve etnik grupların kent siyasetinde kurumsal çerçevede resmiyet kazanması anlamına gelmektedir. Bu politik gücün kazanmasına en iyi örnek Amerika'daki siyahların durumudur (Tümtaş, 2011: 93).

Gündelik yaşam pratiklerini dini inanış ve etnik kökene göre biçimlendiren ve kendi yaşam tarzlarını sürdürebilecekleri mekânlar yaratan toplumsal gruplar kamusal alanda görünürlüklerini artırmış olmaktadır. Aynı ya da benzer dini inanışları

paylaşan ve ortak etnik kökeni paylaşan gruplar kentte varolma biçimlerini mekânsal ayrışma pratikleri üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

2.2.2.2.2. (Toplumsal) Cinsiyete Dayalı Ayrışma

Kentsel mekân toplumsal grupları sınıfsal statüsünün yanı sıra kimliklerine göre de ayrıştırmaktadır. Mekânda sınıfsal ayrışma değişen kimlik pratikleriyle toplumsal cinsiyet örüntüleri üzerinden inşa edilmektedir. Toplumsal cinsiyet örüntüleri üzerinden ayrışma aynı zamanda toplumsal cinsiyetin yeniden üretilmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Mekânların cinsiyeti söz konusu olduğunda ilk akla gelen kamusal alan ve özel alanın cinsiyetidir. Kamusal mekânların çoğunlukla erkek egemen sistem yapısıyla kuşatıldığı söylenebilir (Saygılıgil, 2013: 1). Mekânın cinsiyetçi yapısı kamusal alanı erkekle ve erkeklikle özdeşleştirirken, özel alan ise kadınla ve kadınlıkla ilişkilendirilmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve bunun mekâna yansıyan biçimi olan kamusal alan ve özel alan ayırımına bakıldığında kamusal alan evin dışını, erkeğin alanını; özel alan ise evin içini, kadının alanını işaret etmektedir. Dolayısıyla mekânın cinsiyet temelli ayrışması kadının kamusal ve özel alandaki konumunu etkilemektedir. Bu durum ise gündelik hayat pratiklerine etki ederken aynı zamanda gündelik hayat pratikleri aracılığıyla da sürdürülmektedir (Aksu Kocatürk, 2018: 5).

Cinsiyetin mekân ve zaman gibi sembolik sistemlerle bağlantılı olarak yaratıldığını ve işlediğini ifade eden (Alkan, 2009: 9), tarihsel süreç içerisinde de toplumun ataerkil ve patriyarkal yapısı mekânın örgütlenmesinde belirleyici bir unsur olarak süregelmiştir. Cinsiyete dayalı mekânsal ayrışma dinamiklerin erkeğin kadın karşısında olan egemen konumuna dayanmaktadır. Eril tahakküme dayalı toplumsal cinsiyet eşitsizliği uzun zaman boyunca kamusal-özel ayırımının işlevselliğine tutunacaktır: Eninde sonunda kamusal alan erili ve akli temsil ederken, bu bedensiz kamunun eksikleri; aylık kanama, yaşamı ve aynı anda ölümü insana verebilen doğum gibi bedensel semptomları, tutku ve duygularıyla kadının yer aldığı özel alanla giderilmeye çalışılır (Alkan, 1999: 4). Alkan, kentin cinsiyetçi bir yapılı çevre sunduğunu savunmaktadır. Bu önermeye bağlı olarak, kent planlamasının, başka işlevlerinin yanı sıra, kentin cinsiyetçi “doğa”sını yeniden üretme ve sürdürme işlevini de üstlenmektedir. Kent planlamasının, tarihinde, felsefesinde, örgütlenmesinde ve

politika yönelimlerinde, Kadınları, onların yaşamlarından ve var oluşlarından kaynaklanan gerçeklik tanımlarını ve gereksinimlerini yok sayan, kıyısallaştıran ya da ikincilleştiren, ataerkil değerlerle yüklüdür (Alkan, 1999: 5). Çağdaş feminizmin içinden doğduğu toplumsal çevre olan 20. Yüzyıl kenti de öncelleri gibi keskin bir biçimde farklılaşmış toplumsal cinsiyet rollerini yansıtan ve güçlendiren bir yapıya sahiptir. “Toplumsal cinsiyetlere özel mekânsal bölünme” ile “kadınların mekânı” ev ve komşuluk birimi ile sınırlanmıştır. “Annelik” ve “karılık” temelinde tanımlanan kadınlar, erkeklerin kamusal çalışma alanlarından yalıtılmış ve “özel” denene alana yerleşmiştir (Alkan, 1999: 7). Cinsiyete dayalı mekânsal ayrışma, kadınların kentsel mekânla olan ilişkileri bağlamında çoğunlukla toplumun eşitsiz cinsiyet ilişkilerinin yansımaları olarak biçimlendirilmektedir.

Jarvis vd. (2012: 131), kentsel mekân olgusunun gelir, sınıf ve ırka göre bir hayli ayrılmış olduğunu ve mekânın cinsiyetçi bir form taşıdığını belirtirken şu değerlendirmelerde bulunmuşlardır:

“Tuvaletler ve soyunma kabinleri dışında kentsel mekân sınırları nadiren nadiren belirgin cins ayrımına göre çizilir. Yine de, ‘gerçek erkek’ ya da ‘kız gibi kız’ gibi cümlelerde popüler ‘erkeklik’ ve ‘kadınlık’ tanımlarının inatla sürdüğünü hepimiz iyi biliriz. Hegemonik erkeliğin vehomofobinin böyle alışlagelmiş normalleşmesi, kent deneyimini, yaşam fırsatlarını ve refahını derinden etkiler. Bundan doğan eşitsizlikler; yasal engellerden mülkiye sahibi olmaya, şiddet tehdidinden, giyim ve görünüş tarzına göre, yaftalamaya ve uygunsuz damgası vurmaya kadar büyük bir çeşitlilik gösterir”.

2.3. Mekânda Ayrışmaya İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Mekânın oluşumuna ve dönüşümüne ilişkin teorileri iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi Chicago Okulu’nun teorisiyken, ikincisi ise kentsel mekânın oluşum ve dönüşümüne eleştirel bir bakış açısı kazandıran teoridir.

2.3.1. Chicago Okulu ve Mekânsal Ayrışma Teorisi

Kenti analiz edebilmek için geliştirilen kuramlarda mekânsal ayrışma olgusu önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Kent sosyolojisinde en kabul gören yaklaşımlardan birini, geliştirdiği yöntem ve çalışmalar ile Chicago Okulu ortaya koymuştur. Kentin bağımsız bir olgu olarak tek başına bir olgu olarak ele alınması Chicago Okulu öncülüğünde gerçekleşmiştir. XX. yüzyıl kent olgusunu açıklamada önde gelen kuramlardan biri olan Chicago Okulunun yaklaşımında kentsel gelişme ve kentsel büyüme mekânsal ayrışma temelinde ele alınmıştır. Kentsel gelişmenin yol açtığı eşitsizlik ve sosyal uyumsuzlukları mekânsal ayrışma üzerinden analiz edilmeye

çalışılmıştır. Chicago Okulu ilk modern sanayi kentlerinde kentsel büyüme ve mekânsal ayrışma sorununu açıklamayı amaçlayan bir kuramdır ¹.

1915 ile 1925 arasında Chicago Üniversitesinde gerçekleştirilen tebliğler, tezler ve özel araştırma projeleri Robert E. Park, Ernest W. Burgess ve Roderick D. Mc Kenzie tarafından *The City* başlıklı oldukça çekici küçük bir ciltte toplandı. Kitap, Birleşik Devletlerdeki sosyologlar tarafından oluşturulacak sistematik bir şehir kuramının başlangıcının habercisidir (Martindale, 2000: 49). Buna göre kenti ilk kez sistematik olarak Chicago Okulunun analiz ettiğini söylemek mümkündür. Kent sosyolojisinin bütünlüklü olarak kuramsallaşmasını sağlayan Chicago Okulu daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan tüm kent kuramları için de düşünsel çerçeve oluşturmuştur.

Sanayi kentleri içerisinde en hızlı büyüyen ve farklı etnik toplulukların çeşitliliğini en fazla barındıran metropollerden olan Chicago bir laboratuvar olarak kullanılmıştır. Chicago'yu toplumsal değişimin en hızlı yaşandığı dönemde inceleyen bu sosyologlar kuşağı, aynı zamanda modern kentin toplumsal bir haritasını yaptılar (Arlı, 2012: 132).

Robert Park'ın oluşturduğu “kentsel ekoloji disiplini” içinde temellenen kuramsal yapı, Burgess ve Mc Kenzie katkılarıyla büyüme süreçlerinin analiz edildiği bir kentsel kuram haline dönüşmüştür (Arslanoğlu, 2000: 60). Kentsel gelişimin doğal bir süreç olduğunu belirten Ekolojik yaklaşımın temsilcilerinden Robert Park'ın ifadesiyle, bir kent bir bütün olarak nüfusun içinden özel bir bölge veya özel bir ortamda yaşamaya en iyi uyan bireyleri yanılmadan seçen, büyük bir ayıklama mekanizması gibidir. Kentler rekabet, istila ve yerine geçme süreçleri boyunca ki bunların hepsi biyolojik bir ekoloji içinde olur- 'doğal alanlar' içinde düzenlenirler (Giddens, 2013: 946).

Ekolojik teorinin kurucularına göre, doğal alanların mekân üzerindeki dağılışı belli bir *hâkimiyet* (dominance) merkezine göre olmaktadır. Hâkimiyet kavramı, insan ekologlarının bitki ve hayvan ekolojisinden aktarmış oldukları bir kavramdır. Bir bitki topluluğunda bu hâkimiyet, genel olarak, farklı türlerin ışık için yapmış oldukları mücadelenin sonucudur. Işık, bitkilerin temel ihtiyacı olduğu için, yerleşme grubu

¹ Chicago Ekolu hakkında daha geniş bilgi için bkz.(Arlı, 2012; Kurtuluş, 2003; Keleş, 2012; Ernest N. Burgess, 1925; Bal, 2006; Tekeli, 2011; Kurtuluş, 2003; Giddens, 2012).

içerisinde hâkim olan bitki en uzun boylu olan bitkidir. Onun altında kendilerini daha az ışığa göre ayarlamış olan bitki katları bulunmaktadır. İşte insan ekologlarına göre, bir şehir yerleşmesinin doğal alanları da böyle bir hâkimiyet merkezine göre düzenlenmiştir. Hâkimiyet merkezi ise, genel olarak toprak fiyatlarının en yüksek olduğu merkezi yerlerdir. Bu merkezden şehrin çevresine doğru gidildikçe toprak fiyatlarında derece derece düşme görülmektedir. Böylece şehir, belli bir hâkimiyet merkezinden çevreye doğru yayılan ve birbiriyle yarışma halinde bulunmakla beraber, karşılıklı olarak birbirine bağlı olan çeşitli alanlardan meydana gelmiş karmaşık bir bütün görünüşünü almaktadır. Nihayet bu doğal alanlardan her biri, kendine uygun nüfusu seçen ve çeken bir kuvvet merkezi olarak rol oynadığı için, yerleşme grubu, meslek, ırk, yaş, cinsiyet, milliyet ve kültür bakımından farklı olan bölümlere ayrılmaktadır (akt. Yörük, 2005: 83).

Kenti ilk kez sistematik bir biçimde ele alan Park, “*Şehir*” (Park ve Burgess, 2016: 37) kitabının, “*Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*” isimli makalesinde ekolojik teorinin genel çerçevesini çizerken şu ifadelerle yer vermektedir:

Şehir, münferit olarak insan yığınlarından ve sosyal koşulların uygunluğundan sokaklar, binalar, elektrik ışıkları, tramvaylar, telefonlar vb.- daha fazlasıdır. Benzer şekilde sadece kurumların ve idari aygıtların –mahkemeler, hastaneler, okullar, polis ve farklı alanlardaki memurlar- oluşturdukları gruptan da daha fazlasıdır. Şehir, daha ziyade bir ruh haline, bir takım gelenek ve adetlere ve bu adetlerin özünde yer alan düzenlenmiş davranışlara ve duyarlılığa karşılık gelir. Başka bir deyişle şehir, yalnızca bir fiziki mekanizma ya da sonradan üretilmiş bir yapı değildir. Onu oluşturan insanların içinden geçtikleri hayati süreci de kapsar; doğanın ve özellikle insan doğasının ürünüdür.

Kenti toplumsal değişimin ve yer seçim biçimlerinin mekândaki izdüşümü olarak ele alan (Pınarcıoğlu vd. 2013: 85) Park’ın şehir anlayışı bir cümlede özetlenebilir; şehir kendisine ait yasalarca üretilen mekânda dıştan düzenlenen bir birimi temsil eder (Martindale, 2000: 50). Park, şehrin insanların doğal yaşam alanı olduğu görüşünü savunmaktadır. Ona göre kentler, doğal bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır ve kentlerdeki yerleşim yerleri doğal alanlar olarak tanımlanır. Park, şehrin doğal ve değişmeyen güçlerin etkisiyle oluştuğunu ifade ederek şehirlerin insan doğasının bir ürünü olduğunu vurgulamaktadır. Parkın ilgisini çeken, kentsel büyüme şekli ve şehrin farklı bölgelerinde bulunan farklı alt kültürlerin gelişimiydi. Irk, aile şekli, gelir ve faaliyetler açısından önemli derecede konutsal ayırım bölgeleri sergileyen

yerleşim şekline katkıda bulunan sosyal ve mekânsal yapılar arasındaki bağ neydi? (Thorns, 2004: 26).

Park, kenti açıklamak için Darwin ve Ricardo'nun bakış açılarının bir sentezini kullandı. Göçmen topluluklar ilk geldiklerinde iş alanlarına yakın geçiş bölgesine yerleşirken, zamanla aynı etnik ve bölgesel gruplarla işbirliği içinde dış halkalara hareket ettiler. Kendinden olmayanı kovma eğilimi getto bölgelerini üretmiştir (akt. Arlı, 2012: 130).

Chicago Okulu'nun kente ilişkin ikinci yaklaşımı, Louis Wirth tarafından geliştirilen ve kenti bir yaşama tarzı olarak gören yaklaşımıdır. Bugün kent yazını klasikleri arasında yerini almış bulunan “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme” ilk kez 1938 yılında, *The American Journal of Sociology*de yayımlanmıştır. Louis Wirth, bu yapıtında, kır ve kentin insan yaşamı üzerindeki etkilerine, kentin sosyolojik açıdan tanımlanmasına, kentte yaşamak ve kentleşme arasındaki ayrıma, kentli yaşam biçimine, kent büyüklüğünün ve yoğunluğunun birey davranışlarına etkisine, kentleşme kuramı- sosyoloji ilişkisine, toplumsal örgütlenme biçimi olarak kentleşmeye ve kentsel kimliğe değinmektedir (Duru ve Alkan, 2002: 16). Ona göre kent yalnızca bir yaşama alanı değil, aynı zamanda bir yaşama tarzıdır. Wirth, Chicago Okulu'nun diğer düşünürleri gibi kentlerin fiziksel çevresini ön plana çıkarmaktan çok kültürlerine vurgu yaparak kültür üzerinden kenti anlama ve tanımlama çabasına girişmiştir. Wirth'ün geliştirdiği kentin “bir yaşam biçimi” olarak ele alındığı kültüralist yaklaşıma göre kent insanının yaşamının kır insanının yaşamından farklı yönlerini vurgulanarak kent kültürel bir öge olarak ele alınmış ve açıklanmıştır.

Özetlemek gerekirse kent sosyolojisinin ortaya çıkıp gelişmesinde önemli rol oynayan Chicago Okulu, 20. Yüzyıl kent olgusunun analiz edilmesinde de öne çıkan sosyal kuramlara kaynaklık etmiştir. Uzun bir süre kentsel analiz süreçlerinde egemen paradigma olarak kabul edilen Chicago Okulunun yaklaşımında mekânsal ayrışma ele alınmıştır. Kentler Darwin'ci bir bakış açısıyla ele alarak kentleşme olgusuna rekabet, hâkimiyet ve iktidar gibi kavramlarla yaklaşan Chicago Okulu, kentsel gelişmeyle ortaya çıkan eşitsizliklerin ve mekânsal farklılaşmaların doğal ve değiştirilemez bir süreç olduğunu belirtmiştir. Onlara göre, kentte yaşayacakları yeri seçmede bağımsız olan kent sakinleri birbirine benzer olanlarla aynı mekânda yaşama eğilimindedirler.

ChicagoEkolü mekânsal süreçlerde toplumsal yapıyı ve toplumsal ilişkileri göz ardı ettiği için bu çalışmada kuramsal çerçevede toplumsal süreçler çerçevesinde mekânı ele alan eleştirel kuramlar kullanılacaktır.

2.3.2. Eleştirel Kentsel Kuramlarda Mekânsal Ayrışma

Toplumsal eşitsizlikleri ve mekânsal farklılaşmaları doğal ve değiştirilemez bir süreç olarak değerlendirdiği için çeşitli eleştirilere maruz kalmasına rağmen 1960'lı yıllara kadar kentsel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan Chicago Okulu'nun kuramsal çerçevesi, bu yıllarda sosyal bilimler ve felsefedeki eleştirel yaklaşımlarla birlikte etkisini göreceli olarak yitirmeye başlamıştır (Kurtuluş, 2003: 82).

1970'lerden itibaren kentleri kapitalist üretim süreçleri bağlamında ele alan Çağdaş Kent Sosyolojisi ortaya çıkmıştır. “Mekân” (space) ve “yer” (place) ile toplumsal güç ilişkileri arasındaki çelişkilerin yoğunlaştığı 1970'ler mekân ve yerler arasındaki ilişkilerin, çelişkilerin, belirsizliklerin yeniden tanımlandığı yıllar olmuşlardır (Ercan, 2000: 220). Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey tarafından öncülük edilen bu bakış açısı, Chicago Okulu'nun kentleşmenin ortaya çıkardığı toplumsal eşitsizlikleri doğal gören yaklaşımlarını eleştirmektedir. Şehir mekânının şekillenmesinde ekonomik faktöre ağırlık veren bu kuramcılar, Chicago Okulunun yaklaşımını, şehrin toplumsal ilişkilerden bağımsız incelendiği gerekçesiyle, bu yaklaşımı mekânı fetişleştirme ile ilişkilendirmektedirler (Şengül, 2001: 13). Bu eleştirel bakış açısı, Chicago Okulu'nun kentsel gelişimin yaratmış olduğu eşitsizlikleri doğal gören bakış açısını eleştirirken kentsel gelişmeleri sermaye birikim süreçleri ve sınıf mücadelesi açılarından ele alarak kenti çelişkilerin ve eşitsizliklerin mekânı olarak görmüşlerdir.

Kentsel analizini, kentlerin çevresine doğru büyümesinin kurlsız ve düzensiz bir şekilde gerçekleşmesinden yola çıkarak yapan ilk sosyolog olan Henri Lefebvre'dir. Bu nedenle Lefebvre eleştirel kent sosyolojisinin ve kentsel politik ekonominin öncüsü kabul edilecektir (Kurtuluş, 2013: 186), Lefebvre'ye göre kentsel alanlar kapitalist üretim biçiminin aracı haline gelerek gelişen kapitalist sermayenin kâr etmek amacıyla kentsel toprakları üretmek zorundadır. Lefebvre (1991: 37) kentsel mekân üretiminin kapitalist toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde önemli bir araç olduğunu ve her üretim tarzının kendi mekânını ürettiğini (ilkel-kölecî toplumun mutlak mekânı,

feodalizmin tarihsel mekânı, kapitalizmin ise artı değerin soyut mekânını ürettiğini) ifade etmiştir.

Mekân olgusunu toplumsal süreçlerle birlikte ele alan David Harvey, mekânsal biçimlerin toplumsal süreçleri içerdiğini ve toplumsal süreçlerin de esas olarak mekânsal olduğunu belirtmektedir. Mekânın aynı zamanda kentlerin fiziki ortamını da ifade etmesinden dolayı mekânın tanımına oldukça önem vermektedir. David Harvey'e (2003: 75) göre mekân, varlıkbilimsel (ontolojik) bir kategori olmanın ötesinde kentte yaşayan insanları biçimlendiren ve yine insanlar tarafından da biçimlendirilen toplumsal bir yapıdır. Dolayısıyla kentsel mekân toplumsal süreçlerin oluştuğu içerisinde oluşum gösterdiği cansız nesnelere topluluğu değil, toplumsal süreçlerin mekânsal boyutunu içeren yapılardır.

Mekânsal ayrışma ile toplumsal ilişkiler arasında bir bağ bulunduğunu ifade eden Harvey'e (2002: 154) göre kapitalizm, emeği bölerek mekânsal ayrışmayı pekiştirmektedir. Bu durumda ayrılan bireyler sınıfsal konumlarının farkına varamamaktadırlar. Göç hareketleriyle emek bölünerek belirli yerleşimlerde yoğunlaştığı gibi mesleki tabakalaşmaya da etnik özellik kazandırmaktadır. Böylece etnik ya da ırksal konum, sınıfsal konumdan önde gelerek mekânsal ayrışmayı belirleyen bir etken olmaktadır.

Harvey'e göre mekânsal ayrışma kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkardığı eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Sermayenin sürekli büyüyen bir ölçekte birikmesiyle hızlı bir ivme kazanan kentleşme süreci içerisinde gerçekleşmesi durumu kentlerdeki toplumsal yapının toplumsal ayrışma sürecine girmesine yol açmıştır. Harvey (2002:161) toplumsal yapı ile mekânsal ayrışma arasındaki bağlantıyı şu dört temel varsayım üzerinden açıklamıştır. İlk varsayıma göre, mekânsal ayrışma kapitalist toplumlardaki toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu durumun temel nedeni her toplumsal sınıfın kendi koşullarında yeniden üretilmesidir.

Harvey'in (2012: 161) ikinci varsayımına göre ise, mekânsal birimler, komşuluk birimlerinin, yerel toplulukların ve bireylerin değer ve beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, pazar donanımlarını ve bilinç durumlarını önemli ölçüde etkileyecek toplumsal etkileşim ortamları bulunmaktadır. Kapitalist üretim biçimi kendini yeniden üretebilmek için yeni tüketim biçimleri ve yeni toplumsal gereksinimlere ihtiyaç

duymaktadır. Sermaye birikimi açısından bakıldığında eksik tüketimin yol açacağı aşırı üretim ve bunalım sürekli tüketimin sağlanması için belli tüketim sınırlarının varlığını gerekli kılarak, dağıtım ve tüketim noktasında toplumsal ayrışmalara yol açmaktadır (Harvey, 2002: 155). Böylelikle birbirinden farklılık gösteren tüketim alışkanlıkları olan bireylerin mekân ile olan ilişkileri de farklılaşmaktadır ve üst gelir grubu ile alt gelir grubununun yaşam alanları da birbirinden ayrılmış olmaktadır.

Üçüncü varsayımda ise Harvey (2002:161), büyük nüfus yoğunluklarının farklı topluluklara bölünmesinin sınıf bilincinin de bölünmesine yol açacağını ifade etmektedir. Bu bölünme sistemin yeniden üretimini sağlayıcı bir faktör olarak görülmektedir. Sonuncu varsayımda ise kapitalist toplumlardaki mekânsal ayrışma modellerinin çelişkilerin birçoğunu yansıttığını belirtmektedir. Bu durum her mekânsal ölçeğin homojen bir yapıya sahip olması nedeniyle sistemin eşitsiz ilişkisi ve çelişkisel yapısının sorgulanmasını engelleyebilmek için sınıfsal farklılıklara ek olarak sıra ırk, din, dil, mezhep, toplumsal cinsiyet kimlikleri vb. birtakım ayrıştırmalar kullanılabilir. kullanılabilmektedir.

Kapitalist sistemlerde kentler, üretimin mekânı olmaktan çıkmış, daha çok tüketimin yoğunlaştığı alanlara dönüşmüştür. Kentsel mekânın “kitlesele tüketim” eylemi etrafında oluştuğunu söyleyen Castells (2014: 15), konut, eğitim, sağlık, eğlence gibi alanlardaki kitlesele tüketimin emeğin yeniden üretimi için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Kentsel mekân, kitlesele tüketimin sağlandığı alanlar olarak, tüketime konu olanların üretim ve dağıtımında kapitalist sistemin doğasından kaynaklanan çelişkilerin ve eşitsizliklerin mekânı olmaktadır.

Castells'e (2014: 33) göre, toplumsal eşitsizlik her sınıflı toplumun en belirgin göstergesidir zira üretim sistemi içindeki konum ürünün toplumsal gruplar arasında bölüşümünü belirlemektedir. Castells dolaylı ücretin önemi (yani doğrudan işverenden gelmeyen, genel sosyal ödenekler aracılığıyla elde edilen ücret) görece ve mutlak olarak artmakta; aynı zamanda da, üretim ve tüketimin teknolojik yoğunlaşması (hem ekonomik hem örgütsel olarak) ve toplumsallaşma nedeniyle bireylerin yaşam koşulları nesnel olarak birbirine bağımlı hale geldiğini ifade etmektedir.

Manuel Castells, Chicago Okulu'nu ve daha güncel kent ekolojistlerini kenti idealize etmeleri ve mekânsal ilişkileri belirleyici güç olarak kabul etmeleri nedeniyle

eleştirmiştir. Castells ilk çalışmaları arasında yer alan “Kentsel Problem” de (Urban Question) Marx’ı, Althusser’in yapısalci yaklaşımı üzerinden okur ve bu teorisinden beslenir. Bu teori, en altta ekonomi, toplumu üç ana düzlemde kavramaktadır. Buna göre; en altta ekonomi, ortada devlet, politik sistem ve ona eşlik eden unsurlar, üstte ise ideoloji bulunmaktadır. Castells’e göre, bu üç düzlemden oluşan yapı, kentlerin gelişmesini etkilemektedir. Kentleşme sürecinde bu üç düzeyin her biri ortaya çıkar. Ekonomi, mekânsal anlamda “üretim mekânı” olarak ofisler ve sanayiye kapsar. “Tüketim alanı”, emeğin yeniden üretimini sağlayan barınma ve sosyal hizmetler gibi toplu tüketim unsurlarını içerir. “Değişim alanı” ise mal ve bilgi akışını kapsar. Castells, bu üç düzeyin, kentsel yapıyı biçimlendirmede karşılıklı etkileşimde bulunmalarının önemine vurgu yapar (Kurtuluş, 2013: 196).

1970’lerin eleştirel yaklaşımında kenti ele bir başka kuramcı olan Lefebvre kapitalizmin (sermaye ve devlet) dayattığı soyut ve değişim değerini öne çıkaran bir mekân anlayışı karşısında, günlük yaşamın geçtiği somut ve kullanım değerini vurgulayan bir mekân anlayışını savunmaktadır. Lefebvre’e göre mekân statik olmayan diyalektik bir biçimde ele alınmalıdır. Mekân pasif ya da boş bir şey olarak ya da yalnızca bir ürün olarak değişim değerine sahip tüketilen bir şey olarak algılanmamalıdır. Toplumsal ilişkiler ancak mekânın içinde ve mekân aracılığıyla gerçek bir varlık bulur. Toplumsal ilişkilerin dayanağı mekânsaldır. (Lefebvre 2014: 402). Kentsel mekân tarihsel ve toplumsal bir ürün olmasının yanında politik ve dolayısıyla stratejik olması nedeniyle de analiz birimi olarak ele alınabilmelidir.

Lefebvre’den önce yapılan çalışmalar modern kentin fiziksel olarak çevresine doğru büyümesinin yarattığı sosyo-mekânsal dönüşümü derinlemesine analiz etmekten yoksun betimlemeler olarak kalmaktadır. 1970’lere gelindiğinde kentin çevresine doğru büyümesinin, daha önceki yaklaşımların denge yaklaşımlarına uymayan bir kuralsızlık/düzensizlikle gerçekleştiği görülmektedir. Bunu ilk kez ortaya koyan ve kuralsız gelişmeyi içine ve dışına doğru patlamalarla oluşan kentsel form olarak analiz eden sosyolog Henri Lefebvre’dir. Bu nedenle Lefebvre, eleştirel kent sosyolojisinin ve kentsel politik ekonominin öncüsü kabul edilecektir (Kurtuluş, 2013: 187). Ayrıca bu noktada Lefebvre’yi diğer marxist kuramcılardan ayıran başlıca özelliği kenti bu bakış açısıyla ilk defa bağımsız bir analiz nesnesi olarak ele almasıdır.

Özetlemek gerekirse, 1970 kuşağı olarak adlandırılan Harvey, Castells ve Lefebvre mekânı üretim ilişkileri çerçevesinde ele alarak kenti bağımsız bir nesne olarak değerlendirmişlerdir. Kapitalist kentlerde kentsel büyümeye bağlı olarak ortaya çıkan mekânsal ayrılmaya sınıf temelli olarak yaklaşmışlardır. Onlara göre kapitalist üretim ilişkileri kentlerde ortaya çıkan krizlerin ve toplumsal ve mekânsal ayrışmanın kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda kapitalist kent, kapitalist üretim biçimi ve sermaye birikimi sürecinde tarihselliği, yerelliği ve mekânsallığının yarattığı farklılıklar ve değişen toplumsal ilişkiler yoluyla ele alınmıştır.

2. 4. Mekânın Ekonomi Politikası Bağlamında Ortaya Çıkan Olguların Mekânsal Üretimle Olan İlişkisi ve Mekânsal Ayrışma

Girdiği krizlerden kendisini her defasında dönüştürerek ve yeniden üreterek çıkan kapitalizmin geçirdiği bu evrimsel süreç her dönemde mekânsal sistemlerle de doğrudan ilişkili olmuştur. 20. Yüzyıla gelindiğinde hızla endüstrileşen dünyada, kapitalizmin kendi içinde yaşadığı dönüşüm kentlerde de köklü bir değişime neden olmuştur (Yırtıcı, 2009: 10). Kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerinin dönüşümüyle beraber kentsel mekânda sınıfsal eşitsizliklerden kaynaklanan mekânsal ayrışma hız kazanmıştır. Aşağıdaki alt başlıkta kentlerde mekânsal ayrışmanın keskinleşmesine yol açan koşullar iki döneme ayrılarak ele alınmaya çalışılacaktır. Bu dönemlerden ilki Fordist üretim süreciyle başlayan ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulama alanı genişleyen Sosyal Refah Devleti uygulamalarıdır. Bu dönemin toplumsal eşitsizlikleri ve sosyal adaleti sağlamaya dönük politikalarının toplumsal sınıflar ve mekân üzerindeki incelenmiştir. İkinci dönem ise 1970'lerde uygulamaya konulan neo-liberal politikaların kentlerde toplumsal eşitsizliklerin ve mekânsal ayrışmaların hızını artırdığı dönemdir.

2.4.1. Keynesyen Dönemde Kentsel Mekân

Kentler öteden beri toplumsal eşitsizlikleri ve mekânsal ayrışmaları barındıran yerleşmeler olmuşlardır. Binlerce yıl öncesinin şehirleriyle günümüz kentlerinin belki de en çarpıcı ortak yanı toplumsal eşitsizliklere dayalı mekânsal ayrışmaların varlığıdır. Toplumsal eşitsizlikler ve yarattığı mekânsal ayrışmanın biçimi ve düzeyi kentlerin kimliklerinin oluşumunda önemli rol oynar ve kentleri birbirinden farklılaştırır. Bu ayrışma, diğer yanı sıra o kentin yaşayanlarının kentsel sınıfsal kimliklerin mekândaki ifadesidir. Eşitsizliklere bağlı olarak yerleşim mekânında kendini gösteren toplumsal

ayrışmanın derecesi ve biçimi o kentteki üretim ilişkileri, sınıfsal, etnik, kültürel, dinsel çatışmalar ve güç ilişkilerine bağlı olarak şekillenir ve kentin yerleşim deseni bu kimliklerin mekândaki yoğunlaşması sayesinde billurlaşır” (Kurtuluş, 2003: 75).

Kentlerin ortaya çıkışından beri var olan ve sanayileşme ile boyut değiştiren mekânsal ayrışma olgusu, 1970’lerde yaşanan ekonomik dönüşümle beraber büyük bir hız kazanmış ve günümüz kapitalist kentlerinin ayırt edici özelliği haline gelmiştir. XVI. yüzyıldan başlayan bir dizi gelişme sonucunda toplumsal yapının değişmesi ve toplumsal yapıyı oluşturan sınıf ayrımlarının yeniden tanımlanması (Yırtıcı ve Uluoğlu, 2004: 45) kentlerde mekânsal ayrışmayı belirgin hale getirmiştir. Son 30-40 yıldır ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan gelişmelerin şekillendirdiği sermaye birikim süreçlerinin etkisiyle kentlerin ekonomik gelişimi ve gelirin mekânsal birimler ve toplumsal katmanlar arasındaki sosyo-mekânsal dağılımını etkileyerek kentlerin fiziksel dokusunun da değişmesine yol açmıştır (Doğan, 2001: 107).

Mekânsal ayrışma, esasen mevcut sosyo-ekonomik yapının bir tezahürüdür (Greenstein., Sabatini, Smolka’dan akt. Firman 2004: 352). Üretim biçimlerindeki dönüşümler kentlerin fiziksel, ekonomik ve sosyal yapısını da dönüştürerek kentleri evrimleştirmiştir. Doğan (2002: 69) sanayi devriminin başlangıcından bu yana pek çok değişime uğrayan kentin evrimini başlıca dört döneme ayırmıştır:

Bunlardan birincisi sanayi sermayesinin toplumsal formasyonun egemen sınıfı, sanayi üretiminin de bu formasyonun maddi temeli haline geldiği 19. yüzyılın başlarından aynı yüzyılın son çeyreğine kadar süren dönemin ürünü olan ilk sanayi kenti iken, ikincisi sermaye birikim süreçleri açısından tekelci kapitalizm aşamasının ve elektrik, telefon, telgraf gibi büyük buluşların getirdiği metropoliten kentin ortaya çıktığı 1875’den 1929’a kadar süren dönemdir. Keynesci ekonomik politikalarla devletçi politikaların uygulandığı 1930-45 arası dönem ise ekonomik anlamda olduğu kadar kentsel gelişmeler bakımından da bir geçiş dönemidir. Kapitalist kentin evriminde üçüncü dönem ise Fordist-Keynesyen üretim modelinin ürünü olan refah devleti dönemidir. Yeni kentsel gerçekliği sermayenin birikim sürecinin değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan kentsel gelişmelerin ürünü olduğu için neo-liberalizmin kenti olarak nitelendirmek mümkündür.

Toplumsal yapıyla beraber kentsel yapının da dönüşmesine neden olan sanayi devrimi, geliştirilen yeni teknolojilerle artan oranda işbölümü ve uzmanlaşma, üretimdeki verimliliği etkileyerek üretim artışını beraberinde getirmiştir. Eski tarım toplumlarında üretim evlerde ve el tezgâhlarında yapılırken, sanayi devriminin ardından üretim artık kitlesel bir boyut kazanarakmıştır. Kitlesel üretim tarzı kentlerin ekonomik yapısını olduğu kadar sosyal yapısını da önemli ölçüde değiştirmiştir.

Kentlerin evriminde sonraki aşama ise 1875-1945 yıllarını kapsayan dönemdir. 1800'lü yılların son çeyreğinden itibaren birikimin daha az elde yoğunlaşmasıyla ve kentin desantralize olmasına olanak sağlayan büyük teknolojik buluşlarla sermaye birikim sürecinin değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan metropoliten kent olgusu temsil etmektedir (Doğan, 2002: 71). Bu aşamada elektrik enerjisinin kullanılıp, tramvayın gelişmesi, daha sonra içten yanmalı motorların gelişimiyle motorlu araçların ortaya çıkması, telefon vb. haberleşme araçlarının etkin bir biçimde kullanılmaya başlanmasıyla sanayi kenti desantralize olmuştur. 100-150 km. çaplı bir alan içinde, tarımsal üretim de dâhil her türlü sanayi ve hizmet üretiminin yapıldığı, ulaşım ve haberleşme kanallarıyla birbirine sıkı sıkıya bağlı, anakent etrafında kademeleşmiş alt kentlerden oluşan bir yerleşme sistemi ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2011: 33).

Bu dönemde mekânsal organizasyonu belirleyen üretim tarzı "*Fordist Üretim*"dir. Henry Ford'un 1908 yılında araba montaj hattının ünlü buluşu seri üretimde kullanılmaya başlanmasıyla filizlenen (Hoogvelt, 1997: 92) yeni üretim biçimi, eski üretim tarzından kopuşu ifade eden ve sonuçları toplumsal, ekonomik ve politik alanlarda görülen bu yeni bir üretim tarzı kapitalizme yeni bir boyut kazandırarak 1970'lere kadar birçok alanda dünyayı etkilemiştir. Başlangıç yılı 1914 olan ve II. Dünya Savaşından sonra yaygınlaşan Fordist sistem, "Taylorist Bilimsel Yönetim" olarak adlandırılan ayrıntılı işbölümü esasına göre örgütlenmiş, her işçinin dar anlamda tanımlanmış, rutin bir işi sürekli olarak yaptığı bir işleyiş ile verimlilik artışı sağlamaya yönelmiştir. Son derece özel, tek amaçlı makinalar ve eğitimsiz, niteliksiz işgücü kullanarak üretimin sürekli kayan bir üretim hattı üzerinde yapılması söz konusudur. Makina ile işçi arasında sabit bir ilişkinin kurulduğu bu hat, farklı ritim ve farklı işlemleri koordine ederek çıktının standartlaşmasına elvermekte, bu da kitle üretiminin teknik koşullarını sağlamaktadır. Bu nedenle de büyük ölçekte üretim yapan atölyeler temel birimler olmaktadır (Yentürk, 1993: 44).

Bu dönemde yaşanan, 1929'da kapitalizmin yeniden krize girmesi ve krizden çıkmak için üretim tarzını değiştirmesidir. Bilindiği gibi kitlesel üretime geçilen Fordist üretim döneminde büyük üretim artışları yaşanmıştı. Fakat kitlesel tüketimi sağlayacak düzenleyici kurumlar olmadığı için 1930'larda aşırı-üretim (veya eksik-tüketim) krizi patlak vermiştir. Bu krizin en önemli nedeni, bir anlamda, kâr oranlarının düşme eğilimi yasasının etkisini göstermesiydi. 1960'lara kadar yüksek üretkenlik artış oranı ile kâr oranlarındaki düşmeyi engelleyen Fordizm, bu tarihlerde artık tüm potansiyelini tüketerek kâr oranlarındaki düşmeyi engelleyememektedir. (Taymaz, 1993: 21). Harman (2011: 451) 1932'nin sonunda dünya sanayi üretimi üçte bir, Amerika'nınki ise % 46 oranında azaldığını ifade etmektedir.

Büyük ölçüde ekonomiyle ilgili olan kavramın toplumsal, kültürel ve siyasal yansımaları da olmuştur. Standardize malların kitlesel üretimini içeren Fordizm, başlangıçta sadece işin örgütlenmesi ve teknolojiye meydana gelen değişmelerle nitelendirilirken, emeğin mekanizasyonunu daha da geliştirerek işin yoğunluğunu arttırdı, manuel ve zihinsel emek arasındaki ayrılığı radikalleştirdi, işçileri sıkı bir şekilde birikim yasasına tabi tuttu ve değerlerin tekdüze genişlemesine hizmet eden bir güç olarak onlara karşı bilimsel ilerlemeye yöneldi (Aglietta, 2015: 82). Temel dayanak noktaları kitle üretimi, artan verimlilik, yükselen ücretlerin getirdiği kitlesel talep olan fordist sistem kitle üretiminin gerektirdiği altyapıyı sağlamak amacıyla yapılan yatırıma dayalı bir büyüme modelini gerektirmektedir.

Daha öncede bahsedildiği gibi Fordist sistemde amaç kitlesel tüketimi gerçekleştirmektir. Kitlesel üretim ve tüketim için en uygun yer ise kent mekânıdır. Yeni örgütlenme tarzıyla birlikte kent mekânının yatırım alanı olarak seçilmesi kentlerin sosyo-ekonomik yapısını da dönüştürmüştür. Massey'in de belirttiği gibi (Massey, 1984'den akt. Ersoy, 2001: 38) bir anlamda bir kentin mekânsal, ekonomik ve toplumsal yapısı bir katmanlaşma modeli çerçevesinde anlaşılabilir. Her gelişme dönemi bir ekonomik yapıyı yaratırken, aynı zamanda bu yapıyla ilişkili mekânsal yapılanmaları da ortaya çıkarır. Fordist üretim tarzının bölgeler arasındaki mekânsal örgütlenmesi soyut rasyonellik ilkesine dayanmaktadır. Mekânsal örgütlenmenin asıl belirleyeni ekonomik rasyonalitenin determinizmidir. İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, üretimin kendine uygun bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmasına ve bölgesel olarak ayrışmasına imkân vermektedir. Üretimin mekânsal

örgütlenmesinde bölgesel farklılık ve kültürel değerler ön planda değildir. Soyut bir mekân örgütlenmesi ve bunun beraberinde getirdiği farklılıkları göz ardı eden homojen bir mekân-zaman anlayışı Fordizmin mekânsal örgütlenmesinde ön plana çıkmaktadır (Yırtıcı, 2009: 55).

Sanayi kentlerinin evriminde üçüncü döneme girilmesini sağlayan gelişme ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin krizine kadar süren dönemde kapitalist sistemin birikim ve meşruiyet kaygıları ve işçi sınıfının siyasal, toplumsal, ekonomik talepleri doğrultusunda Keynesci ekonomi politikaları ve “*Refah Devleti*” olgusudur (Doğan, 2002: 74). Bu yeni hegemonik formasyon, emek süreci düzeyindeki, devlet biçimi düzeyindeki ve egemen kültürel dağıtım tarzı düzeyindeki, var olan toplumsal ilişkilerde derin bir dönüşüme neden olacak değişiklikleri eklemlemiştir (Laclau ve Mouffe, 2001: 197).

Yeni üretim biçimi, 1945 sonrası dönemde kapitalizme bütünüyle yeni bir büyüme olanağı sağladı. Bu yeni büyüme süreci, krizlerin ve konjonktürel devrelerin önemli ölçüde hafiflemesini ve yaklaşık otuz yıllık bir dönemde üretimin sürekli artmasını sağladı (Gouverneur, 2007: 246). Wallerstein'in (2000: 31) belirttiği gibi İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi beş yıl birçok açıdan olağanüstü olmuştur. Bu dönem aynı zamanda, kapitalist dünya ekonomisinin dört yüz yıl önceki başlangıcından bu yana, dünya üretimi ve sermaye birikiminde en büyük genişlemenin yaşanmasıyla da dikkati çeken bir dönemdi.

1950'den 1970'lere kadar ki savaş sonrası kapitalizm döneminde, uygulanan politikalar ekonomik büyüme artırmış ve sosyal eşitliği sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Pieterse, 2009: 166). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomi (gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH), 1951'den 1973'e, yıllık ortalama yüzde 2,8 oranında istikrarlı bir şekilde büyümüştür (Ward, 2004: 108). Chris Harman'ın “*En Kısa Süren Altın Çağ*” olarak adlandırdığı bu dönemde çok sayıda insanın hayatı değişmiştir. İşsizlik daha önce yalnızca canlilik yıllarında kısa dönemler için görülen düzeylere-1950'lerin başlarında ABD'de yüzde 3'e; 1960'lara gelindiğinde ise Britanya'da yüzde 1,5 Batı Almanya'da yüzde 1'e kadar düşmüştü. ABD, Britanya ve İskandinav ülkelerinde 1950'lerde, Fransa ve İtalya'da 1960'larda, gerçek ücretler ağır ama az ya da çok kesintisiz bir şekilde yükselmişti (Harman, 2011: 523).

Devlet en azından herkes için yeterli bir toplumsal ücreti garanti etmeye çalışmak ya da eşitsizlikleri gidermek, azınlıkların görece yoksullaşmasına ve dışlanmışlığına çare olmak üzere gelirin yeniden dağılımı yönünde politikaları ve hukuki bir takım tedbirleri uygulamaya koymuştur (Yeldan, 2011: 5). Buna göre kalkınmacı devlet, 1950’yi izleyen çeyrek asır boyunca hem üretici, hem yatırımcı, hem de düzenleyici nitelikler sergileyebilir. Ancak, yeni küreselleşme dalgası altında devlet artık yatırımcı ve/veya üretici niteliğinden arındırılacak ve toplumsal gelir dağılımını *sermaye lehine* düzenleme işlevini sürdürmeye devam edecektir (Yeldan, 2011: 5). Devlet iktidarının meşruluğu, artan ölçüde, Fordizmin yararlarını herkese yayabilme ve kitlesel ölçekte, ama insanca ve şefkatli biçimde, yeterli sağlık bakımı, konut ve eğitim hizmeti sağlayabilme kapasitesine bağlı olmaya başladı. Bu uygulamalarla ileri kapitalist ülkelerde nüfusun büyük bölümünün maddi yaşam düzeyi yükseldi; sermayenin karları için de görece olarak istikrarlı bir ortam sürdürüldü (Harvey, 1997: 162).

Castells’in “*emeğin yeniden üretildiği dönem*” olarak gördüğü, emeğin desteklendiği ve toplumsal eşitsizliklerin en aza indirilmeye çalışıldığı bu dönemi Zygmunt Bauman (2013: 60) kapitalizmin kendini yeniden üretmesinin koşullarını oluşturmak için ortaya koyduğu önlemler olarak değerlendirirken şu ifadelerle yer vermişti:

Karşılıklı muhtaçlığın sınırlarını çiğnemek, kendi zenginliklerinin kaynağını yok etmek demektir; ya da servetlerinin yettiği, gelecekte yetişeceği ve belki de sonsuza kadar yetişmeye devam edeceği bahçenin bereketini tüketmek. Özetle, kapitalin hayatta kalabileceği eşitsizliklerin sınırı vardı. Eşitsizliğin kontrolden çıkmasını engellemek, iki tarafında menfaatineydi. Başka bir deyişle eşitsizliğin “doğal” sınırları vardı; Karl Marx’ın “proleteryanın mutlak yoksullaşması” kehanetinin kendi kendini çürütmesinin temel nedeni bu sınırlardı. Aynı zamanda sosyal devletin, emeği çalışmaya uygun bir durumda tutmaya dikkat eden devletin, ortaya çıkışının tarafsız “sol ve sağın ötesinde” bir olay olmasının temel nedeni buydu. Devlet kapitalist düzeni kapitalist devletin hastalıklı eğilimlerinden korumak amacıyla asgari ücret uygulamasına başladı ya da günlük/haftalık çalışma saatlerine kısıtlama getirdi ve bunun yanı sıra işçi sendikalarıyla yasal koruma ve işçilerin kendilerini savunmak için kullanacakları başka silahlar sağladı. Fakir ile zengin arasındaki uçurumun genişlemesinin durmasının ve hatta günlük deyimini kullanmak gerekirse, “negatife dönmesinin” nedeni buydu. Hayatta kalmak için eşitsizliğin kendini kısıtlama sanatını icra etmesi gerekiyordu. Ve bunu yaptı ve bir yüzyıl boyunca geliş güzel de olsa uyguladı. Sonuçta bu etkenler trendin en azından bir miktar tersine dönmesini sağladı, alttaki sınıflara musallat olan belirsizliği bir miktar azalttı ve bu yüzden belirsizlik oyununda rol alan aktörlerin güçlerini ve şanslarını görece benzer seviyelere çıkarttı.

Fordizmin kuralları kentler ve bölgeler arasındaki eşitsizlikleri en aza indirmeyi amaçlayan bir kent politikasını da beraberinde getirmişti (Karaçay ve Erden, 2005:

113). Ulusal kalkınmacı modelin ve modernleşme kent tahayyüllerinin kent mekânını bir bütünsellik içinde kurgulayan modernist kent planlaması, yurttaşlık temelinde bir bütünleşme ve sosyo-mekânsal bir yakınlaşma politikası öngörmekteydi (Geniş, 2007: 70). Bu dönemde devletin gelir artırmaya yönelik temel politikaları, toplumsal kesimler arasındaki ekonomik ve sosyal “eşitsizlikleri azaltarak” toplumun refah seviyesinde artış meydana getirmiştir. Bu durumun mekânsal yansıması ise kentsel politikalar ve kent planlamaları sayesinde sınıflar arası toplumsal ve mekânsal yakınlaşmanın sağlanabilmiş olmasıdır.

2. 4. 2. Neo-liberal Ekonomi Politikaları Bağlamında Mekânsal Ayrışma

Kapitalist neo-liberal dönemin kentin oluşumuna yol açan gelişmeler 1970’lerden itibaren şekillenmeye başlamıştır. 1970’li yılların sonlarından itibaren, kapitalizmin gelişimi çerçevesinde yeni bir aşamaya geçildiği belirtilebilir. Neo-liberal kentin oluşumuna yol açan temel etken, bahsedilen dönemde üretim biçimlerinde meydana gelen değişikliklerdir. Kapitalist üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşüm ekonomiden toplumsal ve mekânsal yapıya kadar pek çok alanı da dönüştürmüştür.

Kapitalizmin eşitsizliklere dayalı gelişimi Neil Smith’in (1991: 36) belirttiği gibi yapısal olarak krizlere meyillidir. Kapitalizmin aşırı üretimden kaynaklı krizleri, kapitalizmin ortaya çıkışından beri süregelmiştir. Harvey’e (2015: 296) göre kapitalizmde ekonomik büyüme, Karl Marx’ın çok kereler söylediği gibi, sık sık krizlerin patlak verdiği bir iç çelişkiler sürecidir. Kriz genelde, kapitalizmin varlığını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu sermaye ve emek artıklarının massedilemediği bir koşulda tezahür eder. Yani bu buhranlar, artık değerın üretim sürecinin tıkanıdığı ve/veya artık değere el konulması sürecinin sürdürülemez duruma geldiği durumlarda ortaya çıkarlar (Bayırbağ, 2017: 587). Harvey bu durumu “aşırı birikim” terimiyle ifade etmektedir (Harvey, 2015a: 385).

1960’ların sonuna doğru Fordist sistemin etkin olarak işleminde talep yönünü oluşturan geniş ve istikrarlı pazarların ve yüksek talebin oluşmasına katkıda bulunan refah devleti politikaları, açık bütçe, yüksek devlet harcamaları ve geniş sosyal sigorta sistemi kâr oranında bir düşmeye yol açmıştır. Keynesgil genişletici politikalar, gerek ABD hegemonyasının sona ermesi, gerekse kâr oranında düşme nedeniyle tıkanmaya başlamıştır. Değişen bu koşullara tüketici tercihlerinin standart ucuz mala doymuş

olması ve talebin mal çeşitlemesine kayması da eklenince, döngünün talep yönünü oluşturan ve Fordist sistemi ayakta tutan büyük istikrarlı kitlesel pazarların çöktüğü küçük ve değişken bir talep yapısının ortaya çıktığını görmek mümkündür (Yentürk, 1993: 45). Hobsbawn (1996: 332) bu durumu ekonomi jargonuna göre “sistem aşırı ısınmıştı” ifadeleriyle nitelemekteydi.

Peki, krizden nasıl çıkılacaktı ve krizin faturası kimlere kesilecekti? İşte bu aşamada neo-liberaller, krizin faturasını yaklaşık yirmi beş yıldır uygulanan Keynesçi politikalara kesti (Köymen, 2007: 186). Çünkü sosyal devlet döneminde artan kamu harcamaları krizin nedeni olarak görülüyordu. Devletin ekonomiden çekmek amacıyla devlet odaklı örgütlenme biçimlerinden piyasa odaklı olanlara doğru bir değişime sebebiyet vererek daha geniş, hatta dünya çapında bir etki oluşturdular. Başlıca neo-liberal hedef ise regüle edilmeyen piyasa kapitalizminin verimliliği, büyümeyi ve yaygın refahı beraberinde getireceği inancından hareketle, “devletin sınırlarını geri itmek”tir. Bu yaklaşımda devletin “ölü eli” insiyatifi tüketmekteydi (Heywood, 2013: 79). Böylelikle devletin sanayileşme sürecini etkileyen belli başlı bütün araçlarının elden çıktığı girilmiştir. Fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların kaldırılması, iç ve dış piyasalarında sağlanan liberasyon, faiz oranları ve döviz kuru üzerindeki denetimin çok büyük ölçüde azaltılması, kamu yatırımlarının hızla düşmesine yol açmıştır (Şenses ve Taymaz, 2003: 2).

Kapitalizmin bir önceki raundunda sosyal devlet ve fordist üretim rejimine dayalı olarak biçimlenen devlet-sermeye-emek ilişkileri, kentsel topraklarda kullanım ve mülkiyet haklarını, farklı olanaklar ve biçimlerle toplumsal sınıfların göreceli olarak paylaşmasını mümkün kılmaktaydı (Kurtuluş, 2006: 9). Keynesçi dönemin göreceli refah semsiyesi altında toplumsal eşitsizliklerin giderilmesine yönelik kent anlayışının tasfiyesiyle beraber kentler, özellikle 1980 sonrasında izlenen neo-liberal politikalarla birlikte eşitsizlik mekânları olarak öne çıkmaktadır. Zengin ile yoksul arasındaki gelir uçurumunun artarak devam etmesi, dünya nüfusunun %25’inin kaynakların % 80’ine sahip olması, milyonlarca kişinin açlık sınırının altında yaşaması Lübnan’dan Kolombiya’ya, Almanya’dan Hindistan’a kadar dünyanın pek çok ülkesinde adaletsiz gelir dağılımının ortaya çıkması karşısında kentlerin *eşitsizlik mekânları* olması kaçınılmaz hale gelmiştir Kentsel hayatın yeniden yapılanmasında kutuplaşma, ayrışma

(sosyo-mekânsal) ve dışlanmanın boyutları yeni sorun alanları olarak ortaya çıkmıştır (Sallan Gül ve Kahraman, 2013: 258).

Ekonomide serbestleşmeyi öngören neoliberal uygulamalar “serbest piyasa ekonomisi”ne geçişi öngörmekteydi. “tam serbest piyasa ekonomisi” terimi, başka bir deyişle devletin piyasa ekonomisinin işleyişine müdahale etmeksizin, tam rekabet şartları altında fiyatların, serbestçe piyasaya giriş çıkışlarıyla oluşmasını, ürün miktarının ve fiyatının yine tam rekabet şartları altında serbest piyasada özgürce oluşmasını ifade ediyordu (Kazgan, 2016: 37). Piyasanın serbestleştirilmesinin ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan biri özelleştirmeler olmuştur. Yeni işlev, kalkınma sürecinde devletin ve kamu yönetiminin değil özel sektörün öncülüğünü talep etmektedir. Öncülüğü özel sektöre bırakılan kalkınma sürecinde kamu yönetiminin kendisi de piyasa mekanizmalarına göre çalışan bir yapıya dönüştürülmektedir. Böylece bir yandan devlet tekeli altındaki yatırım alanları özel sektöre açılmakta, bir yandan devletin toplumsal eşitliğe yönelik işlevleri daraltılmaktadır (Güler, 2005: 287). Yine bu dönemde gerçek ücretlerdeki düşüşlerle beraber refah devleti uygulamalarının kaldırılmış olması, çalışanların eskiden var olan bir kısım dolaylı ödemelerden de mahrum edilmeleri anlamına gelmiştir. Bu dönemde sınıflar arasındaki ilişkiler de yeniden belirlenmiştir (Bozkulak, 2011: 107).

Özelleştirme uygulamaları ekonomik ve toplumsal yönlerden birçok olumsuz sonucu da beraberinde getirmişti. Öncelikli olarak devletin karlı bulmadığı alanlardan çekilerek buraları özel işletmelere devretmesi önemli ölçüde çalışanın işten çıkarılmasına yol açtı. Ekonomiyi liberalleştirme programının sonucu olarak kamu sektörünün etkinliğinin azaltılmasıyla da işsizlik giderek arttı. Kamu kesiminde çalışanlar 1974-1978 döneminde % 3,3 azaldı (akt. Başkaya, 2015: 239; Dericioğulları Ergun, 2013: 366). İşsizliğin yanı sıra kamu harcamalarının sınırlandırılması işçi sınıfının sosyo-ekonomik pozisyonunu oldukça gerilette (Şen, 2011: 8).

Bu dönem hem gelişmiş ülkelerde hem de azgelişmiş ülkelerde, kentlerin hızlı dönüşümüne şahit olmuştur. Bu dönüşümün en önemli özelliği emeğin yeniden üretiminin önceliğini yitirmesi, buna karşın sermayenin desteklenmesine yönelik politikaların ön plana çıkması olmuştur (Şengül, 2004: 222). Geniş (2007: 73)’in de belirttiği gibi kentlerin küresel, ekonomik ve kültürel akışlara kendilerini daha güçlü ve

avantajlı bir biçimde eklemleme çabaları ve bu çabalara yönelik olarak da kent mekânına yapılan müdahaleler neo-liberal politikalarla birleşerek sosyo-mekânsal eşitsizliklerin, ayrışmaların çatışmaların derinleştiği kentler yaratmaktadır. Bu tür neo-liberal politikalar 1980 sonrasında emekçi sınıfın sosyal ve ekonomik gücünü daha da azaltarak, sosyal sınıflar arasındaki uçurumun giderek artmasına yol açmıştır.

1970'lerde yaşanan bunalım tüm dünyadaki ekonomik gelişmeler açısından bir dönüm noktası olurken, sosyal ve mekânsal yapılarda yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. (Eraydın, 1992: 8). Neo-liberal yeniden yapılanma sürecinin ekonomi politik düzende ortaya çıkardığı değişikliklerin, mekânsal boyutta ortaya çıkardığı değişimlerden özellikle ikisi; sermayenin dolaşım hızı ve yoğunluğunun artması ve devletin toplumsal ekonomik işlevlerinin neo-liberal politikalarla daraltılması, kırsal ve bölgesel ölçekleri olduğu kadar kentsel sistemleri ve kentsel gelişmeyi etkileyen en önemli dışsal süreçler olmuşlardır (Doğan, 2002: 67). David Harvey (1993: 91) mekânsal engellerin yıkılması ve de yeniden düzenlenmesinin 20. yüzyılda kapitalizmin kendisini sürdürebilmesinin temel araçlarından birisi olduğunu söylemektedir.

Sermayenin önündeki mekânsal engellerin yıkılması ve sermaye birikim hızının artması kentlerin öncelikli mekânlar olarak öne çıkmalarına neden olmuştur. Sermayenin karlı yatırım aracı olarak kent mekânına yönlendirilmesi, kentlerin fiziksel, ekonomik ve sosyal yapılarını kökten dönüştürmüştür. Bu tür değerlendirmelerin gerisinde, kapitalizmin içine düştüğü krizlere bir yanıt olarak kent mekânını metalaştırma stratejisi vardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletin öncülüğünde gelişmiş ülkelerde kent mekânı hızlı bir metalaşma sürecini yaşamıştır. Kentlerin dışındaki alt kentlere kaçan orta sınıflar bir yandan konut ve altyapı alanında büyük yatırımları körüklerken, diğer yandan da bu yeni yaşam biçimi araba sahipliğinden yeni okullar, hastaneler ve benzeri türden yatırımları gerekli kılmıştır. Diğer bir anlatımla, üretim alanında ortaya çıkan sermaye fazlası kent mekânına yönlendirilerek, sermayenin aşırı birikim krizi belli bir dönem için aşılabilmektedir. Kentlerin sermaye birikimi içinde oynadığı bu merkezi rol kentsel arsanın kendisinin kapitalizm için en önemli meta haline gelişinin de en çarpıcı örneklerinden birisini oluşturmaktadır (Harvey 1985; Molotch, 1987'den akt. Şengül, 2008: 282). Michael Ball (1994: 674) 1980'lerin ikinci yarısından itibaren birçok ülkede konut, arazi ve ticari

emlak pazarlarındaki patlamaların orman yangını gibi yayılmaya başladığını ifade etmekteydi.

Özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren alışveriş merkezleri, beş yıldızlı oteller ve iş merkezleri büyük kentlerin ufuklarını daha önce görülmemiş bir hızla işgal etmeye başlamıştır. Ayrıca ekonomik yapıda ortaya çıkan değişimler hizmet sektörünün önemini artırmış, bu sektörde çalışmakta olan yeni orta sınıflar ile rant ekonomisi sayesinde kısa sürede zenginleşen kesimler, kent dışında oluşturulan ve “zengin gettoları” olarak adlandırılan yeni prestij alanlarında yaşamaya başlamışlar ve bu süreç kentlerdeki ikili yapının daha keskinleşmesine neden olmuştur (Adıgüzel, 2013: 310).

2. 5. Kentsel Mekânda “Öteki”: Yoksullar ve Dışlanan Kimlik Grupları

Bu çalışmanın mekânda ayrışma olgusunu inceliyor olması, mekânda ayrışan/ayrıştırılan “öteki” olarak adlandırılan grupların tanımlanmasına ve ötekileştirmeye neden olan toplumsal etmenlerin belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Aşağıda kavramsal olarak ele alınan bu kavramların mekân ile ilişkisi kurularak eşitsizlik bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır².

2.5.1. Eşitsiz Düzenin Öteki Yüzü: Yoksullar

“Yazılı tarihte ilk kez günümüzde yoksullar açıkça bir dert ve beladırlar. Günahlarını dengelemek şöyle dursun, hafifletecek hiçbir meziyetleri yoktur. Kar getirmek bir yana, geri ödemesi bile olmayan kötü bir yatırımdır yoksullar, yanına yaklaşan her şeyi hemen emen ve karşılığında, belki de bela hariç hiçbir şeyi dışarı fırlatmayan bir kara delik...”

(Bauman 1999: 132).

Yoksulluk kavramı, ekonomik bir sorunun yanında politik ve sosyal boyutları da olan bir durumdur. Politik gelişme süreçlerinin bir ürünü olarak oldukça karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Yoksulluk statik bir olgu olarak değil de, bir süreç olarak görüldüğünde sadece gelire ya da tüketim kapasitesine referansla belirlenen durağan bir “moment” olmanın çok ötesindedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 333). Yalnızca belli bir döneme ve belli yapısal koşullara ait de değildir. Bu yönüyle

² Toplumsal eşitsizlikler ve sınıf teorileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Giddens, 2012; Poulantzas, 2014; Gallino, 2012; Boratav, 2016; Ozankaya, 1999; Marx, 2004; Marx, 2011; Marx ve Engels, 2014; Raymond, 1992; Aron, 1992; Öngen 1998; Özügürlü, 2002; Slaughter, 2000; Ercan, 2011; Bedirhanoglu, 2017; Weber, 2004; Giddens, 1999; Parkin, 2002; Ünal, 2016).

yoksulluk kavramının tanımı, nedenleri ve sonuçları da tarihsel süreç içinde değişikliklere uğramıştır.

Yoksulluk tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi güç bir olgudur. Yoksulluğa ilişkin pek çok tanımlama yapılmıştır ve bu tanımların her biri yoksulluğun farklı bir boyutunu ele almıştır. Yine belirtmek gerekir ki bu tanımların birçoğunda yoksulluğun toplumsal süreçlerle olan bağıntısı göz ardı edilerek değerlendirmeye çalışılmıştır. Tarih boyunca süregelen yoksulluk olgusunu yalnızca bireysel faktörlere indirgeyerek ele almak yoksulluğun analiz edilmesi bakımında yetersiz bir yaklaşım olarak kalmaktadır.

Yoksulluk ayrıca, insan varoluşu için -yeterli yiyecek, barınma ve giyecek gibi temel gereksinimlerden yoksun olma hali olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 2013: 386). Yine bir başka tanımda yoksulluk, nüfusun bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması durumudur denilmektedir (Minçione, 1983: 324). Yoksulluk bir başka tanımda ise, “*normal yaşam*” olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. “*İstenilen düzeyde olmama*” demektir. Yoksulluk ayrıca, mevcut toplumda “mutlu bir yaşamı” ifade eden tüm imkânlardan mahrum edilmek, “hayatın sunmak zorunda olduğu”nu alamamak anlamına gelir (Bauman, 1999: 59). Yoksulluğun büyüme ile ilişkisini dikkate alarak bir tanımlama yapan Baudrillard (2013: 52) ise, eskiden belli bir durağanlık içinde sürüp gitmiş olan eşitsizliğin bugün büyümenin içinde ve büyüme aracılığıyla yeniden üretildiğini söyler. Ona göre şu ya da bu nedenle sanayi sisteminin dışında, büyümenin dışında kalanlar “yoksul”dur. Karl Marx ise yoksulluğu sistem içi olup emeğinin karşılığını yeterince alamama halinin ya da “*emeğin sömürsünün*” bir sonucu olarak tarif eder. Marx’a göre işçi nüfusunun düşkünler tabakası ve yedek sanayi ordusu ne kadar büyükse, yoksulluk da o kadar büyük olacaktır (Marx, 2011: 622).

Yoksulluk konusunda ortaya çıkan ikinci tanım, “*görelî yoksulluk*” tur. Yoksulluk mutlak değil, görelî bir kavram özelliğindedir. Bir toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalanlar görelî yoksul olarak tanımlanmaktadır. Bu tüketim düzeyi mutlak yoksulluğun üstündedir. Ancak bu üstünde olma hali toplumların gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmaktadır (Şenses, 2003: 73). Mutlak yoksulluk kavramı, yoksulluk durumunun zamana ve mekâna göre değişmeyen nesnel bir

ölçümünü hedeflerken, göreceli yoksulluk kavramı, insanların toplumsal varlıklar olduğunu göz önünde bulundurmaktadır. Bu açıdan göreceli yoksulluğun ölçümünde daha gerçekçi bir yaklaşım tarzını oluşturmaktadır.

Tarihsel dönemler içinde sosyo-kültürel nedenlerle var olan yoksulluk olgusu kapitalizmin ortaya çıkmasıyla artık küresel bir nitelik kazanmıştır. Castells (2013: 92) eşitsizlik, kutuplaşma, yoksulluk, sefalet, bunların hepsi dağıtım/tüketim ilişkilerinin ya da kolektif bir çabayla üretilen zenginliğin farklı düzeylerde sahiplenilmesiyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkileri dolayımında ortaya çıkan bu durum farklı toplumsal grupların üretilen toplumsal gelirden farklı oranlarda pay almasına ve varsıl ile yoksul kesim arasında derin uçurumlar oluşmasına yol açmıştır.

Yoksulluğun nedeni yoksulların dışında, devletin yeniden dağıtım mekanizmasında gizlidir. Buna göre yoksullar, ülkede hâkim olan gelir dağılımı, istihdam yapısı, ayrımcılık ve sosyal adaletsizliğin kurbanı konumundadırlar (Yılmaz, 2008: 128). Yoksulluğa neden olan mekânsal düzeydeki eşitsizliklerin temel kaynağını kapitalizmin eşitsiz gelişim dinamikleri oluşturmaktadır (Harvey, 2001: 18). Nederveen'in (2009: 166) ifade ettiği gibi "Serbest Piyasa Ekonomisi" 1980 sonrası dönemde eşitsizliğin keskin bir şekilde artmasına neden olmuştur.

Bu eşitsizliklerin yansıması olarak ise karşımıza giderek daha da yaygınlaşan ve görünür hale gelen yoksulluk çıkmaktadır (Dericioğulları Ergun, 2013: 363). Denilebilir ki kapitalizm, *yoksulluğu yeniden üreterek* toplumsal yaşamın bir parçası haline dönüştürmüştür. Bu dönemde fazla işgücü nedeniyle işçiler fabrikalarda sermaye sahipleri tarafından çok düşük ücretler karşılığında çok uzun saatler boyunca karın tokluğuna çalıştırılmaktaydı. Böylece kentlerde sefillik, çalışmanın getirdiği ızdırap, kölelik, cahillik, vahşilik, zihni yıpranmanın üstüne üstlük gelen (konut kirası gibi) ikincil sömürü biçimleri arasında emekçilerin birbirlerinin üstüne tikiştirilmeleri, kapitalist endüstriyelizmin nişanı haline gelmiştir. Sermaye ve sefilliğin birikimi, mekânda yoğunlaşarak el ele devam ederler (Marx'tan akt, Harvey, 2015b: 653).

Bu dönemdeki kötü yaşam koşullarını ortaya koymaya çalışan Edward Thompson (2004: 400), 1800'lü yıllardaki belli bir döneme ait olan ölüm oranları aktarmıştır. Bu veriler ilk bakışta pek dikkat çekici görünmese de Thompson pek çok astım çeşidi gibi

zayıflamanın da veremle ilgili olduğunu belirtir. Bu dönemde gerçekleşen ölümlerle ilgili çarpıcı bir açıklama yapan Thompson, “*bu kişiler hastalıktan ölmüş olabilirler ama buna yol açan kötü yaşama koşulları ve bedensel zorlamalardır*” demektedir. “*İngiliz İşçi Sınıfının Doğuşu*” kitabında Thompson’un aktardığı bu veriler, o dönemlerde yoksul halkın içinde bulunduğu sefalet ve kötü yaşam koşullarını açıkça ortaya koymaktadır.

XX. yüzyıla gelindiğinde ise yoksulluk artık tüm gelişmiş ve az gelişmiş ülke ekonomilerinin en büyük problemlerinden biri haline gelmiştir. Bu sorunun küresel bir nitelik kazanmasında neo-liberal politikaların toplumsal eşitsizlikleri artıran uygulamalarının önemli payı olmuştur. Bilindiği önceki dönemin ekonomik krizinden dolayı istihdam ve tüketimin artırılması (başka bir deyişle sistem içi yoksulluğun ortadan kaldırılması) olduğu kadar, çalışamayacak olanlara veya bir şekilde sistemin dışında kalanlara da kol kanat germektir. Bu durumun ortadan kalkmasının nedeni 1970’lerden itibaren girilen krizle olmuştur. Krizle birlikte yoksullara kol kanat gerebilecek refah devletinin çöküşü, imalat sanayiinin gelişmekte olan ülkelere göçü ve sonucunda uzun dönem işsizliğin doğuşu yoksul kitlelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 78). Böylece geçmiş dönemlerde devletin uyguladığı istihdam politikaları ve sosyal güvenlik tedbirleri ile büyük ölçüde bertaraf edilebilen yoksulluk olgusu, daha yerleşik ve çok daha boyutlu bir yoksulluk olgusuna yerini bırakmıştır (Altay, 2007: 350).

Neo-liberal yeniden yapılanma hamleleri sonucunda sosyal devletin küçülmesi ve ekonominin piyasa işleyişine terkedilmesi gizli işsizlerle işsizler arasındaki uçurumun giderek büyümesi, çalışanlar arasındaki statü farklılaşmalarının artması ve sendikal örgütlülüğün gerilemesi, kentlerde toplumsal yaşamdan dışlanmış geniş kitleler yaratmıştır. Kapitalist gelişmenin değişik yönleri de bu çerçeveye birleşerek düşük gelirli nüfusun iş, gelir, konut ve kamusal birim ve hizmetlerden yararlanma haklarını olumsuz biçimde etkiledi (Kaygalak, 2009: 66).

Yeni yoksulluk genel olarak kentlerde yaşayan yoksul kesimleri anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Toplumsal marjinalleşme kısılcasına yakalanmış ve dağılmış nüfusu adlandırması beklenen yaftaların yayılması “*yeni yoksul*”, “*dışlanmışlar*”, “*alt sınıf*”, “*ayaktakımı*” ve son dönem yeni yeni adlandırılmakta

olanlar yeniden düzenlenmiş toplumsal yapının saçak ve çatlaklarını etkileyen *sembolik düzensizlik* durumu üzerine çok şey söylemektedir. Onları birleştirecek ortak bir üslubun yokluğu, bugünün kentsel yoksulunun nesnel parçalanmışlığını da pekiştirmektedir (Wacquant, 2007: 52).

Yeni yoksulluk, bireysel gelire ilgili bir konu olmaktan çok kentlerin mekânsal ve fiziksel örgütlenmesinin bir parçasıdır. Gerçekten de, kent içinde yoksulların yaşadıkları yerler kamusal hizmetlerin yetersiz olduğu, yani konut açığının yaşandığı, yolların asfaltlanmadığı, içme suyu ve kanalisasyon hizmetinin sağlanmadığı, sağlık ve eğitim olanaklarının eksik biçimde karşılandığı mekânlardır (Kaygalak, 2009: 67).

Bu kesimler toplumun diğer kesimlerince istenmemektedir. Bauman'ın (1999: 132) ifadesine göre “*toplumun nezih ve normal üyeleri olan tüketiciler, onlardan hiçbir şey istemezler ve hiçbir şey beklemezler. Yoksullar tamamen yararsızdırlar. Hiç kimsenin onlara ihtiyacı yoktur. Yoksullar çekip giderse toplum çok daha iyi durumda olur. Dünya onlarsız daha mutlu olur. Onlar istenmemektedir. Ve istenmedikleri için vicdan azabı ya da pişmanlık duyulmadan terk edilebilirler*”. Eğer ötekiler daha fazlasına sahip değilse, bu onların beceriksiz ve tembel olduklarından. Nankör ve kıskanç oldukları için yoksullar gözden kaçırılmaması gereken potansiyel düşman olarak değerlendirilirler (Freire, 2003: 44). Yoksul olmayanların neredeyse içgüdüsel talebi, bunların göz önünden kaldırılması talebidir. Ama bu yerine getirilemez bir taleptir çünkü bu insanlar sadece toplumsal bir sorun değil, aynı zamanda “işgücüdürler” ve ekonominin işlemesi için varlıklarına katlanılması gerekir. Kapitalist toplum “ekonomik toplum olduğu ölçüde”, yani ekonomik kaygıların, her zaman olmasa bile çoğu zaman yoksul olmayanların yoksullarla birlikte var olmayı kabul etmekten başka çareleri yoktur (Buğra, 2008: 10).

2.5.2. Mekânda Bir Kimlik Biçimi Olarak “Öteki”

Kimlik olgusu, bir “nesne” olarak değil, “*bir simgeler ve ilişkiler sistemi*” olarak düşünülmelidir (akt. Morley ve Kevins, 2011: 74). Kimliğin toplumsal olarak inşa edildiğini ifade eden Castells (2006: 15), bu inşanın her zaman iktidar ilişkilerinin damgasını vurduğu bir bağlamda gerçekleştiğini ve kimlik inşasının kökenini vurgular.

İktidar ile ilişkiselliği bulunan ve toplumsal ilişkiler sistemi içinde oluşan kimlik kavramının mekândan bağımsız olarak düşünülmesi de mümkün değildir. Mekân, bir

tarafından bireyin nasıl bir kimlik benimseyeceğini belirleyicisi olurken bir taraftan da bir takım belli kimliklere farklı anlamlar yükleyerek onların anlamlarını değiştirmektedir. Kimliğin mekânla olan ilişkisi, toplumsal bir olgu olarak aidiyetin tanımlanmasının en önemli araçlarından biri olmaktadır (Hancıoğlu, 2015: 94).

Bir kişinin ya da nesnenin ayrımsanabilir karakteri ya da özelliği olarak tanımlanabilen kimlik kavramı (akt. Oktay, 2011: 10). Bu tanımdan hareketle, kimlik; bir birey ya da grubu kendini diğer birey ve gruplardan ayıran özelliklerin bütünü olarak ve “*diğerine*” göre tanımlanmaktadır. Yani kimlik, bir “*ötekilik*” ifadesi olmaktadır. Derrida’ya göre de “tüm kimlikler ancak farklılıklarıyla var olmaktadır ve her kimlik “*kendisi*”nin “*öteki*”si olmaktadır. Derrida (2003: 27) bireyin kendisini tanımlarken kendisiyle benzeşenlerden hareketle bir kimlik kategorisi oluşturduğunu ve bunun aynılıktan ve özdeşlikten kaynaklandığını, yani bireyin kendini karşısındakine göre konumlandırmasından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Burada vurgulanması gereken önemli nokta “*öteki*”ne bakış açısıdır.

Kamusal mekânda ve özel mekânda farklı biçimlerde görünür olabilen bu kesimler arasındaki ayrışma mekânda biçimlenir ve kentsel mekân barındırmış olduğu kimliklere bağlı olarak “*öteki*”yi ortaya çıkaran bir adres olmaktadır. Bu durum baskın unsurların içerisinde dışlanan grupların mekânsal olarak ötekilikleri yeniden üretilmeye devam etmekte olup mekân ve kimlik ilişkisinde “*ötekileştirme*” odak noktası oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, mekân ve kimlik arasındaki en belirgin ve marjinal ilişki “*ötekilik*”tir (De Certau, 2009: 78). Böylelikle kimlik, mekânda mekânsal damgalanmanın bir aracına dönüşmüş olmaktadır.

Kentsel mekânda sınıfların birbirlerine göre konumları ve farklılıkları, “*öteki*”ni tanımlama aracı olmaktadır. “*Ötekilik*” olgusu, kimliğinden ve tercih ettikleri yaşam biçiminden dolayı toplumsal ilişkilerden “*dışlanan*” özneleri ifade etmektedir. Mekân ile özdeşleşen sınıf kimliği, ayrışma, mekânsal damgalanma unsurları, mekân-kimlik arasındaki ilişkiselleği açıklar. Bu ilişkiyel durum sadece mekânın inşasında ve yeniden üretimindeki önemli işlevinde değil, kimliğin yapısal ve işlevsel olarak dönüşüm süreçleriyle diyalektik bağını da içermektedir. Böylece mekânın sürekli olarak yeniden üretilen kimliği, ötekiyi yaratarak farklılıkları olabildiğince vurgulamaktadır.

3. ÇOCUKLUK PARADİGMASININ İNŞASI/DÖNÜŞÜMÜ VE ÇOCUK MEKÂNLARI

Bu bölümün ilk kısmında, tarihsel süreç içerisindeki çocukluk imgesinin oluşumu ve çocukluk paradigmasının dönüşümü değerlendirilecektir. Daha sonra ise çocuk ve mekân ilişkisi analiz edilerek çocuk mekânları ele alınacaktır.

3. 1. Tarihsel Süreçte Çocukluğun Dönüşümü

Toplumsal ve tarihsel olarak kurgulanmış çocukluk olgusu tarih boyunca çeşitli evrelerden geçerek günümüze ulaşmıştır. Aşağıdaki bölümlerde çocukluk paradigmasının geçirdiği bu evrimsel süreç ele alınacaktır.

Tarihsel ve toplumsal koşullara göre şekillenen çocukluk olgusunun tarihi uğurlu bir geçmişe sahip değildir (Cox, 2002: 1). Çocukluk kavramı uzun yıllar boyunca henüz yetişkin olmamış, kendi kararlarını alamayan, biyolojik bir geçiş dönemi olarak tanımlanmıştır. Çocukluk, geçici, eksik bir duruma indirgenmiş, bu anlayışın sonucu olarak da bağımsız bir varoluşa sahip olmayan, nitelsiz bir sistem ortaya çıkmıştır (Sağlam ve Aral, 2016: 43). Ancak bu yaklaşım yüzyıllar içerisinde değişimlere uğrayarak yetişkinlerin çocuklara yüklediği roller ve anlamlar tarihsel dönemlere, kültür ve medeniyetlere göre farklılaşmış, çocuğa karşı dönemsel olarak farklı yaklaşımlar sergilenmiştir (Erkut vd. 2017: 18).

Çocuk/çocukluk kavramının kökenine ilişkin olarak bilgi toplamaya çalıştığımızda avlanma ve toplama toplumlarında çocukluk hakkında doğrudan kanıtların çok seyrek olduğunu görmekteyiz. Çocukluğun tarihi üzerine araştırmalar yapan Peter Stearns (2011: 17) milattan önceki dönemlerde kadın ve erkeklerin 60-80 kişilik gruplar halinde toplu biçimde yaşadıklarını ifade ederken kadın ve erkeklerin işbölümüne dair bilgilerimiz olmasına rağmen çocuklar hakkında yeterli bilgi olmadığını ifade etmektedir. Tarihin ilk çağlarında çocukların doğasının yeterli olarak anlaşılmadığı, çocuk üzerinde ane babanın mutlak bir velayet hakkının bulunduğu, ancak çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının göz ardı edildiği düşünülmekteydi ve zamanla çocuğun ve çocukluğun varlığının kabul görmesine rağmen çocuğun önemsiz, çocukluğun ise boşa geçen bir zaman dilimi olarak algılandığı da belirlenmiştir (Aral ve Sağlam, 2016: 53).

Antik dönem çocukluk anlayışında toplumun devletle kurduğu ilişkilerin izlerini görmek mümkündür. Çocuklar iyi bir vatandaş olma, devletlerarası yapılan antlaşmaların güvencesi sayılma, akrabalık ilişkilerinin bir parçası olma gibi amaçlara hizmet eden düşüncenin bir parçası idiler (Öztürk, 2017: 255). Babil’de kızlar ve oğlanlar altı yaşında okula gider ve hatta kitapları tuğla ve yazı araçları kamış ve nemli kil olmasına karşın, yoksul çocuklar bile okumayı ve yazmayı öğrenirlerdi. Eski Roma’da kadınların erkeklerle diğer antik toplumlarda olduğundan daha eşit bir konumu vardı; hem kızlar hem de erkekler, disiplinin katı olduğu ve okuma yazmayı kamış kalemle ve balmumu tabletle öğrendikleri okullara giderlerdi (Elkind, 1999: 35). Pers imparatorluğunda iktidar hırslarından dolayı henüz doğmamış çocukların yaşam haklarının ellerinden alındığına dair örneklere rastlamak mümkündür (Erdemir ve Erdemir, 2012: 651). Eski Mısır’da ise çoğu çocuğun okula gitmediğini onun yerine tarlada çalışmayı ya da ticaret yapmayı öğrendiğini, Eski Yunan’da ise disiplinin çok şiddetli olduğunu ve çocuklar çoğu kez dövüldüğünü belirtir. Roma’da ise sakinlerinin çoğu kölelerdi ve savaş esirlerinin çocukları da otomatik olarak köle idi ve bu çocuklar alınıp satılıyorlardı (Lambert, 2008: 5). Bazı çağdaş düşünürler, yetişkinlerin Greko-Romen dünyasında çocukları küçük çapta tuttuklarını, çocukluğun sadece büyümeyi beklemek için bir dönem olduğunu ve bugün ergenlik olarak bildiğimiz şeyin antik dünyada bilinmediğini ileri sürmektedir (Garrison, 2004: 53).

Eski Yunan düşünürleri de eserlerinde çocuklara ilişkin görüşlerine yer vermişlerdi. Aristo, insan yaşamında çocukluğu bir felaket olarak sunuyordu. İnsan yaşamını tehlikeye sokabilecek her türlü zorluklar, hastalıklar, kazalar arasında çocukluk dönemi de bulunuyordu. Çocuk, hareketlerinde aklını kullanamadığı için erdeme ulaşamazdı. Çocukluk kendi haline bırakılacak olursa, mutsuzluk ve huzursuzluktan ibaretti. Augustin, yüzyıllarca etkisini sürdüreceği anlayışında, çocukluğu günahkârlıkla niteliyordu. Augustin’e göre, bebeğin, annesinin memesine saldırması bile, kıskanç olması, kimseyle bir şeyini paylaşmak istememesi gibi günahkârlığının belirtisiydi. Augustin, çocuğun iyiliğe yatkınlığını da onun zayıflığına bağlamaktadır (Bumin, 1983: 11). Plato için ise, çocuklar kadınlara, köle ve hayvanlarla aynı değerdedir. Aristotile, erkeklerin yalnızca fiziksel görünümünü kadınlara benzetmiş ve kadınları fiziksel olarak zayıf, ahlaki açıdan yetersiz ve zihinsel olarak yetersiz

olduğunu düşünmüştür. Çocukların çok az şey bildiğine, çok iyi ve kolayca ikna edildiğine inanıyordu. (Garrison, 2004: 54).

İlkçağ çocuklarla ilgili böylesine olumsuz bakış açısıyla tamamlanırken Ortaçağ boyunca ise (VI. yüzyıl ile XV. yüzyıl) çocukluk, insan yaşamının kendine özgü bir dönemi olarak görülmemekte, bebeklikten çıkan çocuğun minyatür bir yetişkin olduğu kabul edilmekteydi. Çocuğun incinebilirliği bilinse bile ayrı ve farklı bir çocukluk görüşü yoktu Ortaçağ'da çocuğun yedi yaşına kadar süren bir bebeklik dönemi vardı. Bu yaştan itibaren doğrudan yetişkinlerin dünyasına giriyordu. Klasik çağlarda var olan çocukluk kavramı bu dönemlerde unutulmuştu; çocukluğun yeniden keşfi için XVI. Yüzyılı beklemek gerekiyordu (Onur, 2005a: 101).

Orta Çağ Batı için pek çok açıdan olduğu gibi çocukların hayatı açısından da zor bir dönemdi. Bu dönemde çocuklar küçük erişkinler olarak kabul edilmekte ve çok erken yaşlarda büyümüş olmaları beklenmektedir. Dönemin yetersiz tıp anlayışının yanı sıra zayıf bağışıklık sistemine sahip olan çocukların birçoğu beş yaşına gelmeden ölüyor, ancak üçte ikisi yirmi yaşına gelebilmektedir. Cinsiyetler arası büyük bir ayrımın yaşandığı bu dönemde kız çocuklar evde klasik ev işleriyle uğraşırken, erkekler ya tarlalarda ve zanaatkarların yanında çalışmakta, ya asker olmayı seçmekte ya da dini bir hayata adım atmaktadırlar.

Orta Çağ boyunca çocuklar karşısında tamamen farklı bir tutum sözkonusuydu. Gerçi çocukların temel gereksinimleri yine gideriliyordu ama çocuklar bugünkü gibi özel bir ilgiyle korunmuyordu. Philippe Aries'e göre Orta Çağ'da "*çocukluk duygusu*" eksikti, çocuğu yetişkinlerden ayıran hiçbir özellik bilinmiyordu. Bu nedenle ortaçağda çocukların kendilerine özgü giysileri, besinleri, oyunları, oyuncakları yoktu. Yetişkinlerin dilinde çocuğu anlatacak özel bir kelime bile yoktu. (Onur, 2005: 101). Bu dönemde çocuk ve çocukluk üzerine yazılan metinlere rastlamak çok zordur. Tarihi metinler ve vesikalar, daha çok kralların savaşları, zaferleri üzerine inşa edilmiştir. Ortaçağ yazarları ekseriyetle "erkek ve yetişkin" olanlar üzerine yazmıştır. Çocuklara özgü bir edebiyat dalı oluşmadığı gibi, mevcut edebi eserlerde nadiren karşılaşılan çocuklara biçilen başlıca rol ise çoğunlukla büyümeden ölmektir (Öztan, 2011: 15). Eğitim açısından bakıldığında ise çocukların çoğunun eğitim almadığı, okuma yazma dahi bilmediği anlaşılmaktadır. Kölelik süresince sömürge hükümetleri çocukların

eğitimleri üzerinde manda kurmuştu ancak sadece en küçük çocukların okula günlük olarak girmelerine izin verildi, biraz büyük çocuklar için ise sadece cumartesi günleri eğitime izin verildi (Olwig, 2003: 50).

Sonuç olarak Orta Çağ'da bir çocukluk fikri oluşmamıştı. Çocuklar genellikle kendilerinin ait olmadığı bir hayatı yaşamak zorunda bırakılarak ebeveynlerinin tercihlerine boyun eğmek zorunda kalıyorlardı. Ortaçağ'da modern anlamda bildiğimiz aile kurumu oluşmadığı için manastırlara, tanımadıkları bir ailenin yanına, ya da başka işler için yine tanımadıkları uzak bir yerlere gönderilen çocuklar dönemin koşullarına göre çeşitli işlerde çalıştırılıyorlardı. Bu anlamda Ortaçağ çocuklar için zor bir dönemdi denilebilir.

3. 2. Modern Çocuk Paradigmasının Oluşumu

Çocukları sevin; oyunlarını, zevklerini, sevimli içgüdülerini destekleyin. İçinizden hanginiz gülümsemenin dudaklarda eksik olmadığı ve ruhun hep huzur içinde olduğu o yaşı kimi zaman özlemle aramamıştır?

(Jean Jacques Rousseau, Emile: 176).

İlk ve Ortaçağ boyunca ayakaltında dolaşan önemsiz varlıklar olarak nitelenen çocuklara yönelik yeni bir sevgi/duyarlılık tarzının oluşması, ancak Ortaçağ sonrası gelişmelerle mümkün olabilmiştir. Bu dönüşümün maddi koşulları, matbaanın keşfinden okullaşmanın artmasına, reform hareketinden burjuvazinin güç kazanarak yeni bir yaşam biçimi anlayışını ortaya koymasına ayrıca kapitalizmin doğuşu, Fransız Devrimi ve elbette Fransız Devriminin “cumhuriyetçi pedagojisine” kadar çeşitlendirilebilir. Kuşkusuz bireyleşme sürecinin bir ürünü olarak değerlendirilebilecek olan modern çocukluk, büyük ölçüde bir orta sınıf icadı ve kültürel inşasıydı ve burjuvazinin maddi koşulları, yetişkin mekânları ile küçüklerin odalarını ayırabilme ve çocuk bakımı konusunda ileri adım atabilme olanağı sağlamıştır (Öztañ, 2011: 20).

Radikal düşünce ve uygulamalar öncesinde sadece demografik açıdan (soyu devam ettirme vb.) dikkate alınan ancak sosyo-kültürel boyutta kayıtsız kalınan çocukların bireyleşmenin ve benlik bilincinin-ki bu süreçte bireyin cemaat ve aileden bağımsızlaşması, söz konusu olmuştur-gelişimiyle geleneksel kısıtlayıcılardan (cemaat, dil, soy, akrabalar ve aile, efendiler, gelenek ve görenekler, kundaklama ve sütanne gibi adetler) kurtarılacak kadar değerli olduğu düşüncesi, öncelikle Batı Avrupa'da yaşanan yoğun bir mücadele sonucunda gerçekleşebilmiştir (İnal, 2007a: 196). Böylece

yetişkinlerin dünyasında meydana gelen değişiklikler ve onların politik görüşlerinde meydana gelen değişimler, çocukların dünyasını ve çocuğa bakış açısını da değiştirmiş oluyordu.

Çocukluğun yeni zamana ait bir tasarım olduğunu söyleyen Postman, XIII. ve XVI. Yüzyıllar arasında çocukluk tasarımının yavaş yavaş ortaya çıktığını ve 150 yıl önce, somut bir kavram olarak kendini gösterdiğini belirtmektedir. Aydınlanma felsefesi insanın yüceliği ve saygınlığı anlayışını getirdi. Yeni bir görüş olan çocukluğun yetişkinlikten tamamen farklı olduğu ve olması gerektiği ve yetişkin yaşamının yalnızca sınırlı bir versiyonu olmadığı görüşü batı dünyasına ilk olarak XVII. yüzyılda sunulmuştu. XVII. yüzyılda Protestanlığın doğuşuyla birlikte çocuk anlayışı da değişmeye başladı. Yalnızca o dönemde çocuklar, ilk defa, minyatür yetişkin gibi çizilmekten farklı olarak çizilmeye başladı (Elkind, 2001a: 15). O döneme kadar yetişkinler gibi çizilen çocukların artık çocuk gibi çizilmeye başlanması ilerde değinileceği gibi çocukların kendilerine ait kimliklerinin var olduğunun kabulü anlamına geliyordu. Bu dönemde çocuklar resmedilmediği gibi çocukluğu ifade eden pek çok nesne de var olmamıştır. Bunlardan en önemlisi çocukluğun ifadesi olan oyuncaklardı. Çocuk oyuncakları 1600'e kadar çıkmamış ve hatta üç ya da dört yaşından sonra kullanılmamıştır. Ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru çocuklar için özel eserler yaygınlaştı. Ayrıca ancak XVII. yüzyılın sonlarında özel çocuk oyunlarının tanıtımını bulabiliyoruz (Holt, 1996: 8).

Çocukluğun biyolojik ve psikolojik olarak ayrı bir kategori haline gelmesi Rönesans'ın katkısı büyük olmuştur. Bu dönemin düşünürleri yazdıkları eserlerinde çocuğa bakış açısını önemli ölçüde değiştirmişlerdi. Rönesans dönemi düşünürlerinden olan John Locke (1632-1704) Püriten ahlakın “*ilk günah*” anlayışına karşı çocukların özde şeytan olmadığı görüşünü savundu. Ona göre çocuklar doğdukları anda boş bir zihne (*tabula rassa*) sahiptirler (Onur, 2005a: 100). Yani yeni doğmuş bir çocuğun zihnini boş bir sayfa, temiz bir arduvaz, bir tabula rasa olarak nitelendirmektedir (Schouls, 2004: 556). John Locke'a göre çocuklar doğmalarına rağmen, bu eşitlik durumlarında doğmazlar. Ebeveynleri, dünyaya geldiklerinde onlar için bir nevi egemenlik ve yargı yetkisine sahiptir, ancak bir süre sonra, bu geçici bir olaydır (Cox, 2002: 55). John Locke, In *An Essay Concerning Human Understanding* (1689) isimli denemesinde çocukluğun yetişkinlik dönemi sona eren gelişim sürecindeki bir aşama

olduğu için, çocukların yetişkin benliklerinin kusurlu, eksik halleri gibi görüldüğünü iddia etmekteydi (Archard, 2004: 2).

Aynı dönemde Jean Jacques Rousseau'nun görüşleri de çocuğa ilişkin bakış açısında temel bir değişime neden olmuştu. Rousseau, toplumu yolsuzlukla suçlayarak çocukluğu masum bir alana dönüştürdü. Geleneksel olarak çocuğun, iyi ya da kötü için yetişkin toplumun geleneklerinden uzak olduğu düşünülürken, Rousseau, bu çocukluk bakış açısını toplumsal yenilenme programının merkezine bir parçasına dönüştürdü. Çocuk masumiyeti korunarak, tabulara asla görüntüsü nötrlükten daha pozitif, daha yaratıcı potansiyele kurnazca değiştirildi (Cox: 2002: 65). Rousseau, bu anlayışla, çocuğun doğuştan gelen iyi doğasının kültür tarafından mümkün olduğunca az şımartılması gerektiğini düşünüyordu fakat aynı zamanda toplumda yer almak için belirli bir uyum tedbirinin gerekli olduğunun da farkındaydı (Dekker, 2009: 50).

Jean Jacques Rousseau, çocukluk fikrinin gelişimine iki güçlü katkıda bulunmuştur. Birincisi. Rousseau'nun çocuğun sadece bir amaç için araç olarak değil, kendi içinde önemli olduğuna ilişkin ısrarıdır. Bu bağlamda Rousseau, çocuğu her açıdan bir yurttaş ve belki de tüccar olarak gören Locke'dan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Rousseau'nun ikinci düşüncesi, çocuğun entelektüel ve duygusal yaşamının önemli olduğuydu. Çünkü insanın “doğa durumuna” en çok yaklaştığı zaman ki yaşam devresidir (Postman, 1995: 78-79). Rousseau'nun çocukluğun yetişkinlikten farklı olarak ele alınması gerektiği düşüncesi modern çocukluk paradigmasının oluşumuna zemin hazırlamaktaydı.

Bu iyimser görüşler sonucunda, XVIII. yüzyılda çocuklara artık roman ve şiirlerde yer verilmeye başlanır. Çocuklar masumiyet, duygu ve sadeliği simgeleyen ve doğal halde betimlenen figürler olmaya başlamıştır (Sormaz ve Yüksel, 2012: 993). Rousseau'nun bir çocuk ismini vererek yazdığı “*Emile*” adlı eseri bu anlamda önemli bir kırılma noktası olmuştu. Çocuğa bakışı tamamen değiştirecek olan “*Emile*” de şöyle diyordu Rousseau (2003: 62) çocuğun masumiyetini ifade etmek için: “*“yeni doğan bir bebeğin tamamen masum olduğunu ve kalbinde en ufak bir leke olmadığını kabul etmeliyiz”*”. Bu ifadeler o güne kadar çocuğun kötülüğün kaynağı olduğu görüşünü reddeden John Locke'un tabula rasa'sı ile büyük ölçüde benzeşiyordu. John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi o dönemde başka alanlardaki bilim adamlarının da çocuğu

önemseyen ve onlara değer veren anlayışla ortaya attığı fikirler zamanla çocukluk konusunda olumlu söylemlerin oluşmasına yol açmıştır.

Postman (1995: 36) çocukluk fikrinin Rönesans'ın en büyük ve belki de en insanı buluşu olduğunu söylemektedir. Emile bu yönüyle Avrupa'nın her yerinde tartışmalara yol açtı, ancak en büyük yandaşları bile Rousseau'nun fikirlerinin işe yaramadığını ve pratik kılavuzlara dönüştürülmesi gerektiğini savunuyordu (Baggerman ve Dekker, 2004: 323).

Orta Çağda çocukluk fikrinin olmadığı görüşünü savunanlardan bir diğeri olan Neil Postman (1995: 33) çocukluk düşüncesinin oluşmasının, yetişkinlerin dünyasında bir değişim sonucu olduğunu ifade eder. Ona göre Orta Çağ mekanik saat gibi bazı önemli buluşlar ile Veba hastalığı gibi çeşitli büyük olayları içeren birçok toplumsal değişmeye sahne olmuştur. Fakat yetişkinlerin kendi yetişkinlik anlayışlarını değiştirmelerini gerektirecek hiçbir şey ortaya çıkmamıştır. Ancak 15. yüzyılın ortalarında bu tür bir olay ortaya çıktı: Matbaanın bulunuşu. Böylece Ortaçağda olmayan çocuk kategorisi, matbaanın bulunuşuyla keşfedilmeye başlanmış, artık çocuklar, yetişkinlerden farklı bir biçimde konuşan, günlerini farklı bir biçimde geçiren, farklı biçimde giyinen, öğrenen ve nihayet farklı bir biçimde düşünen insanlar olmuştur. Bu gelişmenin temelinde yatan yapısal değişme, matbaanın gelişiminin yanında okul ve yetişkinlerin, çocukluğun simgesel çevresi üzerinde üstünlüğü olmayan bir denetimde bulunmaları ve bu yüzden çocuğun yetişkin olabilme koşullarını oluşturmak yükümlülüğünü üstlenmeleridir (Onur, 2005a: 100).

XV. ve XVII. yüzyıllardan itibaren çocuğa ve çocukluğa dair tüm bu olumlu gelişmelerin yaşanmasını John Holt: (1996: 12), “*Burada çocukluk olgusu bitiyor ve çocukluk kurumu başlıyor*” sözleriyle ifade ediyor. Gerçekten de ilk ve ortaçağlar boyunca çocuğun bir birey olarak kabul edilmeyişi düşüncesi, aydınlanma dönemi gelişmeleriyle yerini çocukluğun artık bir kurum olarak ele alınmasına düşüncesine bırakmıştır.

3.3. Çocukluk Kavramına Philippe Aries'in Katkısı

Çocukluğun tarihini ilk defa Philippe Aries 1962 yılında yayımladığı *Centuries of Childhood* (Çocukluğun Yüzyılları) kitabıyla ele almıştır (Cox, 2002: 1). Batı'da çocukluğun tarihi bir bilim dalı olarak Philippe Aries'in çalışmalarıyla 1960'da

Fransa'da başlamış, sonra Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de hızla gelişmiştir (Onur, 2005a: 3).

Aries'in tarihsel araştırması "Orta Çağ toplumunda çocuk yoktu" saptaması yoluyla çocukluğun sosyal olarak inşa edilmişliğine dikkatleri çeken ilk çalışmadır. Aries türlerin genç üyelerinin açıkça var olmalarına karşın Orta Çağ toplumunda küçüklerin özel ya da farklı bir sosyal statüye sahip kılınmadıklarını ileri sürer. Anne sütünden kesilen çocukların topluma, aynen yetişkinler gibi yetenekleri temelinde dâhil olduklarını belirtir. Aries, o dönemde eksik olanın, çocukların farklı ve özel bir sosyal deneyime ihtiyaç duyabileceklerinin fark edilmemesi olduğunu ve bu farkına varmanın ancak XV. yüzyıldan itibaren adım adım gerçekleştiğini ileri sürer. Aries'e göre çocukların "farklı" ve "özel" olduklarının bilincine varıldığının işareti, çocukların ihtiyaçları fikriyle bağlantılı sosyal, politik ve ekonomik kurumsallaşmanın yavaş yavaş artmasında görülebilir. Öncelikle, "*çocukluk*" doğal biyolojik bir aşamanın problemsiz bir betimleyicisi olarak görülmektedir. Onun yerine, çocukluk fikri tarihsel olarak olası ve değişmeye açık, hayat çizgisinin erken döneminin özel bir kültürel evresi olarak görülmektedir (James, 2001: 29).

Bu noktada çocuk tarihi araştırmalarının öncüsü olarak kabul edilen Philippe Aries (1962), 1600'lü yıllara kadar ayrı bir çocukluk kavramının bulunmadığını, çocukluğun toplumsal bir icat olduğunu ve çocukların aynı yetişkinler gibi betimlendiği ve kendilerine yetişkinlere davranıldığı gibi davranıldığını savunmuştur. Ayrıca antik dünyanın çocukluk anlayışının ortaçağ medeniyetinde unutulduğunu ve Orta Çağda gençlerin, yetişkinlerden kavramsal olarak farklı olmaktan ziyade minyatür yetişkinler olarak gördüklerini ileri sürüyordu. 'Çocuklar' bu nedenle ortaçağ simgelerinde mevcut değildi ve yalnızca çocukluk hakkında fikirler gelişmeye başladıkça sonraki yüzyıllarda temsil edilmeye başlandı. 16. yüzyılda çocuklar ayrıcalıklı geçmişe sahip yetişkinler için oyuncak olarak ortaya çıkmaya başladı (Hollaway ve Valentine, 2000: 3). Şunu da belirtmek gerekiyor ki, Aries'e göre Ortaçağ toplumunda çocukluk kavramının var olmadığını söylemek çocukların ihmal edildiği ya da sevilmediği anlamına gelmiyordu. Çocukluk kavramını çocuk sevgisi ile karıştırmamak gerekiyordu. Bu kavram daha ziyade çocukluğun kendine has özellikleri bulunduğu, bu özelliklerin onu yetişkinden hatta genç insandan ayırdığı bilinciyle ilişkilidir. İşte Ortaçağ toplumunda bulunmayan bu bilinçti (Tan, 1989: 79).

Aries (1962: 33), Orta Çağ'da “çocukluk olmadığı” tezini kanıtlamak için ortaçağ sanatını ele almış ve ortaçağ sanatının XII. yüzyıla kadar çocukluğu tanımadığını ya da tasvir etmeye kalkmadığını belirtmiştir. O'na göre bu ihmalin yetersizlik veya yetersizlikten kaynaklandığına inanmak zordur; bu durum Orta Çağ dünyasında çocukluğa yer olmadığını daha muhtemel göstermektedir. Aries'in anlattığı bu duruma örnek vermek gerekirse; o döneme ait Hz. İsa portrelerinde Hz. İsa yetişkin suratlı olarak resmedilişi çocuk ve yetişkinler arasında bir ayırım yapılmadığını kanıtlar niteliktedir (Resim:1).

Resim 1: Hz. İsa Portresi

Kaynak: “Gerçek İsa...”, 2018

Orta Çağ resim ve heykeli bu şekilde düşünüldüğünde, çocuğun “imgesinin” olmaması, an azından o dönemde “çocukluğun” toplumsal ana akım söylemde anlamlı bir simge olarak kullanılmadığına kanıt oluşturmaktadır. Çünkü Orta Çağ Avrupası'nda resim ve heykel, ana akım içinde sosyo-politik simgesel önem arz eden şeyleri konu alıyordu. Bunun başlıca nedeni Aristokrasi ve burjuvazinin ve Kilisenin sanatçılar için biricik sipariş verici kitle olması ve sanatsal nesnenin biricik alıcısı olmasıydı. Bu nedenle, bilhassa resim sanatında, genelde “önemliler”, önemli olaylar ve ihtişamıyla doğa resmediliyordu (Akbaş ve Atasü, 2009: 97).

Philippe Aries'in temelde çocukluk fikrine yaptığı temel katkı ilk defa çocukluğun tarihsel ve toplumsal bir olgu olduğunu vurgulaması şeklinde olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde çocuğa verilen önem ve onu ele biçimi değişmiş ve gelişmiştir. Yüzyıllar içerisinde çocukluk fikrinin oluşumunu ve çocukluğun farklı dönemlerine bakış açısını Philippe Aries (1962: 32) şu cümlelerle toparlamıştır:

Tarihin her döneminde ayrıcalıklı bir yaş dönemi ve insan hayatının bir bölümü vardır: “gençlik” 18. yüzyılın ayrıcalıklı dönemi, “çocukluk” 19. yüzyılın ayrıcalıklı dönemi, “ergenlik” ise 20. Yüzyılın ayrıcalıklı dönemi olmuştur.

Aries’in çocukluğa dair yaklaşımı modern çocukluk paradigmasının oluşumunun öncüsü olmuştur. Bu paradigma değişimi çocuğa ve çocukluğa ilişkin sorunların artık bütüncül olarak ele alınmasının da yolunu açmıştır. Çocukla ilişkili olan tüm kavramlar bu paradigma değişimi sonrasında toplumsal süreçlerle ve toplumsal değerlerle olan bağlantısı göz önünde bulundurularak analiz edilmeye başlanmıştır.

3. 4. Çocukluğun Sınıfsal İnşası ve Farklı Çocukluk Deneyimleri

Orta Çağ görüşünü sokaklarda yaşamayı hala sürdüren gecekondu ve işçi sınıfı çocuklarıydı. Çünkü çocukluk süreçlerinin çoğu tarihsel açıdan alt sınıflara oldukça geç ulaşmış, hiçbir zaman da gerçek anlamıyla yerleşmemiştir.

(Fristone’da akt. Tan, 1989: 80).

Modern çocukluk paradigması eşitsizlik üzerine kuruludur. Çocukluk paradigması ile ilgili olarak, ne feodal dönemde oluşan değerler ne aydınlanmanın getirdiği kazanımlar ne de bütün bunlar üzerinden köklenerek modernite boyunca şekillenmeye devam eden çocukluk söylemi, eşitsizliklerden ve eşitsizlikleri yeniden üretmekten ayırır. Bu sorun bugün çocuk hareketi içinde devam etmektedir. Bunun yansıra, tarihsel gelişimi içinde “çocukluk” söylemi, bir grubu belirli imtiyazlar ve sınırlamalar içinde tanımlar ve ona değer atfederken, öncelikle Avrupa merkezli, sınıfsal ayrıma ve toplumsal cinsiyete dayalı olarak kurgulanmıştır (Akbaş ve Topçu, 2009: 98). Kökeni itibariyle sınıfsal bir nitelik taşıyan “çocukluk” inşası ve ‘yeni çocukluk’ kavramı, ancak burjuva çocuğun keşfinden yaklaşık bir asır sonra, çeşitli değişimler geçirerek alt-orta ve alt sınıfları da kapsar bir hale gelmişti (Postman, 1995: 62). Prout ve James (1997: 16) de “çocukluğun” sadece parası ve zamanı olan sosyo-ekonomik üstünlüğü olan sınıfa ait olarak ortaya çıktığını ancak sonraki yüzyıllar içinde bu trendlerin toplumun alt katmanlarına doğru yaygınlaştığını ve çocukluk hepsinde kurumsallaştığını ifade ederler. VX. ve XVI. yüzyıllardan itibaren şekillenmeye başlayan modern çocukluk paradigmasında ayrıcalıklı bir “çocukluk” olgusu ortaya çıkarken, bu kapsama yalnızca belli sınıfsal kesimin çocukları girebilmişlerdir.

Tarihsel olarak bakıldığında Orta Çağ sonlarına aile merkezli yaşamın bile üst-orta sınıfa özgü olduğu görülür. Şato kapılarının ardında aile, uşaklar, çıraklar, kâhyalar, vekilharçlar, kâtipler, sayısız konuk ve asalaklarla çevrelenmiş olarak yaşardı. Çocuk bu kalabalık ev halkının üyelerinden biriydi yalnızca. Yaklaşık olarak nüfusun % 20'sini oluşturan bu kesimin dışındakiler dar, sıkışık, küçük mekânlarda otururdu (akt. Tan, 1989: 80). Bu koşullar altında çocukları yetişkin yaşamından uzak tutmak olanağı yoktu. Yoksulların yaşadığı yerler öylesine küçüktü ki çocukların yaşamın tüm gerçeklerini görmeleri kaçınılmazdı. İş hacminin çok fazla olduğu her toplumda çocukların olabildiğince erken yaşta olabildiğince çok yardım etmesi beklenirdi. Yardım edemeyecek kadar küçük oldukları zaman ise çevrelerinde bütün mesaisini onlara ayıracak özel kimseler olmadığından başlarının çaresine bakabilmeleri gerekirdi (akt. Tan, 1989: 81).

Batıda modern çocukluğun ortaya çıkışı ilk olarak burjuva sınıfı ailelerinde filizlenmeye başlamıştı. Bu dönemde çocuklar aileleri için değerlendirilerek önemli varlıklar haline gelmişti. Modernliğin yukarıda belirtilen genel çerçevesi içinde gelişen çocukluk kavramı, modernliğin pozitivist ve kartezyen doğasının etkisini taşıyan kategorik bir çocukluk kabulüne karşılık gelir. Modern çocukluk olgusu alt sınıf çocukları kapsam dışında bırakan ve orta ve üst sınıfları içeren sınıf temelinde bir oluşumdur.

Orta Çağ döneminde sınıfsal bir temeli olan modern çocukluk paradigması günümüz kapitalist dünyasında da benzer özellikleri sürdürmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkardığı eşitsiz toplumsal ilişkiler içerisinde bulunan çocuklar karşılaştıkları yoksulluk, toplumsal kaynaklara yeterince erişememe ve küçük yaşlarda çalışmaya başlama gibi sorunlarla yüz yüze olan alt sınıf çocuklarının ne yazık ki “çocuklukları” yoktur. Alan Prout and Allison James (1997: 8) çocukluğun inşası ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin olarak yazdıkları makalede çocukluk paradigmasının sınıfsal bir nitelik taşıdığını şöyle ifade etmektedirler:

Çocukluk dönemi bir sosyal yapı olarak anlaşılır. Buna bağlı olarak insan yaşamının ilk yıllarını ele alan açıklayıcı bir görüntü sağlar. Çocukluk dönemi, biyolojik gelişmemişlikten (toyluktan) ayrı olarak insan topluluklarının ne doğal ne de evrensel bir özelliğidir, ama çocukluk birçok toplumun özel yapısal ve kültürel bileşeni olarak ortaya çıkar. Çocukluk dönemi sınıf, cinsiyet ya da etnik yapı gibi diğer değişkenlerden asla ayrılamaz. Tek ve evrensel olgulardan ziyade çeşitli çocukluk dönemlerini ortaya çıkmaktadır.

Modern çocukluk paradigmasında belirlenmiş bir tek çocukluk değil, birden fazla çocukluklar vardır. Çünkü kapitalizmin ortaya çıkardığı eşitsiz toplumsal yapı, farklı özellikleri olan çocuklukları yaratmıştır. Nitekim dünya çocuklarının içinde yaşadığı gerçekliğin bir yüzü de eşitsizliklerdir. Bugün dünya çocuklarının çok büyük bir bölümünün eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememekten şiddete, istismara, oyun zamanında çalışma zorunluluğuna ve açlığa varan çeşitli sorunlar yumağı içinde yaşıyor olmasıdır. Milyonlarca çocuk dünyaya gözlerini açlık ve yoksulluk sınırının altında açıp hayatta kalma mücadelesi verirken daha küçük bir azınlık yüksek refah koşulları içine doğup mutluluk ve başarı ethosu peşinde yaşamını sürdürmektedir (Şengül ve Kaya, 2014: 13). Buna göre farklı toplumsal sınıfların doğurduğu farklı çocukluklar mevcut olduğu söylenebilmektedir.

Yapısal ve de küresel bir problem olarak sosyal eşitsizlik ve bunun ortaya çıkardığı yoksulluk, bu problemlerin temel nedeni olarak görülmektedir. Aslında çocukların içinde buldukları birçok sorun yoksullukla ilintilidir; sağlık hizmetlerinden yararlanamama, sağlık güvencesinin yokluğu, erken çocukluk eğitiminden yararlanamama gibi sorunlarda çocukların hayat kalitesini artırma yolundaki girişimlerde karşılaşılabilecek en önemli engel ekonomiktir (Corsaro, 1997: 255). Aslında bu problemler üzerinden şunu görüyoruz: çocuklar derinden bağlı oldukları yetişkinler dünyasında yetişkinlerce üretilen ve yetişkinlerin de yaşayarak mağdur oldukları sosyal problemleri birebir yaşamaktadırlar. Başka bir deyişle günümüz çocuklarının yaşadığı sorunlar onları çevreleyen toplumsal koşullardan bağımsız olarak ele alınamaz.

Aşağıdaki alt başlıklarda sınıfsal temelli bir biçimde oluşan ve devam eden çocukluk paradigmasının ortaya çıkardığı farklı “çocukluklar” ele alınacaktır. Kapitalizm, bir taraftan yoksulluğun, açlığın ve savaşın sürüp gittiği bir ortamda “hiç çocuk olamayan çocukları” derinden etkilerken bir taraftan da çocukları tüketimin nesnesi haline getirerek “bitmeyen bir çocukluğun” içine hapsedmektedir.

3. 4. 1. Eşitsizliğin Kıskaçında Çocuklar

Kapitalizm, tüketim toplumu ve çocuk merkezli aile formu giderek daha çok hiç büyüemeyen çocuklar yaratadursun diğer yandan dünyanın büyük bir kısmında hiç çocuk olamayan çocukların sayısı katlanarak artmakta. Üstelik bu yalnızca fakirliğin, açlığın ve savaşın alıp yürüdüğü dünyanın unuttuğu ülkelerde de değil, dünyanın merkezindeki ülkelerde de

böyle. Yani sekiz yaşında iç savaşlarda adam öldürmeye başlayan ve bunun karşılığında kendisine sadece karnını doyurabileceği ve yatabileceği bir yer gösterilen Afrikalı çocuklardan, Brezilya'da daha bir beş-on yıl öncesine kadar güvenliği tehdit ettikleri gerekçesiyle sokakta polisler tarafından öldürülen sokak çocuklarına ve oradan New York'un göbeğinde 11 yaşında hamile kalıp, 12 yaşında çocuğunu büyütme için esrar satmaya başlayan çocuklara kadar geniş bir coğrafi alanı kaplıyor bu erken büyüyen çocukların dünyası...

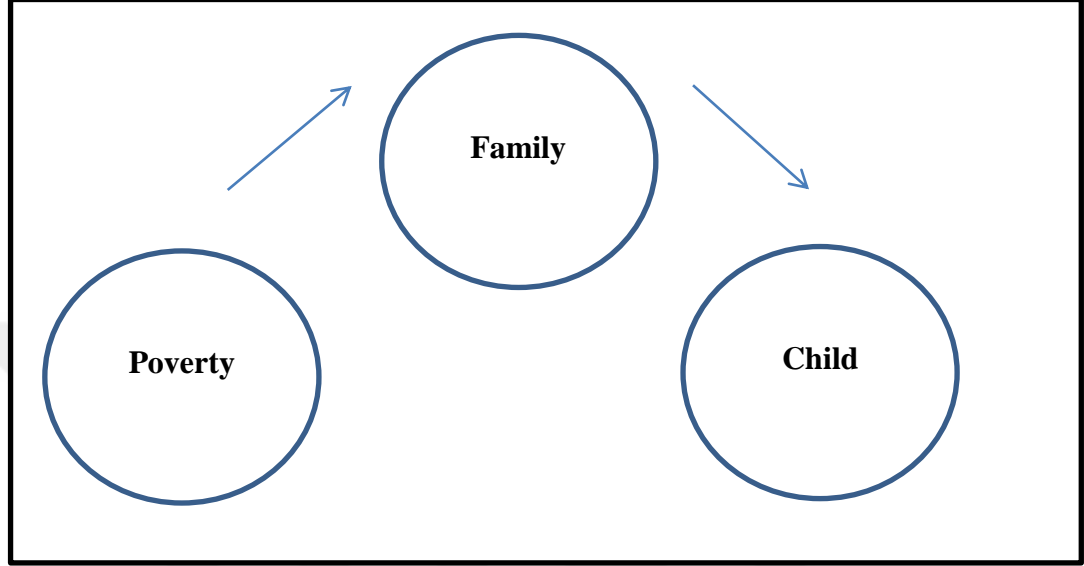
Evren Balta'nın (2005: 25) bu cümlelerle özetlediği çocuklar modern çocukluk paradigmasının sınıfsal nitelikli çemberinin dışında kalan kesimini oluşturmaktadır. Bu çocuklar içine doğdukları toplumsal koşullarda yoksulluk, ağır çalışma koşulları ya da işgücü sömürsü gibi sorunların içinde bulabilmektedirler.

Eşitsiz bölüşüm sisteminden yeterince pay alamayan aileler ve onların çocukları bu süreçten en olumsuz etkilenen kesimleri oluşturmaktadırlar. Çocukların toplumsal hayatta yüzyüze kaldığı sorunlar toplumsal yapıdaki eşitsiz ilişkilerinden ayrıksı değildir. Onların içinde buldukları durumu değerlendirirken ekonomik ve toplumsal koşullar ve ailelerinin mensup olduğu toplumsal sınıflar üzerinden ele almak gerekmektedir. Eşitsiz bölüşüm ilişkilerinden ailelerinin mensup olduğu toplumsal sınıf belirleyiciliğinde pay alan çocukların büyük bir çoğunluğu yoksulluk ve toplumsal kaynaklara yeterince erişememe sorunlarıyla yüz yüze kalmaktadırlar. Günümüzde çocukların büyük çoğunluğu eğitim ve sağlık hizmetlerine yeterli seviyede erişememekte, emek sömürsüne, şiddete, istismara ve açlığa varan çeşitli sorunlar yumağı içinde yaşamaktadırlar.

Kapitalizmin eşitsiz ilişkilerinden en çok etkilenen ve çocukluklarına çok erken yaşlarda veda etmek zorunda kalan/bırakılan çocukların çok büyük bir kısmını yoksul çocuklar oluşturmaktadır. Çocuklar genellikle yoksulluğun "kurbanları"dırlar ve çocukların yoksulluğu yetersiz kaynakları ve kısıtlı fırsatları karakterize ederler (Crivello, 2012: 224). Sosyal eşitsizliklerin üretmiş olduğu olumsuz koşullardan en çok etkilenen grup çocuklardır. Yoksulluk, çocukların yaşamlarını devam ettirmelerinde büyük bir risk unsuru olarak görülmektedir. Çocukların yoksul olma durumunu belirleyen temel unsur hane reislerinin istihdam piyasasından elde ettiği gelirin düzeyidir. Toplumsal hayattaki eşitsizliklerin çoğu, daha baştan yetişkinler aracılığıyla çocuklara aktarılmakta, ailelerin refahının azalması doğrudan çocukların beslenmesine,

eğitimine ve sağlığına yansımaktadır. Aşağıdaki şekilde (şekil: 3) de görüldüğü gibi çocuklar ailelerinin yaşamış olduğu yoksulluktan etkilenmektedirler.

şekil 3: Yoksulluğun ocuklar zerindeki Etkisi

Kaynak: Engle, 2012: 136.

ocuk yoksulluğunun dramatik yönlerinden biri de çalışmak zorunda kalan çocuklardır. Sanayileşme ocuk emeği ve istismarının niteliğinde dönüşümlere yol açmıştı. Çocuklar kitleler halinde kurumsal işgücü haline gelerek, çocukların çalışması ocuk işçiliğine dönüşmüştür. Sanayi devriminden itibaren son derece ucuz bir emek türü olan ocuk emeği uzun saatler boyunca sermaye sahipleri tarafından kullanılagelmiştir. Endüstri devrimi öncesi ve bu devrim dışında kalan toplumlarda ocuk emeği, üretim sürecinin doğal parçasıdır. Her toplumda, yaşa ve cinsiyete dayalı bir işbölümü vardır. ocuk emeği üretim sürecinde asırlardır kullanılagelmiş olsa da ocuk emeği sömürüsünün geç dönem kapitalizmde daha fazla görünür hale geldiği sık olarak ifade edilen bir durumdur.

Marx “Kapital”de, Engels “İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu”nda ve Thompson “İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu”nda imalathanelerde 5 yaşındaki çocukların bile, 14-16 saat hatta geceleri ve zaman zaman dövülerek alıştırıldıklarını yazmışlardır. Bu dönemde ocuk emeğinin tercih edilmesinin, onların emeğinin ucuz ve yetişkinlere göre boyun eğdirilmelerinin daha kolay olmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır (İnal, 2007b: 118). Marx Kapital’de (2011: 255) fabrikalarında 600 ile 700 kişi arasında işçi

çalıştıran iki çelik fabrikatörü, Bay Naylor ve Bay Vickers görüşlerini onların dilinden şöyle aktarır:

Sıcaklık çocuklara hiç zarar vermez. Sıcaklık herhalde 86° ile 90° arasında (Fahrenheit). ... Demirhanede ve haddehanede işçiler vardiya sistemi ile gece ve gündüz çalışır; ama bunun yanında, diğer bütün işler gündüz işidir ve sabah saat 6'dan akşam 6'ya kadar çalışılır. Demirhanedeki işçiler gündüz saat 12'den gece 12'ye kadar çalışır. Bazı işçiler, gece ile gündüz çalışmalarını arasında değişim yapmadan, hep geceleri çalışır. ... Gündüz ya da gece çalışmanın sağlık açısından" (Naylor ve Vickers beylerin sağlıkları açısından mı?) "herhangi bir fark doğurduğunu görmüyoruz ve muhtemeldir ki işçiler, vardiya değişimi olmadan hep aynı saatlerde dinlendiklerinde, daha iyi uyuyorlar. 18 yaşından küçük yaklaşık 20 çocuk gece postasında çalışır. ... Gece, 18 yaşından küçük çocuk çalıştırmamak işlerimiz yürümezdi (not well do). İtirazımız, üretim masraflarının artacak olmasıyla ilgili. Usta işçi ve kısım şefleri bulmak zordur; oysa, istediğiniz kadar çocuk bulabilirsiniz. Kuşkusuz, çalıştırdığımız küçüklerin oranı düşük olduğundan, gece çalışmasının sınırlandırılması bizim için çok büyük bir önem taşımaz ve bizi çok ilgilendirmezdi.

Çocukların gelişimlerini olumsuz açıdan etkileyen çalışma koşulları, çalışma ortamı ve çalışma ilişkileri içerisinde yer almaları düşünülmezken onlar çok farklı nedenlerle çalıştırılmaktadır. Yasal düzenlemeler, çocuk sömürsünü önlemeye yetmemekte sokakta çalışan çocuklar ve sokakta yaşayan çocuklar olgusu artan bir sorun olarak gündeme gelmektedir. Bu çocuklar, kentlerin varoşlarında, bugünkü kültürü hegemonize eden "çocukluğun masumluğuna" dair söylemin bütünüyle dışında bırakıldı (Altuntaş, 2014: 96). Kapitalist bir sömürü düzeninin içine doğan bu çocuklar erken yaşta emek piyasasına girmek zorunda bırakılarak çocukların yararlanması gereken pek çok haktan mahrum bırakılmaktadır.

Eşitsizliğin kısılacındaki çocukların diğer bir kesimi ise "savaşın çocukları"dır. Savaşın savunmasız kurbanları olan çocuklar, asırlardır süregelen savaş ve çatışmalardan dolayı mağdur olmaktadır (bkz. Resim: 2). Savaş ve çatışmaların ortasında kalan çocuklar ölüm, yaralanma, işkence ve kötü muamele, fiziksel, psikolojik ve ya cinsel şiddete maruz kalma, savaş ve çatışmalarda kullanılma, göçe zorlanma, hastalık ve yetersiz beslenme gibi sorunlarla yüz yüze kalmaktadırlar. Hayatta kalabilenler de bu kez kendilerini başka bir savaşın içinde bulmaktadırlar: bu, hastalıklara, barınacak bir yer olmamasına, beslenme ve temel hizmetlere ulaşamama gibi olumsuzluklara karşı verilen bir savaştır. Bu arada okullar da şiddete sahne olabilmekte, bu durum zaman zaman trajik sonuçlar verebilmektedir (UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, 2005).

Savaşta ölümler en fazla oranda beş yaşından küçük çocukları etkilemektedir. Çatışmalar sırasında, çocuk ölümlerinin yüzde beşi doğrudan travma nedeniyle, yüzde 95'i ise açlık ve hastalık nedeniyle olmaktadır. Son 10 yılda 2 milyondan fazla çocuk savaş bölgelerinde ölmüştür. Son on yılda ise, 4 milyondan fazla çocuk kalıcı olarak sakatlanmıştır. Savaş sırasında ve sonrasında görülen yaralanmaların ve sakatlıkların en önemli nedeni mayınlardır. Dünyada 70'ten fazla ülkede 60 milyondan fazla mayın vardır. Afganistan'da her iki saatte bir kişi, mayın nedeniyle yaralanmakta ya da ölmektedir. Savaş nedeniyle, çocukların çoğu, tıbbi bakım olmadan ve çoğu zaman da yalnız yaşamaktadır. Savaşlar nedeniyle 1 milyon çocuk yetim kalmıştır. 12 milyon çocuk güvenlik nedeniyle evlerinden ayrılmış; bunların üçte biri ise mülteci kamplarında yaşamaktadır. (UNİCEF, Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, 2005). Ayrıca dünyada 250 bin çocuk asker bulunmaktadır. Bunların binlercesi 15 yaşın altındadır. Çocuklar, küçük olmaları, göze çarpmamaları, feda edilebilir olmaları ve kolaylıkla ikna edilebilir olmaları nedeniyle savaştırılmaktadırlar. Bazı çocuklar, aileleri tarafından silahlı gruplara satılırken bazıları da kaçırılmaktadır. Afganistan'da 17 yıl süren savaşta yer alan askerlerin yüzde 45'i 18 yaşın altındadır; ilaç ve alkol bağımlılığı, fiziksel ve psikolojik şiddet asker çocuklar arasında sık görülmektedir (Plunket ve Southall, 1998: 72).

Save the Children tarafından açıklanan rapora göre (2017 Annual Report, Results for Children) dünyada her dört çocuktan birinin yani 700 milyon çocuğun çocukluğu çalınmakta, bu çocuklar çocukluklarını yaşayamamaktadır. *Save the Children*'ın 172 ülkede yapmış olduğu araştırmada 5 yaş altı ölüm, yetersiz beslenme, erken evlilik, eğitim, çocuk işçiliği, genç yaşta hamilelik, çatışmalar nedeniyle sürgün ve ölümcül sonuçlu aşırı şiddet gibi 8 unsur ele alınmıştır. Araştırma çocukluğun en çok Batı ve Orta Afrika'da tehdit altında olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkeler sıralamasında en son sırayı Nijer alırken bu ülkeyi Doğu Angola, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Somali izlemektedir. Çocukluğun en az tehdit altında olduğu iki ülke ise Norveç ve Slovenya olurken bu ülkeleri Finlandiya, Hollanda ve İsveç takip etmektedir. Bu Rapor'a göre Türkiye ise 59'uncu sırada yer almıştır.

Resim 2: Savaşta Saldırıya Uğrayan Bir Okul

Kaynak: “2017 Savaşın...”, 2018.

3. 4. 2. Tüketimin Nesnesi/Öznesi Çocuk

Uzmanlaşmış bir kamu hizmeti ve donanımı tüketicisi olarak çocuk, artık, bir küçük hanım ya da bey değil, iyi tanımlanmış bir toplumsal kategoridir.

(Françoise Barre, 1984: 15)

Dünya genelinde çocuklar bir yandan yoksulluk, savaş, istismar gibi sorunlarla yüz yüze bırakılırken diğer taraftan da “tüketimin nesnesi” haline getirilerek kapitalizmin kısılacına alınmaktadır. Ancak çok uzun bir toplumsal süreçten geçtikten sonra oluşmuş olan “çocukluk” fikri bu süreçte hızla aşınmaya ve çocuklar da erken yaşlarda yetişkinlerin dünyasına eklenilip tüketici konumuna indirgenerek çocukluklarını yitirmeye başlamışlardır.

Çocukların birer tüketici olarak keşfedilmesinde “aile merkezli ve çocukları ön plana çıkaran” yaşam tarzının büyük desteği olmuştur. Bu yeni aile tipinde “çocuğuna hayır diyen” ve/veya “onun isteklerini çeşitli nedenlerle -ki buna parasızlık da dâhil- gerçekleştiremeyen” anne ve babalar birer kötü anne ve baba olup çıkıverdiler. Dolayısıyla anne ve babalığın kendisine, çevresine ve büyüklerine karşı saygılı ve sorumluluk sahibi çocuklar yetiştirmekten, çocukların bitmek bilmeyen arzularını tatmin etmeye dönük bir kurum haline geldiğine tanık olduk. Bu durumun farkında olan anne ve babalar bile, belki çocuklarının baskısına değil, ama sosyal baskıya

dayanamayarak (eksik bırakmamak, mahçup hissettirmemek vs. gibi kaygılarla) çocukları için birer tüketim ajanı haline dönüştüler (Balta, 2005: 23). Bu anlamda pazar ekonomisi, çocukluğa bakış algısını dönüştürerek çocukları kapitalizmin yeni tüketicileri haline getirmektedir.

Ekonomik küreselleşmenin yükselişi ile birlikte, çocukluğun ticarileşmesi dünya çapında bir fenomen haline geldi ve bu süreçte bu büyük şirketler, çocuklara yönelik olanlar da dahil olmak üzere sofistike pazarlama kampanyalarını yeryüzünün her köşesine taşıdılar (Kanner, 2005: 49). Zeliger (2002: 387), kapitalizmin koşulları altında pazarlamacıların çoğunlukla, çocukları bir özel kategori olarak ele aldığını belirtir. Böylece sermaye şirketleri geliştirdikleri pazarlama yöntemleri ile çocukları pazara çekmeye çalıştılar. Artık çocukların dünyası bu şirketlerin en fazla yatırım yaptığı alan haline dönüştü. Çocukların dünyası giderek mega-şirketler arasındaki kâr amaçlı sinerjiler tarafından tayin edilirken, şirketlere özgü bir tür “çocukluğun kapatılması” gerçekleşiyor; çocuklar “marka kapatmaları” içinde giderek daha fazla zaman geçiriyorlar ve tüketiciler olarak üretiliyorlar (Bakan, 2007: 152). Bu süreçte gençlerin ve çocukların tüketici kültürünün sıfır noktası olduğunu çabucak keşfeden pazarlama şirketleri ürünlerini sadece televizyonda değil, aynı zamanda internette, oyun alanında ve okullarda da onların bilinçaltına sokmaya çalışarak (Schor, 2004: 21) çocukları tüketim sürecinin ayrılmaz bir parçası haline getirdiler.

Neil Postman (1995), kapitalizm koşulları altında çocukluk paradigmasında yaşanan bu dönüşümü “*çocukluğun yokoluşu*” olarak değerlendirmektedir. Postman, çocukluk fikrinin hızla yittiğini iddia etmektedir. Bu iddiasını çocuklara özgü her türlü oyun, yiyecek, kıyafet, şarkı, gibi öğelerin ortadan kalkmasına dayandırmakta ve çocuklar ile yetişkinler arasındaki farkların kalktığını belirtmektedir. Postman (1995)’a göre, günümüzde çocukluğunun yokoluşunun kanıtları pek çok alanda görülebilmektedir: Medyada çocukluğun çöküşü, gündelik yaşamda çocuklar ve yetişkinlerin üslup ve sitilinin benzeşmeye başlaması, alkol bağımlılığı, uyuşturucu madde kullanımı, cinsellik yaşının düşmesi ve erken yaşlarda suça karışma gibi yetişkinlerin hayatına ait olan kavramların artık çocukluğun dünyasında da görülebilmesi şeklindeki örnekler sıralanabilir. Bu durumda çocukluk paradigmasının, çocuk ve yetişkin arasındaki ayrımın giderek silikleşmesi nedeniyle aydınlanma ile elde ettiği kazanımlarını birer birer kaybederek, Orta Çağ’ın çocukluk çerçevesine döndüğünü

söyler. Bu noktada belirtilmesi gereken “çocukluğun yok oluşu” durumundan öte çocukluğun aslında yok olmayıp kapitalizm koşulları altında çocukluğun dönüşümünün söz konusu olduğudur.

Postman’ın işaret ettiği durumun benzerini David Elkind (2001b) ise “*Acele Ettirilmiş Çocuk*” kavramsallaştırmasıyla ifade eder. Çocukların kısa zaman içerisinde çok hızlı bir biçimde büyümek zorunda bırakıldıklarını ve bu durumun kısa ve uzun vadede ortaya çıkaracağı sorunları irdeleyen Elkind, ebeveynlere çocuklarına çocukluklarını geri vermelerinin ve zamanından önce büyümelerini engellemelerinin önemine vurgu yapar. Elkind (2001b: 34) ayrıca yetişkinler tarafından akademik başarı baskısı altında tutulan çocukları işaret ederek çocukların bu nedenle çocukluklarını yaşayamadığına vurgu yapmaktadır. Elkind (2001b: 217), “*sabırsız toplumumuz çocukların çocuk olma hakkını elinden alıyor mu?* sorusuna kendi cümleleriyle şu şekilde cevap verir:

Üstelik onların yetişkinler gibi görünmelerini isteriz. Örneğin, gençler için çok çekici olan kot pantolonlara modellik yapan 14, 15 yaşındaki seks sembolü kızı düşünün. Gerçekten de bugünün okulöncesi çocukları bile yetişkin giysilerinin minyatür versiyonlarını giymektedirler. Lacoste gömleklerinden, moda desinatörlerinin küçültülmüş ölçekli çalışmalarına kadar çocuklar için her türlü yetişkin kostümünü bulmak olanaklıdır. Bundan 30-40 yıl önce erkek çocuklar tras olmaya başlayıncaya kadar kısa pantolon ve uzun külotlu çorap giyerlerdi; uzun pantolon satın almak gerçek bir geçiş töreniydi. Kız çocuklara genç kız oluncaya kadar makyaj yapmaları ve ince çorap giymeleri için izin verilmezdi. Çocukların giysileri onlara farklı davranılmasını yetişkinlere hatırlatıyordu. Çocuklar, belki de göz yumulduğu için daha kolay çocuk gibi davranabiliyorlardı; ancak artık yapamıyorlar. Giysiler, bugünün çocuklarını yetişkinliğe nasıl koşturduğumuzun, onları birçok farklı türdeki başarı için nasıl zorladığımızın ve onları uyum kapasitelerini asan deneyimlerle nasıl karşı karşıya bıraktığımızın açık örneklerinden sadece bir tanesidir.

Çocukların birer tüketim nesnesi haline dönüşmesini çocukluk paradigmasının geçirdiği evrime bağlayan İnal (2007b: 29), çocukluğun aslında öncelikle Fransız Devrimi’nin liberter kalıpları içinde sadık yurttaş, aileye ve özel mülkiyete karşı sorumlu birey, özgürlüklerin yılmaz savunucusu müstakbel yetişkin olarak tasarlayan burjuvazi, çocuğu mistik düşünce ve pratiklere söz konusu eden kilisiyle girdiği mücadeleyi kazandığını ve çocukları uhrevi hayatın değil, bu dünyanın somutluğu içine sokmuş, onları birer üretim/tüketim öznesi/nesnesi yapma sürecinde büyük bir sektör/endüstri kurduğunu ifade eder. Bugün bu sektör ya da endüstri eğitim, oyun, oyuncak, çocuk giyimi, çocuk edebiyatı ve tiyatrosu, tatil, kurs, yaz okulu gibi dev

tüketim alanlarını kapsamaktadır. Çocuklar nitekim piyasanın en önemli müşterisine dönüştürülmüştür (İnal, 2007: 29).

Özünde eğlence olan oyun ve oyuncak günümüzde ticarileştirilmiş ve yarışma konusu haline getirilmiştir. Modern dünyada oyun “şeylerle” oynamak anlamına geliyor, oysa tarih boyunca oyun şeylerle oynamaktan çok “başkalarıyla oynamak” anlamına geliyordu. Değişimin yönü “toplumsal oyuncu”dan tek başına “oyun tüketicine” doğrudur. Sutton-Smith günümüzün çocuklarının şeylere yönelik bu aşırı ilgisinin arkasında ana babaların aşırı satın alma eğilimini görüyor. Cross çocukların oyununun, kitlesel tüketim ekonomisi ve onun arkasındaki üreticiler ve satıcılar tarafından biçimlendirildiğini söylüyor. Böylece yüzyıllar boyunca dışarıda, bahçede, sokakta, açık alanda, gerçek dünyanın içinde oynanan oyunlar da tarihe karışıyor. Bugünün “*kapatılmış*” çocukları oyuncaklarıyla yalnız başına oynuyorlar (akt. İnal, 2007b: 39). Barre (1984: 15) günümüz toplumlarında çocuğun eve hapsedilişini şu şekilde değerlendirir:

Çocuk eskiden, her yaştan bireylerin bir arada bulunduğu geniş bir ailenin bağrında yaşardı. Seyrek ve sakıncasız taşıt araçları, sokakta insanların, satıcıların ve oyun oynayan çocukların bir arada bulunmalanna elveriyor, çocuk komşularını ve mahallesini yavaş yavaş keşfedebiliyordu. Küçük bir özel mekân ve serbest bir genel mekân arasında yer alan bir dizi yer ve kişi, birey ile toplumu, aile ile kenti birbirine bağlıyordu. Günümüz kentlerinde yaşayan çocuklar bu ilişki biçimlerinin ve bu yerlerin tümüyle yabancıydılar. Çalışan aile, çocuk bakımına ilişkin yükümlülüklerini, giderek artan sayıda uzmana devretmek durumunda kaldı. Günümüzün, eğitilmiş, sakınılmış, hasta olunca tedavi edilmiş, izlenmiş, yönlendirilmiş ve hoş tutulup eğlendirilmiş çocuğu, evine ve ailesine ancak üretim dışı zaman dilimlerinde kavuşabilmektedir. Uzmanlaşmış bir kamu hizmeti ve donanımı tüketicisi olarak çocuk, artık, bir küçük hanım ya da bey değil, iyi tanımlanmış bir toplumsal kategoridir.

Barre'nin de ifadelerinden anlaşılabilceği gibi kapitalist üretim biçimi çocuğun kent mekânıyla olan ilişkisini sınırlandırmıştır.

3. 5. Çocukların Mekân ile İlişkisi ve Çocuk Mekânları

Bu bölümde çocukların ilişkiler kurduğu ve anlamlar yüklemiş olduğu mekânların ve bu mekânlar ile çocukların ilişkisinin boyutları ele alınacaktır.

3. 5. 1. Çocuk ve Mekân İlişkisi/Çocukların Mekânsallığı

Toplumsal olarak inşa edilmiş olan çocukluk kavramı ile ilişkili olan bütün diğer kavramlar da toplumsal olarak ele alınmalıdır. Mekân da bu özelliğe sahip olan bir kavramdır. Çocuk ve mekân ilişkisi toplumsal boyutları olan çok yönlü bir ilişkidir.

Bugün çocukların mekânları ve bu mekânların sosyal yaşamı biçimlendiriş biçimi çocukların toplumsallığını belirleyen unsurlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çocukların mekânları kavramı, fiziksel bir mekânı temsil etmekten öte, sosyal ilişkilerin ve sosyal pratiklerin yaşandığı sosyal alanı çağrıştırır (akt. Semerci vd.2012: 10). Çocukların mekânları, değerlerin üretildiği ve farklı ifade biçimlerinin hayat bulduğu kültürel bir alan anlamına da gelmektedir. Bu anlamda mekân, farklı şekillerde sosyal olarak sürekli üretilen bir duruma işaret eder (akt. Semerci vd. 2012: 10).

Tarihsel süreç içerisinde çocuğun mekân ile olan ilişkisi hep “sınıfsal” bir boyut taşımıştır. Çocukluk düşüncesinin Antik Çağ’da ve ortaçağda çocukların yetişkinlerin dün-yasının bir parçası olduğu düşüncesine sahiptir. Çocuk için acımasız olan bu toplumlarda yoksul sınıflarda bir aile için doğan her yeni çocuk aile için yeni bir yük demektir. Çocuk için bu durumdan kurtulmanın tek yolu en azından yiyecek ve giyecek bulabileceği barınabileceği bir manastıra girmektir. Çocukların gideceği kurumlar özel olduğu için ücretliydi. Bu nedenle varlıklı bir aile ile fakir bir ailenin çocuğunun alacağı eğitimde farklılıklar vardı (akt. Öztürk, 2017: 258). Çocukların sınıfsal konumuna göre farklı mekân deneyimleri Ortaçağda da devam etmektedir. Bu çağda çocukların çoğunun köylü hayatına doğduğu, Orta Çağ Avrupa’sında yaşayan erkek çocuklara bakıldığında okula gitmeyen, köyde yaşayan erkek çocukların çalışma hayatına tarla işleriyle başladıkları görülmektedir, kentlerde ise çıraklık ve hizmetçilik yapmaktadırlar.

Kapitalizmin hızla köklerini saldıgı sanayi devrimi sonrası dönemde, toplumların sınıfsal yapılanması da hızlanmıştır. Kadınlar eve hapsedilirken ya da fabrikalarda erkek gücü gerektirmeyen daha basit işlerde kadınların emek gücü sömürülürken, çocuklar da kısa boyları, hızlı hareket etme kabiliyetleri, çevik yapıları nedeniyle, üretimi hızlandırmak için bulunmaz ucuz işgücü olarak kullanılmaktaydı. Çalışan çocuklar işçi sınıfının çocuklarıydı ve bu çocuklar günde 12-14 saat çalıştıkları için okula gitmeleri düşünülemezdi (Yağcıoğlu, 2010: 92). Böylelikle dönemin eğitim imkânlarından ilk faydalananlar burjuvazinin çocukları olmuştur.

Toplumsal eşitsizliklerin hızla arttığı günümüz kapitalist toplumlarında çocukların mekân ile ilişkileri tamamen sınıfsal bir nitelik göstermektedir. Ailelerinin sınıfsal konumunu paylaşan çocukların mekâna erişimleri ve mekânı kullanım biçimleri de

eşitsiz bir biçimde olmaktadır. Eşitsiz toplumsal ilişkilerden en çok zarar gören kesim, kendileri de toplumsal sınıfların bir üyesi olan çocuklardır. Günümüzde pek çok çocuk yoksulluğun, sömürünün, savaşın ve göçün kurbanları olarak diğer çocuklardan farklı mekân deneyimleri yaşamaktadırlar.

Günümüz kentlerinde mekânsal ve sosyal olarak ayrışan toplumsal sınıfların çocuklarının mekâna erişimleri farklılık göstermektedir. Üst gelir grubuna mensup ailelerin çocuklarının kamusal mekânlara erişimleri daha kolay olabiliyor iken, yoksul aile çocuklarının kamusal mekânlara daha sınırlı olabilmektedir. Mekânsal ayrışma bağlamında çocukların eğitim, sağlık ve oyun mekânları da ayrışmaktadır. Bu ayrışma yalnızca kamusal mekânlar da değil çocuklara ve ailelerine ait olan özel mekânlarda da yaşanmaktadır. Ağırlıklı olarak lüks konutlarda ikamet eden zengin ailelerin çocukları daha iyi ev ve fiziksel çevre koşullarına sahip iken, gecekonduda yaşayan yoksul aile çocuklarının ev ve diğer çevresel koşulları birçok bakımdan oldukça yetersizdir.

3.5.2. Çocuk Mekânları

Çocukluk ve mekânsallık üzerine düşünüldüğü zaman; çocuğun kimliğinin inşa edildiği ve hayatının gömülü olduğu bir yer olarak gündelik mekânlar öne çıkar. Genel olarak çocuk coğrafyalarında günlük mekânlar denildiğinde yoğunlaşmış alanlar; kamusal mekân, sokak, oyun alanları, okul ve evdir (Uysal, 2015: 51). Okul, mahalle ve ev çocukların gerek kamusal gerekse özel yaşamlarının ağırlıklı olarak şekillendiği mekânlardır. Kamusal yaşamda çocukların alanları, formal ve enformal diye ikiye ayrılabilir. Formal alanlar yetişkinlerin planladığı ve düzenlediği alanlar olarak tanımlanırken, bunlar eğitim kurumları olabileceği gibi, çocukların boş zamanlarını geçirebileceği park alanları, oyun kulüpleri gibi yetişkinlerin kontrolündeki yerlerdir. Çocukların enformal alanları ise kendilerinin yarattığı alanlardır: boş arsalar, mahalle sokakları, park olmayan yeşillik alanları gibi (akt. Semerci vd. 2012: 10). Formal veya enformal olsun çocukların alanları tüm çevresel imkânların kullanılması ile ortaya çıkar. Bu çevresellik, ekonomik, sosyal, siyasi veya fiziksel koşullar ile örülüdür (akt. Semerci vd. 2012: 10).

Aşağıdaki başlıklarda çocuk mekânları ele alınırken çocukların gündelik hayatlarını geçirdikleri “özel mekânlar” ve “kamusal mekânlar” olarak bir sınıflandırma yapılmıştır.

3.5.2.1. Özel Mekânlar

Kamusal alan ve özel alan ayrımı tarihsel olarak Antik Yunan'a kadar dayandırılabilir. Toplumsal cinsiyet temelli olan bu ayrımlaşma, toplumsal işbölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte gelişmiş olan kadınlar ile erkekler arasındaki işbölümü toplumsal yapıdaki mekânın kullanım biçimlerinde de belirleyici olmuştur. Özel alan-kamusal alan ayrımının toplumsal cinsiyetçi bir ayrıma karşılık geldiğini ifade eden Alkan (2000: 73), erkek-egemen bir bir değerler sıradüzeni içine yerleştirilmiş bir egemenlik/baskı altına alma mantığı üzerinden işleyen eril düşünce tarzının kamusal-özel alan dikotomisini ortaya çıkardığını ifade eder. Bu mantık “aşağı konumda” bulunan bir türün “üstün konumda” bulunan bir tür tarafından baskı altına alınmasını, ezilmesini, yönetilmesini ve dışlanmasını meşru kılar. Kadın eril değerlerle özdeşleştirilen otorite, kamusal alan, iktidar, politik temsil gibi kavram ve kurumlardan dışlanır (Alkan, 2000: 73). Kadın-erkek ilişkilerindeki eril tahakkümün bir sonucu olarak kamusal alan erkeklerle, özel alan ise kadınlarla özdeşleşmiş durumdadır.

Şirin Tekeli'nin (akt. Tanilli, 2006: 134-135) de belirttiği gibi, “*Toplum yaşamı, ev ve evin dışı diyebileceğimiz iki ayrı mekânda örgütlenmiştir; kadınlar, kadınlarla birlikte daha çok evde yaşar, evin dışındaki toplumsal mekânı ise erkeklere bırakırlar*” (Aksu Kocatürk, 2018: 84). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere “ev” özel alan olarak, “ev dışı mekânlar” ise kamusal alan olarak kabul edilmektedir. Mahremiyetin simgesi olan “ev” kadınlar ve annelerinin bakımına muhtaç olmaları nedeniyle annelerin yanında bulunmak durumunda olan çocukların vakitlerinin büyük bir bölümünü geçirdikleri mekândır.

Çocukların yaşamının büyük bir kısmının geçtiği “ev” ailenin gelir durumuna göre çocuğa farklı mekânsallıklar sunar. Yoksul ailelerin yaşadığı evler genellikle tek katlı, küçük, eski ve bakımsızdırlar. Evlerin iç ve dış fiziksel koşulları çocukların sağlıklı fiziksel ve psikolojik gelişimleri için yeterli durumda değildir. Yoksul hanelerde yaşayan kişi sayısının fazla, evlerin de küçük oluşu nedeniyle pek çok yoksul hanede çocukların kendilerine ait odaları yoktur. Birden fazla sayıda kardeş aynı odayı hatta aynı paylaşmak durumunda kalmaktadır. Çocuklar ders çalışmak için salon ve oturma odası gibi ortak yaşam alanlarını kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum onların ders çalışma saatlerinin yetersiz ve verimsiz geçmesine yol açmaktadır. Bu evlerde ısı yalıtımının bulunmaması ve ısınmak için kömür veya odun sobası kullanılıyor ve

sobanın yalnızca tek odada bulunuyor oluşu evin yeterli ısınmamasına neden olmaktadır. Ayrıca birçoğu oldukça eski olan bu evlerin nem ve küf sorunu çocukların sağlıklı bir ortamda büyüebilmesine imkân sunamamaktadır. Üst gelir grubunun yaşadığı lüks konutlarda ise evin fiziksel koşulları oldukça elverişli durumdadır. Yeni yapılmış olan bu evler alan olarak büyük ve konforlu bir yaşam için her türlü imkânı barındıran yapılardır. Bu türden evlerde oda sayısı konutta yaşayanlar için yeterli olup çocukların kendilerine ait odaları bulunmaktadır. Çocukların odalarında yoksul çocukların aksine kendi yatakları, çalışma masaları, elbise dolapları ve kendilerine ait kitaplıkları bulunmaktadır. Çocuklar kendilerine ait bu odalarda sessiz bir ortamda verimli bir şekilde ders çalışabilme imkânına sahip olabilmektedirler.

Kapitalizmin kentinde ev çocuğun en çok vakit geçirdiği yer olmaya başlamıştır. Çocuklar sokak, mahalle, oyun parkı gibi açık alanlardan kapalı mekânlara hapsolüp kentsel mekânla etkileşimi azalırken çocuğun oynadığı oyunların niteliği de değişmeye başlamıştır, oyun alanlarının (çoğu AVM'lerde olmak üzere) kapalı alanlarda paralı biçime dönüşmesi, betonlaşan kentler ve ailelerin korkuları gibi nedenlerle evlere kapatılan çocukların yapay ortamlarda büyüyerek çocukluğunu yaşamasına engel olmaktadır (Kavilli Arap, 2016: 169). Artık büyük kentlerde çocuklar, çocukluklarını bırakın açık oyun alanları oynamayı geleneksel oyunların (çelik-çomak, âşık, topaç, anne beni kurda verme vb.) adını bile duymadan geçiyorlar. Geleneksel çocuk oyunlarının otantik naifliğinin yerini modern oyunların araçsalcı mantığı almıştır artık (İnal, 2007: 139-140). Çocuk oyunlarının doğal alanların yok edilerek kapalı mekânlara sıkıştırılmasının nedenlerini İnal (1997: 140), yarışmacı etik, tüketim piyasası, aşırı nüfus artışı, yoğun trafik ve kentleşme olarak belirtmektedir. Tüm bu nedenler çocukların kentsel mekân ile iletişimini azaltarak çocukların oyun mekânlarını ev ya da sitelerin bahçeleri ile sınırlar hale getirmiştir.

3.5.2.2. Kamusal Mekânlar

Yukarıda belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet temelinde oluşan kamusal mekân-özel mekân ayrımında kamusal mekanlar “*evin dışındaki alanlar*” olarak kabul edilmektedir. Evin dışına çıkıldığında karşılaşılan kamusal mekânlar toplumsal ilişkilerin yaşandığı alanlardır. Çocukların ev dışına çıktıklarında kentsel mekânla karşılaştıkları kamusal

mekânları *oyun mekânları* ve *eğitim-kültür mekânları* olarak ikiye ayırarak ele almak mümkündür.

3.5.2.2.1. Oyun Mekânları

Kentsel kamusal mekânların en önemli parçalarından biri de çocuk oyun alanlarıdır. Çocukların oyun gereksinimlerini karşılayan en önemli mekânlar olan oyun alanları çocukların kentsel mekânla olan ilişkisinin kurulmaya başladığı noktalarıdır. Klasik oyun alanları diyebileceğimiz mekânlar sokak ve boş arsalar, bahçeler, siteiçi oyun alanlarıdır.

Sokak ve Boş Arsalar: Sokak ve boş arsalar, kırsal bölgeler ve alt gelir gruplarının yaşadığı kentsel alanlarda çocukların kamusal alanla ilk buluşma noktasıdır. Bu yönüyle özel ve kamusal mekân arasındaki geçişi sağlayan bir yarı kamusal mekân özelliği göstermektedir. Sokak ve mahalle, çocukların sosyal ilişki ağlarına dâhil oldukları birincil alanlardır. Eve yakınlığından dolayı sokak çocukların oyun oynaması için önemli bir ortam oluşturmaktadır. Kapitalist kentin gelişimine kadar çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimine büyük katkı sunan sokak, çocuklar tarafından en çok kullanılan mekânlar olmuştur. Oysa çocuk ve mekân etkileşiminin gerçekleşmesinde bir araç olan sokak, çocukların öncelikli mekânları olma özelliğini yitirmiştir. Sokağın çocuklar tarafından daha az kullanılır olmasında ebeveynlerin güvenlik kaygısının yanında oyunların ve oyuncağın dönüşümüyle beraber çocukların evlerde ve diğer kapalı mekânlarda daha fazla vakit geçirmeye başlaması da önemli bir nedendir. Aries'e göre de antik çağdan 20. yüzyıla kadar çocuklar her zaman kentin bir parçası olmuşlardır. Son yüzyılın başından itibaren çocuğun kentle bütünleşmesi yok olmuştur. Çocuk, herkese açık genel kentsel kamusal mekânlardan koparılarak ev, okul ya da kapalı oyun alanları gibi mekânlara doğru itilmiştir (Bilgin, 1984: 18). Barre'nin ise (1984: 15) çocuğun sokaktan koparılışı hakkında söylediği şu sözler çarpıcıdır:

Tehlikelerle dolu sokaklardan uzaklaştırılmış, avlu ve merdivenlerden püskürtülüp atılmış, komşularca unutulmuş, aile büyüklerinden, teyze ve amcalardan uzakta kalmış çocuk, artık yalnızca uzmanlaşmış ilişkileri sınırlandırılmış bir mekânı ve düzenlenip denetlenmiş bir zamanı tanımaktadır.

Günümüzde sokağın çocuklar tarafından sosyalleşme ve oyun alanı olarak kullanımı *sınıfsal ve kimliksel* bir niteliğe bürünmüştür. Sokaklar bazı ana babaların, çocuklarının uzun süreyle bulunmalarını istemedikleri yerler olmuştur. Çeşitli

nedenlerle (güvenlik, trafikle ilgili sorunlar gibi) büyük olasılıkla da orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyde ana babalar, çocuklarının sokakta bulunmalarına ya da uzun süreyle izin vermeyebilmektedirler (Çok vd. 2004: 20). Ne var ki, sokak üzerine kurgulanan yarı kamusal mekân olgusunun son yıllarda önemli bir değişime uğradığı, insanların kent yaşamından beklentilerinin farklılaşmasına da bağlı olarak site yaşamının ön plana çıktığı gözlenmektedir (Özparlak, 2012: 78). Böylelikle artık kapitalist kentte mekânsal ve toplumsal ayrışmaya bağlı olarak sokaklar daha *çok alt gelir grubunun ya da belli kimlik grubunun* çocukları tarafından kullanılan mekânlar haline gelmiştir.

Çocukların sokağa çıktıklarında oyun oynamak için tercih ettikleri diğer yerler arsalar, yol kenarları ve mahalle'dir. Evin önü ve arkası, evler arasında bulunan boşluklar ve mahalle araları oyun oynamak için çocuklar tarafından uygun bulunarak kullanılmaktadır. Çocuklar buralarda daha rahat ve özgürce vakit geçirebilme ve oyun oynayabilme imkânı bulmaktadırlar. Çocukların dış mekânlarda oynadıkları oyunlar iç mekân oyunlarından oldukça farklıdır. Çocuklar bu mekânlarda daha çok top oynama, ip atlama, yakalamaca, kovalamaca gibi iç mekânlarda oynayamayacakları yasaksız oyunları oynayabilmektedirler. Bu yönüyle sokak, mahalle, arsa gibi alanlar çocuklar için buluşma ve sosyalleşme mekânları olmaktadır. Oysa kapitalist ilişkilerin mekânsal ilişkileri dönüştürdüğü günümüz dünyasında sokak, mahalle, kaldırım kenarları, mahalle aralarındaki çocuk parkları ve arsa gibi mekânların çocuklar tarafından kullanımı sınıfsal bir nitelik taşır hale gelmiştir. Kentlerde gözlenen toplumsal ve mekânsal ayrışma sonucunda adı geçen mekânlar daha çok yoksul kesimin çocukları tarafından kullanılan mekânlara dönüşmüştür.

Bahçe: Bahçeler özel alandan kamusal alan arasında bir geçiş noktasıdır. Özel alan niteliği taşıyan “ev” ile sokak arasındaki köprüdür. Geleneksel bir oyun alanı olan bahçenin kullanımı günümüz kapitalist kentlerinde oldukça azalmıştır. Bahçeler evin hemen önünde bulunmasından dolayı çocukların ebeveynlerinin gözetiminde ve denetiminde güvenle oyun oynayabilecekleri alanlardır. Çocukların oyun alışkanlığı edinmeye başladığı alanlar olan bahçelerde daha çok çocukların sosyalleşmesine katkı sağlayan evcilik, saklanbaç, körebe, ip atlama, top oynama, kovalamaca, kulaktan kulağa gibi bireysel veya grup halinde oyunlar oynamaktadırlar. Ancak günümüzde çocukların oyun alışkanlıklarındaki değişimlerden ve çocukların daha çok kapalı

mekânlarda vakit geçirmelerinden dolayı bahçenin çocuklar tarafından oyun alanı olarak kullanımı giderek azalmaktadır.

Site İçi Oyun Alanları: Çocukların kullandığı bir diğer özel mekân ise güvenli/kapalı sitelerin sosyal donatı alanlarıdır. Endüstri-sonrası kentlerin ‘kentsel karargâhları’ ya da ‘yeni kaleleri’ olarak adlandırılan bu sitelerin kamusal mekânları, kamunun erişimine kapatılmış sokaklardan, yeşil açık alanlardan ve yaşayanların ortak kullanım alanlarından oluşmaktadır (Akkar Ercan, 2016: 200). Bu alanlara erişim yalnızca belli bir gruba özel olduğu için bu türden mekânların kullanımı sınıfsal bir boyut taşımaktadır. Sınırlanmış konut alanları normalde kamusal olan alanlara girişin kısıtlanması ile özelleştiği yerleşimlerdir (akt. Cihan ve Dinçer, 2017: 104). Bu nedenle buralar tam anlamıyla kamusal özellik göstermemekte ve buralar yarı-kamusal mekânlar olarak değerlendirilebilmektedir. Geleneksel konut dokularında konutların arasında kalan ortak kullanımlı kamusal alanlar; bu yerleşimler içinde erişim kısıtlamaları ve özel mülkiyete dönüşmesi gibi sebepler ile kamusal anlamını kaybetmektedir. Bu alanların sadece belli grupların kullanımında olması, bu grupların kamusal alanlar yerine kendi özelleşmiş mekânlarını kullanmayı tercih etmesi ile toplum içindeki sosyal ve mekânsal ayrışma fizikselleşmektedir. Genelde duvarlar veya demir parmaklıklar gibi güçlü fiziksel ve görsel sınır öğeleri ile çevrelenirler ve konut sakini olmayanların girişini engellemek için kontrollü girişin tasarlandığı güvenlik önlemlerini bulundurlar (Cihan ve Dinçer, 2017: 104). Yalıtılmış olarak nitelenebilecek bu bölgelerde yaşayanlar kent içindeki veya sitelere yakın bölgelerdeki kamusal mekânları kullanma ihtiyacı hissetmemekte ve şekilde kentin kalanından kendilerini geri çekmektedirler.

Buralarda yaşayan ailelerin çocuklarının kentsel mekâna dair algısı güvenli/kapalı sitelerin bahçeleri ile sınırlanmaya başlamıştır. Çocuklar ev okul dışındaki vakitlerini kentten yalıtılmış ve kentin kalanıyla iletişimin olmadığı bu mekânlarda geçirmektedirler. Güvenli sitelerin oyun alanları ve diğer sosyal donatı alanları yalnızca burada yaşayanların kullanımına açık olduğu için çocuklar kendi toplumsal sınıflarının dışındaki çocuklarla etkileşim kurma imkânı bulamamaktadırlar. Kentin “tehlikelerinden” ve “güvensiz ortamından” korunabilmek amacıyla etrafi yüksek duvarla çevrili olan bu yerleşmeler çocuğun sokakla ve kentin geri kalanıyla bağını kopararak onu kentten izole etmiştir.

AVM Oyun Alanları: Yalçınkaya (2015: 82), Lefebvre'in kentlerde üretim alanlarının yerini, tüketimi destekleyecek mekânların aldığını ve bu mekânların tüketimin teşhir yerleri olduğunu belirttiğini ifade ederek, bu koşulların çocuklar açısından ele alındığında, kentlerde apartmanlaşmanın artmasıyla, konut-yer ilişkisinin kesilmesi ve sokağın çocuk için güvenli bir yer olmaktan uzaklaşması gibi nedenlerin çocukların serbest zamanlarını çoğunlukla iç mekânlarda-evlerde geçirmesine neden olduğunu belirtir. Geçmişte dış mekânda, gerçek dünyada oynanan oyunların yerini bugün dört duvar arasına sokulan, sanal, kurumsal, ticari oyunlar almaktadır. Oyunda insanların yerini nesnelere almıştır. Programlı, yönlendirilmiş, işe dönüştürülmüş bireysel oyun sonunda doğal, toplumsal, özgür oyunun yerine geçmiştir. Sonuçta bütün dünyada çocukların oyun etkinlikleri birbirine benzer hale gelmekte; oyun kültürü (oyun türleri, yerleri, araçları, anlamı) değişmektedir (Çukur, 2009: 15). Oyunun yerini eğlence almakta ve oyun gereksinimi kültürel/yapay mekânlarda karşılanmaktadır

Günümüzde artık gelenekselde yer alan sokak ortadan kalkmış, çocukların kentsel mekânda geçirdikleri zaman azalmış, zamanla kentsel çevrede çocuğun izleri silinmiş ve çocuk içmekanlara hapsolmuştur. Kentteki bu olumsuz koşullar ve tüketim kültürünün etkisi, alışveriş merkezlerini kentsel mekânların birer alternatifi haline getirmiştir (Yalçınkaya, 2015: 80). Bu sürecin bir sonucu olarak alışveriş merkezlerinin oyun alanları da çocukların tercih etmek zorunda bırakıldıkları en önemli kamusal oyun alanları olmuştur. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi kapitalizmin her şeyi metalaştırdığı günümüzde oyun ve oyuncağın da ticarileştirilmesi bu tür ücretli çocuk mekânlarına belli toplumsal sınıf çocuklarının erişimini kısıtlamaktadır. Ticarileştirilerek ücretli bir şekilde hizmet vermeye başlayan oyun salonları ya da alışveriş merkezleri içinde bulunan çeşitli oyun aktivitelerine ancak bu ücretleri karşılayabilme gücüne sahip ailelerin çocukları erişebilme imkânı bulabilmektedir. Yoksul aile çocuklarının ise bu mekânlara erişim imkânı çok az olabilmekte ya da hiç olmamaktadır.

3.5.2.2.2. Eğitim, Kültür ve Spor Mekânları

Mekânsal ayrışma, çocukların, gündelik hayatının geçtiği tüm mekânlarda gözlenebilmekte ve eğitim, kültür ve spor kurumları da bu ayrışma içinde biçimlenmektedir. Bu türden mekânlara erişim toplumsal sınıf ve kimlik doğrultusunda belirlenmektedir. Alt gelir grubuna ya da farklı kimlik özelliklerine sahip çocukların bu

tür mekânlarla erişimi kısıtlı olurken, üst gelir grubu ailelerin çocuklarının bu mekânlarla erişiminde sınırlılık durumu söz konusu olmamaktadır. Kapitalizmin son otuz yıldır stratejik yönelimi olan neo-liberalizm, sağlık, eğitim, konut vb. gibi kamusal hizmetleri piyasalaştırmaktadır. Kamusal hizmetlerin piyasa koşullarında bir meta haline gelmesiyle bireyler bu hizmetlerden ancak “bedelini ödeyebildikleri düzeyde ve kalitede” faydalanabilmektedir. Neo-liberal politikaların daha da dezavantajlı duruma getirdiği yoksul kesimin bu türden hizmetlere erişimi kısıtlamıştır. Bu doğrultuda yoksul aile çocuklarının da ticarileştirilen eğitim, kültür ve spor mekânlarına erişimi de daha kısıtlı hale gelmektedir.

Okullar ve Eğitimi Destekleyici Kurumlar: Bu tür mekânların en bilineni eğitim mekânları olmaktadır. Eğitim mekânları toplumsal sınıfa/kimliğe göre ayrışma pratiklerinin en görünür biçimde yaşandığı mekânlardır. Toplumsal sınıflar ve kimlikler eğitim kalitesi, eğitim bölgesi, eğitim türü ve düzeyi bakımından diğer gruplardan ayrışabilmektedir. Toplumsal sınıfların kentsel mekânda konumlanışlarına göre çocukların eğitim mekânları da farklılık göstermektedir. Üst gelir grubu çocuklarının eğitimi için daha çok özel eğitim kurumlarını tercih ederken, alt gelir grubu çocuklarını mahallede bulunan devlet okuluna göndermek durumunda kalmaktadırlar. Neo-liberal politikaların uygulanmaya konulmasının ardından zorunlu kamusal niteliklerin özelleşmesiyle bu tür hizmetlerden ancak ücretini ödeyebilenler faydalanır hale gelmiştir. Özelleştirilen kamusal hizmetlerden biri olan eğitim hizmeti de daha çok maddi imkânları yeterli olan varsıl kesimin bedelini ödeyerek yararlandığı bir hizmet türü haline gelmeye başlamıştır. Eğitim mekânları devlet okulu ve özel okul olarak ayrılırken, devlet okulları da okulun bulunduğu bölgeye göre kalite, kaynak ve donanım yönünden birbirlerinden farklılık gösterebilmektedirler. Daha çok üst gelir grubunun oturduğu bölgelerdeki devlet okulları eğitimin niteliği ve diğer yönlerden çok daha iyi durumdayken yoksulların yaşadığı bölgelerdeki okullar nitelik yönünden daha yetersiz durumda olabilmektedir.

Kiraz (2014: 98) görece ayrıcalıklı okullar ile gecekondu okulları arasındaki farkın içsel ve dışsal nedenlerini şu şekilde değerlendirmektedir:

Devlet, sosyal devlet anlayışından neo-liberal politikalar gereği vaz geçtiğinden okullara yeterli kaynak göndermemektedir. Okullar kendi kaynaklarını kendileri yaratmak zorunda bırakılmıştır. Görece ayrıcalıklı okul yöneticileri özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile ilişkileri daha iyi, vizyon, misyon, stratejik planlama,

toplam kalite yönetimi süreçleri ve kalite kavramları aracılığıyla okula kaynak yaratabilmekte ayrıca okulun içindeki ve çevresi ile kurduğu ilişkileri (veliler, okul aile birlikleri, kantinler, servis işletmeleri, dershaneler, özel okullar, yayınevleri) bu kaynakları oldukça artırabilmektedir. Gecekondu okulları ise buldukları mahalle gereği özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının dikkatini çekmeleri mümkün olamamakta ayrıca okulun çevresi düşük gelirli ailelerden oluştuğu için kaynak yaratılamamaktadır. Bu durum okullar arası eşitsizlikleri de artırmaktadır.

Eğitim hizmetlerinin özelleşmesinin diğer bir sonucu da okul dışı tamamlayıcı eğitimlerin de ücretli hale gelmesidir. Dershane, etüd merkezi, bilim merkezi gibi mekânlarda verilen hizmetlerden daha çok üst gelir grubu ailelere mensup olan çocuklar yararlanabilmektedir. Yoksul çocuklar ise ailelerinin gelir düzeyleri yetersiz olduğu için bu tür mekânlara daha az erişebilme imkânı bulabilmektedirler. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu türden eğitim mekânları toplumsal sınıfların mekânsal ayrışması doğrultusunda daha çok varsıl kesimin yaşadığı bölgelerde bulunmaktadır. Bu nedenle yoksul aile çocukları buralara gitmek isteseler bile servis ücreti gibi ek bir maliyetle de karşı karşıya kalacaklardır.

Sinema ve Tiyatro: Yoksulluk; toplam gelirin, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak gerçekleştirilmiştir. Yoksulluğu sadece açlık ya da yeterince beslenebilecek gıdaya sahip olamama şeklinde algılamak yanlış olacaktır. İnsan sadece yemek ihtiyacı olan bir varlık değildir. Başta gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık, altyapı, kültür, ortak yaşama ve buna benzer ihtiyaçları olan kutsal bir varlıktır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 60). Yoksulların elde etmiş oldukları gelirlerin büyük bir kısmı barınma, beslenme, ısınma gibi öncelikli ihtiyaçları için kullanılmaktadır. Bu nedenle yoksullar sanatsal faaliyetler ya da eğlence gibi aktiviteler gibi ikincil durumda olan ihtiyaçlar için çok daha az bütçe ayırabilmektedir. Dolayısıyla ailelerinin sınıfsal konumunu paylaşan yoksul çocukların da bu türden mekânlara erişimi daha kısıtlı olabilmektedir. Tiyatro ve sinema ya da müzik, resim, heykel gibi sanat dallarını içeren kurslar gibi kültürel etkinlik mekânlarına erişim de sınıf ve kimlik temelli bir ayrışma göstermektedir. Bu mekânların kullanımı ancak belli bir ücret karşılığında mümkün olabildiği için yoksul aile çocuklarının bu türden mekânlara erişimleri varsıl kesimin çocuklarına göre daha sınırlı olmaktadır.

Spor Merkezileri/Alanları: Kapitlist kentlerde bölgeler arası eşitsizlikler kentsel kamusal kaynakların sunumu da etkilemektedir. Yoksulların yaşadığı gecekondu bölgelerinde kentsel hizmetler yetersiz düzeyde sunulmaktadır. Altyapı hizmetlerinde

olduğu gibi devletin üstlenmesi gereken eğitim mekânları, kültür- sanat alanları, spor alanları ya da oyun alanları gibi üst yapı hizmetlerinin sunumunda da eşitsizlikler bulunmaktadır. Üst gelir grubunun yaşadığı bölgelerde devletin sunduğu bu olanaklar kalite ve sayı bakımından görece daha iyi durumdayken yoksul kesimin yaşadığı gecekondü bölgeleri bu olanaklardan mahrumdur. Yaşadıkları bölgelerde basketbol sahası, futbol sahası ya da kompleks spor tesisi bulunmayan ya da az sayıda bulunan çocukların bu hizmetlerin ücretli olarak sunulduğu mekanlara erişimleri sınırlı olabilmektedir.

4. MEKÂNSAL AYRIŞMA BAĞLAMINDA KARDEŞLER MAHALLESİNDE ÇOCUK MEKÂNLARI

Bu başlık altında tezin teorik kısmı doğrultusunda çalışma sahasındaki farklı toplumsal sınıflara/kimliklere mensup çocukların mekân ile kurdukları ilişki ele alınmaya çalışılacaktır.

4.1. Mekânsal ve Toplumsal Yapısıyla Kardeşler Mahallesi

Bu bölümde Kardeşler Mahallesi'nin mekânsal yapısı ile mahalledeki mekânsal ayrışma pratikleri ve mahallenin toplumsal/ekonomik yapısı analiz edilmeye çalışılacaktır.

4.1.1. Kardeşler Mahallesinde Mekânsal Yapı ve Mekânsal Ayrışma

M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzanan bir geçmişe sahip olan ve yerleşim merkezi olarak kullanılan Sivas topraklarında birçok medeniyet varlık sürdürmüştür. Medler, Persler, Bizanslar, Selçuklular ve Osmanlı Devleti Sivas'ta hüküm süren medeniyetler olmuşlardır. 1413'te Osmanlı egemenliğine giren Sivas bu dönemde eyalet merkezi haline getirilmiş ve Amasya, Çorum, Tokat, kısmi olarak Malatya ve Kayseri illeri Sivas'a bağlı birer sancak olmuştur (Mahiroğulları, 2016: 18-22).

Oldukça eski bir yerleşim yeri olan Sivas Şehrinde Osmanlı öncesinde 13, Fatih döneminde 16, Yavuz döneminde 20, Kanuni döneminde 32, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ise 40 mahalle olarak gözükmüştür. 1700'lerde 55, 1800'lerde 59 mahalle adı kaynaklarda yer almaktadır (Demirel, 2000: 19). Cumhuriyet sonrası dönemde ise; 1960 sonrası Sivas'ın kırsal kesiminden kent merkezine doğru göçün hızlanması nedeniyle merkezde göçle oluşan mahalleler yerleşim alanlarının sayısını artırmıştır³. Sivas'ın mekânsal gelişimi şehrin orta kısmında yer alan mahallelerin gelişmesiyle başlamıştır. Kentin çekirdeğini oluşturan bu mahalleler, Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. 1970'lerden itibaren ise

³ 1979 yılında belediye kararıyla, göçle oluşan yerleşim birimlerine mahalle statüsü verilerek Sivas'ta bulunan mahallelere yenileri eklenmiştir. Altıntabak, Aydoğan, Çiçekli, Cay yurt, Dört Eylül, Emek, Gökceboşan, İnönü, Halil Rıfat Paşa, Kadıburhaneddin, Mehmetpaşa, Yenimahalle, Yüceyurt ve Yeşilyurt Mahalleleri eklenmiştir. 1993 yılında ise Sivas'ta yerleşim yerlerinin sınırlarını ve isimlerini belirleyen düzenlemelerin en geniş kapsamlı olanı yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında tüm mahallelerin sınırlarını teşkil eden cadde ve sokaklara isim verilmiş olduğunu; karışık ve belirsiz olan sınırların daha belirgin cadde ve sokaklara kaydığını ve nüfusu yoğun olan mahallelerin bölünerek, yeni mahalleler teşkil edildiği görülmektedir. Bu düzenleme ile mahalle sayısı 61'e ulaşmıştır (Sivas Şehir Planı İl Haritası, 2016: 26).

köylerden göç yoluyla gelen kitleler kentin dış çeperlerine yerleşmişlerdir. Kentin güneydoğusuna doğru oluşan dağınık yerleşme tipi 1993'te alınan kararla bu durum bir düzene oturtulmak istenmiştir Daha önceleri Yeşilyurt ve Kızılırmak mahalleleri sınırları içerisinde bulunan Kardeşler Mahallesi de bu mahallelerden ayrılarak müstakil bir mahalle haline getirilmiştir. Kardeşler mahallesi ilk kurulduğu yıllarda daha çok bir köy görünümündeydi.

Kentin kırsalından göç alarak şekillenen mahallelerden biri olan Kardeşler Mahallesi'nde ilk yerleşmeler 1940'lara kadar dayanmakta olup 1960'larda hız kazanmıştır. Bu tarihten önce bu bölgede konargöçer olarak yaşayan **“Poşa”** olarak adlandırılan etnik bir grubun çadırları ve evleri bulunmaktaydı. Kentin dış çeperinde bulunmasından dolayı, kentin merkezinden dışlanan Poşalar'ın yerleştiği bu bölgeye daha sonraları köylerden kente göç edenler de yerleşmeye başlamışlardır. Türkiye'de 1950'lerden itibaren başlayan kırdan kente göç olgusuyla beraber Sivas'ın köylerinden kent merkezine doğru hızlı bir nüfus aktarım süreci yaşanmıştır. Kardeşler Mahallesi de bu süreçte köyden kente göç edenler tarafından göçle oluşturulan bir mahalle özelliğine sahip olmuştur.

İlk yerleşmelerin başladığı dönemlerde kentin dış çeperinde bulunmakta olan Kardeşler Mahallesi'nin (Harita: 1) birkaç kilometre ilerisinde bulunan tarım arazilerinin imara açılarak, rezidanslar ve lüks iş merkezlerinin yoğunluklu olduğu Eğriköprü Mahallesinin kurulmasıyla Kardeşler Mahallesi şu anda kentin çeperinden birkaç kilometre içerde konumlanmış durumdadır. Mahallenin geçmişi hakkında Mahalle muhtarı ve eski bir mahalle sakini şu bilgileri verdi:

Biz 1970'te geldik buraya. O zamanlar buralar hep bostanlıktı. Lahana ekerlerdi, domates ekerlerdi, mercimek ekerlerdi. Şimdi ne tarla kaldı buralarda ne de bahçe. Zamanında çevre köylerden gelenler birer ikişer gecekondular yaptılar buralara. İlk geldiğimizde 10-15 hane var ya da yoktu. 2010'dan sonrada siteler yapılmaya başlandı. Zaman zaman nüfusu iyice arttı buraların. Bazı binaları tarlaları satın alıp yaptılar bazılarını da gecekonduları yıkıp yerine yaptılar. Gecekondular birer ikişer azalmaya başladı. Eskiden hep beraberdik bir ev gibiydik. Herkes birbirine yardım ederdi, bir sıkıntısı olunca hemen koşardı. Şimdi nüfusumuz 6.000' i geçti hemen hemen.

(K1, erkek, 70 yaş, Mahalle Muhtarı).

Eskiden Sivas'ın sonu dedin mi bu mahalle bilinirdi. Biz ilk geldiğimizde kimse yoktu buralarda. Sivas'ın en dışıydı buralar eskiden. Şimdiki hastanenin yerinde Yeşilyurt Mahallesi vardı. Köyden gelenlerin bazısı oraya yerleşmiş bazısı buraya. Burası mahalle bile değildi köy gibi bir yerd Yeşilyurt mahallesine bağlı. Sonradan nüfusu artınca mahalle yaptılar. Az ilerde “Poşaların” evleri vardı. Onlar gelmiş

yerleşmiş buralara zamanında. Küçük bir mahalleydi gariban yeriydi yani. Çarşıya, hastaneye yürüyerek gider gelirdik yol yoktu iz yoktu eskiden. Okul yoktu hastane yoktu su yoktu dağ başıydı yani. Elimizde bidonlarla su taşırdık ta üniversitenin oralardan. Şimdi herşey ayağına geliyor. 5 dakka bir de otobüs gidiyor çarşıya.

(K2, erkek, 71 yaş, emekli)

Harita 1: Sivas Merkez Mahalleleri Haritası

Kaynak: Sivas Şehir Planı/İl Haritası 2016, s. 26.

1980'lerden itibaren neo-liberal kentleşmenin hız kazanması, kentlerde konutlaşma eğilimlerinde bir dönüşüm yaratmıştır. Kapitalizmin kentsel mekânı keşfinin ardından kentlerde konut sayısının hızla artmasına yol açmıştır. Tüm metropol ve küçük/orta ölçekli kentler bu süreçten etkilenmişlerdir. Sivas Kenti de bu sürecin etkilerinin yoğun bir biçimde yaşandığı kentlerden biri olmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren kentin çeper kısımlarında yapılaşma eğilimleri hız kazanarak kent dışındaki alanlara güvenli siteler, lüks konut alanları, rezidanslar ve iş merkezleri hızla inşa edilmeye başlanmıştır. Hızla üretilen konut alanlarıyla, kentte toplumsal

sınıfların hem mekânsal dağılımı hem de konut tercihleri değişmeye başlamış, mekânsal ayrışma derinleşmeye başlamıştır (Kurtuluş, 2005: 80). Bu süreçte kentin üst ve yeni orta sınıfları yeni kendilerini kentin geri kalanından mekânsal ve sosyal olarak ayırtırmaya başlamışlardır.

Kardeşler Mahallesi ilk yerleşmelerin başladığı yıllarda özgün bir kimlik olan “**Poşa’ların**” ve köyden gelen yoksul kitlelerin yaşadığı bir gecekondulu mahallesi iken son dönemlerde mahallede sayıları hızla artan çok sayıdaki güvenli site, lüks konut ve iş merkezlerinden dolayı lüksün ve yoksunluğun bir arada bulunduğu zıtlıkları barındıran bir mekân kimliğine bürünmüştür. Özellikle son 10-15 yıldır yapılaşmanın artmasıyla beraber mahallenin mekânsal ve buna bağlı olarak da sosyo-ekonomik yapısında büyük dönüşümler yaşanmıştır. Mahallede yeni konut alanlarına taşınan üst-orta sınıfın sayısının her geçen gün artması mahallenin sınıfsal yapısında da köklü dönüşümlere neden olmuştur.

Eskiden kimse uğramazdı bu taraflara. Bizim gibi köylülerin yeriydi buralar. Eskiden fakirlik vardı kızım. Köyden tarlayı mahsulü satan bir ufak ev yaptı buralara. Ondan sonra çoluğunu çocuğunu aldı geldi. Köy gibiydi burası. Şimdi Sivas’ın en lüks yeri oldu. Bakkal bile yoktu eskiden şimdi ne arasan var. En büyük marketler bu taraflara açıldı. Numune hastanesi buraya taşındı, özel hastane bu tarafta. Dediğim gibi eskiden kimse uğramazdı adını bilmezdi bu mahallenin. Şimdi Sivas’ın en zenginleri oturuyor buralarda...

...eskiden burdaki gecekonduları kim neydecekti alan yoktu satan yoktu. Şimdi bu yeni yapılan evler 400 bine 500 bine gidiyor. Alıp kiraya versen kirası 1000 liradan başlıyor.

(K2, erkek, 71 yaş, emekli)

Mahallenin mekânsal yapısının değişmesi mahallenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısında da değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerden en önemlisi mahalle nüfusunda gözlenen hızlı artışlardır. Elde ettiğimiz bilgilere göre mahallenin 2010 yılında 2.160 olan nüfusu 2018 yılı itibariyle 6.112 kişi olmuştur. Bu artışın nedeni mahallede sayıları hızla artan site ve rezidanslara taşınan insanlardır. Mahalle muhtarından alınan bilgilere göre daha önceki yıllarda ortalama 200 olan hane sayısı hızlı bir artış göstererek günümüzde 1000 civarına yaklaşmıştır. Aşağıdaki tabloda (Tablo: 3) Kardeşler Mahallesi’nde 2010 yılından günümüze kadar olan nüfus değişim tablosu verilmiştir.

Tablo 1: Kardeşler Mahallesi Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi

YIL	NÜFUS
2018	6.112
2017	5.692
2016	4.914
2015	4.323
2014	3.483
2013	3.341
2010	2.160

Kaynak: “Yıllara...”, 2018

Resim 4: Mahallede Eski ve Yeni Konutlar

Resim 5: Bağdat Caddesinin Gecekonduların Bulunduğu Bölgeden Ev Manzaraları

Çalışma sahasında sayısı her geçen gün artan lüks konutlardan ve güvenli/kapalı sitelerden yer seçenler için aslında bu konutlar birer “*prestij göstergesi*” işlevi görmektedir. Birincil öncelik konutların kullanım değeri değil, değişim değeri olmaktadır. Diğer bir deyişle, bir ürünü statü simgesi haline getiren o ürünün kullanım değerinin ötesindeki değeridir. Ürün yalnızca ihtiyacı giderme işlevinin ötesinde başka anlamlar kazanmaktadır. Marx’ın meta fetişizmi olarak ifade ettiği kavrama göre, toplumda edinilmiş olan kimliklerin ve sosyal konumların statü temelli olması ve bu statünün tüketim temelli olarak kazanılmasının ürünü olan nesnelere, birincil anlamlarını kaybederek sembolik anlamları temelinde değerlendirilmektedir. Bunu Karl Marx Kapital’de (2011: 88) şu şekilde açıklar:

Bir meta, ilk bakışta, kolayca anlaşılabilir sıradan bir şey gibi görünür. İster sahip bulunduğu özelliklerle insan ihtiyaçlarını karşılaması, isterse bu özellikleri yalnızca insan em eğinin ürünü olarak kazanması açısından ele alalım, meta, bir kullanım değeri olduğu sürece, onda hiçbir esrarengiz yan bulunmaz. Örneğin, bir tahta meta kisvesine bürünür bürünmez, doğal bir şey olmaktan çıkar, duyularla kavranamayan bir şey olur. Sahibi için metanın dolaysız kullanım değeri, mübadele değeri taşıyıcısı

ve dolayısıyla mübadele aracı olmasından ibarettir. Bu sebeple, meta sahibi metasını, kullanım değeri kendisini tatmin edecek bir diğer meta karşılığında elinden çıkarmak ister. Bütün metalar, kendi sahipleri için kullanım değeri olmayan şeyler, bunların sahipleri olmayanlar için kullanım değerleridir. Metaların mübadelesi, onları birbirlerinin karşısına değerler olarak çıkarır ve onlara değerler olarak gerçeklik kazandırır. Bu nedenle, metaların kullanım değerleri olarak gerçeklik kazanabilmeleri, öncesinde değerler olarak gerçeklik kazanmalarını gerektirir.

Birer “*prestij sembolü*” haline getirilen konutlarda yaşamayı tercih edenler kendileriyle benzer gelir ve eğitim düzeyini paylaşan daha homojen bir topluluk içerisinde yaşama arzusuyla buralardan yer seçmektedirler (Resim: 6,7). Böylelikle kendilerini kentin geri kalanından ayırıştırarak izole etmektedirler. Bu konutlarda yaşayanlarla yapılan görüşmelerde, site sakinlerinin güvenli/kapalı siteleri tercih etme nedenleri sorulduğunda, kapalı sitelerde yaşayan insanların yüzde % 24’ü homojen bir ortam için tercih ettiğini, % 20’si sosyal bir prestij göstergesi olduğu için, yüzde 28’i güvenlik ve yüzde 8’i yatırım amaçlı olarak tercih ettiğini belirtmiştir (Tablo: 4). Güvenli sitelerin diğer bir tercih nedeni ise sosyal donatı alanlarının varlığıdır.

Resim 6: Çalışma Sahasından Bir Güvenli/Kapalı Site Örneği

Resim 7: Bağdat Caddesinin Lüks Konutların Bulunduğu Bölgesinden Manzaralar

Tablo 2: Güvenlikli/Kapalı Sitelere Yaşayanların Konut Tercih Nedenleri

	Hane sayısı	Oran (%)
Homojen Bir Ortam	6	24
Prestij Göstergesi	5	20
Güvenlik Algısı	7	28
Yatırım	2	8
Sosyal Donatı Alanları	3	12
Diğer	2	8
Toplam	25	100

Sosyal donatı alanlarının varlığı ve sitenin sunduğu sosyal-kültürel olanakları bir tercih nedeni olmasına rağmen ilerleyen bölümlerde de aktarılabacağı üzere, sosyal donatı alanlarının kullanımı oldukça sınırlı kalmaktadır. Güvenlikli sitelerde ve lüks konut sitelerinde yer seçenlerin önemli bölümü bu sitelerin sunmuş olduğu çeşitli sosyal ve

kültürel imkânların kendileri için tercih nedeni olduğunu belirtmiş olsalar da bu mekânların kullanım düzeylerine yansımadığını görmekteyiz.

4.1.2. Kardeşler Mahallesi’nde Temel Göstergelere Göre Mekânsal Ayrışma

Bu başlık altında çalışma sahasındaki mekânsal ayrışma pratikleri sahadan elde edilen göstergeler ışığında ele alınacaktır.

4.1.2.1.Gecekondu Hanelerinde Sosyal ve Ekonomik Durum

Kardeşler Mahallesi varsıl ve yoksul kesimleri farklı konut tiplerinde farklı yaşam koşullarına sahip olarak yaşadığı bir yerleşimdir. Yeni kentsel yoksulluğun önemli bir özelliği olan *“mekânsal yoğunlaşma”* (Kaygalak, 2009: 67) olgusu, Kardeşler Mahallesi’nin gecekondu kesiminde belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu bölgede yoksulluk olgusu bireylerin konut seçiminden sosyal ve ekonomik ilişkilerine kadar yaşamlarının tüm alanlarında belirleyici rol oynamaktadır. Toplumsal piramidin en alt tabakasını oluşturan kesimler, yoksulluğu ve temel kamu hizmetlerinden mahrumiyeti en yoğun bir biçimde bu bölgede yaşamaktadır. Oscar Lewis’in (1971: 18) *“Kabuklu Sefalet Kültürü”* olarak adlandırdığı yoksulluk kültürünün temel özellikleri Kardeşler Mahallesindeki yoksul hanelerde oldukça çarpıcı bir biçimde görülebilmektedir. Bu özellikler şunlardır:

- 1-) Sürekli yüksek işsizlik oranı
- 2-) Vasıfsız işçiler için düşük iş ve ücretler
- 3-) Ekonomik kaynak yetersizliği,
- 4-) Yoksulluk kültürü içinde olanların; çok az refah üretip çok azını geri alması
- 5-) Eğitim seviyelerinin düşüklüğü
- 6-) Banka, hastane, müze, sanat galerisi gibi kent ve merkezi alanlarını kullanmamaları
- 7-) Tasarruf yokluğu
- 8-) Evde süreklileşen gıda rezervi yokluğu
- 9-) Kronik nakit açığı
- 10-) Düşük ücret
- 11-) Kronik işsizlik

Gecekondu hanelerinin sosyo-ekonomik durumlarını belirlemek amacıyla 25 gecekondu hanesine yöneltilen yarı yapılandırılmış görüşme soruları sonrası ortaya çıkan sonuç Lewis’in ortaya koyduğu bu maddelerle oldukça örtüşmüştür.

Gecekonduya yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayan kesimler oldukça düşük yaşam koşulları altında yaşamlarını devam ettirmek durumundadır. Yoksulluğu belirlemede belki de en önemli gösterge ailelerin gelir düzeyleridir. Hanelerin gelir durumunu belirlemede mahallede yaşayan hane reislerinin özelliklerine ve emek pazarındaki konumlarına bakılarak bir analiz yapmak mümkün olacaktır. Hane emeğinin metalaşma düzeylerini belirleyen en önemli etken, kuşkusuz hane reisinin özellikleri ve buna bağlı olarak emek pazarlarındaki konumlarıdır (Gün, 2017: 160). Hane reislerinin ve diğer hane üyelerinin meslekleri, eğitim durumları, gelirlerini vb. belirlemek onların sınıfsal konumunu analiz etmede önemli veriler sağlayacaktır.

4.1.2.1.1. Gelir, İstihdam ve Eğitim Durumu

Kentsel yoksulluğun yoğun ve derin bir şekilde yaşandığı Kardeşler Mahallesi'nin gecekondu hanelerinde yapılan görüşmelerin sonuçlarına göre; hane reislerinin birçoğunun düzenli bir geliri bulunmamaktadır. Düzenli bir gelire sahip olanların ise gelir düzeyi oldukça düşüktür. Yoksul haneleri reislerinin birçoğu meslek olarak seyyar satıcılık, hurdacılık, kağıt toplayıcılığı, tamircilik, boyacılık, amelelik gibi enformel sektörlerde ve genellikle büyük çoğunluğu sosyal güvenceleri olmadan (% 40) oldukça zor çalışma koşulları altında çalışmaktadırlar (Resim: 8, 9; Tablo: 7). Yöneltilen sorulara verilen cevapların analizi sonucu hane reislerinin % 24'ünün düzenli bir geliri olmadığı, diğerlerinin ise gelirlerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir (Tablo: 5). Gelirleri 3000-4000 tl ve 4000-5000 tl arasında olanlar ise hanede birden fazla kişinin çalıştığını (eş ve çocuk) belirtmektedirler.

Tablo 3: Hanelerin Aylık Gelir Düzeyleri

Gelir düzeyi	Hane sayısı	Oran (%)
Düzenli Geliri Yok	6	24
1000-2000 tl arası	7	28
2000-3000 tl arası	5	20
3000-4000 tl arası	3	12
4000-5000 tl arası	2	8
5000 tl üzeri	-	-
Belirtilmedi	1	4
Toplam	25	100

Resim 8: Atık Toplayan ve Seyyar Satıcılık Yapan Ailelerin Çalışma Arabaları

Tablo 4: Hane Reislerinin Sosyal Güvenlik Durumları

Sosyal güvenlik durumu	Sayı	Oran (%)
Var	8	32
Yok	17	68
Toplam	25	100

Tablo 5: Hane reislerinin Meslekleri

MESLEK	SAYI
Seyyar Satıcı	3
Hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı	2
İnşaatta çalışıyor	4
İşsiz	3
Bakkal, zanaatçı	3
İşçi (sözleşmeli)	6
Serbest	2
Tamirci	2
Belirtilmedi	-
Toplam	25

Tablo 4’de hane reislerinin sosyal güvenlik durumları incelenmiştir. Tabloya göre gecekondu bölgesinde görüşme yapılan hane reislerinin % 68’inin sosyal güvenceleri bulunmamaktadır.

İnşaatta çalışıyorum abla ben. Önce halıcı dükkânımız vardı iki ortak. İşler bozulunca kapattık dükkânı. Şimdi nerde iş bulursak orda çalışıyorum. Yani düzenli işimiz olmuyor bizim. 2 sene Kayseri’de çalıştım şantiyede kaldım orda. Ayda bir ancak gelebiliyorduk çoluğu çocuğu görmeye. Hem gurbetlik vardı hem de canımızın garantisi yok. Yalıtım işi yapıyoruz. 10. Kata 15. Kata çıkıyorsun. Düşüp ölenlerde oldu. Geçen sene bir abimiz en son katın işini yaparken gözleri kararmış düşüp can verdi 9. Kattan. Üç çocuğuyla hanımı kaldı arkasında. Allah vermesin bizim hayatımızın da garantisi yok. Aldığımız da üç kuruş para işte.

(K3.erkek, 30 yaş, inşaat işçisi).

10 senedir pazarcılık yapıyoruz biraderle. Gecesi yok gündüzü yok bu işin. Gecenin üçüne kalkıp hale gidersin. Sivas’ın soğuşunda herkes sıcak yatağında uyurken biz sabah 5’te 6’da tezgâh kurarız. Tezgâhı topla, arabayı yükle eve gel diyene kadar saat olur gecenin 10’nu 11’i. Hayatımız hayat değil de n’aparsın işte. Namerde muhtaç olmaktan iyidir.

(K4, erkek, 41 yaş, pazarcı).

Bizim meslekte öyle memur gibi sigortan migortan yatmaz. Kazandığımız kendimize yetmiyor ki bir de sigorta mı yatıracağız. Tabi sigortasını yatıranlarda var yok değil ama her ay düzenli yatırmak çok zor. Hem iş sigortası yok hem sağlık sigortası. İki de olacak aslında. Arkadaşın biri markette çalışıyordu. Yukarı rafa uzanırken düşmüş şimdi felçli. Kimse de sahip çıkmadı.

(K4, erkek, 41 yaş, pazarcı).

Her işi de yaptık bugüne kadar. Amelelik olsun, inşaatçılık olsun hepsini yaptık. Ya böyle işlerde çalışacaksın ya da İstanbul’a göçeceksin ki karnın doysun. Bir tanıdığın sağolsun kamyonu var. Hafriyat çekecek adam

arıyorlarmış. Başladık şimdilik oraya bakalım. Sigortası yok şimdilik. Yemeğini veriyorlar sabah akşam.

(K5, erkek, 25 yaş, Kamyon şoförü).

Yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında hane reisleri tarafından özellikle vurgulanan noktalar, çalışmak istedikleri halde iş bulamamaları ve bu nedenle düzenli bir gelirlerinin olmayışdır. Çalışıyor durumda olanlar ise, gelirlerinin azlığını, ağır çalışma koşullarını, iş ve sağlık güvencelerinin bulunmuyor oluşunu dile getirmişlerdir. Hane reisleri içinde buldukları yoksulluk durumunu nedeniyle kendileri ve aileleri için yeterli yaşam koşullarını oluşturamadıklarını, ailelerinin en temel insani fizyolojik gereksinimleri karşılama yetersiz olduklarını belirterek toplumsal eşitsizliğe ve adaletsizliğe itiraz etmektedirler.

Resim 9: Çöplerden Atık Toplayarak Geçimini Sağlayan Bir Mahalle Sakini

Mahallede çöplerden plastik, karton, kâğıt gibi atıklar toplayarak geçimini sürdürmeye çalışan bir mahalle sakini yaptığımız görüşmede yaptığı işle ilgili olarak şunları anlattı:

3-4 senedir işte böyle çöplerden bidon, kâğıt mağıt topluyorum. 5 nüfusuz. Beyim 9 sene önce kalp ameliyatı oldu şimdi çalışmıyor. Bir de hasta oğlum var 19 yaşında. Onun için evi ben geçindiriyorum. Sabahtan öğleye kadar gezip dolaşıyorum. İşte şu küçük pazar arabasıyla topluyorum. Artık ne çıkarsa o gün. Yanımızda hurdacı var götürüp günlük ona satıyorum. Üç beş kuruş geliyor işte burdan...

...dilenci de değilim cingen de değilim kızım ben. Bazan hor görenler oluyor. Hor görülecek neyimiz var. Mecbur olmasam ben de yapmam bu işi. Ama muhanet çetin kızım. Aramızla namusumuzla geziyoruz çok şükür. Bu iş de olmasa acımızdan ölüürüz heralde.

(K6, kadın, 48 yaş, atık toplayıcısı)

Görüşme yapılan bazı hane reisleri emek piyasasında düşük konumda bulunmalarının eğitim seviyelerinin yetersizliği ile alakalı olduğunu, bu nedenle de düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda olduklarını dile getirmektedirler:

K7: İşimiz seyyar bizim. Sabahtan akşama kadar dolanıyoruz üç kuruş için. Şu gördüğün araba geçim kapımız. Bayanlar için etek, penye, tülbent, terlik, çorap morap satıyoruz. Akşama kadar o sokak senin bu sokak benim gez dur. Bazan siftah etmediğim oluyor. Gününe göre değişiyor işte. Yazın gene işler iyi oluyor da kışın soğukta dışarı çıkan yok herkes evde kime satacaksın.

G: Peki neden bu işi yapıyorsunuz. Daha iyi gelir getiren başka işler bulamadınız mı?

K7: Okuyamadık biz abla. Ortaokul terk. Masa başı bir iş olsa kim istemez rahat para kazanmayı ki. Gecemiz yok gündüzümüz yok çalış babam çalış. İyi bir işin olsa cumartesi pazarın olur eline geçen paran belli olur. Ama işte bizim halimizde böyle.

Tablo 6: Gecekondu Hanelerinde Ebeveynlerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	Erkek		Kadın	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Okur Yazar Değil	1	4	4	16
Okur Yazar	2	8	5	20
İlkokul Mezunu	11	44	9	36
Ortaokul Mezunu	7	28	6	24
Lise Mezunu	4	16	1	4
Üniversite Mezunu	-	-	-	-
Lisansüstü Eğitim	-	-	-	-
Toplam	25	100	25	100

Yoksulluğun önemli göstergelerinden biri olan “*düşük eğitim düzeyi*”, Kardeşler Mahallesi'nde gecekondulu hanelerinde de bir sınıfsal konum göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gecekondulu da yaşayan erkekler ve kadınlar arasında en büyük yüzdeyi ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Erkekler arasında bu oran % 44 iken, kadınlarda % 36'dır. Yine kadınlarda okuryazar olmayanların oranı % 16 ve okuryazar durumda olanların oranı ise % 20 düzeyindedir. Erkeklerin % 16'sı lise mezunu iken kadınlarda bu oran yalnızca % 4 düzeyinde kalmaktadır. Gecekondulu bölgede oturan görüşme yaptığımız erkekler ve kadınlar arasında hiç üniversite mezunu kişi bulunmamaktadır (Tablo: 6).

Tablo 7: Gecekondulu Hanelerinde Kadınların ve Erkeklerin Meslek Türleri

Erkek		Kadın	
Meslek Türü	Sayı	Meslek Türü	Sayı
Seyyar Satıcı	3	Ev hanımı	9
Hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı	2	Temizlikçi (ev, hastane, işyeri)	5
İnşaatçı çalışıyor	4	Bakıcı	1
İşsiz	1	Garson, bulaşıkçı	3
Bakkal, zanaatçı	3	Evde el işi, dantel, örgü vs.	4
İşçi (sözleşmeli)	4	Esnaf (tuhafiye, bijüteri vs.)	2
Serbest	5	Terzi	1
Tamirci	2		
Şoför	1		
Belirtilmedi	-	Belirtilmedi	-
Toplam	25	Toplam	25

Yoksulluğun yükünü belki de en çok çeken kesim olan çoğunlukla birer “*ev emekçisi*” olarak adlandırabileceğimiz ev hanımlarıdır. Gecekondulu kadınlarının pek çoğu istihdam olanaklarından yoksun durumdadır. İstihdam olanağı bulabilen kadınlar ise genellikle temizlikçilik, bulaşıkçılık, bakıcılık gibi enformel sektörlerde bulunmaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmelerde gecekonduda yaşayan çalışan

kadınlar, bu durumun zorunluluktan kaynaklandığını ve geçinebilmek için kendilerinin de bu tür işlerde çalışmak zorunda olduğunu ifade etmişlerdir.

Beyim sanayide bir konfeksiyonda çalışıyor. Aldığı para asgari ücret. Asgari ücret dediğin 1.600 lira. Neyine yetecek o para. Elektrigi, suyu, tüpü, kömürü derken zaten para bitiyor. Mecbur bende çalışıyorum ki evde tencere kaynasın. Sivas'ta ne iş yapar kadınlar? Temizlik. Başka iş mi var kadınlara. Apartman merdiveni siliyorum ben de. Bende kazandığımla marketi pazarı görüyorum, çocukların harçlığını veriyorum. Bu devirde kimin kapısına gidilir?

(K8 kadın, 32 yaş, temizlikçi).

Bizim bu taraflarda kadınların bazıları ev hanımı bazıları da çalışıyor. Zaten bu devirde tek maaşla geçinilir mi? Her şey ateş pahası. Bu tarafın kadınları şu yeni yapılan apartmanlara temizliğe gidiyor, merdiven silmeye gidiyor. Bazıları yaşlıya ya da çocuğa bakıyor. Temizliğin günlüğü 150 lira. İşyerlerine gidenler de oluyor bazen. Avukatların ne bileyim muhasebecilerin ofisleri oluyor onları temizliyorlar. Bazı kadınlar da lokantalarda bulaşıkçılık yapıyor. Şimdi de buraya Numune Hastanesi açıldı orda çalışan da çok var bu mahalleden. Hastane yakın olduğu için yol parası olmuyor. Çalışabilen imkân bulan çalışıyor çalışamayan da gene üç beş kuruş evde dantel işliyor, örgü örüyor, mantı sıkıyor onu satıp çıkarıyor çocuğunun çocuğunun rızkını.

(K9 kadın, 39 yaş, bulaşıkçı).

Benim çocuğuna baktığım bir hanım var. Karı koca ikisi de doktorlar. Okumuşlar tabi bizim gibi cahil değiller. Bizi okutan oldu mu? Köydeydik zaten tarlada çalışırdık biz. Ondan sonra da büyüünce 16 yaşında kocaya verdiler. Biz de okusaydık da öğretmen doktor olsaydık. Çocuğuna baktığım doktor elini sıcak sudan soğuk suya vurmuyor. Ben çocuğuna bakıyorum. Haftada bir kere de temizliğine bir bayan geliyor. Akşamları gelince de yemeklerini sipariş veriyorlar ya da çıkıp lokantada yiyip geliyorlar. Arabaları da altlarında. Bir onların hayatına bak bir de bizimkine. Bizimkisi sefalet bildiğin. İmkanım olsa ben de çalışmasam keşke çocuğumun çocuğumun başında dursam.

(K10, kadın, 40 yaş, çocuk bakıcısı).

Eşim 2 yıldır cezaevinde. Adam yaralamadan girdi içeri. Pazarçılık yapıyordu kendi kendimize geçiniyorduk işte. Üç çocuk var. Büyüğü 9 yaşında en küçüğü 4 yaşında. Belediyeden yardım alıyoruz, konu komşu fitre zekât veriyor kimsesiziz diye. Ben de evde lif örüyorum, mantı sıkıp satıyorum. Üç beş kuruş da ordan geliyor.

(K11, kadın, 36 yaş, ev hanımı)

Biz karı-koca birlikte terzilik yapıyoruz. Bir ufak dükkânımız var işte gördüğün gibi. Öyle çok bişey kazanmıyoruz burda. Genellikle tamir işleri geliyor. Kol paça kısaltma, yırtık sökülük tamiri. Zaten terzilikte para yok artık. Çünkü herşeyin hazırı var. Biz de anca tamirat falan yapıyoruz burda. Onun kazandırdığı da 5 lira 10 lira. Dükkanın kirası evin kirası derken elde bişey kalmıyor...

...Ben de eşimle birlikte burda çalışıyorum. Şimdi çırak tutsa çırağa verecek para yok. Onun için ben çalışıyorum eşimle beraber. İki tane çocuğum var. Onları da buraya getiriyorum yazları burda oturuyorlar. Kışın da okuldan çıkıp buraya geliyorlar ödevlerini şu köşedeki masada yapıyorlar (Resim: 10). Yalnız kışın burası çok soğuk oluyor çocuklar dayanamıyorlar soğuğa.

(K12, kadın, 32 yaş, terzi)

Resim 10: Terzilik Yapan Annenin Yanında İşyerine Getirmek Zorunda Kaldığı Çocuğu

Gecekondulardaki mevcut aile yapısına baktığımızda “*geleneksel aile*” tipinin yaygın olduğunu görmek mümkündür. Dede, nine, amca, dayı, hala gibi aile büyükleriyle aynı evde yaşayan birçok hane bulunmaktadır. Ailedeki çocuk sayısına baktığımızda ise, ailelerin tamamına yakının 3 veya daha fazla çocuklu olduklarını görüyoruz. Aşağıdaki tabloda gecekondu hanelerindeki çocuk sayısı verilmiştir. Buna göre 3 çocuk ve üzeri sayıda çocuğa sahip olan hane sayısı % 76 gibi yüksek bir orandır (Tablo: 8).

Tablo 8: Hanelerdeki Çocuk Sayısı

Çocuk sayısı	Hane sayısı	Oran (%)
Çocuksuz	-	-
1 çocuk	2	8
2 çocuk	4	16
3 çocuk	6	24
4 çocuk	4	16
5 çocuk	5	20
5 üzeri	4	16
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Kardeşler Mahallesi'nin gecekondü evlerindeki diğer bir önemli yoksulluk göstergesi okuma çağındaki çocukların ücretli çalıştırma durumlarıdır. Tablo 9'a göre okuma çağındaki çocuğu ücretli çalıştıranların oranı % 64'dür. Yapılan derinlemesine görüşmelerde hane reisleri bu durumun zorunluluktan kaynaklandığını, imkânları olsa çocuklarını çalıştırmak istemediklerini dile getirmektedirler. Ayrıca, düzenli geliri olmayan ailelerde çalışan çocuk sayısının fazlalığı bir diğer önemli bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abla bizim belli bir işimiz olmuyor. Dikilitaş'ta amelelik yapıyoruz. O da her zaman iş olmuyor tabi. Bazan gidip akşama kadar oturup oturup geldiğimiz oluyor. Öyle olunca da çocuklar mecbur çalışıyor. Benim oğlanların ikisi de sanayide çalışıyor. Orta'yı bitirince verdik sanayiye. Gönül isterdi ki okusunlar ama okuyamadı çocuklar.

(K13, erkek, 42 yaş, amele)

Tablo 9: Okuma Çağındaki Çocuğu Ücretli Çalıştırma Durumu

	Sayı	Oran (%)
Çalıştırıyor	16	64
Çalıştırmıyor	9	36
Toplam	25	100

4.1.2.1.2. Sağlık, Tüketim ve Beslenme Durumu

"*Hastalık*" yoksulluğun için bir parçasıdır. Yoksulun yaşadığı çevrenin ve oturduğu evin sağlıksız koşulları, işyerinin sağlıksız ortamı, çalıştığı işlerin zorluğu ve yıpratıcılığı ve gündelik yaşamındaki sıkıntı, kısaca yoksulluğun kendisi, aynı zamanda çeşitli hastalıkların da sebepleridir (Ocak, 2016: 154). Çalışma sahasında yapılan derinlemesine görüşmelerde yoksulların oldukça zor olan yaşam koşulları nedeniyle çeşitli hastalıklara maruz kaldıkları tespit edilmiştir.

Eşim mobilyacıda çalışıyor. Yeni mobilya da yapıyorlar tamirde. O mobilyaya sürülen ilaçlar, cilalar var ya anlatamam nasıl zehir gibi kokuyor. Maske filan da takıyorlar ama faydası olmuyor. Nefes darlığı var bu yaştaki adamda. Geceleri nefes alamıyor boğuluyor gibi oluyor bazen. Keşke başka iş olsa da o işte çalışsa".

(K14, kadın, 24 yaş, Ev hanımı)

Çevrenin ve evin olumsuz koşullarından en çok etkilenen grup çocuklar olmaktadır. Ersan Ocak “*Yoksulun Evi*” (2016: 155) isimli çalışmasında yoksul çocuklara ilişkin şunları ifade etmektedir:

Çocuklar evin sağlıksız fiziki koşullarında büyürken, yeterli ve dengeli beslenemezler, koruyucu biçimde giyinemezler. Evin dışına çıktıklarındaysa, oyun oynadıkları fiziki çevre çoğunlukla hastalıklara, yaralanmalara, sakatlanmalara neden olabilecek yerlerdir. Sonuçta kadınlar ve çocuklar yaşadıkları sağlıksız çevre içinde sık sık hastalanırlar. Bedenleri güçsüz düşer ve hastalık çoğunlukla kronikleşir. *Hastalık yoksulun evinde ve bedeninde birikir.*

Ev hanımı olan Elif’in anlattıkları bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir:

Yatak odasının arka duvarı hep rutubetli oluyor bizim. Duvar nemli olduğu için odadaki yorgan yastık da hep küf kokuyor. Yazın devamlı pencereleri açıp havalandırıyorum ama kışın çok kokuyor. Astım oldum kokudan. En küçük kızım da bizim yanımızda yattığı için onda da astım başlangıcı varmış.

(K15, kadın, 36 yaş, Ev hanımı).

Hanelerin sağlık ve beslenmeye ilişkin göstergeleri onların sınıfsal konumunu belirlemede en önemli veri olarak ortaya çıkmaktadır. Varsıl ve yoksul kesimlerin sağlık harcamalarına ayırdıkları pay ile hastalık durumunda başvurdukları öncelikli sağlık kuruluşları birbirinden farklılık göstermektedir. Görüşmeler sırasında görüşmecilere sağlık sigortalarının bulunup bulunmadığı, hastalandıklarında başvurdukları kuruluş, aile üyelerinde izlenmesi gereken hastalık olup olmadığına dair sorular sorulmuştur. Çıkan sonuçlara göre, gecekonduda yaşayanların herhangi bir sağlık sorununda başvurdukları öncelikli yer % 36 ile mahallede bulunan Aile Sağlığı Merkezi olurken, % 48 ile devleti hastaneleri tercih edilmektedir. Herhangi bir sağlık sorunu ile karşılaştıklarında özel hastaneleri tercih edenlerin oranı ise % 16’ da kalmaktadır (Tablo: 10 ve 11).

Tablo 10: Sağlık Sorunlarında Başvurulan Yerler

	Hane sayısı	Oran (%)
Aile Sağlık Merkezi	9	36
Devlet Hastanesi	12	48
Özel Hastane	4	16
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Tablo 11: Aile Bireylerinde İzlenmesi Gereken Bir Hastalık Bulunma Durumu

	Hane sayısı	Oran (%)
Var	16	64
Yok	9	36
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Yoksulluğun ve hastalığın yoğun bir biçimde yaşandığı gecekondü kesiminde dikkat çekici bir diğer nokta ise, ailede süreklilik gösteren ve izlenmesi gereken bir hastalığı bulunan bireylerin varlığıdır. Buna göre aile bireylerinde izlenmesi gereken bir hastalığı bulunanların oranı % 64 gibi yüksek bir düzeydedir (Tablo: 11).

Tablo 12: Gerekli Tedaviyi Sağlayabilme Durumu

	Hane sayısı	Oran (%)
Sağlayabiliyor	9	36
Sağlayamıyor	16	64
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Yoksullar, şayet devletin sunduğu sağlık hizmetlerinden yararlanabilecekleri sağlık kuruluşlarına başvurabilmiş olsalar bile, ilaçları alabilme ve verilen tedaviyi sürdürebilme imkânına sahip olamamaktadırlar. Tablo 12'ye göre gerekli tedaviyi sağlayabilenlerin yüzdesi 36 iken gerekli olan tedaviyi sağlayamayacak durumda olanların oranı % 64'dür.

Annemde diyabet çıktı geçen sene. Doktor insülin pompası yazdı tedavi olarak. Eczaneye sorduk 5000 liraymış. 2000 lirasını devlet karşılıyormuş. Kalanını hasta cebinden verecekmış. 3000 lira ona vereceksin birde pilleri falan çok pahalıymış, özel iğneleri yurtdışından getirecekmışiz derken dünyanın parası gerekti. Sonuçta alamadık yani. Bir annemize de ilacını alamıyoruz ya daha ne diyeyim.

(K16, erkek, 19 yaş, boyacı)

Kardeşim şizofreni hastası. Hastanede falan çok yattı. Çıkınca da doktor 10 günde bir iğne verdi. Sigortamız var ama iğneyi sigorta karşılamıyor. Tanesi 300 lira. Ayda 3 tane yaptırması gerekiyor o da 900 lira tutuyor. Ailemizin o parayı ödemesinin imkânı yok. Söyledik doktora ama o da dedi ki iğneyi yaptırmazsanız durumu daha kötü olur.

(K17, kadın, 25 yaş, ev hanımı)

Sınıfsal konumu belirlemede diğer önemli bir gösterge ise tüketim harcamaları ve aile bütçesinden beslenmeye ayrılabilen paydır. Genel olarak gecekondularda yaşayanlar düşük gelire sahip oldukları için tüketim harcamaları ve gıda harcamalarının oranını da düşük seviyede kalmaktadır. Aynı şekilde varsıl ile yoksul kesimin toplam gelirlerinden tüketim harcamalarına ayırdıkları pay ile temel gıdaların nitelikleri de önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Yapılan görüşmelerde eşya, giyim ve gıda harcamalarını istedikleri gibi yapamadıklarını bunun nedeni olarak da aylık gelirlerinin ancak zaruri ihtiyaçlarına yetebildiğini dile getirmektedirler.

Büyük kız spor ayakkabısı istiyor. Onun istediği modellere bizim bütçemiz yetmez ki valla. Arkadaşları bilmem ne marka giyiyormuş ta onun ki de ondan olacaktı. Valla kızım dedim senin babanın kazancı belli. Asgari ücretle çalışıyor babası. Neyle alsın öyle markalı ayakkabıyı falan. Öbür arkadaşları alıyor ama onların durumu iyi de alıyorlar biz neyle alalım. Hele bu senede eskileri giysin bakalım seneye Allah kerim.

(K18, kadın, 46 yaş, evhanımı)

Ev kadınları ile yapılan derinlemesine görüşmelerde yoksul hanelerinde daha çok ekmek, makarna ve bakliyata dayalı bir beslenme şeklinin olduğunu ifade edilmiştir. Beslenmede ekmeğin ağırlığı fazladır. Avokado, ananas, hindistan cevizi, muz gibi yüksek fiyatlı meyvelerin ise evlerine hemen hemen hiç girmediğini ifade etmişlerdir. Tablo 15'e göre et ürünlerini her gün düzenli olarak tüketen hane bulunmamaktadır. Gecekonduda yaşayanlar et ürünleri genellikle seyrek aralıklarla tüketebildiklerini ifade etmektedirler. Tablo 16'da ise hanelerin aylık gıda alışverişi tutarları verilmiştir. Buna göre hanelerin aylık gıda alışverişine harcadıkları tutar genellikle 250-500 tl arası olmaktadır (Bu oran % 40'dır).

K19: Valla bizim elimize toplu para geçmediği için toplu alışveriş de yapamıyoruz. İşte evde lazım olursa çocuklar gidiyor bakkaldan alıyor. Yazdırıyoruz mecburen. Bizim bu sokaktakiler hep bakkala gider yazdırır gelir. Eline para geçince de öder. Hemen az ilerisinde büyük marketler var ama oraya zenginler geliyor arabalarıyla. Arabalarını doldurup gidiyorlar. Yani tabi onlar her istediklerini alıyor, torba torba doldurup götürüyorlar. Biz birini alıyorsak beşini alamıyoruz. Et her ay alamıyoruz misal. Kurban bayramında sağolsun getirenler oluyor onu buzluğa atıyoruz çıkarıp azar azar kullanıyoruz işte.

F: Kimler alışveriş yapıyor bu bakkaldan genellikle?

K19: Bizim bakkal senelerin bakkalı zaten. Biz alışveriş yaparız çocuklar gider. Öte taraftan (lüks konutlardan) kimse gelmez. Bu sokaktakiler geliyor işte. Suriyeliler, poşalar, bizler filan. Adam da (bakkal) sağolsun bişey demez yazdırıp aybaşında ödemeye

(K19, kadın, 40 yaş, ev hanımı)

Tablo 13: Farklı Yiyecek Gruplarını Tüketme Sıklığı

	Her gün	Haftada bir kez	Seyrek olarak	Toplam
Süt, peynir, yoğurt	23	2	0	25
Kırmızı et	0	7	18	25
Beyaz et	0	9	16	25
Meyve	20	3	2	25
Belirtilmedi	-	-	-	-

Tablo 14: Aylık Gıda Alışverişi Tutarı

	Hane sayısı	Oran (%)
0-250 tl arası	2	8
250-500 tl arası	10	40
500-750 tl arası	8	32
750-1000 tl arası	3	12
1000 tl ve üzeri	-	-
Belirtilmedi	2	8
Toplam	25	100

Mahallede yaşayanların ekonomik durumlarına ilişkin üzerinde durulması en önemli noktalardan biri de mahalle sakinlerinin aldığı sosyal yardımlardır. Günümüzde çok sayıda yoksul, devletin yoksulluğu yönetme ve gelirin yeniden dağıtım aşamasında

sıkça başvurduğu politikalarından biri olan sosyal yardım almak durumunda kalmaktadır. Mahalle muhtarından edindiğimiz bilgiye göre mahallede birçok hane belediyeden kömür yardımı, yemek ve ekmek yardımı, eşya yardımı ve para yardımı almaktadır. Fakat bu durumu birçok mahalle sakini yapılan görüşmeler sırasında dile getirmemekte ya da “Sosyal yardım alıyor musunuz” sorusuna cevap vermek istememektedir. “Belediyeden sosyal yardım alıyor musunuz” sorusuna cevap veren T. (56), maddi durumlarını şu cümlelerle anlatmıştır:

Belediyeden yardım geliyor ne yalan söyleyelim şimdi. Allah razı olsun başımızdakilerden. Belediyeye giden her fakire veriyorlar nerdeyse. Bu mahallenin insanı düşkün. Fakir fukara çok. Suriyeliler çok. Belediyeciler sağ olsun ayağımıza kadar getiriyor ekmeğimizi. Haftada üç gün yemek ve ekmek dağıtıyor belediye.

(K20, Erkek, 56 yaş, emekli)

3 sene oldu biz Suriye’den geldik. 5 çocuk var. İş yok. Burda kirada oturuyoruz. 300 lira kira. Eşyamız yoktu belediye eşya verdi bize, ekmek getiriyor. Muhtara yazılırsak kömürde verecekler.

(K21, kadın, 26 yaş, sığınmacı)

4.1.2.2. Güvenlikli/Kapalı Sitelerde Sosyal ve Ekonomik Durum

Güvenlikli/kapalı sitelerin sosyal ve ekonomik durumunu belirlemeye yönelik çalışmada, bu konutlarda oturanların derinlemesine görüşme yapılması konusunda istekli olmamalarından dolayı konutlardaki sosyo-ekonomik durum daha çok yarı yapılandırılmış sorular yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır.

4.1.2.2.1. Gelir, İstihdam ve Eğitim Durumu

Son dönemlerde birçok mekânsal birimde olduğu gibi Kardeşler Mahallesi’nin de temel mekânsal örüntüsü haline gelen güvenlikli siteler, genel olarak farklı bir yaşam tarzı satın alma isteği olan kesimlerin tercih ettiği konut türleri olmuştur. Bu konutlardan daha çok birer prestij simgesi ve kendi sınıfsal statüsüne daha yakın insanlarla birlikte oturarak kendilerini kentin geri kalanından ayırtırmak isteyenler yer seçmektedirler. Günümüzde mekânsal ve sosyal ayrışmanın simgesi haline gelen kapalı/güvenlikli sitelerin sayısı Kardeşler Mahallesi’nde hızla artmaktadır.

Blakely ve Snyder (1999), tarafından “*yaşam tarzı toplulukları*” olarak ele alınan kapalı/güvenlikli siteler, sundukları güvenli ve ayrıştırılmış bir yaşam tarzı yanında genellikle üst gelir grubu tarafından tercih edilen birer prestij göstergesidir. Güvenlikli

sitelerde yaşayanların sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin olarak yapılan görüşmelerden elde edilen sonuca göre, kapalı siteleri tercih eden grup büyük çoğunlukla ekonomik getirisi yüksek olan mesleklerde çalışıyor olmalarıdır. Eğitim ve gelir düzeyi yüksek olan bu kesimler daha çok finans ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmektedir. Alanda yapılan yarı yapılandırılmış görüşme ile kapalı sitelerde yer seçenlerin sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koyan verilere göre, bu sitelerde yaşayanların % 40'ının üniversite, % 32'sinin lise mezunu olmasıdır. Bölgedeki kapalı/güvenlikli sitelerde yer seçenlerin çoğunluğunun eğitim ve gelir düzeylerinin yüksek olması, bu sitelerde sosyo-mekânsal olarak ayrılmış olmanın ve statülerine yakın bireylerle bir arada olma isteğine bağlamak mümkün olabilmektedir.

Yapılan görüşmelerde güvenlikli sitelerde yer seçen ailelerde düzenli geliri olmadığını beyan eden haneye rastlanmamıştır. Bu haneler orta ya da genellikle üst gelir grubuna mensuptur. Gecekonuda yaşayanlar arasında aylık geliri 5000 tl üzeri olan aile bulunmazken, güvenlikli sitelerde bu oran % 16 olmaktadır. Hane reislerinin eğitim seviyeleri açısından bir karşılaştırma yapacak olursak gecekonduhanelerde hane reislerin % 16'sı lise mezunu olup, üniversite ve lisansüstü eğitim alan hiçbir hane reisine rastlanmamıştır. Güvenlikli/kapalı sitelerde ise üniversite/lisansüstü eğitimi olanların oranı % 40'dır.

Gecekondu ve güvenlikli sitelerde yaşayan hane reislerinin meslekleri de mahalledeki sosyo-ekonomik yapıdaki farklılıkları ortaya koymak açısından önemli bir gösterge olmaktadır. Gecekondu hanelerinde hane reisleri arasında düzenli bir gelire sahip olmayanlar bulunmakta ve düzenli geliri olanlar ise düşük gelir getiren enformel sektörlerde istihdam edilmektedir. Güvenlikli sitelerdeki hane reisleri ise yüksek geliri olan esnaflık, işletmecilik, doktorluk, akademisyenlik gibi mesleklerde yer almaktadırlar (Tablo: 15, 16 ve 17).

Tablo15: Güvenlikli Sitelerde Yaşayan Erkek ve Kadınların Gelir Düzeyleri

Gelir Düzeyi	Erkek		Kadın	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Geliri Yok	-	-	6	24
1000-2000 tl arası	-	-	-	-
2000-3000 tl arası	5	20	6	24
3000-4000 tl arası	6	24	3	12
4000-5000 tl arası	7	28	2	8
5000 tl üzeri	4	16	1	4
Belirtilmedi	3	12	7	28
Toplam	25	100	25	100

Tablo 16: Güvenlikli Sitelerde Oturan Kadın ve Erkeklerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	Erkek		Kadın	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Okur Yazar Değil	-	-	-	-
Okur Yazar	-	-	1	4
İlkokul Mezunu	3	12	4	16
Ortaokul Mezunu	4	16	5	20
Lise Mezunu	8	32	7	28
Üniversite Mezunu	7	28	6	24
Lisansüstü Eğitim	3	12	1	4
Belirtilmedi	-	-	1	4
Toplam	25	100	25	100

Tablo 17: Güvenlikli Sitelerde Oturan Kadın ve Erkeklerin Meslek Türleri

Erkek		Kadın	
Meslek Türü	Sayı	Meslek Türü	Sayı
Doktor	3	Doktor	2
Akademisyen	5	Akademisyen	4
Öğretmen	4	Öğretmen	4
Bankacı	3	Bankacı	2
Müteahhit, Emlakçı	4	Hemşire/Sağlık teknisyeni	3
Sarraf	1	Polis	2
İşletmeci (restoran, otel vb.)	2	Hukukçu	2
Hukukçu (savcı, avukat, hakim)	3	Ev hanımı	6
Belirtilmedi	-	Belirtilmedi	-
Toplam	25	Toplam	25

Güvenlikli sitelerde yaşayan erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da eğitim düzeyi gecekondularına göre yüksek düzeydedir. Sitelerde yaşayan kadınların bir bölümü ev hanımı iken kalan bölümü ise doktor, akademisyen, öğretmen, hemşire, bankacı gibi formal sektörlerde çalışmaktadırlar. Tablo 20'ye göre, görüşme yapılan güvenlikli sitelerde yaşayan kadınlarında lise ve üzeri eğitim alanların oranı % 64 gibi yüksek bir seviyededir. Okuma yazması olmayan kadın ise bulunmamaktadır. Kadınların mesleklerinin verildiği tablo 21'de ise, kadınların meslek dağılımı verilmiştir. Buna göre çalışan kadınlar doktor, akademisyen, öğretmen, polis gibi gecekondularına göre çok daha yüksek geliri olan ve daha rahat çalışma koşulları içindeki meslek dallarında çalışmaktadırlar.

Güvenlikli sitelerde yaşayanların aile yapıları da gecekondularına göre oldukça farklılık göstermektedir. Güvenlikli sitelerde anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı yaygındır (Tablo: 18). Aile büyükleri ile yaşayan kalabalık ailelerin sayısı çok azdır. Yine önemli bir farklılık çocuk sayısının azlığıdır. Bu aileler genel olarak 1 veya 2 çocuk sahibidirler. Sosyal ve ekonomik yapıdaki farklılığa ilişkin önemli bir başka gösterge ise ailedeki çocukların ücretli çalıştırılma durumudur. Gecekondularında çocuklarını ücretli bir işte çalıştıranların oranı % 16 iken kapalı

sitelerde bu oran yalnızca % 8'dir. Çocuklarının ücretli bir işte çalıştığını söyleyen bu 2 aile, çocukların sorumluluk sahibi olmayı öğrenmeleri için yaz tatillerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 18: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanlarda Hanelerdeki Çocuk Sayısı

Çocuk sayısı	Hane sayısı	Oran (%)
Çocuksuz	3	12
1 çocuk	5	20
2 çocuk	10	40
3 çocuk	4	16
4 çocuk	2	8
5 çocuk	1	4
5 çocuktan fazla	-	-
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Tablo 19: Güv. Sitelerde Yaşayanlarda Okuma Çağındaki Çocuğu Ücretli Çalıştırma Durumu

	Sayı	Oran (%)
Çalıştırıyor	2	8
Çalıştırmıyor	23	92
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

4.1.2.2.2. Sağlık, Tüketim ve Beslenme Göstergeleri

Toplumsal tabaka piramidinin üst sıralarında bulunan kesimin ikamet ettiği güvenlikli sitelerde oturanlar daha önceki bölümde belirtildiği gibi yüksek gelir grubuna dâhil olan kesimdir. Bu nedenle bütçelerinden sağlık ve diğer tüketim harcamaları için ayırdıkları pay daha fazla olmaktadır.

Genellikle yüksek gelir elde etme imkânı ve sigortası bulunan işlerde istihdam edilmelerinden dolayı sağlık hizmetlerine erişimleri çok daha olanaklı olmaktadır. Aşağıdaki tabloda güvenli/kapalı sitelerde oturanların sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarında başvurdukları sağlık kuruluşları verilmiştir. Çalışmaya katılanların % 52’si her hangi bir sağlık sorunu oluşması durumunda özel sağlık kuruluşlarını tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Tablo: 20). Özel sağlık kuruluşlarını tercih etme oranı gecekondularda % 16 gibi bir oranda kalmaktaydı.

Tablo 20: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanlarda Sağlık Sorunlarında Başvurulan Yerler

	Hane sayısı	Oran (%)
Aile Sağlık Merkezi	4	16
Devlet Hastanesi	8	32
Özel Hastane	13	52
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Tablo 21 ve 22’deki sonuçlara göre ise, güvenli sitelerde aile bireylerinde izlenmesi gereken bir hastalık bulunma durumu % 20 düzeyindedir. “Her hangi bir sağlık sorunu yaşadığınızda gerekli tedaviyi sağlama imkânınız var mı?” sorusuna ise katılımcıların % 76’sı olumlu cevap vermiştir. Gecekondularda gerekli tedaviyi sağlayabilme imkânı olanların oranı % 36 idi.

Tablo 21: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanlarda Aile Bireylerinde İzlenmesi Gereken Bir Hastalık Bulunma Durumu

	Hane sayısı	Oran (%)
Var	5	20
Yok	20	80
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Tablo 22: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanlarda Gerekli Tedaviyi Sağlayabilme Durumu

	Hane sayısı	Oran (%)
Sağlayabiliyor	19	76
Sağlayamıyor	2	8
Duruma Göre Değişiyor	4	16
Toplam	25	100

Güvenlikli sitelerde yaşayanların tüketim harcamaları gecekonduda yaşayan yoksul halka göre yüksek düzeydedir. Gelir düzeyi ile doğrudan ilişki olan bu durum, gıda harcamalarının da bütçe içerisinde yüksek bir tutarda olmasını sağlamaktadır. Güvenlikli sitelerde beslenme alışkanlıkları gecekondulara göre nicelik ve nitelik bakımından farklılaşmaktadır. Yoksul hanelerde ekmek, makarna ve bakliyat ağırlıklı bir tüketim alışkanlığı hâkim iken, zengin hanelerinde bu gıdaların oranı daha düşüktür. Aşağıdaki tabloda (Tablo: 23) bu durumu somutlayan veriler sunulmuştur.

Tablo 23: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Farklı Yiyecek Gruplarını Tüketme Sıklığı

	Her gün	Haftada 1yada 2kez	Seyrek olarak	Toplam
Süt, peynir, yoğurt	25	0	0	25
Kırmızı et	3	16	6	25
Beyaz et	5	15	5	25
Meyve	25	-	-	25
Belirtilmedi	-	-	-	-

Yoksulluğun en dramatik etkileri çocuklarda neden olduğu beslenme yetersizliğidir. Yoksulluk, eve giren besinlerin yetersizliğine, ev içi stres ve annenin kronik yorgunluğu nedeniyle anne sütünün erken kesilmesine, annenin beslenme yetersizliğine ve bebeklerin düşük doğum ağırlıklı olmasına neden olarak çocuklardaki beslenme yetersizliğinin temel belirleyicisi olarak rol oynamaktadır. Yetersiz beslenme, tüm dünyada beş yaşından küçük çocuk ölümlerinin üçte birinden fazlasına neden

olabilmektedir. Ayrıca yeterli miktarda meyve, sebze, balık veya etten alınan A vitamini, demir veya çinko gibi temel besleyici maddeler alınmadığı zaman çocuklarda ölüm, körlük, bodurluk, motor ve bilişsel gelişimde gerilik ve IQ düşüklüğü görülebilmektedir (Konuk Şener, 2014: 61).

Aşağıdaki tabloda güvenli sitelerde oturanların aylık gıda alışveriş tutarı verilmiştir. Bu oranlar daha önceki bölümlerde verilen gecekondu bölgesindeki hanelerin aylık gıda harcamaları ile karşılaştırıldığında gecekondu yaşayanların aylık gıda harcamalarına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 24: Güvenli Sitelerde Oturanların Aylık Gıda Alışverişi Tutarı

	Hane sayısı	Oran (%)
0-250 tl arası	-	-
250-500 tl arası	-	-
500-750 tl arası	4	16
750-1000 tl arası	12	48
1000 tl ve üzeri	7	28
Belirtilmedi	2	8
Toplam	25	100

Resim 11: Mahallenin Farklı Bölgelerinde Alışveriş Mekânları

Araştırmanın hipotezi doğrultusunda mahalle sakinlerinin sınıfsal konumunu belirleyebilmek için yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre; gecekondu bölgesinde yaşayanlar genellikle yüksek eğitim gerektirmeyen düşük gelirli işlerde çalışan, beslenme, barınma, eğitim ve sağlık giderleri düşük bireylerden oluşmaktadır. Buna karşın lüks konut alanlarında ve güvenli/kapalı sitelerde yaşayanlar ise eğitim seviyeleri yüksek, iş piyasasında yüksek geliri olan daha yüksek konumdaki işlerde istihdam edilen ve böylece aylık gelir-gider düzeyi görece daha yüksek bireylerdir.

4. 2. Kardeşler Mahallesinde Çocuk Mekânları

Toplumsal eşitsizliğin mekânı olan ve mekânsal ayrışma dinamiklerinin hız kazandığı günümüz kentlerinde çocukların mekân kullanımları ve mekâna erişimleri de farklılaşmaktadır. Bu bölümde, ailelerinin sınıfsal konumunu paylaşan çocukların kendilerine ait olan ya da olmak zorunda bırakılan mekânları kullanımları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.2.1. Ev/Evlerin Fiziksel Koşulları

Bu başlık altında mahallenin güvenli sitelerindeki evlerin ve gecekondu evlerinin sahip olduğu fiziksel koşullar, çocuklar açısından analiz edilmeye çalışılacaktır.

4.2.1.1. “Keşke Benim de Prensesli Odam Olsa”: Yoksulluğun Mekânı Gecekondu

Manuel Castells (2014: 44), *konutu* bir ürün olduğu kadar toplumsal konumu ifade eden bir araç olarak görür ve konut konusundaki en temel eşitsizliğin ulaşılabilen konut pazarının türünü sınırlayan *gelir düzeyi ile* ilişkili olduğunu belirtir. Bu durumda Castells’in de ifade ettiği gibi bireylerin gelirleri yer seçimlerini belirleyen temel unsur olmaktadır. Bireylerin konut seçimindeki eşitsizlikleri toplumsal eşitsizliğin yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kardeşler Mahallesinde yapılan derinlemesine görüşmelerden elde ettiğimiz sonuca göre gecekondualarda yaşayanların çoğunluğunu genellikle düzenli geliri olmayan ya da gelir düşük gelirli aileler oluştururken lüks konut alanlarında yer seçenler ise üst gelir grubuna dâhil aileler olmaktadır. Bu çalışmanın konusu bakımından gecekonduunun, bireylerin sosyal konumuyla ilişkilendirilen simgesel anlamı ön plana çıkmaktadır.

Sefalet ile zenginliğin simgelerini bir arada bulunduran mahallede güvenli siteler refahı, lüksü ve ayrılmışlığı temsil ederken gecekondu yoksulluk ve yoksunluğun mekânı olmuşlardır. Yoksulun yoksulluğunu en derin yaşadığı yer olan evi (Ocak, 2016: 171) yetersiz ve sağlıklı olamayan yaşam koşullarının hüküm sürdüğü mekânlardır. Fiziksel koşullar açısından gecekondu bölgesinde genellikle tek katlı, eski ve bakımsız bir görünüme sahiptir. Evlerin iç kısımlarının fiziksel koşulları da aynı şekilde oldukça kötüdür. Bu evler ortalama 70-80 m² alana sahip küçük ve harabe durumdadırlar. Evlerin genellikle iki odası bulunmaktadır. Mutfaklar yine oldukça küçük, banyo ve tuvaletler ise oldukça eskidir. Bazı evlerde tuvaletler hala dışardadır.

Kendileri bu kadar eski ve bakımsız olan evlerde eşyalar da aynı şekilde eski ve sayıca azdır. Bazı görüşmeciler eşyalarını ikinci el olarak temin ettiklerini söylerken bazı görüşmeciler ise eşyalarını yenileyen zengin bir akrabalarından aldıklarını belirtmişleridir. Oturma odası olarak adlandırılan odalarda genellikle iki çekyat bir televizyon bulunmaktadır. Yatak odası olarak kullanılan odalarda ise bir tane karyola ve birkaç küçük dolap bulunmaktadır. Bu eşyaların birçoğu kırık döküktür. Buzdolabı hemen her evde bulunurken çamaşır makinasının olmadığı bazı evlere rastlanılmıştır. Bulaşık makinası ise ancak birkaç evde bulunmaktadır (Resim: 12).

Gecekondularda yaşayanlara evlerinin fiziksel koşullarını yeterli bulup bulmadığı sorusu yöneltildiğinde görüşmeye katılanların % 86'sı yeterli bulmadığını belirtmiştir. Gecekondular yetişkinler için bile her açıdan yetersiz iken çocukların sağlıklı ve dengeli gelişimi açısından fiziksel koşullar oldukça yetersiz kalmaktadır. Ev çocuk için belki de en önemli mekânlardan biridir. Özellikle evde daha fazla zaman geçiren yaşça küçük çocukların gelişimi açısından evin fiziksel koşullarının kalitesi önemlidir. (Semerci, 2012: 103). Gecekondu evlerinde oda sayısı çok az ve evde yaşayan kişi sayısı fazla olduğu için hemen hemen hiçbir evde çocukların kendilerine ait odaları bulunmamaktadır. Çocuklar evdeki vakitlerini ebeveynleriyle birlikte ortak yaşam alanlarında geçirmektedir. Ders çalışmak için aile üyeleri tarafından müşterek olarak kullanılan salonunu kullanmak zorunda kalan çocuklar gece de uyumak için kardeşleriyle birlikte aynı odayı paylaşmak durumdadırlar. Çocukların "*kendi odasının olmaması*" ve "*kendi yatağının olmaması*" evin olumsuz koşullarını tanımlayan göstergeler olmaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmelerde evin fiziksel koşulları nedeniyle çocukların en çok rahatsızlık duydukları durum, özellikle ders

çalışmak için kendilerine ait bir odalarının bulunmayışıdır. Bu durumu hem kendilerinin içinde bulunduğu durumu eleştirerek hem de kendilerinden daha iyi koşullarda yaşayan arkadaşlarının durumlarıyla karşılaştırarak değerlendirmektedirler.

Öğretmenimiz birkaç kere grup çalışması ödevi verdi. Herkes arkadaşıyla evde beraber hazırlayacaktı. Bana Buse'yle beraber ödev verdi. İlk gün onlara gittik. Onların evleri çok ama çok güzel. 10 katlı. Asansörü var. Her gün asansöre biniyor. Buse'nin odası çok güzeldi. Kendi yatağı var. Sindirella'lı dolabı var. Kardeşiyle odaları ayrı ayrı. Keşke benimde olsa öyle bir odam.

(K22, kadın, 10 yaş, öğrenci)

Bizim evler gecekondur olduğu için çocuklar utanıyor evimizi apartmanda oturan arkadaşlarına göstermeye. Doğum günü vardı geçen ay mesela. Arkadaşlarını eve çağırmaya utandı. Herkesin evi çok güzel bizimki eski püskü diyor. Eskiden bilmezdi böyle şeyleri büyüdükçe bakıyor ki öbürlerinin evi güzel her şeyleri var o zaman da utanıyorlar. Kızım diyorum utanılacak neyimiz var ama işte dinletemiyorsun ki.

(K23, kadın, 43 yaş, ev hanımı)

Resim 12: Kardeşlar Mahallesinde Gecekondur Evlerin Fiziksel Koşulları

Evlerde doğalgaz bulunmamakta ısınmak için odun ve kömür sobası kullanılmaktadır. Kışın ısınmak için kullanılan soba yalnızca bir odada bulunduğu için evin diğer bölümleri oldukça soğuk olmaktadır. Bu nedenle kışın ailenin tüm üyeleri sobanın bulunduğu odayı paylaşmak zorunda kalmaktadır. Bu durum özellikle çocuklar için çok büyük sorun teşkil etmektedir.

Ben LGS (liselere giriş sınavı) sınavlarına gireceğim bu yıl. Okuldan gelir gelmez derse oturmam lazım. Ama iki tane küçük kardeşim var. Kışın hepimiz salonda oturmak zorunda olduğumuz için rahat ders çalışma imkânım olmuyor. Çocuklar televizyon izliyor ya da oyun oynarken gürültü yapıyorlar bazen. Konsantre olamıyorum. Bazen de misafir geliyor bu odada oturuyorlar. Burdan başka ders çalışacak yer yok ki. Öbür odalar çok soğuk oluyor. Yazılılarım olduğu zaman çarşıdaki kütüphaneden gidip ders çalışıyorum ancak.

(K24, erkek, 15 yaş, öğrenci)

Biz 3 kardeşiz. Abim lise 1'e gidiyor. Küçük kardeşim de ilkokul 2'de. Evde hiç birimizin ayrı odası yok. Üçümüzde aynı odada yatıyoruz. Kardeşimle ben birlikte yatıyoruz abim de çeykatta yatıyor. Okuldan gelince o odada abim ders çalışıyor çünkü o büyük hem de onun dersleri zor. Biz de oturduğumuz odada yemek masasında çalışıyoruz. O masada yemek yendiği için iki de bir de annem bizi kaldırıyor masadan biz de o zaman küçük sehpa falan çalışıyoruz.

(K25, erkek, 12 yaş, öğrenci)

Aşağıdaki tabloda (Tablo: 25) 25 gecekondulu hanesiyle yapılan görüşmeden elde edilen sonuca göre çocuk odası bulunan ev sayısı verilmiştir. Buna göre görüşme yapılan hanelerin % 72'sinde çocuk odası bulunmamaktadır (Resim: 13). Görüşmeciler, evlerinde çocuk odası olsa bile birden fazla sayıda çocuğun tek bir odayı paylaşmak zorunda olduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum çocukların ders çalışmak için kaliteli zaman gereksinimini karşılayamamaktadır.

Tablo 25: Gecekondularda Çocuk Odası Bulunan Hane Sayısı

	Hane sayısı	Oran (%)
Var	7	28
Yok	18	72
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Resim 13: İki Kardeşin Birlikte Kullandığı Yatak

Sivas’ın en yoksul bölgelerinden biri olma özelliği taşıyan Kardeşler Mahallesi bu özelliğini uzun süre sürdürerek genellikle yoksulların mekânı olma özelliğini sürdürmüştür. Yoğunluklu olarak yakın çevresinden göç alan bölge, konutların kira bedelinin ucuz olması nedeniyle sığınmacılar tarafından da tercih edilmektedir. Mahallenin lüks konut alanlarında ev kiralari aylık 1000-2000 lira arasında değişirken gecekondu bölgesinde kiralar aylık 200-600 lira fiyat aralığındadır. Bu durum mahallenin iki farklı bölgesindeki evlerin fiziksel koşulları ve evlerin konut piyasasındaki değerleri arasındaki farkı göstermektedir. Mahallenin söz konusu bu mekânsal dokusu ve konutlarının yetersiz fiziksel özellikleri, “yeterli konut” a erişimi kısıtlayan bir durum sergilemektedir. Yoksul kesimin düşük gelirli olma durumu “yeterli konut” a erişimlerini ve konut piyasasındaki konumlarını etkilemektedir. Bu koşullar altında düşük standartlı konutları kabullenmek zorunda kalmakta ve gecekondu bölgelerinde ve kentin diğer bölümlerinden ayrılmış olan “çöküntü mahallelerinde” yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

4.2.1.2. Lüks Konutlarda Konforlu Yaşam: Güvenlikli Site Evleri

John Rex tarafından ortaya konulan “konut sınıfları” kavramına göre, konutun, kıt bir kaynak/meta olduğu ve farklı grupların bu konutlara erişimlerinin konut piyasasındaki güçlerine göre farklılaştığı ifade edilmiştir. Hem Marksist hem de

Weberci yaklaşım, bireylerin/hanehalklarının sahip oldukları kaynakların konut piyasasındaki güçlerini belirlediğini vurgulamıştır (Gökçe, 2018: 265). Bu durumda bireylerin sahip olduğu gelir kaynakları onların konut piyasasındaki konumlarını, konuta erişimlerini ve konut seçim fırsatlarını belirlemektedir.

Lüks konutlar bireylere barınma amacının ötesinde öncelikli olarak bir yaşam tarzı sunmaktadır. Üst-orta sınıfın konut tercihini oluşturan güvenli siteler daha iyi bir yaşam tarzı satın almak isteyenlerin öncelikli tercihi olan mekânlardır. Genellikle kentlerin dışına, kentin karmaşasından uzak mekânlara inşa edilen güvenli site ve lüks konutlar sundukları imkânlar ve konutların görsel cazibesi ile diğer konutlardan farklılaşmaktadır. Konut kalitesi olarak yüksek kalitede yapı malzemelerinin ve teknolojilerin kullanıldığı bu konutlar fiziksel açıdan da konforlu bir yaşam sunmaktadırlar (Resim: 14). 150-200 metrekareyi hatta bazen daha geniş alanlara sahip bu konutlarda oda sayısı gecekondularına göre daha fazladır.

Rahat ve konforlu bir yaşam için her türlü detayın düşünüldüğü bu evlerde çocukların sağlıklı ve dengeli gelişimleri için her türlü fiziksel imkân sağlanabilmektedir. Görüşme yaptığımız 25 hanenin hemen hemen hepsinde çocukların kendilerine ait bir odaları bulunmaktadır. Ayrıca çocuk sayısı birden fazla olan hanelerde her çocuğun ayrı odaya sahip olma imkânı bulunmaktadır. Çocukların odalarında her biri için ayrı yatak, çalışma masası, kıyafet dolabı ve bilgisayar bulunmaktadır. Yine evlerin hemen hemen hepsinde ev interneti bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda (Tablo: 26) çocuk odası bulunan hane sayısı verilmiştir. Buna göre evlerin tamamında çocuklar için ayrılmış çocuk odası bulunmaktadır.

Tablo 26: Güvenli Sitelerde Çocuk Odası Bulunan Hane Sayısı

	Hane sayısı	Oran (%)
Var	25	100
Yok	-	0
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Resim 14: Lüks Konutların İçinden Görünüm

Görüşme yaptığımız aileler, oda sayısının fazla oluşunun ve her çocuğun birer oda sahibi olma imkânının bulunmasının konut tercihlerinde önemli olduğu belirtmişlerdir (Resim: 15). Lüks konutlara yeni taşınmış bir anne ile yaptığımız görüşmede anne çocukları ile ilgili şunları söylemiştir:

E tabi istiyoruz ki çocuklarımız daha rahat etsinler, daha iyi koşullarda ders çalışabilsinler. Bizlerin olmadı bari onların olsun. Daha iyi yetişmeleri için elimizden gelen her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bu eve taşındığımızda bile önce onların odalarını yeniledik.

(K26. Kadın, 33 yaş, evhanımı)

Resim 15: Lüks Konutlarda Çocuk Odaları

4.2.2. Yoksul Çocukların Kamusal Alana Erişimi

Bu bölümde yoksul aile çocuklarının kamusal alana erişimleri incelenecektir.

4.2.2.1. Gecekondu Bölgesinde Çevrenin Çocuklar Açısından Fiziksel Koşulları: Kentsel Tüketim Olanaklarına Erişememe

Sennett ve Cobb, (2017: 162), sınıflı bir toplumun, Sartre'ın işaret ettiği gibi bazılarının sahip olduğu ihtiyari güçten dolayı kıt kaynakların adaletsizce dağıtıldığı bir toplum olduğunu ve bu toplumun kaynakların adaletsiz paylaşımını ve yoksunluğu meşrulaştırma amacına hizmet ettiğini belirtirler. Onlara göre, sınıfa ilişkin adaletsizlikler, genellikle zaten kartların önceden dağıtıldığı, zenginlerin yoksullara göre daha fazla ödüllendirildiği, zenginlikten kaynaklanan eşitsizliklerin haksız olduğu biçiminde eleştirilmektedir (2017: 245).

Yoksul kesimlerin yaşam alanlarını oluşturan evleri gibi sosyal ve doğal çevrelerinin sağlıklı yaşam imkânlarından yoksundur. Genellikle kentlerin kenar mahallelerinde, çeperlerinde, varoşlarında yaşam mücadelesi veren ve yoksulluk kısır döngüsü içinde yaşayan bu insanlar, kent merkezinin sahip olduğu temel altyapı ve üst yapı hizmetlerinden mahrum durumda olup yine kent merkezlerindeki sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel imkânlarından yararlanamamaktadırlar. Gerçekten de, kent içinde yoksulların yaşadıkları yerler kamusal hizmetlerin yetersiz olduğu, yani konut açığının yaşandığı, yolların asfaltlanmadığı, içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin sağlanmadığı, sağlık ve eğitim olanaklarının eksik biçimde karşılandığı mekânlardır (Kaygalak, 2009: 67).

Madanipour, toplumsal dışlanma kavramının erişim kavramı ile de birlikte düşünülmesi gerektiğini öne sürer. Toplumsal kaynaklara ve hizmetlere erişimin olup olmaması sosyal dışlanmayı belirleyen bir durumdur. Burada altını çizdiği nokta, yaşamlarımızın geçtiği mekânların da toplumsal kaynak ve hizmetlere erişimi şekillendirmesidir. Kaynaklara erişim mekânsal paratiklerimiz ile doğrudan ilişkilidir ve mekânsal boyut sosyal dışlanmanın yaşanma biçimlerini belirleyen bir faktördür (Akkan vd. 2011: 24). Katılımcılar mahallelerinin yoksul mahallesi olmasından dolayı kentsel kamusal hizmetlerden yeterince yararlanamadıklarını düşünmektedirler. Çalışma sahasında mahalle sakinlerinin yaşadıkları yere ilişkin anlatımlarında, kamu hizmetlerinin düşük ölçüde sunulduğu mekân vurgusu ön plana çıkmaktadır. Castells'in (2014: 34) ifade ettiği gibi; "*Kentsel mekân, kitlese tüketimin sağlandığı alanlar olarak, tüketime konu olanların üretim ve dağıtımında kapitalist sistemin doğasından kaynaklanan çelişkilerin ve eşitsizliklerin mekânı olmaktadır*". Castells ayrıca kapitalizmde içsel olarak var olan eşitsizliğin bir takım ortak hizmetlere erişilebilirlik ile tanımlanabilen toplumsal ayırım noktalarına da vurgu yapmaktadır⁴.

Bir kenar mahalle özelliğine sahip Kardeşler Mahallesi'nde de yukarıda bahsedilen durumları görmek mümkündür. Mahalle genel görünüm açısından alt yapı ve üst yapı hizmetleri bakımından yetersiz durumda olup diğer kentsel kamusal

⁴ Kentsel Eşitsizlikler üzerine daha ayrıntılı bilgi için bkz: CASTELLS, Manuel, **Kent, Sınıf, İktidar**, ayrıca ERDER, Sema, **Refah Toplumunda Getto**.

hizmetlerden de yeterli düzeyde yararlanamamaktadır. Bu konuya ilişkin olarak mahalle sakinlerinin görüşleri şu yöndedir:

74’de geldik bu mahalleye biz. 74’de nasılsa gene aynı mahallenin gecekondü tarafı. Sokaklar da aynı evler de aynı. Sonradan büyük binalar yaptılar buralara. Ondan sonra hizmet geldi yavaş yavaş. O taraflara var ama bu taraf gene bildiğin köy gibi hala. 4-5 sene öncesine kadar tankerlerle içme suyu dağıtırlardı. Çoluk çocuk kovayı kapan su kuyruğuna girerdik.

(K27, erkek, yaş: 68, emekli).

Kentleşmeyi modern yaşamın gerektirdiği hizmet ve imkânlarla özdeşleştiren bir mahalle sakini ise yaşadığı bölgedeki yetersiz ve kötü yaşam koşullarını, “*kentsel kamu hizmet ve imkânlarına ulaşamama*” ekseninde yorumlamaktadır. Mahalle sakini kadının “*bu mahalle aynı köy gibi*” ifadesi kentsel kaynaklara kendilerini ne kadar uzak hissettiğini anlatma gayretini göstermektedir.

Köyden çocuk okutmaya geldik buraya. Burada kirada duruyoruz kışları. Gücümüz ancak bu mahallede oturmaya yetti. Köyden göçüyoruz diye sevinmiştik ama bu mahallede aynı köy gibi. Bir farkı yok yani bizim köyden. Gelirken orda evler doğalgazlıdır diye seviniyordum ama gene geldik sobalı eve. Gene kova doldur kova boşalt soba tutuştur uğraş dur yani.

(K28, kadın, 42 yaş, ev hanımı)

Görüşmeye katılanlar kentsel kamu hizmetlerinden yeterince faydalanamadıklarını düşündüklerini belirtmektedirler. Kendilerine sunulan kentsel hizmetlerin yetersiz olduğunu düşüncülerinin ve yaşadıkları memnuniyetsizliğin ilk nedeni olarak elektrik, su, ulaşım gibi temel kamu hizmetlerinin dışında konumlanmış olmayı gerekçe olarak göstermektedirler (Resim: 16). Yoksul bölgede yaşamalarından dolayı maruz kalmış oldukları bu kentsel kaynaklara ulaşamama algısının, bireylerin yaşadıkları yeri, kentsel yaşam olanaklarının kıyısında konumlandıklarını göstermektedir. Bu durumda kendilerini toplumsal piramitte de daha aşağılarda “*en kenarda*”, “*en dışarıda*” ve de “*en altta*” konumlandıklarını görüyoruz.

Gecekondü sakinleri tarafından vurgulanan bir diğer önemli nokta ise, mahalleye lüks konutların, güvenli sitelerin, rezidans ve iş merkezlerinin yapılarak bölgenin rant değerinin artmasıyla kentsel kamu hizmetlerinin sunumunda artış olmasıdır:

Eskiden ne yol vardı bu tarafa ne iz vardı. Bilen yoktu bu tarafları. Elektrik yoktu, su yoktu, otobüs yoktu. Çarşıya yayan giderdik 45 dakkada. Otobüs bile teni geldi buralara. Bu yeni konutlar yapılıncaya her şeyi yapmaya başladılar. Daha yeni yeni şehire benzedi bizim buralar. Ama tabii önceliği zenginlerin tarafına veriyorlar. Önce

oralara yapıyorlar sonra bu tarafa. En basitinden bak mesela caddenin o tarafındaki çöp konteynırlarına bak bir de bu tarafındakilere. O tarafını geçen sene hep yenilediler bizim bu tarafınki eski gene.

(K29, erkek, 59 yaş, esnaf).

Resim 16: Gecekondu Bölgesinde Çevrenin Fiziksel Koşulları

Resim 17: Mahallenin Farklı Bölgelerindeki Çöp Konteynerleri

Kentsel hizmetlerden yararlanma düzeyinin düşük olduğu araştırma sahasında çevresel koşulların çocuklar açısından da yetersiz olduğu yaptığımız derinlemesine görüşmelerde gerek yetişkinler gerekse çocuklar tarafından sıklıkla dile getirilen bir

durum olmuştur. Çocuklar içinde buldukları ortamı yaşam alanına ilişkin daha iyi koşulları betimleyerek ifade etmeye çalışmışlardır. Çocukların yaşam ortamlarına ilişkin anlatımlarında kendilerini yerleştirdikleri konumsallıkta yaşadıkları gecekondu bölgesinin koşullarının farkındadırlar.

Yollar çamur oluyor hep kışın. Okula giderken ayaklarımız pantolonlarımız falan ıslanıyor. Okula gidince de öğretmenler kızıyor bu defa. Biz napalım yollar çamurlu. Servisle gelenlerin ayakları ıslanmıyor ama biz yürüyerek gidiyoruz mecburen ayaklarımız ıslanıyor. Yağmur yağınca bizim evin önü hep su doluyor.

(K30, kadın 14 yaş, öğrenci).

Yoksul mahallelerde yeterli kamu hizmetlerine erişememe sorunu çocukların da mahalle sınırları içerisinde çocuk mekânlarına ulaşımını kısıtlamaktadır. Çalışma sahasının gecekondu bölgesinde çocukların kullanımına uygun oyun parkı, futbol sahası, spor sahası, çocuk kütüphanesi, etüt merkezi, gençlik merkezi, tiyatro vb. gibi sosyal ağların yetersizliği dikkat çekmektedir. Oysaki ev ve çevre, çocuğa sunduğu fiziksel koşulların ötesinde, çocuğun ilişki ağlarını kurduğu alanlar olmaktadır. Çocukların bu mekânlara dair algısı, yapabilirliklerini gerçekleştirebilecek bir mekânsallık sunmaktan uzak oluşu yönündedir:

Bu mahalle hiç güzel değil ki. Gidecek hiçbir yer yok. Okulun yanında bir tane küçük bir park var orası da küçük çocuklar için zaten. Mesela biz voleybol, basketbol oynamak istiyoruz arkadaşlarla bir saha bile yok. Benim şu Erguvan sitelerinde oturan bir arkadaşım var onların bahçesinde halı saha var bazen oraya gidiyoruz. Biz de okuldan gelince genelde mahallede geziyoruz, yukarı caddede marketler var oralara gidip oralarda geziyoruz.

(K31, Kadın, 15 yaş, öğrenci)

Çocuklar mahallede kendilerine sunulan yeterli kaynak olmamasından dolayı kent merkezindeki kaynakları kullanmak zorunda olduklarını belirtmektedirler:

Abla yaz tatili gelince canımız sıkılıyor en çok. Mahallede hiç bişey yok ki. Bizde arkadaşlarla çarşıya gidiyoruz gezmeye. Çarşıda gezmesi güzel oluyor. A.V.M' ye gidiyoruz, mağazaları geziyoruz. Kültür Merkezi var orada çocuklar için tiyatro, gösteri filan oluyor gidip onları izliyoruz.

(K32. Kadın, 15 yaş, öğrenci).

Çocuklar böyle şeyler için çarşıya gidiyorlar mecburen. Mesela çocuklar için kütüphane yok mahallemizde. Ödevleri oluyor ders çalışmak için çarşıdaki kütüphaneye gidiyorlar. Maç yapmak istiyorlar halı saha yok bişey yok. Mecburen ta çarşıya halı sahaya gidiyorlar, yüzmeye üniversitenin tesislerine gidiyorlar. Bizim buraları gören bakan yok hiç.

(K33.erkek, 46 yaş, memur).

Semerci ve arkadaşları (2012: 107) mahallenin sunduğu kaynakları, “*çocuğun iyi olma hali*” bağlamında ele almış ve mahalle kaynaklarını eğitim, sağlık ve spor kaynakları olarak şu şekilde kategorize etmişler:

- *Eğitim Kaynakları*: Toplum merkezi, Etüt Merkezi, Bilgi Evi, Semt Konağı, Çocuk Kütüphanesi, Gençlik Merkezi
- *Spor Kaynakları*: Oyun Parkı, Futbol Sahası, Spor Sahası
- *Sağlık Kaynakları*: Aile Sağlık Merkezi, Göz Taraması Merkezi, Diş Taraması Merkezi

Biz de bu çalışma için yazarın yapmış olduğu bu gruplaştırmadan yola çıkarak Kardeşler Mahallesinde çocuklar için bu türden kaynakların mevcut olup olmama durumunu aşağıdaki gibi tabloya (Tablo: 27) aktardık:

Tablo 27: Çocuklar İçin Mahalle Kaynaklarının Durumu

Mahalle Kaynakları	Mevcut Durum
Toplum merkezi	Yok
Etüt Merkezi	Yok
Bilgi Evi	Yok
Semt Konağı	Yok
Çocuk Kütüphanesi	Yok
Gençlik Merkezi	Yok
Oyun Parkı	Var
Futbol Sahası	Yok
Spor Sahası	Yok
Aile Sağlık Merkezi	Var
Göz Taraması Merkezi	Yok
Diş Taraması Merkezi	Yok

Bu tabloda dikkat edilmesi gereken nokta, tablonun yalnızca çalışma sahasının gecekonduların bulunduğu bölgedeki mahalle kaynaklarının analizini içeriyor oluşudur. Güvenlikli/kapalı sitelerin kendi alanları içerisinde yukarıda adı geçen kaynakların birçoğu zaten mevcuttur. Bir diğer önemli nokta ise, mahallede lüks konut sayısının artışının ardından birkaç yıl önce çocuklar için özel mülkiyet kapsamında bir “*etüt merkezi*” ve bir “*jimnastik salonu*”nin açılmış olmasıdır. Jimnastik salonunun yetkilileri ile yaptığımız görüşmede, çocukların bu türden mekânlara erişiminin sınıfsal bir boyut taşıdığını çalışmanın temel tezini doğrular nitelikte ortaya koymuştur:

Bu veriler ışığında araştırma sahasında çocukların bedensel ve zihinsel gelişimi için gerekli olan çocuk mekânlarının yeterli düzeyde bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı mahallede çocukların kullanımına uygun okul dışı mekânların bulunmayışı derinlemesine görüşmelerde belirtilmiştir. Mahallede çocuklar için yalnızca küçük bir parkın bulunduğu ve bu parkın da oldukça yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çocuklar için futbol sahası, kütüphane, oyun merkezi gibi kaynakların eksikliği sıklıkla vurgulanan noktalar olmuştur.

4.2.2.2. Yoksul Çocukların Kamusal Oyun Mekânları: Sokak, Mahalle Parkı, Arsalar ve Yol Kenarları

Sokak, yalnızca yapıların ve binaların şekillendirdiği fiziksel bir nesne olmanın ötesinde toplumsal anlamları barındıran bir olgudur. Sokak içinde bulunduğu zamana ve mekâna göre anlamlar kazanmaktadır. Toplumsal yapı değiştikçe sokakta dönüşmektedir. Günümüz kentlerinde ise sokak toplumsal anlamlarından soyutlanıp insanı temsil anlamını yitirmeye başlamıştır. Bu nedenle, sokağı anlamak ve onun dönüşümünü yorumlamak, sokağın anlamlı simgeselliğini ve onu oluşturan kolektif kodların çözümlenmesi ile olanaklı olur (Çalışkan, 2006: 165). Günümüz koşullarında artık toplumsal/sınıfsal hiyerarşilerin tecrübe edildiği bir yer haline gelen sokak toplumsal ilişkileri yansıtan bir araç olabilmektedir.

Mekânsal yerleşme kültürünü şekillendiren önemli olgulardan biri olan sokağın bu önemi, özel ve kamusal alanlar arasındaki geçişi sağlaması, toplum-mekân etkileşiminin gerçekleşmesinde bir araç olarak benimsenmesi ve bu yönü ile insanların sosyalleşmesine katkı sağlayan bir mekân olmasından kaynaklanmaktadır. Ne var ki, sokak üzerine kurgulanan yarı kamusal mekân olgusunun son yıllarda önemli bir değişime uğradığı, insanların kent yaşamından beklentilerinin farklılaşmasına da bağlı

olarak sokağın anlamının farklılaştığı görülmektedir (Özparlak, 2012: 2). Kentsel yaşamın anlamını ve işlevlerini dönüştürdüğü olgulardan biri olan sokağın çocuklar tarafından kullanımına da çeşitli anlamlar yüklemek mümkündür.

Sokak ve çocuk kelimelerinin çağrıştırdığı ilk kavram belki de “oyun” olmasına rağmen çocuğun yaşamında çok önemli bir bileşen olan “oyun” ve bunu destekleyen bir mekânsal örgütlenme olan sokağın çocuk için önemini ortaya koyan yegâne unsur oyun değildir. Sokak, aynı zamanda çocuğun kendi sınırlarını genişlettiği, ilişkilendiği ve “beslendiği” bir alandır (Kıyığı, 2017). Dolayısıyla, sokak sadece çocuğun oyun oynadığı bir yer değil, toplumsal ilişkiler geliştirdiği sosyal ve kültürel boyutları da bulunan bir mekân olma özelliğindedir.

Sokak, çocuk için önemli bir yenilik kaynağı ve çekici bir mekândır. Fiziksel özellikleri ve eve yakınlığı nedeniyle sokak oyun için önemli bir ortam oluşturmaktadır. Evin önü ve arkası, evler arasındaki boşluk ve sokak, oyun için çocuklar tarafından uygun bulunarak kullanılmaktadır (akt. Çok, 2004: 16). Çoğu zaman karşı çıkmalarına karşın, anababalar da çocuklarını kontrol edebilmek için onların evin yakınında/sokakta oynamalarını, özel oyun alanlarında oynamalarına tercih edebilmektedirler. Türkiye’de çocuklar için yeterli sayıda ve nitelikte oyun alanının bulunmadığı da dikkate alınır, sokakların çocuklar açısından önemli bir dış mekân oyun çevresi olarak ortaya çıktığı görülür (akt. Çok, 2004: 16).

Yol, sokak ve ya cadde toplumsal-sınıfsal hiyerarşilerin tecrübe edildiği baş kronotop haline gelmiştir (Erdoğan, 2016: 53). Kentsel yapının değişmeye başlamasıyla beraber yarı kamusal bir mekân olan sokağın çocuklar tarafından da kullanımı gün geçtikçe sınırlanmaya başlanmıştır. Bir kentsel örüntü biçimi olarak apartman ve kapalı/güvenlikli sitelerin hızla yaygınlaşması bu süreçte yarı kamusal mekânların niteliğinin değişmesine ve sokağın yerini sitelerin geniş açık alanlarına bırakmasına yol açmıştır. Sahada yaptığımız gözlem ve görüşmelerden elde ettiğimiz bulgulara göre Kardeşler Mahallesi’ndeki gecekonduların evlerinin yoğun olduğu kesimde sokaklar gecekondular tarafından kullanılmaktadır. Onlar için sokak dış dünya ile etkileşime geçebilmenin tek yoludur. Çünkü sokakta oyun oynayabilmek için oynamaktan başka alternatifleri yoktur. Sokak çocuk için oyunun, sosyalleşmenin ve kentle

bütünleşebilmenin tek yoludur. Resim 18, 19 ve 20’de sokaklarda oynayan çocuklar görülmektedir.

Çalışma sahasında yapılan görüşmelerde kapalı/güvenlikli sitelerin ve rezidanslarda yaşayan çocukların ise oyun oynamak için sokakları pek tercih etmediği tespit edilmiştir. Güvenlikli sitelerde yer seçenlerin bu konutlardan yaşamak istemelerinin birincil amaçlarından biri de kendilerini ve çocuklarını sokağın tehlikelerinden korumaktır. Çünkü sokak, Özkazanç ve Ağtaş’ın (2017: 13) ifade ettiği gibi tedirginlik uyandıran, korkulması gereken, neticede tehlikenin kol gezdiği bir yerdir. Asla emin olamayacağımız bir şey varsa, o da sokaklarda neyin olup bittiğidir. Çocuklar için sokaklar tehlikeyi ve korkuyu barındırdığı düşüncesiyle onlar için en güvenilir mekânların sitelerin içindeki oyun alanları olduğu düşünülmektedir:

Valla çocukların sokağa çıkmasına pek izin vermiyoruz. Sitenin bahçesi büyük. Çocuklar için her şey düşünülmüş zaten. Parkımız var, basketbol sahamız var, havuz var. Çocuklar için en güvenli yer sitemizin bahçesi. Zaten evi alırken önceliklerimizden birisi de çocukların güvenle oynayabileceği alanların olmasıydı.

(K35, erkek, 37 yaş, memur).

Bu mahallenin sokakları pek güvenli değil. Serseriler dolu her tarafta. Küçük çocukları tek başlarına sokağa çıkarmanın imkânı yok burda. Sokakta oynayan çocuk yok değil var ama onlarda zaten şu eski tek katlı evlerde oturan çocuklar...

...En güvenlisi sitemizin bahçesi. Tembih ediyoruz. Çünkü sokak çocukları duvarların tellerinden içeri bakıp bizim çocuklara ‘Biz de gelelim mi?’ falan diyorlarmış.

(K36, kadın, 27 yaş, ev hanımı).

Resim 18: Evinin Önünde Oynayan Bir Çocuk

Biz okuldan gelince yemeğimizi filan yiyoruz hemen dışarı çıkıyoruz. Mahalleden bir sürü arkadaşımız var onları da çağırıyoruz. Çağırmasak bile bizim grup hemen geliyor sokağa. En çok bisiklete biniyoruz. Hepimiz bisiklet aldırдық. Bisiklete binmediğimiz zamanda öyle takılıyorz yollarda falan.

(K34, erkek, 13 yaş, öğrenci).

Çocukların evlerinin dışında vakit geçirebilecekleri bir diğer mekân çocuk parklarıdır. Kamusal bir alan olma özelliğine sahip olan bu parklarda tıpkı sokaklarda olduğu gibi toplumsal ilişkiler geliştirebilmektedir. Kardeşler Mahallesinde oldukça eski, bakımsız ve küçük bir alana sahip olan bir adet çocuk oyun parkı bulunmaktadır. Sahada yapılan gözlemler sırasında mahalledeki bu çocuk parkında vakit geçirilmiş, ebeveynlerle ve çocuklarla görüşmeler yapılmıştır. Mahalledeki çocuk mekânlarının sınıfsal temelli olarak kullanımının en somut örneğini oluşturan bu mahalle parkının kullanıcıları çoğunlukla çevredeki gecekonduarda oturan çocuklardır. Mahallede çocukların okul ve ev dışında vakit geçirebilecekleri tek alan olan mahalle parkı, konum olarak mahalle okulunun hemen yakınında bulunmaktadır. Çocuklar okul çıkışı bir süre vakit geçirip evlerine gitmektedirler.

Resim 19: Mahalle Parkından Görünüm

Mahalledeki bu parkın bir diğer özelliği, kullanıcılarını yalnız çocuklar değil, çocuklarıyla birlikte parka gelen annelerin de oluşturmasıdır. Çocuklarını okuldan aldıktan sonra diğer kadınlarla birlikte parkta vakit geçiren bu kadınlar için bu park kamusal bir alan olarak, kadınların kent yaşantısıyla ilişkisinin sınırlı olduğu ya da bu ilişkinin belli şartlar altında kurulabildiği gecekondu mahallelerinde kadınların kentsel mekânla ilişki kurabilmesinin bir yolu olmaktadır:

Bu park iyi oluyor bizim için de. Çocukları okuldan alıp buraya getiriyoruz işte. Hemen okuldan eve gitmek istemiyorlar ben de buraya getiriyorum.1-2 saat oturuyoruz komşularla. Mahallede zaten başka nere var ki burdan başka. Başka yerlere gitmeye zaten çoğunun kocası izin vermez. Şu cadde üzerinde kahve sarayı falan var ama oralar çok lüks yerler zenginlere göre. Biz kendi aramızda çay falan yapıyoruz gelip burda içiyoruz.

(K37, kadın, 37 yaş, evhanımı).

Yalnız çok bakımsız burası. Koskoca mahalle bura ufacık parkı var. Belediye burayla da ilgilenir de keşke. Başka mahallelere çok güzel parklar yapmışlar gidip görüyoruz. Burası gecekondu mahallesi fakir yeri diye kimse ilgilenmiyor parkla markla. İki tane kötü salıncak var tamam. Şöyle oturmak için çardak koysalar, çiçek dikseler etrafa. Büyük binaların yapıldığı mahallelerde ne güzel parklar yapmışlar valla. İnsan hayran kalıyor. Kızım sen bu söylediklerimizi elinden geliyorsa belediyeciler söyle de bizim burayla da ilgilensinler.

(K38, kadın, 51 yaş, evhanımı).

Çocukları okuldan alıp buraya geliyoruz. Şurdaki kuran kursundan çıkan hanımlarda geliyor buraya. Çocuğu olan çocuğunu getiriyor olmayan da kendi gelip oturuyor evde canı sıkılmasın diye. Ama tabi daha lüks olsa öbür mahallelerdeki gibi herkes daha çok gelir o zaman.

(K39, kadın, 40 yaş, ev hanımı)

Resim 20: Mahallede Yol Kenarlarında Oynayan Çocuklar

Resim 21: Sokaklarda Oyun Oynayan Çocuklar

Çalışma sahasında sokak ve yol kenarları haricinde çocukların güvenli bir şekilde oyun oynadığı diğer mekânlar arsalardır. Çocuklar buralarda kovalamaca, futbol maçı yapma, ebelemece gibi oyunlar oynamakta ve toprakla iç içe bulunmaktadır. Fakat bölgede yapılaşmanın hızlı bir biçimde artması gün geçtikçe mahalledeki arsa sayısının da azalmasına yol açmaktadır. Aşağıdaki resimde daha önce çocukların oyun oynadığı fakat sonradan inşaat çalışmasının başladığı bir arsa örneği görülmektedir.

Resim 22: Arsalarda Oynayan Çocuklar

Resim 23: Mahallede Kalan Son Arsalardan Birinde Başlatılan İnşaat Çalışması

Resim 24: Gecekondu Çocuklarının Oyun Oynamak İçin Ağaca Yaptıkları Platform

4.2.2.3. “Tiyatroyu Sadece Okulda İzlemiştim O Kadar”: Ayrıştırıcı Bir Pratik Olarak Eğitim ve Kültür Mekânları

Bourdieu (2006: 35), eğitim sisteminin genel olarak toplumsal hiyerarşilerin yeniden üretilmesine en temel katkılardan birini yaptığını söylemektedir. Eskiden toplumsal düzeni ve var olan toplumsal eşitsizlikleri basitçe yeniden üreten bir “aygıt” olarak irdelenen okul, artık toplumsal yeniden üretim işleviyle sınırlı kalmayıp, kendine özgü mekânizmalarla eşitsizliklerin, ayrımcılıkların, dışlama ve ayrışmanın üretildiği ve bunların yine kendine özgü biçimlerde yaşandığı bir “alan” olarak analiz edilmektedir (Ünal vd. 2010: 1). “Eğitimsel ayrışma”, nüfusun belli bir kesiminin toplumsal konumları (etnik ve sınıfsal kökenleri, kültürel ve dinsel aidiyetleri vb.) nedeniyle eğitimin belirli bir alanında (eğitim bölgesi, okul bölgesi, eğitim tür ve düzeyi, eğitim programı, okul, derslik/sınıf vb) yoğun olarak bulunmaları ve bunun sonucunda öteki toplumsal gruplarla fiziksel olarak kopmaları ve diğerleriyle sınırlı bir iletişim ve etkileşim içinde bulunmaları şeklinde tanımlanabilir. Bu yoğunlaşma, eğitimin belli bir alanında toplumsal bir grubun aşırı ya da eksik temsili anlamına gelebileceği gibi, belirli standartta eğitimden, etkileşim ortamlarından, programlardan belirli toplumsal kesimlerin mahrum bırakılması anlamına da gelebilir (Ünal vd. 2010: 2). Buna göre,

günümüzde okul kendine özgü mekanizmalarla eşitsizlikleri, ayrımcılıkları, dışlama ve ayrıştırmayı üretmektedir (Kiraz, 2014: 130).

Eğitim alanında yaşanan eşitsizlik ile gelir eşitsizliği arasında mekanik bir bağ bulunmaktadır. Buna göre çocukların nasıl bir eğitim alacağına temel belirleyicisi ailelerin sosyo-ekonomik durumudur (Müderrişoğlu vd. 2013: 63). UNICEF Raporu'nda eğitimden dışlanma ve hane geliri arasında çarpıcı keskinlikte bir ilişkinin bulunduğu ifade edilerek okula başlamayan, zamanında kaydolmayan, okuldan erken ayrılan çocukların genel olarak sosyoekonomik düzeyi oldukça düşük ailelerden geldiğine yönelik araştırma bulgularına yer verilmektedir. Bu bulgu; hane halkının eğitimle ilgili masrafları karşılayamaması gibi doğrudan bir nedenle, ayrıca çocuğun yetersiz beslenme, kronik açlık, kötü sağlık durumu ve çocuk işçiliğine maruz kalması gibi dolaylı nedenlerle ilişkilendirilmektedir (Akıllı ve Dirikoç, 2016: 205).

Yoksul aile çocuklarının eğitim alanından istenen yönde yararlanamamalarının en önemli nedenlerinden biri, ailelerinin yoksulluktan kaynaklı içinde buldukları sosyo-ekonomik yetersizliklerdir. Yoksul ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerindeki olumsuz yaşam koşulları onların eğitimden ziyade temel fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarına öncelik vermelerine yol açmaktadır. Aileler böylelikle eğitimi ikinci planda değerlendirmek ve bunun sonucunda özellikle beslenme, barınma gibi en temel fizyolojik ve güvenlik gereksinimleri öne çıkmaktadır (Özbaş, 2017: 22). Örneğin, Samet bir arkadaşının eğitimini yarıda bırakmasını şöyle anlatmıştır:

Geçen sene bizim sınıfta Hakan diye bir arkadaşımız vardı çok çalıştı. İkinci dönem babası öldü. Babası demiryolunda çalışırken başına vinç düşmüş. Hakan babası öldükten sonra gelmedi bi daha okula. Ailesine bakmak için işe girmiş çalışıyormuş artık. Bir kere okula gelmişti bize söylemişti sonrada ağlamıştı okuldan ayrıldığı için. Hepimiz ağlamıştık o zaman.

(K40, erkek, 15 yaş, öğrenci).

Eğitimde ayrışma ile kentsel ayrışma arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (akt. Ünal vd. 2010: 3). Mekânsal olarak yoksul bölgelerde yoksulluk ve yoksunluk koşullarında yaşayan çocuklar, buldukları çevre koşulları erişebildikleri okullar ve erişebildikleri okulların koşulları bağlamında risk altındadırlar. Olumsuz faktörlerin varlığının yanı sıra yoksulluğun yaşandığı ortamlarda olumlu süreçleri besleyebilecek mekanizmaların eksikliği ve yine çocuklar için kaliteli ve uygun kreşlerin olmaması, okul sonrası geliştirici aktiviteleri sunan mekânların azlığı ya da yokluğu ve ailelere destek verebilecek sosyal hizmetlere erişimin zorluğu gibi tüm faktörler eğitim ve

mekân ilişkisini ortaya koymaktadır (akt. Semerci vd. 2012: 36). Bu farklılaşma toplumsal sınıf ve tabakaların kentsel mekânda konumlanışlarına göre kamu okullarını eğitim hizmetinin niteliği bakımından ortaya çıkmaktadır. Bu işleyiş bir yandan ayrıcalıklı kamu okulları yaratırken diğer yandan gecekondu okullarını ortaya çıkarmaktadır (Kiraz, 2014: 134).

Hemen hemen her tarihsel dönemde kamusal hizmet dağıtımı kentlerin çeşitli bölgelerinde eşit düzeyde olmamakla birlikte bu dağılım genellikle yoksul kesimin aleyhine olup bu durum kentsel mekânda son dönemlerde oldukça görünür hale gelmiştir. Son 40 yıllık süreçte etkin olan neo-liberal politikalar, daha önce devletin sunduğu tüm kamusal hizmetleri piyasalaştırmıştır. Kamusal hizmetlerin piyasa koşullarına sunulması bir meta haline gelmesi, temel haklardan biri olan eğitim hakkından tüm bireylerin faydalanmasının önünü kapatmıştır. Bu süreç bireylerin eğitim hakkından gelirlerine göre yararlanabilmeleri sonucunu beraberinde getirmiş ve dolayısıyla kamusal eğitim hizmeti, “müşterinin niteliğine” göre sunulmaya başlanmıştır (Kiraz, 2014: 135). Ortaya çıkan bu durum eğitim hakkından tüm toplumsal kesimlerin yararlanamamasına ve eğitim mekânlarına erişimin sınıfsal bir nitelik taşımasına neden olmuştur.

Eğitime erişimde kamu/özel arasında gözlenen bu durum kamuya ait okulların kendi içlerinde de mevcuttur. Devlet okulları ayrımı bölgesel temelli bir nitelik taşımaktadır. Ailelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik koşullar çocuğun gideceği okulu belirlemektedir. Alt gelir grubu ailelerden gelen çocuklar ancak kaynakların ve fiziki şartların yetersiz olduğu okullara erişebilmektedirler. Daha yüksek sosyo-ekonomik altyapıdan gelen çocuklar ise daha iyi koşullara sahip okullarda eğitim alabile olanağına sahiptir. Zengin bölgelerdeki okullarda öğretmen-öğrenci oranı düşük, okul geliri yüksektir, Çoğu okulda ders sonrasında etüt imkânı ve okul servisi bulunmakta iken yoksul bölgelerdeki okullarda ise durum bunun tam tersidir.

Candaş ve arkadaşları da (2011: 47) İstanbul’da yapmış oldukları çalışmada benzer bulgular elde etmişlerdir. Buna göre, okullar arasında bir segregasyon ya da ayrışma gözlemleniyor. Sosyal sınıf itibarıyla yoksul ya da varlıklı olmak üzere ayrılmış ve kendi içinde sosyal sınıf açısından homojenleşmiş okul tipi yaygın halde. Yoksullar yoksullarla ve yoksul olup aynı anda ayrımcılığa da uğrayan ya da kente yeni

göçmüş kesimlerle aynı okullarda; buna karşılık geliri yüksek varlıklı ailelerin çocuklarının beraber okuduğu ilköğretim okulları da mevcut ve bunlar da kendi içlerinde homojenleşmiş durumdadır.

Çalışma sahamız olan Kardeşler Mahallesi'nde bulunan eğitim kurumlarında bu türden toplumsal ve kültürel bölünmeleri görebilmek güç değildir. Yoksul kesim eğitim olanaklarından daha az yararlanma imkânına sahipken, varlıklı kesimde eğitim olanaklarına ulaşma olanağı çok daha yüksektir. Bu anlamda kaliteli eğitime erişim imkânları eşit olmamaktadır. Sahada yapılan derinlemesine görüşmelerde gecekonduda yaşayan ailelerin çocukların ilk ve orta öğretim için mahalledeki devlet okulunu, lise eğitimi için ise mahallede lise düzeyinde bir eğitim kurumu bulunmadığı için kent merkezindeki devlet okuluna gönderdiklerini belirtmişlerdir. Yoksul çocukların ailelerinin maddi imkanlarının yetersizliği, bu çocukların eğitimlerini genellikle buldukları çevredeki veya yakın bir bölgedeki devlet okullarında almalarına neden olmaktadır. Bu noktada yoksul bölgelerdeki okullar ile görece yüksek refah seviyesine sahip olan bölgelerdeki okullar arasında eğitim kalitesi yönünden bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Devlet okulları arasındaki var olan 'kaynak imkânı ve kalite farklılığı' da çocukların eğitim alanında eşitsizlik yaşamasına yol açmaktadır. Çünkü yoksul bölgelerdeki okulların fiziksel şartları da oldukça kötüdür; bulunulan çevre güvensizdir, yeterli ısıtma, altyapı imkanlarından yoksun ve okulda öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek düzeyde ekipman bulunmamaktadır.

Bizim okulun tuvaletleri çok pis oluyor. Temizlik görevlisi yokmuş. Bazen de sular akıyor o zaman daha da kötü oluyor. Bi de bazı kapılar kırık. Birimiz tuvaletten dışardakiler tekme atıp kapıyı açıp kaçıyor. Okul temsilcimiz müdüre söylemiş o da yeterli ödenek yok demiş.

(K41, kadın, 12 yaş, öğrenci).

Güvenlikli/kapalı sitelerde ve diğer lüks konut alanlarında yaşayanlar ise çocuklarının eğitimi için genellikle özel okulları tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Özel okula göndermeyen diğer aileler ise servis ve özel araç maliyetlerine katlanarak görece nitelikli devlete ait okullarına gönderirken özel okul maliyetlerini karşılama imkanına sahip olmayan alt gelir grubu aileler kendilerine en yakın devlet okullarını tercih etmek durumunda kalmaktadırlar.

Aşağıdaki tabloda (tablo: 28) farklı toplumsal sınıflara mensup çocukların eğitim aldıkları okul türleri tablolaştırılmıştır. Buna göre gecekondu bölgesinde yaşayan yoksul aile çocuklarının yalnızca % 8’lik bir kısmı özel okula gidebilme imkânına sahipken, lüks konutlarda yaşayan ekonomik durumları görece iyi olan ailelerin özel okula gönderme oranı % 66’dır.

Tablo 28: Gecekondu/Yoksul Aile Çocuklarının Eğitim Gördüğü Okul Türü

	Hane sayısı	Oran (%)
Devlet Okulu	23	92
Özel Okul	2	8
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Tablo 29: Lüks Konutlarda Yaşayan Çocukların Eğitim Gördüğü Okul Türü

	Hane sayısı	Oran (%)
Devlet Okulu	6	24
Özel Okul	19	66
Belirtilmedi	-	-
Toplam	25	100

Eğitim mekânlarına erişimdeki farklılaşma yalnızca zorunlu eğitim kurumlarında değil, destekleyici eğitim programlarına erişimde de devam etmektedir. Bourdieu’ye göre eğitimin modern toplumlardaki esas amacı, bütün eşitlik iddialarına rağmen aslında bir “*elme işlevi*”ni yerine getirmektir. Bu da alt sınıf insanlarını eğitimin daha üst düzeylerinden bertaraf etme anlamına gelmektedir (akt. Aktay, 2007: 482). Ayrıcalıklı okullarda okuma imkânı bulan öğrencilerin büyük çoğunluğu okul dışındaki vakitlerini özel dershanelere veya kurslarda ek ders olarak değerlendirirken gecekondu bölgesindeki okullarda okuyan öğrencilerin ancak bir kısmı bu desteği bulma imkânına sahiptir. Sahada yapılan görüşmelerde yoksul aileler bu durumun eğitimde fırsat eşitsizliğine yol açtığını ifade etmektedirler:

Benim büyük oğlan üniversite sınavlarına girecek bu sene. Ne yalan söyliyelim şimdi dershaneye kursa falan gönderemedik. Kömür Tevziinde çalışıyorum ben aldığım asgari ücret. Ev kira. Bugün bir dersane 5000 lira 6000 lira para istiyor. E iki çocuk daha var okuyan onların masrafları oluyor tabi. Çocuk kendi evde çalışıyor. Artık kısmet nereyi tutturursa. Öyle tıp filan zor ama gene de okusun cahil kalmasin bizim gibi.

(K42, erkek, yaş: 48, işçi).

Toplumsal sınıfa/kimliğe göre eğitim mekânlarına erişimdeki kısıtlılık hali, kültür ve sanat mekânlarına erişimde de sürmektedir. Daha öncede değinildiği gibi yoksul ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerindeki olumsuz yaşam koşulları onların eğitimden ve kültür sanat faaliyetlerinden ziyade temel beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerine öncelik vermelerine yol açmaktadır. Bu durumda kendileri için ikincil derecede önemli gördükleri tiyatro, sinema, müzik, spor gibi kültür sanat aktivitelerine yeterli bütçe ayıramamaktadırlar. Bu gibi nedenlerle yoksul aile çocuklarının sosyo-ekonomik durumlarıyla ilişkisel olarak kültür ve sanat mekânlarına erişimleri de sınırlı olabilmektedir. Saha da çocuklarla yaptığımız görüşmelerde daha önce hiç tiyatro, sinema ya da diğer sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılmamış çocukların bulunduğu bulgusuna ulaştık. Bu türden faaliyetlere katılamama nedeni olarak ise bu faaliyetlerin “*ücretli*” oluşu ve aillerinin maddi durumlarının bu ücretleri karşılamaya yetmediğini ifade ettiler.

Tiyatroya bi kere okulda gitmiştim o kadar. Geçen sene 23 Nisan’da bizim okulun konferans salonunda yapılmıştı. Çok güzeldi çok eğlendik. Ama bi daha hiç gitmedim tiyatroya. Öğretmenimiz Görsel Sanatlar dersinde notları iyi olanları sinemaya götürecekti. İnşallah benim notlarım iyi olur ben de giderim.

(K43, kadın, 14 yaş, öğrenci).

Kardeşler Mahallesi’nin lüks konutların ve güvenli sitemlerin bulunduğu kısmında özel mülkiyet kapsamında çocuklara yönelik olarak bir adet yabancı dil kursu, bir adet jimnastik kursu ve 3 adet özel kreş bulunmaktadır. Bu kurumların yetkilileri ile yaptığımız görüşmeler çocuk mekânlarına erişimin sınıfsal/kimliğe dayalı bir boyut taşıdığı tezini destekler niteliktedir:

Tabi belli bir ücret karşılığında hizmet verdiğimiz için daha çok ailesinin ekonomik durumu iyi olan çocukların gelebiliyor. Gecekondu bölgesinden gelen pek öğrenci yok ama gelseler onlara da fiyat konusunda yardımcı oluruz. Genelde bu mahallenin site kesiminde oturan çocuklar geliyor ya da diğer semtlerden servisle gelen öğrencilerimiz oluyor.

(K44, erkek, 53 yaş, kurs yetkilisi).

Resim 25: Lüks Konutların Bulunduğu Bölgede Özel Bir Kreş

4.2.3. Lüks Konutlardaki Çocukların Kamusal Alana Erişimi

Bu bölümde lüks konutlarda ve güvenli/kapalı sitelerde yaşayan çocukların kamusal alana erişimleri incelenecektir.

4.2.3.1. Yalıtılmış Bir Mekân: Güvenlikli/Kapalı Sitelerin Oyun Alanları

Kapitalizmin kentsel mekânı dönüştürmesi sosyal yapı ve ilişkileri de dönüştürmesini de beraberinde getirmiştir. Toplumsal yapı ve ilişkilerdeki dönüşümün bir yansıması da çocukların oyun mekânlarının ve oyunlarının nitelik değiştirmesi olmuştur. Modern toplumların oluşumuyla beraber aileler mahalle kültüründen uzaklaşarak, daha çok apartman, site yaşantısına geçmesi, çocukların oyun alanları azalttığı gibi oyun şekillerini de etkilemiştir. Şöyle ki; “sokakta oynamak geleneksel oyun kültürünün en temel özelliğidir. Buna karşılık, çocuk oyunlarının sokaktan uzaklaşması da modernleşmenin en önemli belirtisidir. Başka bir deyişle modernleştikçe oyunlar da çocukluğun kendisi gibi kurumsallaşmakta, özel alanlara çekilmekte, dört duvar arasına kapanmaktadır” (Onur, 2005: 505; Resim: 26). “Çocuğun kent ile iletişiminin bir aracı” olan sokağın modern toplumda yasaklı hale gelmesi konusunda Şahin (1984: 27) şunları söylüyor:

Kent ölçeğinde ikinci yasak kentin bizzat kendisi. Çünkü baştan sokak' [yasaklı!' (Ve sokak kentin "olmazsa olmaz' önkoşulu...) Çocuk en yakın çevresinde sayısız engellerle karşı karşıya iken, kenti, ancak büyüklere öykündüğü kadarıyla yaşayabiliyor. Büyüğün işine dolmuşla

gitmesi gibi, çocuk da okul minibüsüne biniyor. Ve çağdaş çocuk, televizyon sayesinde, dünyanın öbür ucundaki kentleri, hatta uzayın derinliklerini tanırken, içinde yaşadığı kenti tanıyamıyor -ya da onu da televizyondan tanıyor-.

Resim 26: Sokaktan Koparılan Çocukları Anlatan Bir Resim

Kaynak: Şahin, 1984: 28

Kapitalizmin kentsel mekânı keşfinin ardından lüks konutlar ve güvenli/kapalı sitelerin temeline bakıldığında, belli bir ödeme gücüne sahip kesimin, kendini “dışarıda” bırakmaya çalıştıkları olası kötülüklerden (yankesicilik, hırsızlık, uyuşturucu satıcılığı vb.) koruması, sosyal olarak tanımlı bir alanın oluşturulması ve mülk değerlerinin korunması amacı ile kurulurlar. Zararsız olduğu için “içeride” olmaya hak kazanan kişiler ise yalnızca orada bulunan konut için gereken bedeli ödeyebilenlerdir. Bu bedeli ödeyemeyenler bir kapalı sitenin sokaklarında dolaşamazlar. Buradaki seçmecilik, gelire bağlı bir sınıfsal ayrımcılığa işaret ederken, mahallede olması beklenen çeşitlilik, ortak ve paylaşılan değerleri gözardı eder (Firdin Özgür, 2006: 84).

Güvenlik kaygısının yanı sıra kapalı sitelerin vadettiği bir yaşam tarzı vardır. Kendilerini kentin geri kalanından ayırıştırma eğiliminde olanların yanı sıra bir yaşam tarzı satın almak isteyenlerin birinci önceliği olan güvenli/kapalı siteler genellikle sosyal prestij göstergesi olmaktadır. Bir sosyal statü göstergesi olarak algılanan güvenli/kapalı siteler benzer sosyal statüleri paylaşan bireylerin bir arada olma arzusuna da cevap vermektedir. Güvenli/kapalı sitelerin birer yaşam tarzı göstergesi olarak en belirgin unsuru sahip olduğu sosyal donatı alanları ve imkânlarıdır. Güvenli

sitelerden yer seçenler tercih nedeni olarak genellikle güvenlik ve sosyal donatı olanaklarını göstermektedirler.

Sahada yapılan gözlemlerde Kardeşler Mahallesi'nde yer alan güvenli/kapalı sitelerde sosyal ve kültürel olanakların oldukça gelişmiş olduğu belirlenmiştir. Sitelerin birçoğunda yeşil alanlar, spor alanları, yüzme havuzları, yürüyüş parkurları, çocuk oyun parkları, basketbol ve futbol sahası ve sinema salonları bulunmaktadır. Lüks ve güvenli sitelerin sunmuş olduğu bu olanaklar sayesinde buralarda yaşayan insanlar dışarıdaki yaşama ihtiyaç duymamakta ve kendilerini sitelere kapatmaktadır. Mahalle ölçeğindeki açık alanların kullanım sıklıkları da bu nedenle düşme göstermektedir. Komşuluk ilişkileri ise site içiyle sınırlı olup mahallenin geri kalanıyla hemen hemen hiç iletişimde bulunmamaktadır.

Güvenli/kapalı sitelerin ilk tercih nedeni olan "*kendilerini güvende hissetme ve kendilerini kentin geri kalanından ayırıştırma çabası*" ile buralardan konut edinenler birincil önceliklerinin çocuklarının güvenliği olduğunu ifade etmektedirler. "*Tehlikeli*" ve "*öteki*" olarak algılanan kesimlerden çocuklarını koruyabilme amacı onların konut tercihlerinde oldukça belirleyici olmuştur. Site sakinleri yapılan görüşmelerde site içerisine dışardan hiç kimsenin alınmaması gerektiği ve bu durumun güvenliklerini tehlikeye atabileceğini belirtmektedirler.

Bu sitedeki daireyi çok beğenerek aldık. Ben ilk önce mahalleyi pek beğenmemiştim. Eski bir mahalle burası hep gecekondulu her taraf. Evi alırken müteahhit üç beş seneye kadar gecekonduların yıkılacağını yerlerine site yapılacağını söyleyince almaya karar verdik. Burada oturanlar hep seçkin insanlar. Çocuklarımızın da iyi bir çevresi olsun iyi arkadaşlar edinsin istiyoruz. Çevrede serseri tipler var ama Allah'tan çocuklar onlarla muhatap olmuyorlar. Zaten okula servisle gidip geliyorlar. Mahalleye de göndermiyoruz çocukları sitenin içinde oynuyorlar arkadaşlarıyla.

(K45, kadın, 28 yaş, evhanımı).

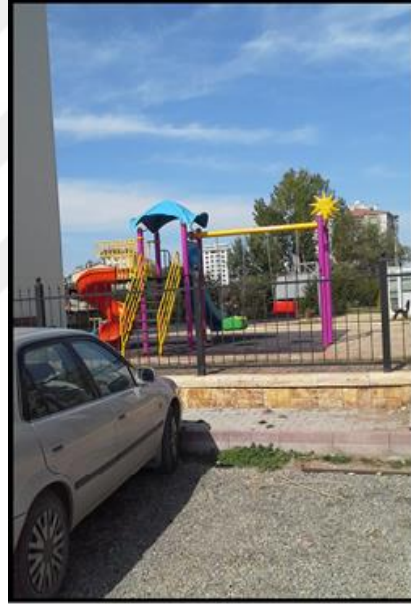
Evi ilk aldığımız zamanlar çevre düzenlemesi tam bitmemişti bizim. Duvarların üzerinde trabzanlar falan yoktu daha. O zamanlar dışardan çocuklar giriyordu apartmanın bahçesine. Kimdir nedir belli değil. Salıncaklara biniyorlardı bazısı apartmanın içine girip asansörlere biniyorlardı. Sonra site yöneticisine söylendi de hemen duvarlar yaptırıldı.

(K46, kadın, 30 yaş, Sağlık Görevlisi).

Güvenli/kapalı sitelerde birçok sosyal donatı alanı rağmen buralarda yaşayan ailelerin ve çocukların bu mekânları kullanma sıklığı düşüktür. Çocuklar okul dışındaki vakitlerini daha çok evde geçirmektedir. Bu sitelerde yaşayanlar daha çok, eğitim

durumları ve gelir düzeyleri yüksek, iş tempolarının yoğun olduğu kişilerden oluştuğu için site içindeki ortak mekânların kullanılma düzeylerini düşük seviyelerdedir. Kapalı sitelerde yaşamayı tercih eden ailelerde çocukların ortak mekânları haftada kaç kez kullandığı incelendiğinde, çocuklarının düzenli olarak site içerisinde bulunan sosyal donatı alanlarını kullanan hane oranı % 24 iken, hanelerin % 68'i arasıra kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun nedeni sitenin sağladığı imkanların yalnızca 'var olmasının' bile buralardan yer seçenler için yeterli görülmesi ve bunun bir sosyal statü göstergesi sayılması olarak düşünülmektedir.

Resim 27: Güvenlikli Sitelerin Oyun Parkları

Tablo 30: Çocukların Siteiçi Ortak Kullanım Mekânlarını Kullanma Sıklığı

Siteiçi Ortak Mekânları Kullanma Sıklığı	Hane Sayısı	Oran (%)
Hergün	6	24%
Ara sıra	17	68%
Hiç	2	8%
Toplam	25	100

Bu hanelerde yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen önemli bir bulguya göre; çocukların önemli bir bölümü okul dışındaki zamanlarını evde geçirmektedirler. Yukarıdaki tablodan çıkan sonuç da bu bulguyu destekler niteliktedir. Çocukların % 4'ü bu mekânları hiç kullanmamaktadır. Bu durumun nedeni neoliberalizmin kentlerinde artık çocuk mekânlarının da dönüşmeye başlamasıdır. Önceden çok açık alanlarda oynanan geleneksel çocuk oyunları günümüzde nitelik değiştirerek çocukları kapalı alanlara hapsetmeye başlamıştır. Yavuzer (2013) tarafından çocuğun dar bir mekânda sıkışıp kalmasına neden olan bireysel oyun olarak tanımladığı modern çağın oyunları geleneksel anlamdaki sokak oyunlarının yerini almaya başlamıştır. Yakın zamana kadar parklarda, sahalarda, sokaklarda ve hatta boş arsalarda oynanan ve fiziksel ve sosyal anlamda çocukların gelişimlerine katkıda bulunan hemen her türlü oyun, artık evlerde, internet cafelerde ve oyun salonlarında oynanmaktadır⁵. Köker'in de ifade ettiği gibi artık yerel ya da mahalli oyuncak tarihe karışırken yerel ya da mahalli oyuncakla oynayan çocuk da tarihe karışmaktadır (Sormaz ve Yüksel, 2012: 997).

Yeni çocukluk imgesinde çocuklar, sokakta, doğada değil, bilgisayarda oynamakta; ebeveynleri ile aynı bilgisayar oyunlarını paylaşmakta, geleneksel oyun ve oyuncak anlayışını terk ederek; yetişkinlerle aynı dili ve benzer ortamları paylaşmaktadırlar (Sormaz ve Yüksel, 2012: 997). Aslında çocuklarının fiziksel ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen bu durumdan ebeveynler de memnun olmadıklarını şöyle dile getirmektedirler:

Yani çocuklar bizim zamanımızdaki gibi koşup oynamıyorlar artık. Okuldan gelir gelmez odalarına çekiliyorlar. Bilgisayar, telefon, tablet artık neleri varsa onun başına geçiyor hepsi. İnanın çocukların yüzünü neredeyse ancak yemekte görür olduk. Yani isteriz ki sokaklar uygun olsa da çıkıp oynasalar. Sitenin bahçesine bile çıkmıyorlar ki.

(K47, erkek, 48 yaş, esnaf)

Doğru söylüyor. Zaman değişti artık. Şimdi ortalık kötü bizim zamanımızdaki gibi değil ki. Televizyonlarda neler duyuyoruz. Biz akşamlara kadar dışarlarda oynardık. Şimdi çocuk iki dakika gözünün önünden kaybolursa ödün kopuyor aman çocuğa bişey mi oldu diye. Annelerimiz her yere bizi gönderirdi mesela. Bakkala giderdik, tüp değiştirmeye giderdik, su taşırdık başka mahallelerden. Şimdi sor bak çocuklar bakkal nedir onu bile bilmezler.

(K48, erkek, 58 yaş, esnaf).

⁵ Çocuk oyunlarındaki dönüşüm için bkz. (Postman, 1995; Hazar vd., 2017; Elkind, 2001b; Çok vd., 1997; Rogers ve Sawyers, 1995; Huizinga, 1995).

4.2.3.2. Site Dışı Kamusal Alanlara Erişim

Kapitalizmin kentler üzerindeki en önemli etkisinin kentlerde toplumsal ayrışmaya bağlı olarak oluşan mekânsal ayrışma oluşumu olduğundan bahsetmiştik. Mekânsal ayrışma tkapitalizmin artırdığı toplumsal eşitsizlikler sonucu kentlerde daha görünür hale gelen toplumsal ayrışma temelinde şekillenmiştir. Gelir bakımından birbirinden farklılaşan gruplar mekânsal olarak ayırtmıştır. Bu toplumsal değişimin sonucu olarak üst gelir grubu kendilerini kentin geri kalanından izole edebilmek için kentin dışında konumlanmış olan lüks konut alanlarına ve güvenli/kapalı sitelerde yaşamayı tercih etmektedir. Yoksul kesim ise kentin gecekondu bölgelerinde yaşamaya devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere farklı kesimlerin mekânda ayrışmasının nedeni “gelir düzeyi”dir.

Yukarıdaki açıklamalarda belirtildiği güvenli/kapalı sitelerde yer seçenler toplumun refah seviyesi yüksek olan kesimdir. Bu yerleşmelerde yaşayan ailelerin kentsal mekâna erişimleri ve kent mekânını kullanım biçimleri diğer toplumsal kesimlere göre daha kolay olabilmektedir. Kapitalist kentin farklı bölgeleri arasındaki eşitsizlikler kamusal hizmet sunumunda farklılıklara yol açmaktadır. Bu nedenle mekânsal açıdan kentin gelişmiş bölgelerinde bulunan mahallerde yaşayan toplumsal sınıflara mensup çocukların devlet tarafından sunulan spor mekânları, kültürel mekânlar, oyun alanları ve eğitim mekânları daha erişilebilir durumdadır. Nitelik ve nicelik bakımından yoksul mahallelere oranla daha iyi koşullara sahip bu mekânlara erişim sınıfsal bir boyut taşımaktadır.

Kamusal kaynaklara erişim bakımından avantajlı durumda bulunan üst gelir grubu ailelerin çocukları ticarileştirilmiş ücretli çocuk mekânlarına erişimleri de yoksul çocuklara oranla daha kolay olmaktadır. Çocukların kullanımına yönelik ücretlendirilmiş mekânlar olan yüzme havuzları, spor sahaları, A.V. M oyun alanları gibi çocuk oyun mekanlarına ve özel etüd merkezi gibi eğitim mekanları daha çok üst gelir grubu ailelerin çocukları tarafından erişilebilen mekanlardır. Sahada yapılan görüşmelerde güvenli sitelerde yaşayan aileler çocuklarının ev dışındaki serbest zamanlarında daha çok A.V.M Ooyun salonlarında, yüzme havuzlarında, çeşitli dallardaki müzik kurslarında ya da etüd merkezlerinde vakit geçirdiklerini belirtirken yoksul aileler ise çocuklarının serbest zamanlarında mahalle parkı, evin bahçesi, sokak gibi mekânlarda daha çok vakit geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

4.2.4. Başkasının Mekânında Çocuk Olmak: Çalışan Çocukların ve Sığınmacı Çocukların Mekânı

*Sivas'ta Ulu Camii avlusunda çocuklar
Yalvaran gözlerle etrafa baka baka
Açıyorlar küçük esmer avuçlarını:
-Emmilerim sadaka! Emmilerim sadaka!*

Yavuz Bülent Bakiler

Çocukların çalışmak zorunda kalmalarının nedeni yoksulluktur. Nitekim yoksul hane halklarının yoksulluğa verdiği dışa dönük tepkilerden ilki, hanehalkı üyelerinden daha çok kişinin işgücüne katılımını sağlamak olmaktadır (Atauz, 2008: 435). Parin'e göre (2012: 258) çocukların çalışma nedeni ve özellikle ağır ve statüsü düşük işler yapması, ailesinin sosyo-ekonomik özellikleriyle doğrudan ilintili bir durumdur. Çocukların aileleri tarafından çalıştırılması bir "kırsal alandan göçle kente gelen nüfusun kente tutunma stratejisi" olarak görülmektedir. İşsizliğin ve yoksulluğun belirleyiciliğinde gelişen çocukların çalıştırılması durumu, giderek kent yoksulu ailelerin hayatında yapısal bir hal almıştır. Kent yoksulları, eğer hanede tek gelir getiren var ise kente uyumu çocuklar üzerinden yakalayabilmektedirler. Bu bağlamda, çocuğun sokakta ya da gelir getiren başka bir işte çalışması, kentsel yoksullukla mücadelede gündelik bir direnişin ötesine geçerek kent yoksulu haneler için sürekli bir yaşam stratejisine dönüşmektedir (Gün, 2017: 185).

Neo-liberalizmin toplumsal sınıflar arasındaki gelir uçurumunu daha çok artırması nedeniyle gelirden yeterince pay alamayan aileler gelir getirici bir unsur olarak çocuklarını çalışmaya yönlendirmektedirler. Çocuklar bazı durumlarda çalışarak ailenin gelirine katkıda bulunurken bazı durumlarda ise evin geçimini tamamen üstlenmektedirler. Saha uygulamasında biz de çalışan çocukların ailelerinin ya düzenli geliri olmadığını olsa bile bu gelirin oldukça düşük seviyelerde kaldığını gözlemledik.

Benim babam biz küçükken ölmüş. Hastaymış. Ben hatırlamıyorum da abim hatırlıyor babamı. Bir abim iki de kardeşim var. Kardeşimin biri engelli zaten annem ona bakıyor. Öyle olmasa annem de çalışırdı bizi kimseye muhtaç etmezdi. Ben un fabrikasında çalışıyorum. Çuval taşıyorum. Annem de evde örgü falan yapıp onları satıyor...

...ortayı bitirebildim ancak. Abimde okumadı bende. Abimde organize çalışıyor. Bazan okuldan arkadaşları görüyorum onlar okuyorlar.

(K49, Erkek, 16 yaş, çocuk işçi).

Genellikle çocukların anlatılarından kendilerinin çalışmalarını aile bütçesine bir katkı olmaktan daha çok bu durumu bir sorumluluk olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Yoksul ailelerin içinde buldukları zor koşullara karşı geliştirdikleri gelirlerini artırmaya yönelik bu stratejide çocukların çalışması tüm aile fertleri tarafından bir “zorunluluk” olarak görülmektedir. Annesinin engelli kardeşinin durumundan dolayı çalışmadığını belirtmesi ise ailesine karşı bir savunma mekanizması geliştirdiğini göstermektedir.

Çalışmak zorunda olan çocuklar iş piyasasında genellikle çıraklık, pazarcılık, hamallık, inşaatçılık, ayakkabı boyacılığı, tartıcılık, simit satma, kâğıt mendil satıcılığı, atık toplayıcılığı gibi işlerde düşük ücretlerde ve sigortasız olarak çalıştırılmaktadır (Resim: 28 ve 29). Şiddete dayalı bir ortamda, sokağın, esnafın, resmi kurumların (polis, zabitanın) şiddetine her an açıktırlar. Çocuklar fiziksel ve psikolojik gelişimleri için oldukça tehlikeli bir çalışma ortamına ve koşullarına sahiptir. Yapılan işler sağlık açısından da ciddi riskler barındırmaktadır. Atık toplayan bir çocuğun her türlü sağlık sorununu yaşaması kaçınılmazdır. Çocuklar yeterli miktarda beslenemeyip çoğu kez öğün atlamakta bir öğünle yetinmektedirler (Altuntaş, 2014: 99).

Henüz oyun çağında olmalarına rağmen eğitim ve oyun hakları ellerinden alınan bu çocuklar okulda ya da oyunda olmaları gerekirken pek çoğu ağır çalışma koşulları altında ve sağlıksız ortamlarda çalıştırılmaktadır. Uzun çalışma saatleri nedeniyle evde geçirdikleri vakitleri oldukça kısıtlıdır. Bu çocuklar için ev; oyun, kültür ve günlük hayat merkezi olmaktan çok uzaktır (akt. Ümit, 2006: 211). Yaşları itibariyle parklarda, sokaklarda, oyun bahçelerinde ya da evlerinde olmaları gerekiyorken çalışmak zorunda kalmalarından duydukları rahatsızlığı, kendi durumlarını diğer sosyal sınıflardan çocuklarla karşılaştırarak anlatmaktadırlar:

Bizim mekânımız da buralar. Herkesin çocuğu okuldan eve gidince televizyon izliyor, bilgisayarda oyun oynuyor. Biz de mecbur burdayız. Haftada bir gün tatil oluyor ancak o zaman çarşıya filan gidiyoruz geziyoruz. Gezme dediğimiz de istasyon caddesinde biraz tur atıyoruz o kadar işte. Bizim gezmemizden n’olacak. İnsanın parası bol olacak ki istediğini alsın gezerken girip istediğin şeyi yesin.

(K50, erkek, 14 yaş, çırak)

Okuldan arkadaşlar hafta sonları A.V.M’ye gidiyor geziyor tozuyor sinemaya falan gidiyorlar. Beni de çağırdılar bir iki kere. Gelemem ben dedim. Ama içim gitti keşke ben de gitsem diye. Biz annemle cumartesi Pazar apartmanların merdivenlerini yıkıyoruz. Anneme yardım ediyorum işi çabuk bitsin diye. Çünkü evde iki tane küçük kardeşim var onları yalnız bırakıyoruz bazen de komşuya.

(K51, erkek, 13 yaş, çalışmak zorunda olan öğrenci)

Resim 28: Sebze Halinde Çalışan Bir Çocuk

Sokaklarda çalışan çocuklar için ise sokaklar günlük aktivite mekânı haline dönüşmüştür. Sokak, çocuğu çocuk olarak yok eden bir yerdir. Burada çocuk yaşayabilmek için çocukluğunu terk etmek ve erişkin olmak zorundadır (Gün, 2017: 187). Arkadaşları ile oyun oynamak, gezmek, dolaşmak için kullanmaları gereken sokaklar onlar için gelir kapısı işlevi görmektedir. Trafik ışıklarında simit satan bir çocuk içinde buldukları durumu şu şekilde özetlemektedir:

K52: “Burda 2 aydır simit satıyorum. Arabalar durunca yanına gidiyorum simit isteyen olunca satıyorum. Önce biz abimle beraber satıyorduk sonra ben alışınca o kütüphanenin oraya gitmeye başladı. Kütüphaneden çıkan çocuklara satıyor o”.

F: Buraya saat kaçta gelip kaçta gidiyorsunuz?

K52: Sabah 8 de falan geliyorum. Simitler bitene kadar duruyorum işte. Bazan çabuk bitiyor bazen de akşama kadar satıyorum.

F: Peki sıkıldığın oluyor mu hiç ya da burada bulunmak yerine arkadaşlarıyla oyun oynamayı istediğin oluyor mu?

K52: Evet abla. Çok sıcak burası akşama kadar güneşte duruyorum. Simitler çabuk bitsin diye dua ediyorum zaten hep.

F: Şuradaki Luna Parka gidiyor musun ara sıra?

K52: Okuldan karne hediyesi Luna Park bileti vermişlerdi o zaman gitmiştim. Arkadaşlarla biletleri biriktirip gitmiştik ne güzel. Simate başlayınca daha gitmedim hiç.

Çocuğun anlattıklarına göre çocuk vaktinin büyük bir bölümünü sokaklarda çalışarak geçirmektedir ve zor çalışma koşulları nedeniyle bu durumda olmaktan memnun değildir. Çalışmak zorunda olduğu için çalıştığı caddenin çok yakınında bulunan Luna Parka bile gidemediğini belirten çocuğun algısında sokağın/caddenin anlamı “*para kazanılacak yer*” e dönüşmektedir.

Luna parkta şeker satan bir çocukla yaptığımız bir görüşmede ise; burada şeker satmak amacıyla bulunan çocuğun Luna Parktaki oyuncakları parası olmadığı için hiç kullanmadığı gerçeğiyle yüzleştik.

2 senedir Lunaparkta pamuk şekeri satıyorum. 6.sınıftayım. Okuldan geldikten sonra yemeğimi yiyorum ödevlerimi yapıyorum sonra buraya geliyorum. Evimiz buraya yakın olduğu için gece 11 kadar falan duruyorum burda. Buraya çok çocuk geliyor onları her istedikleri oyuncağa bindiriyor anneler babaları ne güzel. Biz binemiyoruz onlar gibi her istediğimize. Bir bilet 5 lira. Parayı bilete versem paramın yarısı bilete gidecek. Ben haftada bir kere biniyorum oyuncaklara ama öbür çocuklar istedikleri kadar biniyor.

(K53, erkek, 13 yaş, çalışmak zorunda olan öğrenci).

Ailesine gelir sağlamak amacıyla okuldan çıktıktan sonra sebze halinde babasıyla birlikte çalışmak zorunda olan Tufan ise yaşının gerektirdiği şekilde yaşayamadığını, yoğun iş yükü nedeniyle arkadaşlarıyla oyun oynamaya gidemediğinden bahsetti:

Okuldan arkadaşlar akşamları toplanıp halı sahaya gidiyor. Beni de çağırıyorlar ama nasıl gideyim. Akşam saat 9-10 gibi çıkıyorum işten. Hem okuyorum hem çalışıyorum mecburen. İşten gelince zor güç ödev yapıyorum zaten. Halim kalmıyor ki maça gitmeye.

(K54, 16 yaş, çocuk işçi).

Çalışan çocukların ifadeleri çalışmanın hipotezi olan çocukların mekâna erişimlerinin sınıfsal bir boyut taşıdığı yönündeki düşünceleri destekler niteliktedir. Kapitalizmin ortaya çıkardığı çocuk tiplerinden biri olan işçi çocuklar, eğitimden, sağlıktan ve oyundan yoksun olarak (Özdemir ve Yücesan Özdemir, 2005: 8) çalıştırılmaktadır. Çocuklar çoğu kez insani olmayan koşullarda ve düşük ücretler karşılığında çalıştırılarak sömürülmektedir. Ailelerinin sınıfsal konumu nedeniyle aileye katkıda bulunmak ya da ailenin geçimini tamamen üstlenmek durumunda kalan çocuklar, çocukluklarını yaşayamadan erişkin konumuna geçmektedirler. Bu durum onların yaşları dolayısıyla çocuk mekânlarında geçirmeleri gereken vakitlerini zor ve

sağlıksız koşullar altında çalışarak geçirmelerine ve çocuk mekânlarına erişimlerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır.

Resim 29: Yol Kenarında Sebze Satan Çocuklar

Çocukluklarını başkalarının mekânında zor yaşam koşulları altında mücadele ederek yaşamak zorunda kalan bir diğer grup ise *sığınmacı/mülteci* çocuklardır. Savaşlar yüzünden ülkelerini terkederek başka ülkelere göç etmek zorunda kalan aileler ve çocukları çok büyük zorluklar yaşamaktadırlar. Günümüzde savaşlar ve yapılan zorunlu göçler çocuk yoksulluğunun en büyük nedenlerinden biri haline gelmiştir (Konuk Şener ve Ocakçı, 2014: 60). Savaş nedeniyle bütün ekonomik güçlerini kaybeden aileler ve çocukları ölüm, hastalık ve sakatlıklarla yüzyüze kalmaktadırlar. Göç sürecinin çeşitli aşamalarında çocukların maruz kaldığı riskleri Atasü Topçuoğlu (2012: 58-59) şu şekilde sıralamıştır:

Tablo 31: Sığınmacı Çocukların Göç Öncesi ve Sonrası Süreçte Karşılaştıkları Sorunlar

<p>Göç öncesi süreç;</p> <ul style="list-style-type: none">•Şiddet, silahlı çatışma, yoğun toplumsal baskı•Yoğun ekonomik sıkıntılar•Yaşam hakkının tehlikeye girmesi•Temel ihtiyaçlara erişim•Kötü beslenme
<p>Yolculuk sırasında karşılan riskler;</p> <ul style="list-style-type: none">•İnsan ticaretine maruz kalma•Çocuk işçiliği ve en kötü koşullarda çocuk işçiliğine maruz kalma•Kötü beslenme•Hijyenik olmayan halk sağlığına aykırı koşullarda barınma•Eğitimin sekteye uğraması•İhtiyaç anında tıbbi yardım alamama•Ebeveyn kaybı, yalnız kalma•Cinsel taciz, istismar, şiddet
<p>Geçiş bölgelerinde ve varış noktasında karşılaşılan riskler;</p> <ul style="list-style-type: none">•Kötü beslenme•Hijyenik olmayan halk sağlığına aykırı koşullarda barınma•Eğitimin sekteye uğraması•İhtiyaç anında tıbbi yardım alamama•Geçiş bölgesinde psikolojik sorunlar•Dil bilmeme•Sosyal ve kültürel uyumsuzluk•Sorunları çözmek için gerekli mercilere ulaşamama (bilgi eksikliği ve dil sorunundan dolayı)•Yasal statüdeki belirsizlikler ve sosyal yardımlardan faydalanamama•Dil ve yasal statü sorunları gibi nedenlerle kendi görüş ve düşüncelerini açıklayamama•Çocuk işçiliği•Yoksulluk ve kötü beslenme•Post -travmatik stres bozuklukları•İnsan ticaretine maruz kalma

Bugün dünyadaki sığınmacıların yarısından fazlasını refakatsiz veya yerinden edilmiş çocuklar oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletlerin (2015) tahminine göre,

Suriye’de yaşanan savaşla birlikte üç yıl içinde 1 milyondan fazla Suriyeli çocuk, mülteci durumuna düşmüştür (Harunoğulları, 2016: 32). Türkiye’ye gelen mültecilerin % 45’i 18 yaşından küçük olanlardan oluşmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2018: 716). Okul çağında olan bu çocukların büyük çoğunluğu çalışmak durumunda kaldıkları için eğitimlerine devam edememektedirler. Bütün varlıklarını ülkelerinde bırakıp gelen mültecilerin büyük çoğunluğu maddi açıdan oldukça zor şartlarda yaşamaktadırlar. Ailenin düzenli ve belirli bir gelire ve sosyal güvenceye sahip olmaması, savaşta verilen kayıplar, aile reislerinin ölümü, çok kardeşli olmaları, yoksulluk, maddi imkânsızlık, aileye destek olma ihtiyacı, aile reislerinin işsiz olması gibi sebeplerden dolayı mülteci çocuklar sokaklarda ve bulabildikleri çeşitli işlerde zor şartlar altında çalışmak zorunda kalmışlardır (Lordoğlu, 2018: 716). Suriyeli mülteci çocukların daha çok kırsal alanlarda tarımda mevsimlik geçici işlerde, kentlerde ise çok fazla sermaye gerektirmeyen bağımsız işler (çöp toplama, pazarcılık, küçük esnafa yardım), ücretli olarak tekstil ve dokuma sanayi, oto tamirciliği, boya badana işleri, hamal olarak taşıma işlerine yardım, gibi başlangıçta kalifiye emek gerektirmeyen işler ve yaygın olarak da inşaat sektöründe çeşitli işlerde çalışmakta iş bulamayan çocukların bir kısmı dilencilik yapmaktadır (Lordoğlu, 2018: 716). Çalışmak durumunda olan çocuklar son derece ağır çalışma koşulları altında, düşük ücretler karşılığında sigortasız olarak uzun saatler çalıştırılmaktadır.

Çalışma sahası olan Kardeşler Mahallesindeki gecekonduların ucuz olması bu mahallenin mülteciler tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır. Mahallede 200 ya da 250 liraya kadar ucuz gecekonduların bulunması Suriyeli mülteci nüfusun bu mahallede yoğunlaşmasına yol açmıştır. Mülteci çocuklar genellikle mahallede bulunan fırın, manav gibi işyerlerinde ve inşaatlarda çalışmakta ayrıca sokaklarda atık toplamaktadırlar. Mülteci çocuklar buldukları mahallede ve sokaklarda fiziksel ve psikolojik boyutta çeşitli istismarlara maruz kalmakta bazı insanlar tarafından aşağılanmakta ve dışlanmaktadırlar. Bu durumu çöp toplayıcılığı yapan bir Suriyeli çocuğun annesi şöyle anlatıyor:

Bizim 4 çocuğumuz var. Babaları suriyede öldü. Büyük iki oğlum çöplerden karton topluyorlar satıyorlar. Ama sokaktan geçen çocuklar onlara taş atıyor hep.

(K55, kadın, 30 yaş, bulaşıkçı).

Yerleşik olduğu varsayılan bir topluluğun içine dışarıdan yeni bir grup geldiği zaman bu kesim istenen düzeyde toplumun içine alınamayabilmekte ve dışlanma sorunları gündeme gelebilmektedir. Yani, göç tecrübesi ve göçmenler sözünü ettiğimiz maddi imkânsızlıklar-dışlanma sarmalını sergileyen en yaygın olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Göçün en yaygın nedenini maddi imkânsızlıklar teşkil etmektedir. Dolayısıyla, göçmenler aynı zamanda hem yeni ve yabancı, hem de yoksuldurlar. Göç edenler “göçmen” oldukları için mi dışlanmakta ve dolayısıyla emek piyasaları başta olmak üzere çeşitli alanlara girememekte ve sonuçta yoksulluğa düşmektedirler ve yoksullukları nedeniyle dışlanmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 8). Söz konusu dışlama ve ötekileştirme durumu Suriyeli çocukların hayatlarının hemen hemen her alanında görülmektedir. Görüşme yaptığımız birkaç sığınmacı anne ve baba bu konuda benzer durumları anlattılar. Örneğin:

Okulda Türk çocuklar bizim çocukları istemiyorlar. Onlarla konuşmuyorlar. Bazen dövüyorlar. Parka gittikleri zaman diğer çocuklar parktan kovuyorlar.

(K56, erkek, 24 yaş, işsiz).

Bizim çocuklar bir yere gitse hemen kovuyorlar. Bakkala gitseler sanıyorlar hırsız bişey çalacak. Önce parayı alıp sonra ekmeği falan veriyorlar.

(K57 erkek, 27 yaş, işsiz).

Çocukların ikisi hastalanmıştı geçengün. Onları hastaneye götürdük. Babaları da geldi tabi bizimle. Yanımızda başka Suriyeliler de vardı. Ordaki hemşire arkamızdan diyor ki: “Bunlar da kabile halinde geziyorlar her yerde”. Gittiğimiz her yerde bizi aşağılıyorlar.

(K58, kadın, 22 yaş, temizlikçi)

4 çocuk var. İki tanesi çalışıyor. Büyük olan üç buçukçuda çalışıyordu. Günlük 10 lira veriyorlar. Başka iş bulamadı. Herkes çok az para vermek istiyor Suriyeliyiz diye.

(K59, kadın, 40 yaş, temizlikçi)

Sığınmacı çocukların sınıfsal konumları ve farklı kimlikleri nedeniyle yaşam ve çalışma ortamlarında dışlanmakta, ezilmekte ve ötekileştirilmektedir. Birçok çocuk ağır çalışma koşulları altında emek sömürsüne maruz kalmaktadır. Yine bu ve bunun gibi nedenlerden dolayı çocuk mekânlarına erişimleri kısıtlanmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir önemli nokta gecekondu bölgesinde yaşayan yoksulların ve “Poşa”ların sığınmacılara bakış açısıdır. Özellikle 2015 yılından itibaren mahallede sayıları hızla artan Suriyeli mültecilere karşı mahallenin hemen hemen tüm sakinleri tarafından olumsuz bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu konu

hakkında birkaç mahalle sakini ve sığınmacı ile görüşmeler yapıldı. Görüşmecilerin anlattıkları mahalledeki yoksul ve dışlanmışların öteki dışlanmışlara bakış açısını ortaya koymaktadır. Bir gecekondulu sakini sığınmacılara ilişkin görüşlerini şu şekilde anlattı:

Mahallede her taraf Suriyeli doldu. Aldı başını gidiyorlar. Türkiyeye gelenler oranın fakirleri. Zenginleri gitmiş dış devletlere. Şu tarafta eski yıkık dökük evler vardı şimdi onların hepsini Suriyeliler tutmuş. Hastaneye gidiyon Suriyeli, markete gidiyon Suriyeli, çarşıda dolu Suriyeli. Hepsi bir köşe başını tutmuş dileniyor. Devlet ne yapacaksa yapsın bunları. Bir önlem alsın artık. Bizim çoluğumuz çocuğumuz işsiz zaten bizimkileri almıyorlar işe bunları alıyorlar.

(K60, erkek, 64 yaş, emekli)

Şimdi bizim mahallemizde “Poşa”lar da var ama poşalar çalışkan insanlar. Adamlar boş durmuyor çalışıyorlar. Ta dedelerimizden hep bir yaşamışız poşalarla. Hep çalışmışlar ezelden beri. Elek yapmışlar düğünlere gitmişler yani boş durmuyorlar. Ama bunlar (Suriyeli sığınmacılar) istiyor ki bizim devletimiz bunlara baksın. Zaten bizim halkımızın yemeye ekmeği yok.

(K61, erkek, 49 yaş, esnaf)

4. 2. 5. Çocuk Mekânlarından Dışlanma ve Ötekilik Algısı

Bu başlık altında Kardeşler Mahallesindeki sınıfsal konumdan kaynaklanan ve etnik kimliğe dayalı dışlanma/ötekileştirme pratikleri ele alınacaktır.

4.2.5.1. “Gecekonduluysak İnsan Değil Miyiz?”: Sınıfsal Konumdan Kaynaklı Dışlama

Toplumların gelir düzeylerine göre sınıfsal katmanlara ayrılması, tarih boyunca üretim biçimlerinde niteliksel açıdan kendine özgü biçimler oluşturmuştur. Sınıf kavramının kapitalist üretim biçiminde dönüşen anlamı, modern kapitalist kentin en karakteristik özelliğinin sınıfsal ayrışma olduğunu göstermektedir. Kapitalist üretim sürecinin çıkış dinamikleri mekânın sınıfsal yapısını daha görünür hale getirerek bunu yeniden üretmektedir. Bu durumun temel nedeni, kentsel mekânın kapitalizmle beraber bir meta unsuru haline gelişiyle ortaya çıkan toplumsal ve mekânsal eşitsizliklerdir.

Toplumsal sınıfların mekânsal olarak ayrışması toplumsal eşitsizlikleri kentsel mekânda yeniden üretir. Üst gelir gruplarının yaşam alanları diğer gelir gruplarının yaşam alanlarından keskin bir biçimde ayrışırken, alt-orta gelir grupları kentin dış kısımlarında ve kendi içlerinde de homojen mekânlar yaratmıştır. Daha çok kent çeperlerinde ve kenar mahallelerde yaşamak zorunda olan yoksul ve dışlanmış grupların yoksullukları burada daha da derinleşerek yeniden üretilir. Mekânsal olarak kentin geri

kalanından ayrıştırılan bu gruplar ezilmiş ve öteki/ötekileştirilmiş olarak dışlanmış kimlikler kazanmaktadır.

Kapitalist modern kentlerde yoksulluk, dışlanmanın en önemli ögesi haline gelmiştir. Dışlanma ile yoksulluk arasında güçlü bir bağ olduğu noktasından hareketle gecekondular ve kentiçi yoksul mahallelerin şüphesiz, sosyal dışlanma süreçlerine karşı en savunmasız bölgeler olduğu söylenebilir (Adaman ve Keyder, 2006: 1). Burada yaşayan toplumsal sınıf piramidinin en alt kısmında bulunan ve Özkazanç'ın (2000: 6) “*enalttakiler*” olarak ifade ettiği gruplar, kentli orta sınıfın güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılayabileceği her şeyin toplamıdır; sınıf bile olmayan, sistem dışı, sistem için işlevsiz kalan, toplumun artığıdır. Onlar orta sınıf değerleri ve dünyası dışında varolan sokakta yaşayan evsiz barksızlar, göçmenler, dilenciler, çöp toplayanlardır. Kentli orta sınıfın enalttakilere yönelen öteki ve tehlikelilik algısının, karşı taraf için dışlanma ve damgalanma anlamına gelmektedir (Ümit, 2006: 293).

Toplumsal hiyerarşiler ve farklar her ne kadar karmaşık bir eklemlenme oluştursa ve üstbelirlense de yoksulların tahayyüllerinde toplumsal alanın “fakirler” ve “zenginler” şeklinde ikili bir karşıtlık üzerine üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz (Erdoğan, 2016: 49). Kardeşler Mahallesinde yapılan görüşmelerde de gecekonduda yaşayan kesimin yoksulluktan kaynaklı dışlanma ve ötekileştirme algısına sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yoksulların anlatılarında zenginlerin kendilerine dair algıları ‘aşağılayıcı’, ‘hor gören’ ve ‘dışlayıcı’ oldukları yönündedir.

Bu mahalleye zenginler taşınmaya başladıktan sonra mahallenin eski tadı kalmadı. Eskiden herkes birbirini tanırdı, severdi, sayardı. Biz kendi aramızda gene öyleyiz ama mesela şu karşıdaki siteye taşınanlar hepsi zengin hepsinin de burnu havada. Bu taraftakileri görmezden geliyorlar adam yerine bile koymuyorlar. Mesela bir tanesinin işyeri yakın heralde sabahları yürüyerek gidiyor. Şu kapının önünde denk geldik birkaç kere bir selam bile vermiyorlar insana görmezden geliyorlar.

(K62, erkek, 43 yaş, işçi).

Gecekonduda oturuyorsak insan değil miyiz yani. Zenginler insana tepeden bakıyorlar. Altlarında arabaları var sabah gidiyorlar akşam geliyorlar. Zaten onlar gecekondudan kimseleri görmezler karşılaşmazlar ki. Bu mahallede yaşıyorlar ama gökten inmiş gibiler. Mahalleyle bir ilişkileri yok. Çocukları da öyle. Sitelerinden çıkmazlar. Anneleri babaları ne sokağa gönderir ne parka gönderir. Bizim çocuklarımızı ne sanıyorlarsa artık bizimkilerle oynatmazlar bile.

(K63, kadın, 40 yaş, evhanımı).

Ancak zenginlik, çoğu durumda kendinde kötü olarak değil, ürettiği davranış kalıpları, yaşayış biçimi ve kullanım tarzı açısından kötü addedilmektedir (Erdoğan, 2016: 50).

İnsan zengin olunca bişey oldum sanıyor galiba kendini. Hepimiz 9 aylığız kimseyi hor görmenin gereği yok. Para pul insanı değiştiriyor. Bizim bir akraba vardı müteahhitliğe falan başladı bu. Bilmem kaç tane ev yaptı sattı derken şimdi parayla oynuyor. Şimdi beni görünce selam bile vermiyor artık...

...Bizim hanım apartman temizliğine gidiyor sitelere. Oranın insanları mesela hiç muhatap olmuyorlarmış bizim hanımla. İnsan gördüğünde bir kolay gelsin der. Hanım merdivenleri silerken denk gelenler hiç konuşmadan geçiyorlarmış. Bir şey söylerken azarlayarak konuşuyorlarmış. Bizim gibileri adam yerine koymuyorlar ondandır herhalde.

(K64, erkek, 41 yaş, tamirci).

Yetişkinlerin sahip olduğu algının çok benzerini çocuklarda da görmek mümkündür. Çocukların anlatılarında içinde buldukları koşulları, mekânsal ve sosyal bağlamda algılamakta, kendilerini “kenarda kalmış”, “dışlanmış”, ezilmiş” ve “ötekileştirilmiş” olarak hissettiklerini dile getirmektedirler. Üst sınıfların bu gruplara bakışındaki olumsuzluğu Efe (17) şöyle anlatıyor:

Şurdaki parka gidiyoruz arkadaşlarla oturmak için arasına. Parkın yanında bitane yeni yapılan site var. Ordaki kadınlar bizi şikâyet etmiş muhtara. Üstümüz başımız onlar gibi değil diye tipimize bakıp şikâyet etmişler. Parka serseriler geliyor demişler. O binada bir çocuğun bisikleti kaybolmuş bizden bilmişler. Muhtara onlar hırsız buralara gelmesinler demişler. Biz sadece gidip biraz oturup geliyoruz insan gibi.

(K65, erkek, yaş, 17, işsiz).

Okulda da var öyle kadınlar. Benim kardeşimin yanında babası zengin bir çocuk vardı. Çocuğun annesi oğlunu kaldırtıp başka yere oturtmuş kardeşimin yanından. Bizim fakir olduğumuz belli oluyor üstümüzden başımızdan. Fakir çocuğu olunca kötü bişey sanıyorlar bizi.

(K66, erkek, 14 yaş, öğrenci).

Mesela şurda bir tane market var. Kırtasiye malzemeleri, oyuncak falan satılıyor. Okuldan çıkınca arkadaşımın oraya gezmeye gidiyoruz bazen. Oranın sahibi bizi takip ediyor sürekli bişey çalacakmışız gibi. Niye geliyorsunuz siz diye soruyorlar. Gezmeye geldik deyince bi daha da gelmeyin buraya diyorlar...

...Biz kardeşimle hafta sonları karton topluyoruz mahallelerden. Hırsızlık yapmıyoruz ya. Bizi görenler genelde acıyarak bakıyor bize. Ya da uzaklaşıyorlar bizi görünce. Dün bir tane kadınla çocuğu geçiyordu yanımızdan. Kadın hemen çocuğunu kolundan çekiştirdi bizim yanımızdan geçince. Sanki biz yiyoruz onları.

(K67, erkek, 14 yaş, öğrenci).

Sahada yaptığımız görüşmelerde dışlama ve damgalama sürecine ilişkin deneyimlerini aktarırken çocukların çoğu, üst ve alt sınıflar arasında bulunan ilişkinin

dışlayıcı, küçümseyici ve onur kırıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Kendilerinin yoksul aile çocuğu olmalarından dolayı adlarının hırsızlıkla ve serserilikle özdeşleşmiş olmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Yoksulların anlatılarında toplumsal alan zengin fakir kutupsallığı üzerinden tanımlanmak ve toplumsal ilişkileri anlamlandırma biçimi olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma olgusu, yoksulluğun çeşitli boyutlarını vurgulaması ve mekânsal boyutuyla yoksulların toplumla olan ilişkilerinin analiz edilmesinde belirleyici unsur olmaktadır.

4.2.5.2. Etnik Kimliğe Dayalı Dışlama: *Poşa*'ların Çocukları

Poşa'lar geçmişleri çok eskiye dayanan etnik bir kimliktir. Poşalarla ilgili yazılı kaynaklar tarandığında listenin son derece kısa olduğu görülmektedir⁶. Poşalar yaşadıkları coğrafi mekân, nüfuslarının azlığı, tarihte konargöçer durumda olmaları vb. nedenlerle fazla sayıda yabancı ve yerli araştırmacının dikkatini çekmeyi başaramamıştır (Akgül, 2004: 21). Romlar, Lomlar ve Domlar olarak ifade edilen kimliklerin bir alt grubu olarak, Türkiye Coğrafyası içerisinde Çingeneler, Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde “Roman” olarak adlandırılırlarken, Erzurum, Artvin, Bayburt, Erzincan ve Sivas Çingeneleri için “Poşa”, Van, Hakkâri, Mardin ve Siirt Çingeneleri için “Mıtrıb”, İç Anadolu Çingeneleri için “Elekçi”, Akdeniz Bölgesindeki Çingeneler için “Arabacı” ya da ”Manuş”, Adana ve Osmaniye yöresindekiler için “Cono” tabiri kullanılabilir (Kolukırık, 2017: 147).

Lom Grupları Günümüz Türkiyesindeki Lom ya da Anadolu'daki kullanımıyla Poşa grupları yoğun olarak, Sivas, Erzincan, Erzurum, Hopa, Arhavi ve Artvin'de yaşamaktadırlar Rom ve Dom gruplarında olduğu gibi Lom (Poşa) gruplarının da birlikte yaşadıkları coğrafi kültürle yakın ilişkide olduğu görülmektedir (akt. Kolukırık, 2017: 148). Poşa grupları arasında hâkim gruplarla bütünleşme çabasının daha belirgin olduğu bulgulanmıştır. Geçmişte bilinen yaygın Poşa meslekleri elekçilik ve sepetçiliktir. Bugün ise farklı iş ve meslekler Poşa'larca yapılmaktadır. Eğitim oranının yüksekliğiyle orantılı olarak Dom gruplarında olduğu gibi Poşa grupları arasında da kamu kuruluşlarında çalışan nüfus oranı oldukça yüksektir. Poşa gruplarının diğer bir özelliği ise çoğunlukla yerleşik yaşama geçmiş olmalarıdır. Poşa grupları açısından temel sorunsal kendi kimliklerini gizlemeleridir ve bu genç Poşa'lar arasında rahatlıkla

⁶ Poşalar hakkında geniş bilgi için bkz.(Makriküğü, 2016; Erkul, 1998; Korkmaz, 1985; Önder, 1992).

görülebilmektedir. Bu durumun ortaya çıkışında Poşa adının taşıdığı olumsuz anlamlar ve özellikle Ermeni kökenden geldiklerine ilişkin olarak yapılan göndermelerin etkili olduğu bulgulanmıştır. Bu gruplar ile çalışmanın oldukça zor olan yanı da buradan kaynaklanmaktadır. Bunun dışında Poşa grupları da hiçbir biçimde Çingene tanımlamasını kabul etmemekte ve kendilerini Orta Asya'dan ve Ermenistan üzerinden gelen gruplar olarak tanımlamaktadırlar. Poşa adının kendilerine eskiden verilmiş bir isim olduğunu, boş'ta kalan atalarına verilmiş bir isim olduğunu söylemektedirler (Kolukırık, 2017: 151).

Yukarıda da belirtildiği gibi Poşa nüfusunun yoğun olarak yaşadığı illerden biri de Sivas'tır. Daha önceki dönemlerde konargöçer olarak yaşayan elekçilik (sepetçilik) ve müzisyenlik yapan poşa grupları günümüzde yerleşik hayatı benimsemiş ve kentin farklı mahallelerine dağılmış durumdadırlar. Günümüzde Poşaların ikamet ettiği mahallelerden biri de Kardeşler Mahallesi'dir. Genel olarak farklı bir etnik kimlik olarak Poşalar kentin çeperlerinde bulunan mahallelerde konumlanmışlardır. Kardeşler Mahallesi de bu özelliğiyle hala geçmişten kalan Poşa unsurlarını barındırmaktadır. Sahadan elde ettiğimiz bilgilere göre Poşa'lar Kardeşler Mahallesinin ilk sakinleriydi. 1970'lerden itibaren Sivas'ın köylerden göç edenlerin oluşturduğu bu mahallede azınlık olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Günümüzde Poşalar egemen kültürle bütünleşmiş bir sosyal yapıya sahiptirler.

Resim 30: Kardeşler Mahallesinde Poşa Evleri

Poşalarla ilgili yaptığımız çalışmada karşılaşılan en büyük sorun onların kimliklerini gizlemeleri oldu. Tarihsel süreç içerisinde kimlik kavramı “öteki” kavramıyla ilintili olmuştur. Hall’a (1998: 72) göre kimlik, bir süreç, bir anlatı ve bir söylem olarak “öteki”nin durduğu yerden anlatılmaktadır. Asırlardır süregelen ötekilik ve dışlanma algısı onları bu tutumu göstermeye itmektedir. Poşaların tarihleri ve kültürleri hakkında kendilerinden bilgi edinme isteğimiz karşısında yaşlı bir Poşa kadının söylediği **“Biz Poşa Değil Paşayız”** sözü durumu özetler niteliktedir. Etnik kimlikleriyle ilgili görüşme taleplerimizin reddedilmesi üzerine kendileriyle sınıfsal konumlarından dolayı yaşadıkları dışlanma ve ötekileştirilme algıları üzerine görüşmeler yaptık.

Poşaların yaşamlarına ilişkin bilgileri kendilerinden alamayışımız nedeniyle diğer sokakta yaşayan ve Poşa olmayan diğer Mahalle sakinlerinden bir takım bilgiler edindik:

Poşaların tarihi çok eskidir. Ta Selçuklulara dayanıyor. Bunlar eskiden köylere gelirlerdi elek, sepet satarlardı, kalay yaparlardı, davul zurna çalarlardı. Bir köye gelince 15-20 gün çadırlarında kalırlar sonra başka bir köye giderlerdi. Şimdi tabii elekçilik mesleği de öldü yapmıyorlar artık.

(K68, erkek, 73 yaş, emekli).

Poşalar şu 2 sokakta oturuyorlar. Kimseye bir zararları yoktur kendi hallerindedir. Biz bu mahalleye geldiğimizde de onlar burdaydı. Ayrıımız gayrımız yoktur. Hepimiz komşuyuz onlarla. Kız alır kız veririz, bayramlaşırız, selamlaşırız senelerdir.

(K69, 65 yaş, emekli).

Sahada yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz önemli bir bulgu, aynı sınıfsal konumu paylaşan kişiler arasında bir dışlama ve ötekileştirmenin çok daha az olmasıdır. Gecekondu kesiminde yaşayan poşa kimliğine sahip olanlar ile olmayanlar arasında çok belirgin olarak gözlemlenmeyen ötekileştirme olgusu, farklı toplumsal sınıflar arasında daha keskin bir şekilde görülmektedir. Sınıfsal ayrışma kimliğe dayalı ayrıştırmayı da kapsamaktadır Poşalar hem toplumsal sınıflarından hem de kimliklerinden dolayı dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Harvey’in (2001: 203) belirttiği gibi *“Her ne kadar bütün ötekiler öteki ise de, bazıları diğerlerinden daha ötekidir”*.

Görüşme yapmayı kabul eden bir Poşa yaşadıkları mekânsal ve toplumsal dışlanmayı şu sözlerle anlattı:

Bizim atalarımız eskiden göçebeymiş ama şimdi hepimiz yerleştik buralara. Senelerdir buralarda oturuyoruz. Aslına bakarsan Poşalar hep Sivas'ın dışındaki Mahallelerde oturur. Burda oturan var mesela Mehmet Paşa Mahallesinde oturan var. Poşa deyince başka bişey sanıyorlar bizi. Bir söylenti var işte Poşalar Ermenidir Poşalar Çingenedir diye. Eskiden Poşaları çok hor görürlermiş mesela. Mahallelere sokmazlarmış. Biz ekmeğimizin derdindeyiz. Çalmayız çırpamayız. Davul zurna çalan var, esnaflık yapan var, başka yerlerde çalışanlar var. Bu mahallede aslında eski komşularımızla bir alıp veremediğimiz yok. Ama işte yeni yapılan evlere gelenler arsız hırsız filan sanıyorlar bizleri. Mesela şu yanımızdaki sitede oturanlar çocuklarını dışarı çıkarmıyorlar *“Poşaların çocukları sizi döver”* diyorlarmış çocuklarına. Bi de *“Poşaların çocuklarına yaklaşmayın”* falan diyorlar. Biz neyiz ki biz de onlar gibi insanız”.

Görüşme yapmayı kabul eden bir Poşa yaşadıkları mekânsal ve toplumsal dışlanmayı şu sözlerle anlattı:

Bizim atalarımız eskiden göçebeymiş ama şimdi hepimiz yerleştik buralara. Senelerdir buralarda oturuyoruz. Aslına bakarsan Poşalar hep Sivas'ın dışındaki Mahallelerde oturur. Burda oturan var mesela Mehmet Paşa Mahallesinde oturan var. Poşa deyince başka bişey sanıyorlar bizi. Bir söylenti var işte Poşalar Ermenidir Poşalar Çingenedir diye. Eskiden Poşaları çok hor görürlermiş mesela. Mahallelere sokmazlarmış. Biz ekmeğimizin derdindeyiz. Çalmayız çırpamayız. Davul zurna çalan var, esnaflık yapan var, başka yerlerde çalışanlar var. Bu mahallede aslında eski komşularımızla bir alıp veremediğimiz yok. Ama işte yeni yapılan evlere gelenler arsız hırsız filan sanıyorlar bizleri. Mesela şu yanımızdaki sitede oturanlar çocuklarını dışarı çıkarmıyorlar *“Poşaların çocukları sizi döver”* diyorlarmış çocuklarına. Bi de *“Poşaların çocuklarına yaklaşmayın”* falan diyorlar. Biz neyiz ki biz de onlar gibi insanız”.

Çocuklarının okulda yaşadığı dışlanmaya ilişkin olarak ise şunları anlattı:

Mesela okulda bazı çocuklar bizim çocuklarla oturmak istemiyorlarmış onlar kokuyor diyorlarmış. Alay eden oluyormuş, “poşa poşa burnun bo.a bulaşa” diye oynatıyorlarmış çocukları. Çocuklar nerden bilecek bunları demekki evdeki büyükleri söylüyor ki onlarda söylüyor.

(K70,erkek, 39 yaş, seyyar satıcı).

Çocuklar yaşadıkları dışla(n)ma ve ötekileştirilmeye ilişkin düşüncelerini şu şekilde aktardılar:

Abla şurdaki evlere taşınanlar bizi görünce kovalıyorlar hemen. Mesela biz yollarda filan geziyoruz. Onların evinin önünde geziyoruz bazan. Hemen bize bağıyorlar. Biz geziyoruz sadece bişey yapmıyoruz ki...

...Bi kere abimle beraberSiteleri'nin bahçesine girdik. O zaman daha duvarları tam yapılmamıştı. Böyle bahçede zıplama şeyi var. Ona binmiştik abimle. Biraz bindik işte. Güvenlikçi bizi görünce kızdı bize bizde kaçtık. Ama bi zıplıyoduk ki.

(K71, erkek, 12 yaş, öğrenci)

Resim 31: Yol Kenarında Oturan Poşa Çocukları

Poşa çocukların yaşadıkları dışlanmanın ve ötekileştirilmenin yanısıra yaşadıkları diğer önemli bir sorun da yoksulluktur. Poşa çocukları için Poşa olmak yoksulluk ve yoksunluk demektir. Görüşme yaptığımız Poşa ailelerin hemen hemen hiçbirinin düzenli bir geliri olmadığını tespit ettik. Poşalar genellikle düğünlerde davul zurna çalmak, seyyar satıcılık, kâğıt toplayıcılığı gibi işlerde çalışmaktadırlar. Bu işlerin hem getirisi oldukça düşük hemde sigortası bulunmamaktadır. Poşa kadınlar ise genellikle ev hanımıdırlar. Bazıları evlere temizliğe gittiğini söylemiştir. Düşük gelire sahip olan bu aileler çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiklerini de ifade etmişlerdir. Sahada yaptığımız gözlemler sırasında büyük marketlere gelerek oradaki müşterilerden kendilerine çikolata, şeker, bisküvi almalarını isteyen Poşa çocuklarına rastladık.

4.3. Tartışma: Toplumsal ve Mekânsal Ayrışma Temelinde Çocukluk Deneyimleri

Bu başlık altında saha bulguları, tezin temel ve işlevsel hipotezlerinin ışığında tartışılmıştır. Bu tez çalışmasında mekânın ve mekânla ilişkili olan bütün kavramların toplumsal süreçlerle olan bağıntısını vurgulayan teorik çerçevesi ve mekânsal ayrışmanın sınıfsal/kimliksel bir içeriğe sahip olduğunu belirten temel hipotezi doğrultusunda; alan çalışmasında elde edilen verilerin niteliksel çözümlemesi neticesinde; Kardeşler Mahallesi'ndeki mekânsal ayrışma sürecinin sınıfsal yapı ve kimlik ile ilişkili olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Bu çalışmada sınıfsal göstergeler ışığında çocuk mekânlarını analiz ettik. Çalışma sahasında yaşayanların sınıfsal konumları belirlendikten sonra 'hangi sınıfsal göstergelere sahip çocuklar hangi mekânları kullanıyor' sorusunun cevabını aradık. Toplumsal mekândaki konumları açısından farklı sınıf ve kültürel kimliğe sahip çocukların, kentsel mekâna erişimlerini ve mekân ile kurdukları ilişkiyi toplumsal yapı ilişkileri çerçevesinde belirleme amacı taşıyan bu tez çalışması mekânın toplumsallığı gerçeğinden hareket ederek mekânsal ayrışma ile kentsel süreçler arasındaki diyalektik ilişkiyi göz önünde bulundurmıştır. Toplumsal sürecin izdüşümü olan kentsel mekânın sınıf içeriği ele alınırken, David Harvey'in (1992, 2009) sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramına başvurulmuştur. Mekânsal süreçlerin analizinde ise Henry Lefebvre'in mekânın üretimi konusundaki yaklaşımları tartışılmıştır.

Henry Lefebvre'in açıkladığı gibi mekân toplumsal bir üründür ve toplumsal ilişkilerden soyutlanması mümkün olmayan karmaşık bir ilişkiler bütünüdür. Lefebvre'in geliştirdiği bu teorik zeminde hareket eden David Harvey'in ortaya koyduğu gibi ise mekânla ilişkisel olan tüm kavramlar toplumsal süreçlerle bağıntılıdır. Bu bağlamda, mekânsal ayrışma olgusu, kapitalist ilişkiler içinde toplumdaki sınıfsal eşitsizlikler ve bu eşitsiz ilişkilerin mekâna yansıyan etkileri içinde gerçekleşir.

Mekânın toplumsal bir ürün olduğu savunan kent bilimci Henry Lefebvre'e göre mekân toplumsal ilişkilerden soyutlanması mümkün olmayan karmaşık bir ilişkiler bütünüdür. Mekânla ilişkisel olan tüm kavramların toplumsal süreçlerle bağıntısını kuran David Harvey (2002), mekânsal ayrışma olgusunun toplumdaki sınıfsal yapı bağlamında ele almıştır. O'na göre kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte

toplumsal sınıflar arasındaki uçurum daha da görünür hale gelmiştir. Kapitalist ekonomik sistemin ekonomi alanındaki uygulaması olan neo-liberal politikalar bu süreci hızlandırarak toplumda yoksul sınıfların sayılarının hızla artmasına yol açmıştır. Toplumsal yapıdaki bu dönüşümün mekândaki yansıması ise mekânsal ayrışma şeklinde olmuştur. Üst gelir grubunda olan kesimler kendilerini toplumun geri kalanından ayırtmak için kentin dışında konumlanmış olan güvenli/kapalı sitelerde yer seçerken yoksul kesim ise gecekondü bölgelerinde zor yaşam koşulları altında yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Buna göre farklı toplumsal sınıfların mekâna erişimleri ve mekânı kullanım biçimleri de farklılaşmaktadır. Bu sürece çocuklar açısından bakıldığında ise ailelerinin sınıfsal konumunu paylaşmakta olan çocukların da kapitalist kentteki mekânsal ayrışma pratikleri bağlamında mekânı farklı biçimlerde deneyimlediklerini söylemek mümkün olmaktadır.

Mekânsal ayrışma ile toplumsal süreçler arasındaki bu ilişkinin yansımasını orta ölçekli bir kent olan Sivas'ta gözlemleyebilmek mümkündür. Kentte üst gelir grubu sayıları son dönemlerde hızla artmakta olan güvenli/kapalı sitelerde ve lüks konut alanlarından yer seçmektedirler. Buralarda kentin "*karmaşasından, yoksullarından ve tehlikeleriden*" uzakta izole bir yaşam tarzı sürmektedirler. Çalışma sahası olarak seçilen Kardeşler Mahallesi de mekânsal ayrışmanın keskin bir biçimde görüldüğü bir yerleşim birimidir. Mahallenin çalışma alanı olarak seçilmesinin en önemli nedeni mahallenin farklı toplumsal sınıfları ve farklı kimlikleri birlikte barındırıyor olmasıdır. Sahanın sınıfsal ve kimliksel yapıya dayalı toplumsal ve mekânsal ayrışma pratikleri içermesi onu bu alan araştırması için önemli kılmaktadır. Tezin temel hipotezi olan; "***Kentlerde çocukların kentsel mekânı kullanım biçimlerini ve kentsel mekâna erişimlerini sınıfsal konumları ve kimlikleri belirler***" tezi bu noktada sahada doğrulanmaktadır. Bu temel hipotezi test etmek amacıyla aşağıdaki alt hipotezlerle daha somut biçimde sahada incelenmiştir.

Tezin birinci alt hipotezi "***Mekânsal ayrışma, toplumsal sınıf ilişkilerinin bir fonksiyonudur***". Bu alt hipotez ışığında çalışma sahasında mekânsal olarak ayrılmış olan farklı toplumsal sınıfların ve kimlik gruplarının sınıfsal konumlarını belirlemek amacıyla mahalle sakinleriyle görüşmeler yapılmıştır. Mekânsal ayrışmanın ve toplumsal ayrışma ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla gecekondü bölgesinde ve lüks konut bölgesinde yaşayan mahalle sakinlerinin sınıfsal konumunu belirlemek amacıyla

“Kardeşler Mahallesi’nde Temel Göstergelere Göre Mekânsal Ayrışma” başlığı altında sahadan elde edilen veriler işlenmiştir. Önce gecekonduların hanelerinin sosyal ve ekonomik durumunun belirlenmesi için hanelerde yapılan görüşmelerde hane sakinlerinin gelir, istihdam ve eğitim durumu/düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre sahadan elde ettiğimiz bulgu gecekonduların hanelerinde yaşayanlar düzenli gelirleri olmayan ya da düşük geliri olan, iş piyasasında daha çok yüksek eğitim gerektirmeyen enformel sektörlerde istihdam edilen bireylerden oluştuğu yönünde olmuştur. “Hanelerin Aylık Gelir Düzeyleri”ni belirten Tablo 3’e göre gecekonduların hanelerinde ailelerin % 24’ünün düzenli geliri bulunmazken % 28’inin de aylık geliri 1000-2000 TL gibi düşük bir düzeyde kalmaktadır. Lüks konutlarda yaşayan katılımcılar arasında ise düzenli geliri olmayan aile bulunmamaktadır. Gecekondularda çalışan erkekler seyyar satıcılık, amelelik, inşaat işçiliği gibi gelir düzeyi düşük işlerde çalışırken çalışan kadınlar da temizlikçilik, bulaşıkçılık ve çocuk-yaşlı bakıcılığı gibi işlerde çalışmaktadır (Tablo: 5). Eğitim seviyeleri ise; okur-yazar olmayan erkekler % 4 ve okur-yazar olmayan kadınlar % 16’dır. Lisans ve lisansüstü eğitimi bulunan katılımcı bulunmamaktadır. Lüks konutlarda yaşayan katılımcılarda ise hem kadın hem de erkeklerde görece olarak yüksek eğitim gerektiren ve/veya gelir düzeyi yüksek mesleklerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Tablo 17’ye göre bu meslekler doktorluk, akademisyenlik, polislik, öğretmenlik gibi meslek gruplarıdır.

Çalışmanın ikinci alt hipotezi: “*Mekânda kimliğe göre ayrışmanın, toplumsal sınıf ilişkilerine içkindir*”. Kardeşler mahallesini bu çalışma için önemli kılan noktalardan biri de “Poşa” olarak adlandırılan etnik kimliğin Kardeşler Mahallesinde konumlanmış olmasıdır. Kent çeperleri öteden beri “egemen kültürden farklı olan kimliklerin” ve “dışlanan kimliklerin” mekânı olmuştur. Kentin çeperinde bulunuyor oluşu nedeniyle Kardeşler Mahallesi “Poşa” adı verilen kimlik gruplarınca yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. “Poşa”lar geçmişi uzun yüzyıllara dayanan, çalgıcılık ve sepetçilik gibi mesleklerle geçimlerini sağlamaya çalışan yoksul halk kesimleridir. Farklı toplumsal kimliklerin mekânda ayrılmış durumda bulunmasını örnekleyen poşaların sınıfsal olarak alt gelir grubuna dâhil olması çalışmada öne sürülen “*Mekânda kimliğe göre ayrışma toplumsal sınıf ilişkilerine içkindir*” hipotezini destekleyen bir durumdur. Asırlardır mekânda egemen kimliklerin dışındaki kimliklerin maruz bırakıldıkları dışla(n)ma ve ötekileştirilme, mekânda onların yoksulluklarını toplumsal

kimlikleri üzerinden yeniden üretmektedir. Dolayısıyla farklı kimlik gruplarının kentsel mekânda ayrışması, toplumun kendi içerisinde barındırdığı sınıfsal farklılaşmanın (yeniden üretilmesinin) ürünü olmaktadır. Sahada “Poşa”larla yapılan görüşmelerde, kimliğe dayalı ayrışmanın ve yoksulluğun kent mekânında yeniden üretilmesinin somut örneğini oluşturan Poşa’ların mekâna erişimleri hem sınıfsal konumları hem toplumsal kimlikleri nedeniyle kısıtlandığı bulgusu elde edilmiştir. Poşa ebevyenlerle ve poşa çocuklarla yapılan görüşmelerde görüşmeciler çocukların toplumsal kimlikleri nedeniyle egemen kültüre mensup bireyler tarafından özellikle oyun ve eğitim mekânlarında dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Alanda test ettiğimiz “*Çocukların toplumsal sınıf konumunu ailelerin sınıf konumu belirler*” alt hipotezini (üçüncü alt hipotez) doğrultusunda çalışma sahasında gecekondularda ve güvenli/kapalı sitelerde yaşayan ailelerin sınıfsal konumları belirlenmeye çalışıldı. Elde edilen verilere göre çocukların ailelerinin sınıfsal konumunu paylaşıyor olması nedeniyle varsıl aile çocukları ve yoksul aile çocuklarının yaşam koşulları birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Çalışma sahasında yaşayan gecekondulu çocuklarının içine doğdukları yoksulluk onları yetersiz yaşam koşullarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Gelir düzeyinin toplumsal sınıfı belirlemedeki birincil etkisinden dolayı daha sahada görüşmeye katılan düşük gelirli ya da düzenli geliri olmayan ailelerin çocuklukların barınma, beslenme, eğitim ve sağlık gibi olanaklarının görece daha yetersiz olduğu bulgusuna ulaşıldı. Yoksul aile çocukları daha düşük yaşam koşullarına sahiptir. Yoksul çocukların ailelerinin düşük gelir ve istihdam durumu “4.1.2.1.1. Gelir, İstihdam ve Eğitim Durumu” başlığında ortaya konulmuştur. “4.1.2.1.2. Sağlık, Tüketim ve Beslenme Durumu” başlığında ise ailelerin gelirleri oranında sağlık, beslenme ve diğer tüketim harcamaları verilmiştir. Güvenlikli sitelerde ve lüks konut alanlarında yaşayan çocuklar açısından da bu veriler değerlendirilmiştir. Bu çocukların aileleri yoksul ailelere göre daha daha yüksek gelir düzeyine ve iş piyasasında daha yüksek konuma sahiptirler (bkz. Tablo: 15, 16, 17). Varsıl ailelerde gelir düzeyinin yüksek çocuk sayısının az olması nedeniyle çocuklar için yapılan harcamalar daha yüksek düzeyde olmaktadır. “Gecekondulu Hanelerindeki Çocuk Sayısını” veren Tablo: 9’a göre 3 ve üzeri çocuğu olan aile sayısı %76 iken güvenli sitelerde yaşayan ailelerde bu oran % 28’dir. Yine ailenin gelir düzeyi düştükçe çocukların ücretli çalıştırılma durumları artmaktadır. Buna ilişkin bulgular

Tablo: 9’da verilmiştir. Araştırmaya katılan yoksul ailelerin %76’sının çocukları ücretli bir işte çalışmaktadır.

“Çocuk mekânlarında ayrışmayı çocukların ailelerinin eşitsiz toplumsal sınıf ve kimlik konumları belirler” cümlesiyle ifade edilen dördüncü alt hipotez, çocukların sınıfsal konumu ile mekâna erişimleri arasındaki ilişkiselliği ortaya koyabilmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu hipotez ışığında çalışma sahasında yaşayan çocukların mekâna erişimlerinde ve mekânı kullanım biçimlerinde ailelerinin sınıfsal konumu/kimliğinin ne derece belirleyici olduğunu tespit edebilmek amacıyla ebeveynlerle ve çocuklarla görüşmeler yapılmıştır. Kardeşler Mahallesi’nde toplumsal ayrışmaya bağlı olarak oluşan mekânsal ayrışma doğrultusunda çocukların mekânları da ayrışmaktadır. Çocukların vakitlerinin büyük bir bölümünü geçirdikleri “ev”in koşulları çocukların sınıfsal konumuna ve kimliğine göre değişmektedir. Sahada yaptığımız gözlem ve görüşmelerde gecekondu bölgesinde evlerin çocukların sağlıklı gelişimi için yetersiz koşullara sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Evlerde yaşayan kişi sayısının fazla olması ve evlerin küçük olması nedeniyle çocukların birçoğunun kendilerine ait odaları yoktur. Tablo 25’de ortaya konan bu orana göre görüşme yapılan evlerin % 72’sinde çocukların kendilerine ait odaları bulunmamaktadır. Ayrıca evler eski, bakımsız ve sıhhi değildir. Kullanıcılarına bir yaşam tarzı sunan lüks konutlarda ise çocukların hemen hemen hepsinin kendilerine ait odaları bulunmaktadır. Sahadan elde edilen en önemli bulgulardan biri de çocukların oyun mekânları, eğitim, kültür, spor mekânları gibi kamusal mekânlara erişimlerinin de sınıfsal/kimliksel bir özellik göstermesidir. Sokak, evin bahçesi, mahalle parkı, yol kenarı gibi oyun alanlarını gecekondu bölgesinde oturan yoksul çocuklar kullanırken güvenli sitelerde yaşayan ailelerin çocukları ise oyun alanı olarak site içindeki “yalıtılmış oyun alanları”nı kullanmaktadırlar. Çocukların eğitim mekânlarındaki ayrışmanın bulgularını ise tablo 27 ve tablo 29’da görmek mümkündür. Buna göre gecekonduya yaşayan ailelerin % 92’si çocuklarının devlet okuluna % 8’ ise özel okula gönderirken lüks konutlarda devlet okuluna gönderenlerin oranı % 24 ve özel okula gönderenlerin oranı % 66 olmaktadır. Yine katılımcıların ifadelerine göre yoksul çocukların tiyatro, sinema, spor salonu, ücretlendirilmiş oyun alanları gibi mekânlara erişimleri oldukça kısıtlıdır. Çocuk mekânlarından sınıfsal konuma ve kimliğe dayalı dışla(n)ma ve ötekileştirilme olgusunu ise çalışma sahasında yaşayan “Suriyeli sığınmacı çocuklar” ve “Poşa çocuklar”

üzerinden ele aldık. Kardeşler Mahallesiinde yapılan görüşmelerde gecekonduda yaşayan kesimin yoksulluktan kaynaklı dışlanma ve ötekileştirme algısına sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yoksulların anlatılarında zenginlerin kendilerine dair algıları ‘aşağılayıcı’, ‘hor gören’ ve ‘dışlayıcı’ oldukları yönündedir.

Çocukların ailelerinin ve parçası oldukları toplumun koşullarını paylaşarak çocukluklarını deneyimledikleri savından hareketle; Kardeşler Mahallesiinin hem güvenli/kapalı siteleri ve lüks konut alanları hem de gecekondu bölgesinde ebeveynlerle ve çocuklarla yapılan görüşmelerde farklı toplumsal sınıfa/kimliğe mensup çocukların mekânı farklı biçimde deneyimlediği bulgusunu elde ettik. Üst gelir grubu ailelerin çocukları kentsel mekâna erişim bakımından daha avantajlı durumdayken yoksul aile çocuklarının ve farklı bir etnik kimlik olan “poşa”ların çocuklarının mekâna erişimleri kısıtlı olabilmektedir. Sahada yapılan görüşmelerde çocukların da gündelik hayatlarında kullandıkları oyun mekânlarının, eğitim mekânlarının, spor mekânlarının ve kültürel mekânlarının ayrıştığı tespitinde bulunuldu. Üst gelir grubu ailelerin çocukları oyun alanları olarak diğer sınıfların erişimine kapalı olan site içi oyun alanlarını, AVM’lerin oyun alanlarını ya da ücretlendirilmiş oyun alanlarını tercih ederken yoksul aile çocuklarının bu türden mekânlara erişimleri sınırlanmakta ve bu alanlardan dışlanmaktadır. Yoksul çocuklar ise oyun mekânı olarak evlerinin bahçeleri, sokak, arsa ve yol kenarları gibi alanları kullanmak durumunda kalmaktadır. Tıpkı oyun mekânları gibi eğitim, spor ve kültür mekânlarına erişim de sınıfsal ve kimliksel bir boyut taşımaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, farklı toplumsal sınıflara ve kimliğe sahip çocukların gündelik hayat pratikleri çerçevesinde kentsel mekân ile geliştirdikleri ilişki biçimleri ve kentsel mekâna erişimlerini kapitalist kentleşme ilişkileri ve mekânsal ayrışma pratikleri çerçevesinde ele alınmıştır. Toplumsal ve mekânsal hiyerarşinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ayrışma, mekân ile toplumsal yapı/süreçler arasında diyalektik bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Kapitalizmin ortaya çıkardığı kentte mekânsal ve toplumsal örgütlenme sınıfsal yapı dolayımında belirlenmektedir. Kapitalist kentin toplumsal eşitsizlikleri ve besleyen yapısı toplumsal sınıfların mekânsal olarak ayrışmasını beraberinde getirmiştir. Mekânsal ayrışmanın bileşenleri olan sınıfsal yapı ile kimlik arasında da diyalektik ilişki bulunmaktadır. Sınıfsal yapıya göre ayrılan kentsel mekânda, kimliğe dayalı ayrışma biçimleri de daha görünür hale gelmektedir.

Toplumsal sınıfların mekân ile olan ilişkisi ve mekânda konumlanışları ele alınırken mekânın “toplumsal bir ürün” olduğu gerçeğinden hareket edilmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesini Fransız Sosyolog Henri Lefebvre'nin “mekânın üretimi” adlı eserinde ortaya koyduğu “mekânın toplumsallığı” yaklaşımı oluşturmuştur. Lefebvre'in yanı sıra mekânın David Harvey ve Manuel Castells'in mekânı toplumsal süreçlerle olan ilişkisi bağlamında değerlendiren görüşleri de çalışmanın kuramsal çerçevesinin oluşmasına katkı sağlamıştır. (Toplumsal) mekânın (toplumsal) bir ürün olduğu iddiasından hareket eden Lefebvre'in, mekânın fiziksel, toplumsal ve zihinsel boyutlarını birbirine bağlayarak analitik ve bütünsel; mekân teorisi üzerinden hareket eder. Mekân analizinde soyut mekân ve somut mekân kavramlarını kullanan Lefebvre'e (2014) göre soyut mekân, sermayenin hâkimiyeti altındaki mekânın aynılış ve birleşmesine rağmen, nitelik ve nicelik, bütünsel ve parçalanmış, kullanım değeri ve değişim değeri, mekânın üretimi ile tüketimi arasında çelişkilerle tanımlanmıştır. Lefebvre kapitalist üretim ilişkilerin çözülmesi için toplumsal mekânın üretim sürecinin analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir. O mekân kavramına mekânı salt olarak ele almanın ötesinde, mekânı daha çok *tarihselliği* ve *toplumsallığı* dâhilinde değerlendirerek katkı sunmuştur.

Kentin kapitalist sistemlerle ilişkisini ele alan bir başka kent kuramcısı olan Harvey'e göre ise kent, sermaye birikim süreçlerinin bir ürünüdür. Mekân kavramını

kapitalist sermaye birikimin hareketleri ve krizleri kapsamında değerlendiren Harvey'e (2002) göre kapitalist kentleşme, üretim sürecinde ekonomik olarak krize giren sermayenin, kârını tekrar arttırmak için yatırımlarını daha kârlı bulduğu kentsel yapıyı çevreye yönlendirmesinin sonucunda gelişmiştir. Kapitalist girişimciler kârlarını tekrar artırabilmek için kentlere yönelerek kentlerin yapıyı çevrelerine yatırım yapmaktadır. Böylece Harvey'e göre kentler, kapitalist sermaye birikim mantığını yansıtan birer ayna olmaktadır. Castells'e göre ise kentler, kollektif tüketimin sağlandığı ve işgücünün yeniden üretiminin mekânsal birimleridir. Kentler, işgücünün yeniden üretimi için gerekli olan eğitim, sağlık, konut gibi kollektif tüketim ihtiyaçlarının sağlanmış olduğu mekânlardır. Castells'e göre kent öncelikle ortak tüketim mekânlarıdır.

Mekân kavramı bu şekilde ele alındıktan sonra çalışmada mekân ile ilişkisi belirlenmek istenen “çocuk/çocukluk” olgusu değerlendirilmiştir. “*toplumsal bir kurgu*” olarak nitelendirilebilen çocukluk imgesi, farklı tarihsel dönemlerde ve farklı toplum kesimlerinde farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Çocukluk kavramı bugünkü anlamını ancak asırlar boyu süren değişimlerle kazanabilmiştir. Çocuklar ve çocukluk olgusu yüzyıllar boyunca geçici, eksik, bağımsız bir varoluşa sahip olmayan bir duruma indirgenmiştir. Çocuklar yüzyıllar boyunca minyatür yetişkinler olarak görülmüş ve kendilerine ait bir dünyaları olmamıştır. Çocukluğa ilişkin bu bakış açısı ancak 16. Yüzyılda Protestanlığın ortaya çıkışı ile değişmiştir. John Locke çocukların özünde günahkâr olarak doğmadıkları savunurken Jean Jacques Rousseau ise çocuğun yetişkinlerden farklılığını ortaya koyarak ona farklı davranılması gerektiğini ortaya koymuştur. Çocukluğa bakış açısı çocukluk tarih araştırmacılarının öncüsü sayılan Philippe Aries ile değişmiştir. Aries, çocukluğun değişmez bir olgu olduğu konusundaki geleneksel tutumu eleştirerek çocukluk kurumunun 15. ve 16. Yüzyıllardan önce var olmadığını savunmuştur. O'na göre Ortaçağda çocukluk kurumu yoktu. Aries bu dönemlerden önce çocukluk fikrinin olmadığını kanıtlamak için sanat eserlerinde çocuklara yer verilmeyişini ileri sürmektedir. O'na göre çocukluğu ifade edecek bir kelime bile bulunmamaktaydı. Buradan yola çıkan Aries çocukluğun toplumsal ve tarihsel bir kurgu olduğu gerçeğini öne sürmekteydi.

Yukarıda anlatıldığı şekilde bir tarihi geçmişi olan çocukluk paradigmasının modern çocukluk paradigmasına evrilmesiyle eşitsizlikler üzerine kurulu yapısı yeniden

üretilmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla daha görünür hale gelen eşitsiz toplumsal yapı, farklı özellikleri olan çocuklukları yaratmıştır. Kökeni bakımından da sınıfsal bir nitelik taşıyan çocukluk inşasında çocukluğun belli bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü farklı toplumlara göre farklı çocukluk tanımları vardır. Çocukluğun süresi bile topluma göre değişmektedir. Kapitalist ekonomik sistemin daha da görünür kıldığı toplumsal eşitsizliklerden ve yoksulluktan en çok etkilenen kesim çocuklar olmuştur. Toplumsal kaynaklardan ailelerinin mensup olduğu toplumsal sınıf belirleyiciliğinde pay alan çocukların büyük bir çoğunluğu yoksulluk koşulları içinde toplumsal kaynaklara yeterince erişememe sorunlarıyla yüz yüze kalmaktadırlar. Toplumsal hayattaki eşitsizliklerin çoğu, daha baştan yetişkinler aracılığıyla çocuklara aktarılmakta, ailelerin sınıfsal konumu doğrudan çocukların beslenmesine, eğitimine ve sağlığına yansımaktadır. Dünyada sayıları her geçen gün artan yoksul çocuklar yetersiz yaşam koşulları içinde kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişmemektedirler. Günümüzde yoksul çocuklar, işçi çocuklar, mülteci çocuklar kapitalizmin kurbanları olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın temel ögesi olan çocukların kentsel mekân ile geliştirdikleri ilişki biçimleri ve kentsel mekâna erişimleri toplumsal sınıf ve toplumsal kimlik ekseninde belirlenmektedir. Kentsel mekânda görülen mekânsal ayrışmanın çocukların gündelik yaşam pratiklerine ilişkin oluşturduğu farklılıklar eşitsiz bir toplumsal yapının ürünüdür. Ailelerinin mensup olduğu toplumsal sınıfların bir üyesi olan çocukların mekânsal ayrışma bağlamında mekânda konumlanışları onların kentin sunduğu temel kamusal hizmetlerine ve çocuk mekânlarına erişimlerindeki temel belirleyici unsur olmaktadır. Gündelik hayatın işleyiş biçimi ile mekânın kurgulanması arasındaki karşılıklı ilişki sınıfsal/kültürel konumları açısından farklı olan bireylerin mekâna erişimleri ve mekân ile kurmuş oldukları ilişki biçimleri de farklılaştırmaktadır.

Bu bağlamda çocukların mekân ile kurdukları ilişki sınıfsal ve kimliksel bir çerçevede biçimlenmektedir. Toplumsal sınıfların mekânda ayrışmasının bir tezahürü olan çocuk mekânlarındaki ayrışma, tıpkı ebeveynleri gibi çocukların da kentsel mekânda kullandıkları mekânların sınıfsal konumlarına ve toplumsal kimliklerine göre ayrışmasına neden olmaktadır. Çalışmanın hipotezlerinin test edilmesi amacıyla sahada yapılan görüşmeler ve bu görüşmelerden elde edilen bulgular tezin teorik kısmını ve

hipotezlerini doğrular nitelikte olmuştur. Sahada yapmış olduğumuz görüşmelerde alt gelir grubu ailelerin çocuklarının çocuk mekânlarına erişimleri daha kısıtlı ölçülerde olmaktadır. Söz konusu bu çocuklar oyun mekânları olarak daha çok bahçe, sokak, yol kenarları, mahalledeki boş arsalar ve mahalle parklarını kullanmak durumda kalırken üst gelir grubu çocukların ise oyun mekanı olarak dışardakilerin erişimine kapalı olan ve bu niteliğiyle yarı kamusal alan sayılabilecek olan siteiçi oyun alanlarını tercih ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Belirtilmesi gereken önemli bir diğer nokta ise lüks konut alanlarında yaşayan üst gelir grubu çocukların AVM oyun alanları ya da bunun gibi ücretli oyun alanlarına erişimleri diğer çocuklara göre daha olanaklı olmasıdır. Çocukların mekâna erişimlerinin ailelerinin gelir durumuyla olan bağlantısı göz önünde bulundurulursa yoksul aile çocuklarının kentteki her türden ücretlendirilmiş mekanlara erişimleri ancak gelirleri ölçüsünde olmaktadır. Tıpkı oyun alanları gibi farklı toplumsal sınıflara mensup çocukların kentsel mekândaki eğitim, kültür, sağlık ve spor mekânları da farklılaşmaktadır. Yoksul aile çocukları eğitimleri için mahallelerinde bulunan devlet okullarına giderken varıl aileler çocuklarını özel okullara gönderme imkânına sahiptirler. Bunun dışında temel eğitim dışındaki destekleyici eğitim kurumlarını da sıklıkla tercih etmektedirler. Aynı şekilde yine yoksullar çocuklarını tedavi ettirmek için daha çok mahallede bulunan Aile Sağlık Merkezi ya da Devlet Hastanelerine götürürken zengin aileler özel sağlık kuruluşlarını tercih etmektedirler. Çocukların mekânla ilişkisinde sınıfsal ve kimliğe dayalı bir nitelik gösteren diğer mekânlar ise spor, sanat ve kültür mekânları olmaktadır. Bu türden mekânlar bedellendirilmiş hizmet sunmalarından dolayı çocukların bu tür mekânlara erişimi sınıfsal bir boyut taşımaktadır.

Çocuk mekânlarındaki ayrışmanın diğer önemli bir göstergesi ise çocukların yaşadıkları ev ve diğer çevresel koşullardaki farklılıklardır. Gecekondu bölgesinde evlerin ve çevrenin sahip olduğu olumsuz fiziksel koşullar çocukların kentsel mekânı kullanım biçimleri üzerinde belirleyici olmakta ve mekâna erişimi sınırlayabilmektedir. Gecekondular toplumsal bölüşümden daha az pay alan yoksul kesimin mekânları olarak kentsel kamusal hizmetlerin de yetersiz düzeyde sunulduğu bölgelerdir. Çocuklar buralarda oldukça küçük, bakımsız ve onların sağlıklı fiziksel/psikolojik gelişimleri için yeterli olanaklara sahip olmayan gecekondu tipi evlerde yaşamaktadırlar. Genellikle kalabalık nüfusa sahip bu evlerin hemen hemen hiçbirinde çocukların kendilerine ait

odaları bulunmamakta ve çoğu kez yataklarını kardeşleri ile paylaşmaktadırlar. Lüks konutlar ve güvenli/kapalı siteler ise çocuklar için çok daha rahat ve konforlu mekânlar sunmaktadır. Bu konutlar çocuklar için çok daha yaşanabilir ve sağlıklı koşullara sahiptir. Kentin varlıklı kesiminin yaşadığı bu konutlardaki çocukların mekân kullanım biçimleri ve mekâna erişimleri gecekondularına göre oldukça farklılık göstermektedir. Çocuklar genellikle vakitlerinin büyük bölümünü evde geçirmekte olup oyun oynamak için ise sitelerin içinde bulunan oyun alanlarını tercih etmektedirler.

Yine çalışma sahası olan Kardeşler Mahallesi'nde bulunan "Poşa" olarak adlandırılan etnik kimlik grupları, sınıfsal konumdan kaynaklı toplumsal ve mekânsal ayrışma örneğinin yanında "kimliğe dayalı bir mekânsal ayrışma" dinamiği sunmaktadır. İçermenin olduğu kadar dışlanmanın da simgesi olan kimlik, kentsel mekânda mekânsal ayrışmayı ortaya çıkaran diğer bir etmendir. Daha öncede belirtildiği gibi mekân ile kimlik arasındaki en belirgin ve de marjinal ilişki "ötekilik"tir. Yapılan görüşmelerde de Poşa gruplarının kent mekânıyla olan ilişkisinde egemen kültür tarafından ötekileştirme ya da dışlanmaya maruz kaldıkları sıklıkla dile getirilen bir durum olmuştur. Poşa kimliğine sahip anne ve babalar çocuklarının kimliklerinden dolayı özellikle oyun ve eğitim mekânlarında dışlandıklarını sıklıkla ifade etmişlerdir. Bu dışlanmanın farklı kimlik özelliği taşımalarının yanı sıra onların yoksulluklarıyla da ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Sahadan elde edilen bu bulgu kimliğe yüklenen anlamın sınıfsal yapı çevresinde üretildiğini göstermektedir.

EKLER

EK 1: Poşa Efsaneleri

1. Elekçiler

Çok eski zamanlarda yaşayan bir rahibin hasımları, onun üç yardımcısını rüşvetle elde edip odasına bir kadın getirir, daha sonra da baskın düzenler. Hileyi anlayan rahip yardımcılara “Kara suratlılar, gidin ve bir daha kimseye görünmeyin” diyerek beddua eder.

Aniden suratlarının yarısı kapkara olan rahip yardımcıları birer heybe ve değnek alıp yola koyulur, uzun süre yürürler. Yolda rastladıkları at, inek, koyun gibi hayvanların hiçbiri bunların yanına yaklaşmaz bir tek eşek sadakat gösterir ve yanlarından ayrılmaz. Bir ormana ulaşıp dallar keser, elek, sepet, tef yapar, ama yüzlerinin karası nedeniyle insan içine giremediklerinden, kadınlarına verip sattırır, yaşamlarını böyle elek yapıp kadınlarına sattırarak köy köy, şehir şehir dolaşarak sürdürürler.

II. İhtiyar Bir Poşa'nın Anlattığına Göre...

Çok eskiden Kiliskintos adlı biri ailesinin geçimini sağlayamamanın ümitsizliği ile intihar etmek üzere tandırın içine girer. Karısı onu tandırdan çıkarıp yüreklendirir ve şu şarkıyı söyler:

“Gider dilenir, gelir sana tavuk döşü, lavaş getirir, bakarım. Çık, çık! Tandırdan dışarı çık”.

Bu olaydan sonra yeni evlenen Poşalar'ın eve döndüğünde damadın tandıra girmesi, gelinin ise eşi tandırdan çıkana kadar dans ederek yukardaki şarkıyı söylemesi adet olmuş.

III.

Havarilerinden biri yemek yerken İsa Peygamber'e bir parça ekmeğ verir. Ekmeğin üzerinde kir gören Hz. İsa başından bir tutam saç koparıp ekmeği verene uzatır ve havarisinin şaşkın bakışları karşısında saç tellerini kutsar. Bunun üzerine havari elek işlemeyi öğrenir ve elekçilerin atası sayılır.

IV.

Poşalar kendilerine “Lom” derler, ancak bu adı hiçbir şekilde izah edemezler. Poşa adlandırılmasını ise şu kelime oyunu ile anlatırlar: tüm ulusların davetli oldukları bir davette herkes yerlerini aldıktan sonra Poşalar gelmiş, ancak yer olmadığından onlara “boş-a, boş-a (Yani boştur, boşuna-dır) gidin” demişler. Buradan da boş-a, boş-a, poşa adı oluşmuş.

Ardziv MAKRIKÜĞİ

EK. 2: Sivas'ta Yoksul Çocuklar Şiiri

Sivas'ta Yoksul Çocuklar

*Sivas'ta Ulu Camii avlusunda çocuklar
Yalvaran gözlerle etrafa baka baka
Açıyorlar küçük esmer avuçlarını:
-Emmilerim sadaka! Emmilerim sadaka!*

*Hükümet konağının yanında biri
Bir kemik kalmış bir deri...
'Boya cila yimbeş, boya cila yimbeş' diye ağlıyor
Ve daha fırça bile tutamıyor elleri.*

*Garipler Pazarı'nda körpe çocuklar
Yorgunluktan güzelim yüzleri al al...
Öldüren bir çığlık dudaklarında:
-Boş hamal! boş hamal! boş hamal!*

*Nane satan su satan yetim çocuklar
Şarkı söyleyemediler güneşe aya...
Biliyorum ne masal dinlemeye doydular
Ne oyun oynamaya...*

*Bezirci'de, Yüceyurt'ta Altıntabak'ta...
Çocuklar var incecik yüzleri nurdan
Ama toz toprak içinde elleri ayakları
Oyuncakları çamurdan...*

*Ve günahkâr çocuklar, suçlu çocuklar
Mahkeme salonunda bakarım dizi dizi
Bu suç bizim suçumuz, bu günah bizim
Affedin bizi.*

*Gökteki yıldızlar kadar sayısız
Ah yurdumun kimsesiz ve yoksul çocukları
Anladım farkınız yok koparılmış başaktan!
Alın bu gözleri benden, alın bu yüreği artık
Utaniyorum yaşamaktan.*

Yavuz Bülent Bakiler

EK 3. Çocuk Görüşme Soruları

- 1- Okula gidiyor musun?
- 2- Herhangi bir işte çalışıyor musun?
- 3- Hangi ev işlerini yaparsın?
- 4- Boş vakitlerinde neler yaparsın?
- 5- Tatile ne sıklıkla gidersiniz?
- 6- Tiyatroya ne sıklıkla gidersin?
- 7- Sinemaya ne sıklıkla gidersin?
- 8- AVM'ye ne sıklıkla gidersin?
- 9- Evde ders çalışabiliyor musun?
- 10- Her sabah düzenli olarak kahvaltı yapıyor musun?
- 11- Okula beslenme götürüyor musun?
- 12- Düzenli Harçlık alıyor musun?
- 13- Kendine ait bir odan var mı?
- 14- Yaşadığın evle ilgili bir sorunun var mı?
- 15- Kendine ait bilgisayarın var mı?
- 16- İnternetiniz var mı?
- 17- Mahallede olmasını istediğin bir şey var mı?
- 18- Paralı okul aktivitelerine ne sıklıkla katılıyorsun?

EK 4. Ebeveyn Görüşme Soruları

1. Ailenin Sınıfsal Konumunu Belirlemeye Yönelik Sorular

- 1.1. Sizin ve eşinizin eğitim durumu nedir?
- 1.2. Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz? Gelir kaynaklarınız nedir?
- 1.3. Aylık ortalama gelirinizi nedir?
- 1.4. Sosyal güvenceniz var mı?
- 1.6. Yaşadığınız konutun mülkiyet durumu nedir? (Kira, mülk, akrabaya ait gibi).
- 1.7. Evin oda sayısı nedir?
- 1.8. Evde kaç kişi yaşıyorsunuz? Kimler ve yaşları nedir?
- 1.9. Çocuğunuzun/çocuklarınızın kendine ait odası bulunuyor mu?
- 1.10.Çocuğunuza düzenli olarak harçlık verebiliyor musunuz?
- 1.12. Sosyal güvenceniz var mı?
- 1.13.Sağlık sorunu yaşadığınızda tedavi için hangi sağlık kuruluşlarını tercih ediyorsunuz?
Gerekli olan tedaviyi sağlayabiliyor musunuz?
- 1.14. Boş zamanlarınızda neler yapıyorsunuz?
- 1.16. Alışveriş için nereleri tercih ediyorsunuz?
- 1.17. Aylık gıda alışverişi tutarınız ne kadar?
- 1.18.Çocuklarınız (11-18 yaş arası) eğitimlerine devam ediyorlar mı? Devam etmiyorsa nedeni tercih mi yoksa zorunluluk mu?
- 1.20. Herhangi bir kuruluştan maddi yardım alıyor musunuz?

2. Mahallenin Toplumsal, Ekonomik, Kültürel Yapısını ve İlişkilerini

Anlamaya Yönelik Sorular

- 2.1.Mahalleniz hakkında bilgi verebilir misiniz? Bu mahalleyi nasıl tarif edersiniz? Mahallenin geçmişinden biraz bahseder misiniz?
- 2.2.Ne kadar süredir bu mahallede yaşıyorsunuz ve bu mahalle sizin için ne anlam ifade ediyor?
- 2.3.Geçmişten bugüne kadar mahallenizde ne gibi değişiklikler oldu? Bu değişiklikler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 2.4.Konut seçiminizde çocukların güvenliği ve eğitimi etkili oldu mu?

3. Mahalledeki Çocuk-Mekân İlişkisini Anlamaya Yönelik Sorular

- 3.1. Çocuklarınız okul dışındaki vakitlerini daha çok nerelerde geçiriyorlar?
- 3.2.Çocuklarınız sokakta oyun oynayabiliyor mu? Çocuğunuz evde/sokakta ne kadar süreyle zaman geçiriyor?
- 3.3.(Eğer güvenli bir sitede oturuyorsanız) çocuklarınız oyun oynamak için daha çok sitedeki oyun bahçesini mi yoksa evi mi tercih ediyor?
- 3.4.Site içerisinde yer alan havuz, çocuk oyun parkı, yeşil alan, futbol sahası, basketbol sahası gibi sosyal donatı alanlarını kullanma sıklığınız nedir?
- 3.5.Çocuğunuzu mahalledeki oyun alanlarına gönderiyor musunuz? Göndermiyorsanız bunun nedenini ne olarak açıklarsınız?
- 3.6.Çocuğunuzun eğitimi için hangi okulları tercih ediyorsunuz? Çocuğunuzu mahalledeki bir devlet okuluna mı yoksa mahalle dışındaki bir özel eğitim kurumuna mı gönderiyorsunuz?
- 3.7.Mahallenizde çocuklar için sunulan kaynakların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Mahallenizde çocuklar için spor kulübü, sosyal tesis, kütüphane vb. hizmetler var mı?
- 3.8.Çocuklarınızın mahallenin kaynaklarına erişebilme imkânının yeterli düzeyde olduğunu düşünüyor musunuz?
- 3.9. Çocuğunuzun dışlandığını düşünüyorsanız sizce bunun nedeni nedir?
- 3.10.Çocuğunuz boş vakit etkinlikleri olarak neler yapıyor?

EK.5. Görüşülen Kişiler Listesi

Adı/ Kodu	Cinsiyeti	Yaşı	Mesleği	Mahallenin hangi kesiminde yaşadığı
K1	Erkek	70	Muhtar	Gecekondu
K2	Erkek	71	Emekli	Gecekondu
K3	Erkek	30	İnşaat İşçisi	Gecekondu
K4	Erkek	41	Pazarcı	Gecekondu
K5	Erkek	25	Kamyon şoförü	Gecekondu
K6	Kadın	48	Atık Toplayıcısı	Gecekondu
K7	Erkek	15	Satıcı	Gecekondu
K8	Kadın	32	Temizlikçi	Gecekondu
K9	Kadın	39	Bulaşıkçı	Gecekondu
K10	Kadın	40	Çocuk bakıcısı	Gecekondu
K11	Kadın	36	Ev hanımı	Gecekondu
K12	Kadın	32	Terzi	Gecekondu
K13	Erkek	42	Amele	Gecekondu
K14	Kadın	24	Ev hanımı	Gecekondu
K15	Kadın	36	Ev hanımı	Gecekondu
K16	Erkek	19	Boyacı	Gecekondu
K17	Kadın	25	Ev hanımı	Gecekondu
K18	Kadın	46	Ev hanımı	Gecekondu
K19	Kadın	40	Ev hanımı	Gecekondu
K20	Erkek	56	Emekli	Gecekondu
K21	Kadın	26	Ev hanımı	Gecekondu-Suriyeli Sığınmacı
K22	Kadın	10	Öğrenci	Gecekondu
K23	Kadın	43	Ev hanımı	Gecekondu
K24	Erkek	15	Öğrenci	Gecekondu
K25	Erkek	12	Öğrenci	Gecekondu
K26	Kadın	33	Ev hanımı	Lüks Konutlar
K27	Erkek	68	Emekli	Gecekondu
K28	Kadın	42	Ev hanımı	Gecekondu
K29	Erkek	59	Esnaf	Gecekondu
K30	Kadın	14	Öğrenci	Gecekondu
K31	Kadın	15	Öğrenci	Gecekondu
K32	Kadın	15	Öğrenci	Gecekondu
K33	Erkek	46	Memur	Gecekondu
K34	Erkek	13	Öğrenci	Gecekondu
K35	Erkek	37	Memur	Lüks Konutlar
K36	Kadın	27	Ev hanımı	Lüks Konutlar
K37	Kadın	37	Ev hanımı	Gecekondu
K38	Kadın	51	Ev hanımı	Gecekondu
K39	Kadın	40	Ev hanımı	Gecekondu
K40	Erkek	15	Öğrenci	Gecekondu
K41	Kadın	12	Öğrenci	Gecekondu
K42	Erkek	48	İşçi	Gecekondu
K43	Kadın	14	Öğrenci	Gecekondu
K44	Erkek	53	Kurs Yöneticisi	Lüks Konutlar
K45	Kadın	28	Ev hanımı	Lüks Konutlar
K46	Kadın	30	Sağlık Görevlisi	Lüks Konutlar
K47	Erkek	48	Esnaf	Lüks Konutlar
K48	Erkek	58	Esnaf	Lüks Konutlar
K49	Erkek	16	Öğrenci	Gecekondu
K50	Erkek	14	Çırac	Gecekondu

K51	Erkek	13	Öğrenci/çalışıyor	Gecekondu
K52	Erkek	13	Öğrenci/çalışıyor	Gecekondu
K53	Erkek	13	Öğrenci/çalışıyor	Gecekondu
K54	Çocuk	16	Çocuk İşçi	Gecekondu
K55	Kadın	30	Bulaşıkçı	Gecekondu-Suriyeli Sığınmacı
K56	Erkek	24	İşsiz	Gecekondu-Suriyeli Sığınmacı
K57	Erkek	27	İşsiz	Gecekondu-Suriyeli Sığınmacı
K58	Kadın	22	Temizlikçi	Gecekondu-Suriyeli Sığınmacı
K59	Kadın	40	Temizlikçi	Gecekondu-Suriyeli Sığınmacı
K60	Erkek	64	Emekli	Gecekondu
K61	Erkek	49	Esnaf	Gecekondu
K62	Erkek	43	İşçi	Gecekondu
K63	Kadın	40	Ev hanımı	Gecekondu
K64	Erkek	41	Tamirci	Gecekondu
K65	Erkek	17	İşsiz	Gecekondu
K66	Erkek	14	Öğrenci	Gecekondu
K67	Erkek	14	Öğrenci	Gecekondu
K68	Erkek	73	Emekli	Gecekondu
K69	Erkek	65	Emekli	Gecekondu
K70	Erkek	39	Seyyar Satıcı	Gecekondu-Poşa
K71	Erkek	12	Öğrenci	Gecekondu-Poşa

EK 6: Kardeşler Mahallesi'nden Manzaralar

KAYNAKÇA

- ADAMAN, Fikret, Çağlar, Keyder, (2006), **Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi İçin Hazırlanmış Rapor.
- ADAMS, Annmarie, Abigail A. Van Slyck, (2004), “Children’s Spaces”, **Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society**, (edit. Paula S. Fass), Volume 1, USA, Macmillan, pp.187-192.
- ADIGÜZEL, Şenol, (2013), “Yeni Liberal Politikaların Bir Uzantısı Olarak “Sosyal Belediyecilik”, **Kent Üzerine Özgür Yazılar**, (haz. Cem Ergun vd.), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 308-321.
- ADORNO, Theodor W, (2009), “Sosyoloji ve Ampirik Araştırma”, **Kuram ve Yöntem Kenarından**, (ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul), İstanbul: Anahtar Kitaplar, ss. 171-189.
- AGLIETTA, Michel, (2015), **A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience**, London: Verso Books.
- AKBAŞ, Emrah, Reyhan ATASÜ (2009), “Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Sayı: 1, Cilt: 20, ss. 95-103.
- AKGÜL, Urungu, (2004), **Poşalar: Buçuk Milletin Kayıp Kültürü**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AKGÜN Asiye, (2014), “Ayrışma-Ayrıştırma Temelli Mekânsal Pratiklerinin Toplumsal Pratiklerle İlişkisi Üzerine Bir Çalışma”, **İdeal Kent Dergisi**, Sayı: 12, ss. 70-87.
- AKILLI, Hüsniye, Abdullah DİRİKOÇ, (2016), “Türkiye’de Kent Yoksulluğu ve Çocuk: Nevşehir Örneği”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 26, ss. 198-224.
- AKKAN, Başak Ekim, vd.(2011), **Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri**, Sosyal Politika Forumu, İstanbul: Anadolu Kültür Derneği.

- AKKAR, ERCAN, Müge, (2016), “Endüstri-Sonrası Kentlerin Değişen ve Dönüşen Kamusal Mekânları”, **Planlama Dergisi**, Sayı: 26(3), ss. 193-203.
- AKTAY, Yasin (2007), “Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul”, **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**, (der. Güney Çeğin vd.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 473-499.
- ALKAN, Ayten, (1999), “Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 4-54, ss.1-29.
- ALKAN, Ayten (2000), “Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekân”, **Kültür ve İletişim**, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 71-95.
- ALKAN, Ayten, (der.) (2009), “Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek”, **Cins Cins Mekân**, İstanbul: Varlık Yayınları, ss. 7-35.
- ALKAN, AYTEN, (2015), “Feminist Kuramın Kenti/Mekânı Analizinde Bilgi kuramsal (Epistemolojik)/Yöntembilimsel (Metodolojik) Dönüm Noktaları ve Başlıca Yaklaşımlar”, <https://aytenalkan.com/> (Erişim Tarihi: 23. 11. 2017).
- ALKAN, Ayten, Bülent, Duru, (2002), “20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce”, **20. Yüzyıl Kenti**, (der. ve çev. Ayten Alkan, Bülent Duru), Ankara: İmge Yayınevi, ss.7-25.
- ALKAN, Ayten, Bülent, Duru, (2007), “Türkiye’de Kent Çalışmalarının İzinden Giderken “Toplumsal Adalet, Eşitsizlik ve İktidar” Nereye Düşer?”, **Ruşen Keleş’e Armağan, III. Kitap: Kent ve Politika**, (der. Ayşegül Mengi), Ankara: İmge Kitabevi, ss.87-110.
- ALTUNTAŞ, Betül, (2014), “Sokakta Çocuk Emeği”, **Kapitalizm ve Paternalizm Kısacasında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu**, (haz. Mihriban Şengül ve Tarık Kaya), Malatya: Eğitimsen Yayınları, ss. 96-105.
- ALTUNTAŞ, Betül, (2018), **Mendile Simite Boyaya, Çöpe/Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALTAY, Asuman, (2007), “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, **Ege Akademik Bakış**, Sayı: 7(1), ss. 337-362.

- ANDERSEN, Hans Skifter, (2002), "Excluded Places: the Interaction Between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods", **Housing, Theory and Society** **19**, Taylor and Francis Group, pp.153-169.
- "Annual Report, Results for Children", (2017), <https://www.savethechildren.org/>
Erişim Tarihi: 08. 05. 2018.
- ANUMYAN, Meline, (2017), "Tarihten günümüze Lomlar veya Poşalar",
<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/17704/tarihten-gunumuze-lomlar-veya-posalar>.
- ARCHARD, David, (2004), **Children**, London: Routledge.
- ARIÉS, Philippe, (1962), **Centuries of Childhood, a Social History of Family Life** (çev. Robert Baldwick), New York: Random House.
- ARLI, Alim, (2012), "Şehir Sosyolojisi: 1970 Öncesi Tartışmalar Hakkında Bir Yeniden Değerlendirme", (der. Köksal Alver), **Kent Sosyolojisi**, Ankara: Hece Yayınları, ss. 107-150.
- ARPACIOĞLU, Özge, Metin Yıldırım, (2011), "Dünyada Ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2011, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 60-76.
- ARON, Raymond, (1992), **Sınıf Mücadelesi**, (çev. Erol Güngör), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ARSLAN, Ali (2004), "Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 2, ss. 126-143.
- ARSLANOĞLU, Rana, (1998), **Kent Kültür Küreselleşme**, Bursa: Asa Kitabevi.
- ATAAY, Faruk, (2001), "Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü", **Praksis**, Sayı:1, ss.53-96.
- ATASÜ TOPCUOĞLU, Reyhan, (2012), **Türkiye'de Göçmen Çocukların Profili, Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Önerileri**, Uluslararası Göç Örgütü Yayını.

- ATILGAN, Eylem Ümit, (2017), “Çinçin’den Subay, Polis Çıkmış mı ki Ben Olayım?, Damgalı Mekanlar”, **Kenar’ın Kitabı-Ara’da Kalmak Çeper’de Yaşamak**, (der. Funda Şenol Cantek), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 61-89.
- AYATA, Sencer, Ayşe Ayata, (2000), “Toplumsal Tabakalaşma, Mekânsal Ayrışma ve Kent Kültürü”, **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, (haz. Fulya Atacan vd.), ss. 151-173.
- AVAR, Adile Arslan (2009), “Lefebvre’in Üçlü Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân- Diyalektiği”, **TMMOB Mimarlar Odası Dergisi**, Sayı:17, ss.7-17.
- ATAUZ, Sevil, (2008), “Kent Yoksulu Aileler ve Çocukları”, **III. Aile Şurası Tebliğleri**, ss.435-457.
- BAGGERMAN, Arianne, Rudolf Dekker, (2004), “The Enlightenment”, **Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society**, (edit. Paula S. Fass), Volume 1, USA. Macmillan, pp.321-324.
- BAGGERMAN, Arianne, Rudolf Dekker, (2009), **Child of the Enlightenment**, Boston: Brill.
- BAKAN, Joel, (2007), **Şirket: Kar ve Güç Peşindeki Patolojik Kurum**, (çev. Rahmi Öğdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAL, Hüseyin, (2006), **Kent Sosyolojisi**, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- BALİBAR, Etienne, (2017), “Sınıf İrkçiliği”, **İrk, Ulus, Sınıf**, (çev. Nazlı Ökten), İstanbul: Metis Yayıncılık, ss. 245-260.
- BALL, Michael, (1994), “The 1980’s Property Boom”, **Environment and Planning**, Volume: 26, ss. 671- 695.
- BALOĞLU, Filiz, (2004), “Kentsel Yoksulluk: İstanbul'dan Küçük Bir Kesit”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, ss.230-249.
- BALTA, Evren (2005), “Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm”, **Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi**, Sayı: 192, ss. 20-28.
- BARRE, Françoise, (1984), “Çocuk ve Mekân ya da Yitirilmiş Kent”, (çev. Murat Güvenç), **Mimarlık Dergisi Çocuk ve Mekân Sayısı**, Sayı: 9, ss. 14-17.

- BRAUDEL, Fernand, (2007), “Tarih”, **Akdeniz Mekân ve Tarih**, (yöneten: Fernand Braudel, çev. Necati Erkurt ve Aykut Derman), İstanbul, Metis Yayınları.
- BAUDRİLLARD, Jean, (2013), **Tüketim Toplumu**, (çev. Hazal Deliçaylı ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt, (1998), **Sosyolojik Düşünmek**, (çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt, (1999), **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, (çev. Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BAUMAN, Zygmunt, (2000), **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt, (2013), **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik**, (çev. Doruk Ergin), İstanbul: Say Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt, (2016), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BENETON, Philippe, (1991), **Toplumsal Sınıflar**, (çev. Hüsnü Dilli), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAŞKAYA, Fikret (2015), **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, İstanbul: Öteki Yayınları.
- BAYIRBAĞ, Mustafa Kemal, (2017), “Siyaset Bilimi ve Kent Çalışmaları”, **Siyaset Bilimi**, (haz. Gökhan Atılğan ve Atilla Aytekin), İstanbul: Yordam Kitap.
- BECKER, Uwe, (2000), “Sınıf Kuramı”, (çev. Nilüfer Yılmaz), **Teori ve Politika Dergisi**, Sayı: 19-20, ss.150-165.
- BEGEL, Egon Ernest (1996), “Kentlerin Doğuşu, Kent ve Kültürü”, **Cogito Dergisi**, İstanbul, Sayı: 8, ss.7-15.
- BEDİRHANOĞLU, Pınar, (2017), “Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler”, **Siyaset Bilimi**, (haz. Gökhan Atılğan ve Atilla Aytekin), İstanbul: Yordam Kitap.
- BEKTAŞ, Yasin, Ceyhan YÜCEL, (2013), “Ankara-Altındağ Tepesi Gecekondu Bölgesi’nde Mekânsal Ayrışmanın Gözlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, **Megaron**, Sayı: 8(2), ss.115-129.

- BİLGİN, Nuri, (1984), “Çocuk(lar) ve Mekân(lar)”, **Mimarlık Dergisi/Çocuk ve Mekan Sayısı**, Sayı: 9, ss. 18-22.
- BİLGİN, Nuri, (2003), **Sosyal Psikoloji Kavramlar, Yaklaşımlar Sözlüğü**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- BİRİCİK, Alp, (2010), “Ötekinin Ürettiği Mekânlar ve Toplumsal Cinsiyet/Cinsellik Kurguları”, **Cinsiyet ve Mimarlık**, Sayı: 19, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, ss. 80-85.
- BLAKELY, E. J. ve Synder, M. G., (1999), **Fortress America: Gated Communities in the United States**, Brookings Institution Press, Washington D.C.
- BOLT, Gideon, Ronald Van Kempen, J. Weespp, (2009), “After Urban Restructuring: Relocations and Segregation in Dutch Cities”, **Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie**, Blackwell Publishing, pp. 502-518.
- BORATAV, Korkut (2016), **1980’li yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Ankara: İmge Yayınevi.
- BOURDIEU, Pierre, (2006), **Pratik Nedenler**, (çev. Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Hil Yayın.
- BOURDIEU, Pierre, (2017), **Ayırım**, (çev. Derya Fırat ve Günce Berkkurt), Ankara: Heretik Yayınları.
- BOZKULAK, Serpil, (2011), “Eski Şişeye Yeni Şarap”, **Toplum ve Bilim Dergisi (Banliyö Özel Sayısı)**, Sayı: 26, ss. 107-116.
- BRAUDEL, Fernand, (2004), **Maddi Uygarlık: Ekonomi ve Kapitalizm XV - XVIII Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları**, Üçüncü Cilt, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınevi.
- BUĞRA, Ayşe, Çağlar, Keyder, (2003), **Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi**, Ankara: UNDP.
- BUĞRA, Ayşe, (2008), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BUMİN, Kürşat, (1983), **Batı’da Devlet ve Çocuk**, İstanbul: Alan Yayıncılık.

- CANDAŞ, Ayşen, vd., (2011), **Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Sağlamak Mümkün Mü?**, İstanbul: Açık Toplum Vakfı.
- CANTEK, Levent, (1998), “Kenar Mahalleye Dair “Dip“notlar”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 111-112, ss. 126-136.
- CASTELLS Manuel, (2006), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, II. Cilt, (çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CASTELLS, Manuel, (2014), **Kent, Sınıf, İktidar**, (çev. Asuman Türkün), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- CASTELLS, Manuel, (2013), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Binyılın Sonu**, Üçüncü Cilt, (çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CHILDE, Gordon, (1982), **Tarihte Neler Oldu**, (çev. Mete Tunçay, Alaaddin Şenel), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- CHILDE, Gordon, (2001), **Kendini Yaratan İnsan**, (çev. Filiz Oşuoğlu), İstanbul: Varlık Yayınları.
- CİHAN, M.Melis, Ebru Dönmezer Dinçer, (2017), “Sınırlandırılmış Konut Alanları Üzerinden Konut-Kamusal Alan İlişkilerinin Yeniden İrdelenmesi”, **Megaron Dergisi**, Sayı: 1, Cilt: 13, ss. 102-116.
- CORSARO, William, (1997), **The Sociology of Childhood**, USA: Pine Forge.
- COX, Roger, (2002), **Shaping Childhood**, London: Routledge.
- CRIVELLO, Gina, vd., (2012), “‘Ridiculed for Not Having Anything’: Children’s Views on Poverty and Inequality in Rural India”, **Childhood Poverty Multidisciplinary Approaches**, (edit. Jo Boyden ve Michael Bourdillon), UK: Palgrave Macmillan, pp. 218- 236.
- ÇALIŞKAN, Olgu, (2006), “Sokağı Anlamak ya da Toplumsal Ben’in Yeniden Keşfi: Kentsel Sokaklar ve Kentsel Ritüeller”, **Planlama**, Sayı: 2, ss. 163-168.
- ÇOK, Figen, vd., (2004), “Kentlerdeki Açık Alanlarda Çocuk Oyunları: Ankara Örneği”, **Türkiye’de Çocuk Oyunları: Araştırmalar**, (haz. Bekir Onur ve Neslihan Güney), Ankara: ÇOKAUM Yay. No:12, ss.16-28.

- ÇUKUR, Duygu, (2009), “Çocuk Dinlenimi Açısından Oyunun Önemi ve Konut Yakın Çevresinde Oyun Değerini Artırıcı Mekânsal Düzenlemeler”, **Ege Mimarlık Dergisi**, Sayı: 69, ss. 14-19.
- DE CERTEAU, Michel, (2009), **Gündelik Hayatın Keşfi-I**, (çev. L. A. Özcan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- DEMİREL, Ömer, (2000), **Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü**, Ankara: T.T.K Yayınevi.
- DERİCİOĞLU ERGUN, Ayşe, (2013), “Kent Yoksulluğu ve Yeni Mahrumiyetler: Yoksulluk-Sağlık İlişkisi Üzerine Bir Tartışma”, **Kent Üzerine Özgür Yazılar**, (haz. Cem Ergun vd.), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 362-380.
- DERRİDA, Jacques, (2003), “Teoriye İzlemek”, **Teoriden Sonra Hayat**, (der. M. Payne-J. Schad, çev. E. Kılıç), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- DİNÇER, İ., Z. Enlil (2002) “Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası-İstanbul,” **Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama konulu Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu**, Ankara. 6-8. Kasım.2002 **TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Gazi Üniversitesi, Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama Bildiri Kitabı**, ss. 415-424.
- DOĞAN, Ali Ekber, (2002), **Birikimin Hamalları: Kriz, Neo-Liberalizm ve Kent**, İstanbul: Don Kişot Yayınları.
- DOĞAN, Ali Ekber, (2005), “Neo-Liberal Belediyeciliğin Çelik Zırhı: Yerel Kalkınma”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 246, ss. 77-89.
- DOĞAN, Ali, E., (2001), Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu”, **Praksis**, Sayı: 2, ss. 97-123.
- ELDEN, Stuart, (2004), **Understanding Henri Lefebvre: Theory and the Possible**, London: Continuum.
- ELKIND, David, (1999), “Çocuk ve Toplum”, (çev. Demet Öngen), Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- ELKIND, David, (2001a), “Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim”, (çev. Emine Gül Kapçı), **3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Dünya’da ve Türkiye’de Değişen Çocukluk**, (haz. Bekir Onur), Ankara: Ankara

Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları,
ss.15-25.

- ELKIND, David, (2001b), **The Hurried Child**, Cambridge: Harvard University Press
- ENGELS, Friedrich, (2013), **İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu**, (çev. Oktay Emre), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ENGLE, Patrice, (2012), “Poverty and Developmental Potential”, **Childhood Poverty Multidisciplinary Approaches**, (edit. Jo Boyden ve Michael Bourdillon), UK: Palgrave Macmillan, pp. 132-147.
- ERAYDIN, Ayda (1992), **Postfordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler**, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- ERCAN, Fuat, (2000), “Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler: Homojenleşme ve Farklılaşma/Güç ve Eşitsizlik İlişkileri Üzerine”, **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ERCAN, Fuat, (2011), **Toplumlar ve Ekonomiler**, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- ERCAN, Recep, (2011), “Modern Çocukluk Paradigması”, **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, No: 2, ss. 85- 98.
- ERDER, Sema, (2006), **Refah Toplumunda Getto**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- ERDER, Sema, (2013), **İstanbul’a Bir Kent konu: Ümraniye**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERDEMİR, Hatice, Halil, Erdemir, (2012). “Antikçağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek” , **Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu**, II. Cilt, (haz. Dolunay Şenol vd.), MÇD Yayınları, 27-28 Nisan, Ankara, ss. 643-69.
- ERDOĞAN, Necmi, (2016), “Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve ‘Fark Yaraları’”, **Yoksulluk Halleri**, (ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.47-97.
- ERKUL, Ali (1998), "Bir Alt Kültür Grubu Olarak Poşalar", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20-21, ss. 21-31

- ERKUT, Zeynep, S. Balcı, S. Yıldız (2017), “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, **Çocuk ve Medeniyet**, Sayı: 1, ss. 17-29.
- FALAH, (1996), Ghazi, “Living Together Apart: Residential Segregation in Mixed Arab- Jewish Cities in Israel”, **Urban Studies**, Vol. 33, No. 6, 823-857.
- FASS, P.S. (2003), **Children and Globalization**, **Journal of Social History**, Vol: 36 (4), pp. 963-977.
- FIRMAN, Tommy, (2004), “New Town Development in Jakarta Metropolitan Region: a Perspective of Spatial Segregation”, **Habitat International**, Vol: 28, pp. 349-368.
- FİRİDİN ÖZGÜR, Ebru, (2006), “Sosyal ve Mekânsal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler, İstanbul, Çekmeköy Örneği”, **Planlama Dergisi**, Sayı: 4, ss. 79-95.
- FORTNA, Benjamin C., (2018), “Bonbons and Bayonets: Mixed Messages of Childhood in the Late Ottoman Empire and the Early Turkish Republic”, **Childhood in the Late Ottoman Empire and After**, (ed. Suraiya Faroqhi, Halil İnalçık, Boğaç Ergene), Boston: Brill, ss.173-191.
- FOUCAULT, Michel, (2016), **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, (çev. Işık Ergüden vd.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FREIRE, Paulo, (2003), **Ezilenlerin Pedagojisi**, (çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FRIEDRICH, Jürgen, (1998), “Social Inequality, Segregation and Urban Conşict The Case of Hamburg”, **Urban Segregation and The Welfare State**, (ed. Sako Musterd and Wim Ostendorf), London: Routledge, pp. 168-190.
- GALLINO, Luciano, (2012), **Küreselleşme ve Eşitsizlik**, (çev. Durdu Kundakçı), Ankara: Dost Kitabevi.
- GANDER, Mary, Harry W. Gardiner, (2001), **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, (çev. A. Dönmez, N.Çelen, B.Onur), Ankara: İmge Yayınevi.

- GARRISON, Elise P, (2004), "Ancient Greece and Rome", **Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society**, (edit. Paula S. Fass), Volume 1, USA. Macmillan, pp.53-59.
- GENÇ, Özlem, (2016), "Çocukların Orta Çağ Avrupa'sındaki Yeri", **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, No: 1, ss. 241-261.
- GENİŞ, Şerife, (2007), "Küreselleşme. Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma", **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı: 5, ss.69-84.
- GENİŞ, Şerife, (2009), "Neo-liberal Kentleşmenin Mekânda Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 17-18, ss. 69-86.
- GEZGİN, Elif, (2016), **Damgalanan Mekânda Yaşam: Bir Kentin 'Öteki'si Olmak**, Ankara: Phonix.
- GHULYAN, Husik, (2017), "Lefebvre'in Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 3, ss. 1-29.
- GIDDENS, Anthony, (1999), **İleri Toplumlarda Sınıf Yapısı**, (çev. Ömer Baldık), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- GIDDENS, Anthony, (2012), **Sosyoloji-Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GIDDENS, Anthony, (2013), **Sosyoloji**, (haz. Hüseyin Özbal ve Cemal Güzel), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GIDDENS, Anthony, (2014), **Modernite ve Bireysel Kimlik**, (çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayıncılık.
- GLEBE, Günther, (1997), "Urban Economic Restructuring And Ethnic Segregation in Düsseldorf", **Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie**, Volume: 88
Issue: 2, Blackwell Publishing, ss. 147-157.
- GOFFMAN, Erving, (2018), **Damga-Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**, (çev. Şerife Geniş vd.), İstanbul: Heretik Yayınları.

- GOTTDIENER, Mark, (1994), **The New Urban Sociology**, McGraw-Hill, Inc., New York.
- GOTTDIENER, Mark, (2001), “Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, (çev. H. Çağatay Keskinok), **Praksis**, Sayı: 2, ss. 248-269.
- GOUVERNEUR, Jacques (2007), **Kapitalist Ekonominin Temelleri**, (çev. Fikret Başkaya), Ankara: İmge Kitabevi.
- GÖKÇE, Duygu, (2018), “Romanların Konut Ayrışmasını Etkileyen Faktörler: Aydoğdu Mahallesi, Tekirdağ”, **Megaron Dergisi**, Sayı: 13(2), ss. 263-276.
- GÜÇLÜ, Sevinç, (2012), “Feminist Metodoloji Tartışmaları”, **Mediterranean Journal of Humanities II/1**, ss.107-120.
- GÜLALP, Haldun, (1993), **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, İstanbul: Belge Yayınları.
- GÜLER, Birgül Ayman, (2005), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, Ankara: İmge Yayınevi.
- GÜN, Servet, (2017), **Çocuk: İşçi, Yoksul, Göçmen**, İstanbul: Notabene Yayıncılık.
- GÜNEY, Atilla, (2004), “Küreselleşme Kimlik Politikaları ve Kent İlişkisi Üzerine Alternatif Bir Okuma: Antakya Örneği, **Küreselleşme Kıskaçında Kent ve Politika**, (ed. Muharrem Güneş), ss. 123-144.
- GÜNGEN, Ali Rıza, (2016), “Marx ve Klasik Marxsizm: Toplumsal Dönüşüm ve İktidar Çözümlemesi”, **Siyaset Sosyolojisi**, (haz. Feride Acar, Hasan Fark Uslu), Ankara: Dipnot Yayınları, ss. 70-94.
- GÜZEL, Bekir, (2016), “21. Yüzyılda Çocuk İşçiliği ile Mücadele İlerleme Raporu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 42, ss. 1993-1998.
- HABERMAS, Jürgen, (2013), **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, (çev. T. Bora, M. Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen, (2002), **Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak**, (çev. İ Aka), İstanbul: YKY.
- HALL, Stuart, (1998), **Eski ve Yeni Etniklikler, Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (der. Anthony King, çev. Gülcan Seçkin, Ümit Hüsrev Yolsal), Ankara.

- HANCIOĞLU, Furkan, (2015), Kentsel Mekânda “Öteki”nin Ayrışması Cihangir Örneğinde “LGBT” Kimliğinin Mekânsal Ayrışma Deneyimi, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1993), **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- HARMAN, Chris, (2011), **Halkların Dünya Tarihi**, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: Yordam Kitap.
- HARUNOĞULLARI, Muazzez, (2016), “Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, **Göç Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 29-63.
- HARVEY, David, (1993), “Esneklik: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 56-61, ss. 83-92.
- HARVEY, David, (1997), **Postmodernliğin Durumu**, (çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.
- HARVEY, David, (2001), “Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası”, (çev. Sinan Kadir Çelik, Ayça Atikoğlu), **Praksis Dergisi**, Sayı: 2, ss.173-203.
- HARVEY, David (2002), “Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Ayrışma Kuramı”, **20. Yüzyıl Kenti**, (çev-der. Bülent Duru, Ayten Alkan) Ankara: İmge Kitabevi, ss.147-172.
- HARVEY, David, (2013a), **Sosyal Adalet ve Şehir**, (çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.
- HARVEY, David, (2013b), **Asi Şehirler**, (çev. Ayşe Deniz Temiz), İstanbul: Metis Yayınevi.
- HARVEY, David, (2015a), **Sermayenin Mekânları**, (çev. Başak Kıncır vd.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- HARVEY, David, (2015b), **Sermayenin Sınırları**, (çev. Utku Balaban), İstanbul: Yazılama Yayınları.

- HATTATOĞLU, Dilek, (2009), “Sosyal Bilim ve Anlatı: Yakalanmışlığın Ötesine”,
Kuram ve Yöntem Kenarından, (ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul), İstanbul: Anahtar Kitaplar, ss. 126-149.
- HAZAR, Zekihan, vd., (2017), “Ortaokul Öğrencilerinin Geleneksel Oyun ve Dijital Oyun Algılarının İncelenmesi: Karşılaştırmalı Metafor Çalışması”,**Spormetre Dergisi**, Sayı: 15 (4), ss. 179-190.
- HEYWOOD, Andrew, (2013), **Siyaset**, (çev. Bekir Berat Özipek vd.), Ankara: Adres Yayınları.
- HOBSBAWN, Eric J, (1996), **Kısa 20. Yüzyıl**, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- HOBSBAWN, Eric J. (2002), **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HOLLOWAY, Sarah L., Gill Valentine, (2000), “Children’s Geographies and The New Social Studies of Childhood”, (edit. Sarah L.Holloway and Gill Valentin), **Children’s Geographies**, London: Routledge.
- HOLT, John, (1996), **Escape from Childhood**, Newyork: Holt Associates.
- HOLTON, R. J.,(1999), **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**, (çev. Ruşen Keleş), İstanbul: İmge Yayınevi.
- HOOGVELT, Ankie, (1997), **Globalisation and the Postcolonial World**, London: Macmillan Press.
- HOUT, Jean-Louis vd. (2000), **Kentlerin Doğuşu**, (çev. Ali Bektaş Girgin), İstanbul: İmge Yayınevi.
- HUIZINGA, Johan, (1995), **Homo ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- IŞIK, Oğuz, Melih, Pınarcıoğlu, (2003), **Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**, İstanbul: İletişim.
- İNAL, Kemal, (2004), **Modernizmin Aile ve Çocuk Üzerinden Yolculuğu**, İstanbul: Virgül Yayınları.

- İNAL, Kemal, (2007a), “Paternalist Politikanın İdeal Türk Çocuğu”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1 Cilt: 32, ss. 195-212.
- İNAL, Kemal, (2007b), **Çocuğun Örselenen Dünyası**, Ankara: Sobil Yayıncılık.
- İNAL, Kemal, (2014), **Çocuk ve Demokrasi**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- “İsa”, 2018, <http://www.nationalgeographic.com.tr> Erişim Tarihi: 23. 03. 2017.
- JAMES, Allison, (2001), “Yeni Çocuk Sosyolojisinde Sorunlar, Bakış Açuları ve Uygulamaları”, (çev. Emine Gül Kapçı), **3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Dünya’da ve Türkiye’de Değişen Çocukluk**, (haz. Bekir Onur), Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, ss. 27-36.
- JARVIS, Helen vd.(2012), **Kent ve Toplumsal Cinsiyet**, (çev. Yıldız Temurtürkan), Ankara: Dipnot Yayınları.
- KANNER, A.D., (2005), “Globalization and the Commercialization of Childhood”, **Tikkun**, Vol. 20 (5) Sep.-Oct, pp. 49-51.
- KARAÇAY, Hatice, Lütfi Erden, (2005), “Yeni Sanayi Odakları ve Sanayinin Yeni Mekân Arayışları: Denizli ve Gaziantep Örneği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**,
- KARAKAŞ, Mehmet, (2010), “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, ss. 1-16.
- KAVİLLİ ARAP, Sultan, (2016), “Neoliberal Dinamikler Açısından Kentsel Mekânda Çocukluk”, **Kapitalizm ve Paternalizm Kışkacında Çocuk**, (haz. Mihriban Şengül, Tarık Kaya), Eğitim Sen Yayınları.
- KAYA, Tülay, (2011), “Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif”, **Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 22, ss. 367-383.
- KAYGALAK, Sevilay, (2001),”Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği, **Praksis Dergisi**, Sayı: 2, ss. 124-172.

- KAYGALAK, Sevilay, (2006), **Kapitalistleşme Sürecinde Bir Osmanlı Anadolu Kenti: Bursa, 1840-1914**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYGALAK, Sevilay (2009), Kentin Mültecileri, İstanbul: Dipnot Yayınları.
- KAYGALAK, İrfan, (2011), “Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları Üzerine Yansımaları”, Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt: 9, ss. 1-10.
- KAZGAN, Gülten (2016), **Liberalizmden Neo-liberalizme**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KESTELOOT, Christian, (1998), “The Geography of Deprivation in Brussels and Local Development Strategies”, **Urban Segregation and The Welfare State**, (ed. Sako Musterd and Wim Ostendorf), London: Routledge, pp. 126-147.
- KEYDER, Çağlar, (2000), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, Metis Yayınevi, İstanbul.
- KIYGI, Gizem, (2017), Kentin Kılcal Damarları: Sokaklar, **Kent ve Çocuk**. <https://medium.com/kentveçocuk/kentinkılcal-damarlarısokaklar>.
- KİRAZ, Zafer, (2014), “Kapitalizm Bağlamında Kentsel Mekânlar ve Eğitimin Sınıfsal Ayrışması”, **Kapitalizm ve Paternalizm Kısacasında Çocuk Sempozyumu**, Malatya: Eğitim Sen Yayınları, ss. 130-140.
- KİRAZ, Zafer, (2014), ” Okullar Arasındaki Ayrışmanın Çözümlemesi: Çankaya Örneği”, **The Journal Of Academic Social Science**, Yıl: 2, Sayı: 7, ss. 72-100.
- KNOX, Paul, Steven Pinch (2006), **Urban Social Geography**, Edinburg: Pearson Education Limited.
- KIRAY, Mübeccel, (2007), **Kentleşme Yazıları**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- KOCATÜRK, AKSU, Gündüz, (2018), **Kapitalist Ataerkil İktidar İlişkileri Dâhilinde Kentsel Mekânda Kadının Gündelik Hayatının Coğrafyası Tokat Örneği**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

- KOLUKIRIK, Suat, (2017),“Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü”,
Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Sayı: 8, ss. 145-154.
- KONUK ŞENER, Dilek, Ayşe F. Ocakçı, (2014), “Yoksulluğun Çocuk Sağlığı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri”, **Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 57-70.
- KOŞAR, Arif, (2017), “Poulantzas’ın Sınıf Analizinin Eleştirisi”, **Teori ve Politika**, Sayı: 2.
- KORKMAZ, Abdullah, (1985), **Poşaların Sosyal ve Kültürel Yapısı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KÖYMEN, Oya, (2007), **Sermaye Birikirken**, İstanbul Yordam Kitap.
- KÖSE, Ahmet Haşim, Serdal Bahçe, (2008), “Yoksulluk” Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek, **AÜ SBF GETA Tartışma Metinleri**, Ankara.
- KURTULUŞ, Hatice, (2001), “İstanbul’un Banliyöleşme Deneyiminde Metropolitan Çeperdeki Tarihsel Çiftliklerin Rolü”, **Toplum ve Bilim Der.**, Sayı: 26, ss. 87-97.
- KURTULUŞ, Hatice, (2003), “Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul’da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı: 23, ss.79-102.
- KURTULUŞ, Hatice, (2005), “Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- KURTULUŞ, Hatice, (2006), “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak”, **Planlama Dergisi**, Sayı: 2, ss. 7-12.
- KURTULUŞ, Hatice (2013a), “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, (der. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıglu, Ayşegül Kanbak, Makbule Şiriner, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, İstanbul: Örgün Yayınevi, ss. 177-226.

- KURTULUŞ, Hatice, (2013b), “Sınıfların Mekânsal-Kentlerin Sınıfsal İnşası ve Orta Sınıf”, **Kent Üzerine Özgür Yazılar**, (haz. Cem Ergun vd.), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 13-31.
- KÜMBETLİOĞLU, Belkıs, (2017), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- LABORIT, Henri, (1990), **İnsan ve Kent**, (çev. Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi.
- LACLAU, Ernest, Chantal Mouffe, (2001), **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, (çev. Ahmet Kardam), İstanbul: Birikim Yayınları.
- LAÇİNER, Ömer (1996), “Kentlerin Dönüşümü”, **Birikim**, Sayı: 86-87, ss. 10-16.
- LAMBERT, Tim, (2008), “A Brief History of Children. A World History Encyclopedia” 25: <http://www.localhistories.org/children.html>, (Erişim Tarihi: 19. 03. 2018).
- LAREAU, Annette, (2003), **Unequal Childhoods**, London: University of California Press.
- LEFEBVRE, Henri, (2014), **Mekânın Üretimi** (çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- LEWIS, Oscar, (1971), **İşte Hayat**, İstanbul: E Yayınları.
- LPIETZ, Alain, (1993), “Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler: Birikim Rejimleri ve Düzenleme Tarzları”, (çev. Bülent Peker), **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 56-61, ss.58-82.
- LOGAN, John, (2000), “Still a Global City: The Racial And Ethnic Segmentation of New York”, **Globalizing Cities-A New Spatial Order?** (ed. Peter Marcuse and Ronald Van Kempen), USA: Blackwell Publishing, pp. 158-185.
- LORDOĞLU, Kuvvet, Mustafa Aslan, (2018), “Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye’deki Suriye’li Çocuklar”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 2, ss. 715-732.

- LOUIS, Wirth, (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, (der. ve çev. Ayten Alkan, Bülent Duru), **20. Yüzyıl Kenti**, İmge Yayınevi, Ankara: ss. 77-106.
- MACIONIS, John, J.,(1991), **Sociology**, Newyork: Prentuce Hall.
- MAHIROĞULLARI, Adnan, (2016), **Seyyahların Gözüyle Sivas**, İstanbul: Ekin Basın Yayın.
- MAKRİKÜĞİ, Ardziv, (2016), “Hay-Poşalar-Ermeni Çingeneler”,
<http://ermenikulturu.com/hay-posalar/>
- MARCUSE, Peter, Ronald Van Kempen (2000), “Introduction”, **Globalizing Cities-A New Spatial Order?**, (ed. Peter Marcuse and Ronald Van Kempen), USA: Blackwell Publishing, pp. 1-22.
- MARLIERE, Eric, (2011), “Paris Banliyölerinde Bir İşçi Mahallesinin Kroniği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 26, ss. 55-65.
- MARMASAN, Deniz, (2014), “Bir Mekânsal Ayrışma Modeli Olarak Modern Gettolaşma: Televizyon Reklamları Üzerine Bir İnceleme”, **Global Media Journal**, Sayı:5 Cilt: 9, ss. 219-242.
- MARTINDALE, Don, (2000), “Şehir Kuramı”, **Şehir ve Cemiyet**, (haz. Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayıncılık.
- MARX, Karl, (2011), **Kapital**, Cilt: 1, (çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan), İstanbul: Yordam Yayınları.
- MARX, Karl, (2004), **Kapital**, Cilt: 3, (çev. Alaaddin Bilgi), İstanbul: Eriş Yayınları.
- MARX, Karl, Friedrich, Engels, (2014), **Komünist Manifesto**, (çev. Nail Satlıgan ve Tektaş Ağaoğlu), İstanbul: Yordam Kitabevi.
- MARX, Karl, Friedrich, Engels, (2013), **Alman İdeolojisi**, (çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez), İstanbul: Evrensel Basın Yayım.
- MAYALL, Berry, (2001), “The Sociology of Childhood in Relation to Children’s Rights”, **The International Journal of Children’s Rights**, No: 8, ss. 243-259.
- MERRIFIELD, Andy, (2006), **Henri Lefebvre: A Critical Introduction**, London: Routledge.

- MINGIONE, Enzo, (1993), “The New Urban Poverty and Underclass”, **International Journal of Urban and Regional Research**, 17, pp. 324-326.
- MORLEY, David, Kevin Robins, (2011), **Kimlik Mekânları**, (çev. Emrehan Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- “Modern Kölelik ve Çocuk İşçiliği”, (2017), www.ilo.org/, Erişim Tarihi: 11.02.2018.
- MUMFORD, Lewis, (2013), **Tarih Boyunca Kent**, (çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MURDIE, Robert, (1998), “The Welfare State Economic Restructuring and Immigrant Flows”, **Urban Segregation and The Welfare State**, (ed. Sako Musterd and Wim Ostendorf), London: Routledge, pp. 64-93.
- MURIE, Alan, (1998), “Segregation, Exclusion and Housing in the Divided City”, **Urban Segregation and The Welfare State**, (ed. Sako Musterd and Wim Ostendorf), London: Routledge, pp. 110-125.
- MUSTERD, Sako, “Social and Ethnic Segregation in Europe: Levels, Causes, and Effects”, **Journal of Urban Affairs**, Vol: 27, No: 3, pp. 331-348.
- MUSTERD, Sako, Wim Ostendorf, (1998), “Segregation, Polarisation and Social Exclusion in Metropolitan Areas”, **Urban Segregation and The Welfare State**, (ed. Sako Musterd and Wim Ostendorf), London: Routledge.
- MÜDERRİSOĞLU, Serra, (2013), **Çocuk Refahı Belgesi**, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği İçin Yapılan Araştırma.
- NEDERVEEN, Jan, (2009), “Towards the 21st Century International Division of Labour”, **Politics of Globalization**, (edit. S. Dasgupta), India: Sage Publications.
- OCAK, Ersan, (2016), “Yoksulun Evi”, **Yoksulluk Halleri**, (edit. Necmi Erdoğan), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 133-174.
- OAKLEY, Ann, (1994), “Women and Children First and Last: Parallels and Differences between Children’s and Women’s Studies”, **Children’s Childhoods: Observed and Experienced**, (edit. Berry Mayall), London: The Falmer Press, ss. 13-33.

- OECD, "OECD Family Database", (2018),
<http://www.oecd.org/els/family/database.htm>, Newyork.
- OKTAY, Derya, (2011), "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", **İdeal Kent Dergisi**,
Sayı: 3, ss. 8-19.
- OLWIG, Karen F., (2003), "Displaced' children Risks and Opportunities in a Caribbean
Urban Environment", **Children in the City, (Pia Christensen and
Margaret O'Brien), London: Routledge**, pp. 46-66.
- ONUR, Bekir, (2005a), "Çocukluğun Dünü ve Bugünü", **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 19,
ss. 99-112.
- ONUR, Bekir, (2005b), **Türkiye'de Çocukluğun Tarihi**, Ankara: İmge Yayınevi.
- ORUM, Anthony, John, Dale, (2016), **Siyaset Sosyolojisi**, (çev. İbrahim Kaya),
İstanbul: Say Kitap.
- OZANKAYA, Özgür, (1999), **Toplumbilim**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- ÖKTEM, Binnur, (2005), "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki
Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı, (der. Hatice Kurtuluş), **İstanbul'da Kentsel
Ayrışma**, İstanbul: Bağlam Yayınları, ss.78-97.
- ÖKTEM, Binnur, (2011), "İstanbul'da Neo-liberal Kentleşme Modelinin Sosyo-
Mekânsal İzdüşümleri", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** No: 44, ss.
23-40.
- ÖNCÜ, Ayşe, WEYLAND, Petra, (2010), "Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve
Kimlik Mücadeleleri", **Mekân, Kültür, İktidar** (der. Ayşe Öncü ve Petra
Weyland), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖNGEN, Tülin, (2002), "Marx ve Sınıf", **Praksis**, Sayı: 8, ss. 9-28.
- ÖNGEN, Tülin, (1998), "Eşitsizliğin Sınıfsal Temelleri", **Toplum ve Hekim Dergisi**,
Cilt: 13, Sayı: 2, ss. 90-103.
- ÖZBAŞ, Mehmet, (2017), **Yoksulluk ve Romanlar**, İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- ÖZDEMİR, Ali Murat, Gamze Yücesan Özdemir, (2005), "Çocuk İşçilerin "Oyun"
Hakkı Var mıdır?", **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik
Dergisi**, Temmuz Ağustos Eylül, ss. 8-15.

- ÖZDEMİR, Eylem, (2012), “Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar”, **Kent Sosyolojisi**, (ed. Köksal Alver), Ankara: Hece Yayınları, ss. 151-177.
- ÖZKAZANÇ, Alev, (2000), Modernliğin Çözülmesi, Toplumsal Dışlanma ve Suç, **III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri**.
- ÖZKAZANÇ, Alev, (2005), “Türkiye’nin Neo-liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Liberalizm**, Cilt: 7, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 634-657.
- ÖZKAZANÇ, Alev, Özkan Ağtaş, (2017), “Bütün Toplumun Çelişkide Olduğunu Söyleyeceğim Size!. Seyyar Esnafın Sokakla İmtihanı”, **Kenar’ın Kitabı-Ara’da Kalmak Çeper’de Yaşamak**, (der. Funda Şenol Cantek), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.11-61.
- ÖZPARLAK, Ferda, (2012), “Sokaktan Siteye Dönüşen Yarı Kamusal Mekânlar: Komşuluk İlişkileri Üzerine”, **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 365, ss. 78-90.
- ÖZUĞURLU, Metin, (2002), “Sınıf Çözümlemesinin Temel Sorunsalları”, **Praksis Dergisi**, Sayı: 8, ss. 29-50.
- ÖZTAN, Güven Gürkan, (2011), **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Hatice Karakuş, (2017), “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler”, **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 13, ss. 253-276.
- PARİN, Suvat, (2012), “Kent ve Çocuk: Nakliyecilik/Hamallık Yapan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma”, **Kent Sosyolojisi**, Ankara: Hece Yayınları, ss. 447-459.
- PARK, Robert E., Ernest Burgess (2016), **Şehir**, (çev. Pınar Karababa Kayalığı), Ankara: Heretik Yayınları.
- PARKIN, Frank, (2002), Toplumsal Tabakalaşma, (çev. Fatmagül Berktaş), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Tom Bottomore, Robert Nisbet, (haz. Mete Tunçay ve Aydın Uğur), Ankara, Ayraç Yayınevi, ss. 595-625.
- PATERSON, John L. (1984), **David Harvey’s Geography**, London: Routledge.

- PAUL K. Hatt, Albert J. Reiss, Jr. (2002), “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, (der. ve çev. Ayten Alkan, Bülent Duru), **20. Yüzyıl Kenti**, İmge Yayınevi, Ankara, ss.27-36.
- PENN, Helen, (2005), **Unequal Childhoods- Young Children’s Lives İn Poor Countries**, London: Routledge.
- PEET Richard, (1979), “Societal Contradiction and Marxist Geography”, **Annals of the Association of American Geographers**, Volume: 69, Blackwell Publishing, ss. 164-169.
- PEROUSE, J. F., A. D. Daniş,. (2005), “Zenginliğin Mekânda Yeni Yansımaları: İstanbul’da Güvenlikli Siteler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 104, ss. 92-122.
- PEREZ, Michelle, S., Gaile S. Cannella (2011), “Disaster Capitalism as Neo-liberal Instrument for the Construction of Early Childhood Education/Care Policy: Charter Schools in Post-Katrina New Orleans”, **International Critical Childhood Policy Studies**, 4(1), pp. 47-68.
- PLUNKETT, M. C, D. P. Southall, (1998) “War and Children”, **Archives of Disease in Childhood**, No. 78, pp. 72-77
- POULANTZAS, Nicos (2014), **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, (çev. Şule Ünsaldı), İstanbul: Epos Yayınları.
- POSTMAN, Neil (1995), **Çocukluğun Yok Oluşu**, (çev. Kemal İnal), Ankara: İmge Kitabevi.
- PINARCIOĞLU, Nihal Şirin, Ayşegül Kanbak, Makbule Şiriner (2013), “Kent Kuramları”, (der. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak, Makbule Şiriner), **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, İstanbul: Örgün Yayınevi, ss. 71-102.
- PIETERSE, Jan Nederveen, (2009), “Development and Inequality”, **Globalization and Emerging Societies-Development and Inequality**, (ed. Jan Nederveen Pieterse, Boike Rehbein), Londra: Mcmillan Press, ss.1-8.

- PIETERSE, Jan Nederveen, (2009), "Towards the 21st Century International Division of Labour", **Politics of Globalization**, (edit. Samir Dasgupta and Jan Nederveen Pieterse), India: SAGE Publications, ss. 155-179.
- PIRENNE, Henri, (1994), **Ortaçağ Kentleri**, (çev. Şadan Karadeniz), İstanbul: İletişim Yayınları.
- POYRAZ, Mustafa, (2011), "İstanbul ve Paris'in Yoksul Kenarları ile Merkez Arasındaki Bağlar ve Kopma Noktaları", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 26, ss.15-30.
- PROUT, Alan, Allison James, (1997), "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems", **Constructing and Reconstructing Childhood**, (edit. Allison James and Alan Prout), London: Falmer Press, ss. 7-33.
- PUNCH, Keith F. (2016), **Sosyal Araştırmalara Giriş-Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, (çev. Dursun Bayrad vd.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- RENDE, Sevinç, Cenk Erkin, (2015), "Çocuk Emeği: Bizde Ucuz, İstedığınız Kadar Kullanın", **Birikim Dergisi**, Sayı: 192, ss. 40-45.
- ROGERS, Cosby S. ve Janet Sawyers, (1995), **Play in the Lives of Children**, Washington: NAEYC.
- ROUSSEAU, Jean Jacques, (2003), **Emile: Bir Çocuk Büyüyor**, İstanbul: Selis Kitaplar.
- SAĞLAM, Mehmet, Neriman Aral (2016), "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Sayı: 2, ss. 43-56.
- SALLAN GÜL, Songül, Fatih Kahraman, (2013), "Kent İçin Sosyal Adaleti Savunmak ya da David Harvey Üzerinden Kentsel Adaleti Okumak", **Kent Üzerine Özgür Yazılar**, (haz. Cem Ergun vd.), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 13-31.
- SAYGILIGİL, Feryal (2013), "Mekânın Cinsiyeti", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı: 1, ss. 209-218.

- SCHOOLS, Peter, (2004), "John Locke", **Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society**, (edit. Paula S. Fass), Volume: 2, USA: Macmillan, pp.556- 559.
- SCHOR, Jüliet, (2004), **Born to Buy: The Commercialized Child and The New Consumer Culture**, New York: Scribner.
- SEMERCİ, Pınar Uyan, vd.(2012), "**Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk**", İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SENNETT, Richard, Jonathan Cobb (2017), **Sınıfın Gizli Yaraları**, (çev. M.Kemal Coşkun), Ankara: Heretik Yayınları.
- SİPAHİ, Esra Banu (2006), "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk", **S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 11, ss.173-189.
- SİVAS Şehir Planı / İl Haritası, (2016), Sivas Belediyesi Yayını.
- SJOBORG, Gideon, (2002), "Sanayi Öncesi Kenti", (der. ve çev. Ayten Alkan, Bülent Duru), **20. Yüzyıl Kenti**, İmge Yayınevi, Ankara: ss. 37-54.
- SOJA, Edward, W., (1996), **Thirdspace**, Journeys to Los Angeles And Other Real And Imagined Places, Malden (Mass.), Blackwell.
- SORMAZ, Fulya, Hülya Yüksel, (2012), "Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyunağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 11(3), ss. 985-1008.
- SLAUGHTER, Cliff, (2000), "Marxist Teori ve Sınıf Bilinci", (çev. Sina Güneyli), **Teori ve Politika Dergisi**, Sayı: 19-20, ss. 166-175.
- SMITH, Neil, (1991), **Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space**, Britain: University of Georgia Press.
- STEARNS, Peter N., (2011), **Childhood in World History**, London: Routledge.
- SÜALP, Nedim, (2009), "Kenar'ın Penceresi ve İktisat", **Kuram ve Yöntem Kenarından**, (ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul), İstanbul: Anahtar Kitaplar, ss. 297-31.

- ŞAHİN, Kenan, (1984), “Çocuğun "Yasaklı" Mekânı Üzerine Notlar”, **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 9, ss.23-27.
- ŞENGÜL, Mihriban, Tarık Kaya, (2014), “Önsöz”, **Kapitalizm ve Paternalizm Kısacasında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Sorunlar ve Alternatif Politika Arayışı Uluslararası Sempozyumu**, (haz. Mihriban Şengül ve Tarık Kaya), Malatya: Eğitimsen Yayınları, ss. 13-16.
- ŞEN, Besime, (2011), “Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf”, **İstanbul üniversitesi SBF Dergisi**, No: 44, ss. 1-21.
- ŞENGÜL, Mihriban, (2007), “Kentleşen Dünya, ‘Küreselleşme ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış”, **Kent ve Politika-Antik Kentten Dünya Kentine**, (der. Ayşegül Mengi), İstanbul: İmge Yayınevi, ss. 89-109.
- ŞENGÜL, Mihriban, (2016), “Toplum ile Doğa İlişkisinde Metabolik Yarılma ve Kentsel Mekânda Çocukluk”, **Kapitalizm ve Paternalizm Kısacasında Çocuk Sempozyumu**, Malatya: Eğitim Sen Yayınları, ss.176-196.
- ŞENGÜL, Tarık, (2001a), **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, İstanbul: İmge Yayınevi.
- ŞENGÜL, Tarık, (2001b), “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”, **Praksis Dergisi**, Sayı: 2, ss.9-31.
- ŞENGÜL, Tarık, Melih Ersoy, (2003), “Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Zonguldak Kentlerine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **Sosyal Hizmetler Sempozyumuna Sunulan Bildiri**, Antalya.
- ŞENGÜL, Tarık, (2004), “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Kentsel Gelişme ve Yönetim Paradigmalarında Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu**, Cilt: 2, DPT Yayını.
- ŞENGÜL, Tarık, (2008), “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri, Küreselleşme ve Türkiye Kentleri”, **Adana Kent Sorunları Sempozyumu**, TMMOB Yayını, ss. 279-290.
- ŞENSES, Fikret, (2003), “Neoliberal Küreselleme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?”, **ERC Working Paper in Economic 04/09**.

- ŞENSES, Fikret, Erol, Taymaz, (2003), “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, **ERC Working Papers in Economics** 03/01.
- TAN, Mine, (1989), “Çağlar Boyunca Çocukluk”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 1, ss. 71-88.
- TATLIDİL, Ercan, (1992), “Kent Sosyolojisi: Kuram ve Kavramlar”, **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayını, Sayı:3, İzmir.
- TAYMAZ, Erol, (1993), “Kriz ve Teknoloji”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 56-61, ss.5-40.
- THORNS, David. C.,(2004), **Kentlerin Dönüşümü, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam**, (çev. E. Nal-H. Nal), İstanbul: Soyak Yayınları.
- THOMPSON, Edward P., (2004), **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- TEKELİ, İlhan, (2011), **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TUNA, Korkut, (1987), **Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TÜMTAŞ, Mim Sertaç, (2011), **Kentsel Mekânda Ayrışma Dinamikleri: İzmir, Diyarbakır ve Mersin Örnekleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- TÜMTAŞ, Mim Sertaç, Cem Ergun, (2016), “Küreselleşme ve Kentlere Etkileri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 37, ss. 135-150
- URRY, John, (1999), **Mekânları Tüketmek**, (çev. Rıfat Ögdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- UĞURLU, Örgen, (2013), “Neo-liberal Politikalar Ekseninde Türkiye’de Kentsel Mekânın Yeniden Üretimi”, **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ocak-Şubat-Mart Sayısı, ss.1-12.
- UNICEF: 2017, “Savaşın Ortasındaki Çocuklar İçin Kâbus Yıldızı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler>, Erişim Tarihi: 23.04.2018).

- UYSAL, Ahmet, (2015), “Çocuk Coğrafyaları ve Çocukların Gündelik Mekânları”, **İdeal Kent Dergisi**, Sayı: 17, ss. 46-62.
- ÜMİT, Eylem, (2006), **Kentte Suça Karışmış Çocuklarda Toplumsal Ortam ve Ceza Ehliyeti Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÜNAL, Işıl vd. (2010), **Eğitimde Toplumsal Ayrışma**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, <http://egtm.web.tr/turkiyede-egitimesitlikgi.htm/>).
- ÜNAL, Ahmet Z., (2016), “Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji”, **Ocak ve Zanaat –Pierre Bourdieu Derlemesi**, (der. Güney Çeğin vd.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 161-187.
- VAN EIJK, Gwen, (2010), **Unequal networks-Spatial Segregation, Relationships and Inequality in the City**, Amsterdam: IOS Press.
- WACQUANT, Loic, (2007), “İlerlemiş Marjinalite Çağında Bölgesel Damgalama”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 219, ss. 52-58.
- WALLERSTEIN, Immanuel, (2017),“Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik, **İrk, Ulus, Sınıf**, (çev. Nazlı Ökten), İstanbul: Metis Yayıncılık, ss. 41-51.
- WALLERSTEIN, Immanuel, (2000), **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**,(çev. Tuncay Birkan) İstanbul: Metis.
- WARD, Stephen, (2004), **Planning and Urban Change**, London: SAGE Publications.
- WEBER, Max, (2004), **Sosyoloji Yazıları**, (çev. Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- WEBER, Max, (2012), **Ekonomi ve Toplum**, Cilt I, (çev. L. Boyacı), İstanbul: Yarın Yayınları.
- WILLIAMS, Zoe, (2006), **The Commercialisation of Childhood**, London: Compass.
- WIRTH, Louis “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, (der. ve çev. Ayten Alkan, Bülent Duru), **20. Yüzyıl Kenti**, Ankara: İmge Yayınevi, ss. 77-106.

- WOLF, Diane L., (2009), “Saha Çalışmasında Feminist İkilemler”, **Kuram ve Yöntem Kenarından**, (ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul), İstanbul: Anahtar Kitaplar, ss. 372-424.
- YAĞCIOĞLU, Sedat, (2010), “Yeni Çocukluğun Kurucuları Kürt Çocuklarının Siyaseti ve Siyaset Alanı olarak Toplumsal Gösteriler, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:8, Sayı: 31, ss.88-114.
- YALÇINTAŞ, Şengül, (2015), “Modern Kentin Yeni Alanında Çocuk, Alışveriş Merkezleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri”, **İdeal Kent Dergisi**, Sayı: 17, ss. 80-105.
- YAVUZER, Haluk, (2013), **Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YELDAN, Erinç, (2000), “Küreselleşen Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm ve Birikim İlişkileri”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 136, ss.90-98.
- YELDAN, Erinç, (2011), “ Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, **Praksis**, Sayı: 7, ss. 19-34.
- YENTÜRK, Nurhan, (1993), “Post-Fordist Gelişmeler ve Gelişmeler Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 56-61, ss.42-58.
- YILDIRIM, Yılmaz, (2015), “The Trialectic Method Applied to Urban Research: A Look at İzmir with Edward Soja”, **I. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi-Kent Araştırmalarında Triyalektik Yöntem: İzmir’e Edward Soja ile Bakmak** (Mustafa Altunoğlu ve Şerife Geniş), Eskişehir: AÖF Yayını.
- “Yıllara Göre Sivas Nüfusu, 2018”, www.nufusu.com/il/sivas-nufusu Erişim Tarihi: 11. 09. 2018.
- YILMAZ, Nail, (2004), “Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.48, ss.249-267.
- YILMAZ, Bediz, (2008), “Türkiye’de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 113, ss. 127-145.

YIRTICI, Hakkı, (2009), **Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

YIRTICI, Hakkı, Belkıs Uluoğlu (2004), “Mekânın Altyapısal Dönüşümü”, **İTÜ Dergisi**, Sayı: 1, ss. 43-52.

YÖRÜKAN, Ayda, (2005), **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, (der. Turhan Yörükan), İstanbul: Nobel Yayın.

ZENGİN, Hatice Sevgi, (2014), “Kentsel Siyasetin Öteki Yüzü: Kentsel Yoksulluk”, **İdeal Kent Dergisi**, Sayı: 12, ss.88-102.

ZELIGER, Viviana, (2002), ”Kids and Commerce”, **Childhood**, Volume: 9(4), pp. 375-396.